MANUSCRIPTUM

3 1978
(32) ANUL IX

G. CĂLINESCU • EMINESCU • M. SADOVEANU
I. L. CARAGIALE • BLAGA • M. I. CARAGIALE
IONEL TEODOREANU • PILLAT • CEZAR PETRESCU
GIB MIHĂESCU • MACEDONSKI • CAMIL PETRESCU
DAN BOTTA • JULES ROMAINS • TUDOR VIANU

Inedit * Inedit * Inedit *

Camil PETRESCU
desen în cărbune
de Camil Ressu.

Coperta şi prezentarea grafică:
VICTOR MAŞEK

Ceea ce conferă un sens global unor manuscrise literare sau documente istorice de factură foarte diversă este montajul, funcţia integratoare pe care le-o dă cercetătorul, capabil să descifreze acea viziune exemplificatoare, menită să ilustreze o epocă sau devenirea complexă a culturii într-un timp dat.

Aceasta ni se pare a fi coloana axială a numărului 8 din revista „Manuscriptum". Selecţia unor texte şi lectura lor corelativă, actualizată reprezintă un fapt de domeniul evidenţei imediate. Se ştie doar că ştiinţele interdisciplinare conferă, printre altele, nota specifică a unor cercetări din vremea noastră. Este de asemenea foarte cunoscută preocuparea mai veche a unor comparatişti (Weisstein) sau istorici ai stilurilor (Wölfflin) de a studia unele curente şi tendinţe morfologice mai generale prin luminarea reciprocă a diferitelor forme ale culturii, în consonanţă cu întreaga activitate creatoare a omului.

Aceste două tendinţe ni se par a fi cele mai elocvente pentru numărul de faţă. Eminescu, poetul, este supus unui ecleraj venit din sfera studiilor consemnate în caietele sale de fizică. Camil Petrescu, filozoful din Doctrina substanţei îşi dezvăluie seducţia exercitată asupra lui de matematică. Tudor Vianu, comparatistul, apare în ipostaza de sociolog, disciplină explicativă a multor acte de geneză literară, cercetate în studiile sale.

Peste acest spaţiu de corelaţii şi interferenţe care imprimă nota specifică a numărului, se suprapun textele necunoscute, menite să lumineze laboratorul de creaţie, zona misterioasă a postumelor, proiectele literare nefinalizate, ipotezele despre operele lipsite încă de o paternitate certă...

Romul Munteanu

859.0.09
M 30

MANUSCRIPTUM

3/1978 (32) ANUL IX

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

209275 24

DIRECTOR

AL. OPREA

COLECTIV EDITORIAL

DIANA CRISTEV, NICOLAE FLORESCU,
RUXANDRA MIHĂILĂ, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT

EUGEN MIHAICIUC

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon: 50 20 96

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—37—telex: 11226, București, str. 13 Decembrie, nr. 3

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918"

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURA

88 16

209.275

SUMAR

Comuniunea literaturii cu artele și știința *(Al. TĂNASE)*

«...eternii noștri păzitori ai solului veșnic...»

Mihai EMINESCU

10—12 Valențele polemice ale gazetarului *(D. VATAMANIUC)*

13—19 *«... talentul într-adevăr bizantin de a promite...»*; *«...o inserțiune de un straniu spirit»*; *«...clica imensă a cîrciocarilor tot atît de ignoranți»* — articole politice

20—21 *«Avem clipa, avem raza...»* — o viziune asupra fizicii (VIII) (Notă introductivă de *Magdalena VATAMANIUC-LUNGU)*

21—27 *Teoria mecanică a căldurii.* Capitolul IV

28—30 Un editor al publicisticii eminesciene ignorat: G. T. Kirileanu (Însemnări de *Iordan DATCU*)

31—32 Cine a fost «rapportorul» din Botoșani? (Comentariu de *Ion ROȘU*)

Afinități elective

Dr. C. I. ISTRATI

33—35 Mărturiile literare ale unui om de știință *(Mircea HANDOCA)*

36—41 Hasdeu și Grigorescu: ultima imagine — fragmente de jurnal

G. G. LONGINESCU

42—43 Un prieten al *„Comorii Vrancei" (Simion HÎRNEA)*

43—45 *«...trebuie să ne cunoaștem neamul...»* — pagini de corespondență

N. N. TONITZA

46—49 Între pensulă și condei *(Barbu BREZIANU)*

49—54 *«...unul din cele mai frumoase momente ale generației noastre»* — confesiuni epistolare

Camil PETRESCU

55—57 Prolegomene la o teorie a științei *(Ecaterina ȚARĂLUNGĂ)*

58—63 *Despre matematica axiologică* — comunicare academică

Tudor VIANU

64—65 Prelegeri universitare *(George GANĂ* și *Gelu IONESCU)*

65—76 *«...un act de afirmație a libertății omenești...»* — curs de sociologia culturii

SUMAR

Poezie, proză, teatru

Dan BOTTA

77—81 Despre valorile muzicale ale verbului *(Nicolae FLORESCU)*

79—82 *[Fantomale paseri zburau] ; [Tristul munţilor exarh] ; [În ceruri de foc] ; [Elegie] ; [Solemna punte...] ; [Seara cădea întristată şi gravă] ; [Ah, cine...] ; [Ascult ale lumilor unde] ; [Adu chipul lui de dor] ; [Şi tînărul...] ; [Încă e floarea lunii senină]* — poeme

Ionel TEODOREANU

83—84 Încă o proiecţie a *Uliţei copilăriei (Simonida DANIEL)*

84—87 *« A închis poarta după stele... »* — povestire

Mihail SADOVEANU — Mihail SORBUL

88—111 *Neamul Şoimăreştilor* — piesă în trei acte (II) (Transcrierea şi stabilirea textului de *Mircea HANDOCA)*

File de album

Nicolae TITULESCU

hors texte Un mesager al culturii româneşti *(George MACOVESCU)*
Imagini dintr-un album nediplomatic (Comentator ad-hoc — Lucian BLAGA)

Per aspera ad astra

Gib I. MIHĂESCU

113—119 Investigaţii în laboratorul romanului *Rusoaica (Al. ANDRIESCU)*

119—127 *« ...prin ochiul de albeaţă al ferestruicii... » ; « ...jocul devenise serios... »* — fragmente şi variante

Epistolar

Lucian BLAGA

128 Excurs sentimental *(Dorli BLAGA)*

129—146 *« ...marii, tăcuţii şi neastîmpăraţii visători... »* (VI)

Ipoteze

147—158 Eminescu şi enigma dosarului « M » (Anchetă documentară de *Paul CORNEA*)

158—162 *S-au dus de mult acele vremuri ; Te-ai depărtat şi tu de mine ; Depărtare* — poezii şi variante (transcrise de *Valeriu BIRLAN*)

SUMAR

Restituiri

Mateiu I. CARAGIALE

163—165 Alte vestigii mateine *(Alexandru GEORGE)*
165—167 *«...prepar un roman poliţist...»*

Din lumea celor care scriu

G. CĂLINESCU — Cezar PETRESCU

168—169 Surprizele fanteziei *(Constantin JALBĂ)*
168—171 Un experiment romanesc *(Ion OPRIŞAN)*
171—174 *[O întîmplare ciudată]* — pagini de roman

Scriitori români în arhive străine

Al. MACEDONSKI

175—177 Consonanţe europene *(Mircea ANGHELESCU)*
176—177 O epistolă către Albert Mockel

Scriitori străini în arhive româneşti

Jules ROMAINS

178—179 În corespondenţă cu Ion Pillat (Cu o notă introductivă de *Nicolae LIU)*

Document în replică

I. L. CARAGIALE

180—184 Alte precizări biografice (Documentar de *C. POPESCU-CADEM*)

185—187 *Fişier bibliografic ● Iconografie*

Romul Munteanu a citit pentru dumneavoastră

188—191 Sumar comentat (engleză, franceză, germană, rusă)

«DESIGUR, LITERATURA ŞI ARTA
REPREZINTĂ
O PARTE IMPORTANTĂ A CREAŢIEI SOCIALE
ŞI AU UN ROL DE SEAMĂ ÎN VIAŢA
SOCIETĂŢII NOASTRE.
DAR, ÎN ACELAŞI TIMP, TREBUIE ACORDATĂ
ATENŢIA CORESPUNZĂTOARE
STIMULĂRII ŞI APRECIERII
CREAŢIEI ŞTIINŢIFICE ŞI TEHNICE,
CREAŢIEI MATERIALE A OAMENILOR MUNCII,
CARE AU ROLUL HOTĂRÎTOR
ÎN ASIGURAREA MERSULUI
ÎNAINTE AL SOCIETĂŢII.»

Nicolae CEAUŞESCU

COMUNIUNEA LITERATURII CU ARTELE ŞI ŞTIINŢA

În magistrala Expunere la Şedinţa activului central de partid şi de stat din 3 august 1978, tovarăşul Nicolae Ceauşescu sublinia, între alte aspecte actuale ale activităţii ideologice, necesitatea unei mai strînse legături între literatură şi artă pe de o parte şi creaţia ştiinţifică şi tehnică pe de altă parte, accentuînd asupra faptului că întreaga creaţie spirituală trebuie să se bazeze pe rezultatele muncii concrete, pe creaţia materială a oamenilor muncii, care au rolul hotărîtor în asigurarea progresului general al societăţii. Readucînd în

centrul problematicii estetice contemporane adevărul fundamental că arta și cultura își află menirea cea mai înaltă în integrarea lor în lupta revoluționară a maselor populare, că ele nu pot și nu trebuie rupte de forțele cele mai progresiste ale societății, recenta luare de atitudine a conducătorului partidului și statului nostru în domeniul ideologic constituie o nouă contribuție la orientarea întregii noastre culturi socialiste în spiritul umanismului revoluționar, dînd un nou impuls dezvoltării literaturii și artei în scopul slujirii poporului și cauzei progresului și civilizației. Unitatea funcțiilor culturii, întemeiată pe determinarea lor obiectivă de către forțele materiale ale societății și pe comuniunea lor în procesul desăvîrșirii umane, a constituit dintotdeauna idealul tot mai explicit și mai conștient al creatorilor. Dialectica mișcării spirituale presupune, o dată cu autonomizarea, diversificarea și specializarea valorilor culturale, convergența lor înspre o finalitate comună, care nu poate fi decît aceea de a participa la procesul transformării revoluționare a societății omenești și la crearea unui nou tip uman, capabil să răspundă exigențelor mereu crescînde ale contemporaneității. Astfel se poate spune că procesul de constituire a formelor distincte de cultură și artă, reprezentînd un important factor de progres în manifestarea poliformă și specializată a spiritului omenesc și în perfecționarea modalităților de a transpune în forme specifice raporturile conștiinței cu existența, a facilitat permanent dialogul artelor și științelor, tendința lor de a conlucra nu numai la îmbogățirea tezaurului de valori al umanității, dar și la edificarea unor idealuri noi, menite să îmbărbăteze lupta milenară pentru libertate, dreptate și omenie. Mai ales în epoci de răscruce ca a noastră, cînd reconstrucția universului uman în cadrul unui nou tip de civilizație este mai mult decît o exigență estetică, această comuniune a funcțiilor culturii devine un imperativ moral și politic.

Sincretismul valorilor în civilizațiile primitive și cele arhaice, transmis culturilor moderne ca o secretă nostalgie a unității, a recuceririi «paradisului pierdut», tinde să devină astfel, în condițiile manifestărilor infinit mai complexe, mai perfecționate și mai conștiente de sine pe care le impune cultura contemporană, o realitate nouă, o treaptă calitativ superioară în dialectica unității și diversității conștiinței sociale.

Funcționarea unitară a spiritului uman, în toate manifestările lui, se întemeiază pe determinările sale obiectiv materiale. Unii gînditori idealiști, separînd cultura de aceste determinări, au operat distincții arbitrare între diverse domenii și activități de creație, prin ipostazierea uneia sau alteia din facultățile subiective. Astfel Schopenhauer stabilea chiar și procentul de inteligență și voință din activitatea filozofică, Nietzsche susținea prezența constantă și acțiunea hotărîtă a

factorului afectiv, iar Herzberg afirma înstrăinarea de realitate, de practică a cugetării filozofice, pe care o punea în funcție doar de nevoia organică a cunoașterii, de curiozitate. Asemenea puncte de vedere mai stăruie și astăzi în aria filozofiei burgheze.

În realitate nu există funcționare pură a inteligenței în nici un domeniu al activității de creație, căci totdeauna ea reprezintă conlucrarea mai multor facultăți sufletești, este subordonată anumitor scopuri și impulsionată de anumite necesități obiective ale vieții spirituale, necesități care își au obîrșia în practica socială.

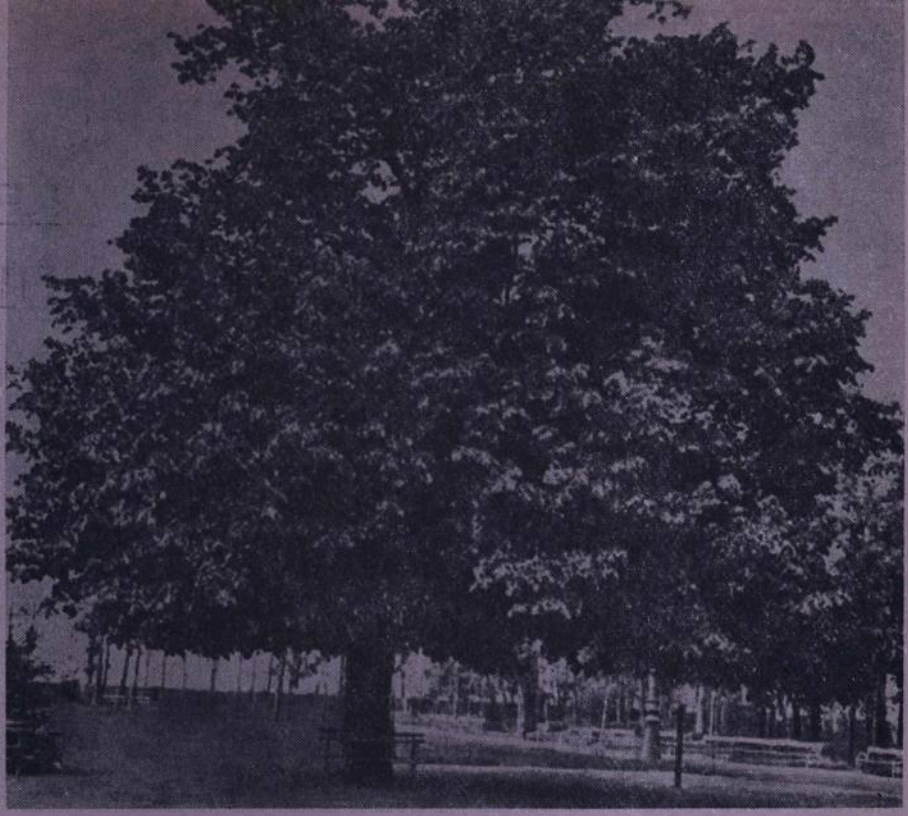
Desigur, ponderea facultăților de creație diferă mult în artă sau în știință, dar prezența și armonia lor se impune în orice activitate umană. Gîndirea savantului solicită cu precădere latura intelectuală a creației, dar fără ca aceasta să excludă elementul emoțional, subadiacent în toate etapele sau momentele cercetării. Căci într-o descoperire științifică se exprimă nu numai un act de cunoaștere, ci și o aspirație umană, o atitudine activă față de realitate, atitudine deopotrivă intelectuală și emoțională și care-și are resorturile în menirea fundamentală a omului de a-și *apropria* lumea, de a o transforma potrivit semnificațiilor și valorilor care modelează raporturile sale cu existența. Aceasta implică în cel mai înalt grad prezența sentimentului *responsabilității* în activitatea științifică, la fel ca și în cea artistică, scopul lor neputînd fi conceput înafara intereselor vitale și a idealurilor majore ale umanității.

În creația artistică sînt mai mult prezente momentele de inspirație spontană, a căror interpretare a prilejuit atîtea mistificări idealiste. Nu ne aflăm însă cîtuși de puțin în domeniul iraționalului, incognoscibilului sau al « revelației ». Momentele de spontaneitate ale creației artistice nu au nimic misterios în sine, nu sînt străfulgerări în întuneric, ci apar pe un sol bine pregătit, ca rezultat al unui uriaș travaliu de cunoaștere și reflexivitate conștientă. Desigur că nu orice acumulare de experiență și impresii duce la un salt calitativ din punct de vedere artistic. Pentru aceasta este necesar talentul. Dar la ce i-ar folosi unui om talentat intuiția creatoare dacă aceasta s-ar exercita în gol, într-un vid spiritual, fără ancorarea în viața socială? Opera de artă este un univers raportat la real, purces din real și revenind la real, prin însăși finalitatea sa de a face parte din praxis-ul uman. Fără a fi gîndită astfel nu e posibilă organizarea imaginilor artistice într-un sistem inteligibil și deci, în ultimă instanță, comunicabilitatea valorilor artei și eficiența lor social-educativă.

În aprecierea creației mai stăruie încă în mentalitatea unora un punct de vedere exclusivist potrivit căruia se face o diferențiere valorică între creația literar-

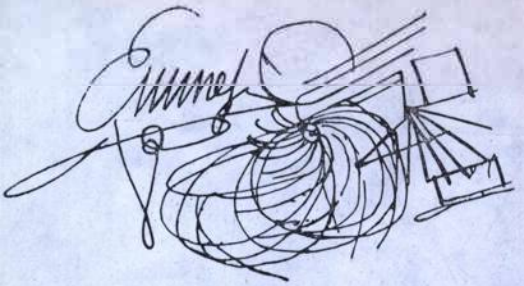
artistică și cea din sfera științei și tehnicii. O asemenea discriminare creează — așa cum arăta Secretarul general al partidului în expunerea menționată — o falsă opoziție, menită să ducă, în ultimă instanță, la îndepărtarea literaturii și artei de izvorul existenței umane: munca, de problematica majoră a vieții sociale.
Chiar și sub raportul mecanismului interior al facultăților umane, care concură la realizarea creației în diferite domenii, exclusivismul distincțiilor nu se justifică. În realitate, avem de-a face cu o gamă diversă de manifestări ale aceluiași spirit creator uman. Conceptele științifice nu sînt pur și simplu copii ale unor relații și proprietăți din sfera empirică a lucrurilor, ci construcții ale spiritului prin care se compun modele succesive în cunoașterea tot mai adecvată a structurilor materiei. O lege științifică este efectul unui efort creator, în care rolul principal îl are rațiunea, inteligența discriminatorie, dar din care nu lipsesc alte facultăți cum ar fi intuiția și imaginația. Cît despre invenția din sfera tehnicii aceasta, deși se exercită direct asupra lumii obiectelor, cuprinde ca orice act sau produs uman o latură materială și una ideală, punînd în joc o multitudine de disponibilități, aptitudini și deprinderi creatoare, de atitudini și scopuri ce exprimă în modul cel mai direct relația activă a omului cu lumea.
Crearea și receptarea operei de artă, ca și producerea și valorificarea cuceririlor științei, nu pot fi concepute în afara unei anumite concepții despre lume, a înțelegerii sensurilor majore ale activității umane. Cu cît viziunea noastră filozofică despre lume devine mai profundă și mai revoluționară, cu atît expresivitatea și valorile atitudinale intervin mai mult în însăși constituirea limbajului științific, în timp ce imaginea artistică, la rîndul ei, își accentuează funcțiile cognitive și formative specifice.
Istoria culturii și literaturii române dovedește, începînd cu primele ei manifestări, prezența continuă a ideii de unitate convergentă a creațiilor umane în procesul raportării lor la realitatea socială. De la enciclopedismul lui Dimitrie Cantemir pînă la preocupările științifice ale lui Eminescu sau Ion Barbu și Camil Petrescu, de la umanismul patriotic al cronicarilor și luminismul cu puternice accente sociale al Școlii ardelene pînă la umanismul revoluționar al culturii socialiste, tradițiile progresiste ale civilizației românești stau chezășie realizării idealurilor noastre de viitor. Este ideea pe care își propune s-o demonstreze și numărul de față al revistei „*Manuscriptum*", care ilustrează, prin tematica sa, cîteva momente semnificative ale comuniunii literaturii și artei cu știința, pe baza unui permanent crez realist și umanist al întregii culturi românești.

Al. TĂNASE

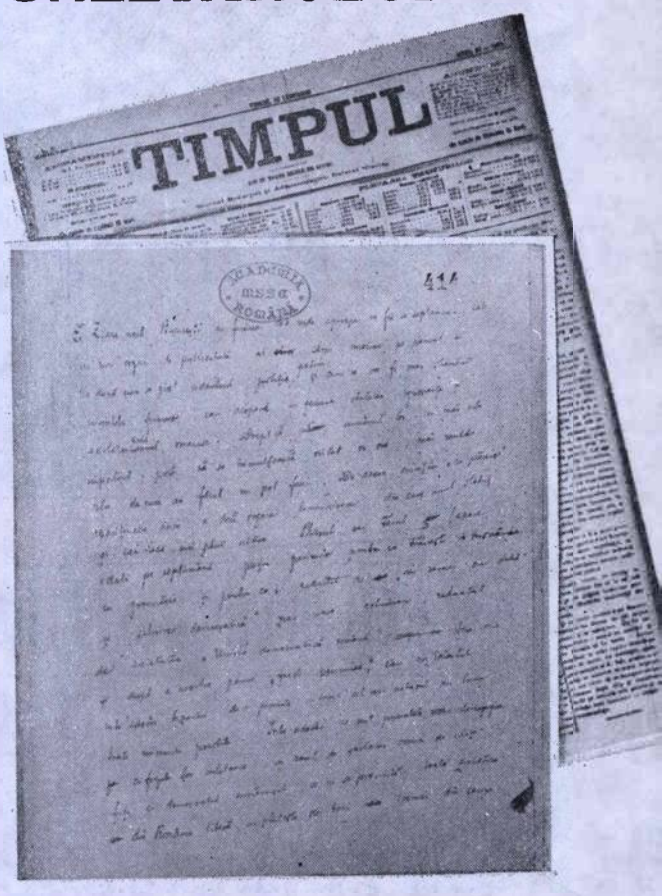

«ETERNII NOȘTRI PĂZITORI AI SOLULUI VEȘNIC...»

Astfel își începe Eminescu misiunea sa
în grai românesc cheamându-i pe toți pe nume de la
începuturile noastre pe acele arhaice meleaguri până
în ceasul făuririi poetului: liștiță pe Geții nemuritori
pe Zalmoxis și Burebista pe Decebal
apoi pe Daco Romanii voievozi de la Mircea la Ștefan
de la vechi Basarabi la Cusatini de la Horia și Iancu
la Eroici Nicolae poetului deșteptării naționale
~~a conștiinței~~

VALENȚELE POLEMICE ALE GAZETARULUI

EMINESCU ATRIBUIE PRESEI, CUM SE cunoaște din articolele sale, o misiune dintre cele mai importante în viața unui popor. Problema aceasta stă în atenția sa încă din epoca studiilor universitare la Viena. Poetul considera că îndatorirea fundamentală a presei stă în a fi de bună credință și a informa obiectiv despre tot ce există și se întîmplă în viață. «*Fiecare lucru poartă în sine însuși măsura sa* — notează Eminescu în manuscrisul *2291, ff 55v—56. De aceea e o caracteristică a omului inteligent și de bună credință, ca formulînd lucruri în scris sau vorbire va cerca s-o facă în măsura dictată de firea lucrurilor, în scurt: expresia celor cugetate va fi adecuată cu materialul cugetat. Asta e specific uman. Pe cînd omul neinteligent face din sine însuși măsura lucrurilor și mestecă subiectul său în cele ce sunt și se-ntîmplă — cel inteligent și de bună credință va cerca să se dezbere de tot ce-ar putea să-i întunece judecata. Inteligența e putința— buna credință e voința de-a vedea și reproduce obiectiv, cele ce există și se-ntîmplă.*» Pornind de la aceste considerente, Eminescu împarte ziarele românești din anii 1870—1872 în patru categorii: neinteligente, dar de bună credință, inteligente, dar de rea credință, neinteligente și de rea credință și inteligente și de bună credință. Dă și exemple. În primele trei categorii încadrează "*Trompeta Carpaților*", „*Poporul*" și „*Telegraful*," cu care va polemiza mai tîrziu. În ultima categorie nu trece decît publicații transilvănene: „*Albina*" și „*Federațiunea*", la care colaborează, și „*Telegraful român*" din Sibiu (care apare și astăzi, fiind cel mai vechi ziar românesc cu o periodicitate neîntreruptă: 125 de ani). Din listă este omisă „*Gazeta Transilvaniei*" pentru motive asupra cărora nu stăruim acum.

Opiniile lui Eminescu cu privire la misiunea presei nu se schimbă nici mai tîrziu. Stau mărturie articolele pe care le transcriem din manuscrisul *2264* și care aparțin epocii ieșene și gazetăriei de la „*Timpul*". Poetul salută în primul articol apariția ziarelor bucureștene „*Farul*" și „*Unirea democratică*", și criteriile aplicate în caracterizarea lor sînt cele din epoca studiilor universitare. „*Farul*" este încadrat între ziarele neinteligente, fiind redactat de oameni certați cu gramatica și «săraci cu duhul». „*Unirea democratică*" este trecută între ziarele inteligente, însă de rea credință întrucît promitea «toate fericirile posibile și imposibile ale pămîntului». Ziarul abdică, deci, de la menirea fundamentală a presei, aceea de-a informa cu bună credință și obiectiv despre cele ce există și se întîmplă.

Problema pusă în discuție în cel de-al doilea articol privește libertatea presei și modul greșit cum era înțeleasă și folosită în epocă. Merită să rețină atenția îndeosebi faptul că Eminescu consideră ca o datorie a sa de conștiință să ia atitudine împotriva abuzurilor săvîrșite de unii publiciști care se coboară la indiscreții triviale. Astfel este cazul celui « care joacă aici în oraș pe bardul pribeag și pe patriotul martir » și care, pornind de la « tipul general al femeii cochete », insultă o « persoană privată » din Iași.

Ultimul articol pe care îl transcriem din același manuscris îmbrățișează o sferă mai largă de probleme. Eminescu ia atitudine aici, cum face și în articolele din „*Timpul*", contra « prostiei și neștiinței, ca titluri de recomandație » pentru ocupare de funcții. El expune cu claritate și o bogată exemplificare punctul său de vedere cu privire la științele numite de el « absolute » (astronomia, matematica, mecanica) și științele sociale. Adevărul în cele din urmă stă « în consecuțiune, în seria de întîmplări, care au premers ». Studierea acestora reclamă folosirea « metodei genetice ». Este interesant de observat că Eminescu recomandă în epoca revizoratului școlar folosirea acestei metode și în studierea matematicii. Poetul susține, pe bună dreptate, că țara nu putea fi îndrumată pe un drum firesc de dezvoltare, prin aplicarea de legi, care s-au născut în altă parte și din alte stări de lucruri și care nu erau specifice poporului român.

Cronologizarea elaborării textelor din manuscrisele eminesciene ridică și în cazul de față dificultăți care nu pot fi depășite numai prin studiul grafiei. Cel de al doilea text, de pildă, este scris cu grafia de tranziție de la „*Curierul de Iași*" la cea de la „*Timpul*" și poate fi încadrat, sub acest aspect, fie într-o epocă fie în alta a gazetăriei poetului. Problemele puse în discuție în cele trei articole oferă însă cîteva elemente care permit o încadrare destul de strînsă în timp. Comentariile privind „*Farul*" și „*Unirea democratică*" se situează la un interval de numai cîteva zile de la apariția celor două ziare. Săptămînalul „*Farul*" începe să apară în noiembrie 1876, iar cotidianul „*Unirea democratică*" în 2 noiembrie 1876. Eminescu renunță să publice acest articol în „*Curierul de Iași*", nu știm din ce motive, și se mărginește să anunțe apariția lor, la 5 noiembrie 1876, în rubrica de *Noutăți*, fără nici un comentariu. « *Ziare nouă*. În București — — scrie Eminescu — au apărut încă două ziare pe care le citățm în ordinea cronologică a apariiunii lor. „*Pharul*" sau „*Farul*" (o dată pe săptămînă) și „*Unirea democratică*", ziar cotidian redactat de-o societate » („*Curierul de Iași*", nr. 121, 5 noiembrie 1876, p. 3). Titlul ziarului „*Farul*" este dat în amîndouă formele, ca în textul din manuscris. Să mai notăm că atît textul din manuscris cît și notița din „*Curierul de Iași*" sînt procedate înainte de titlu de indicația: * * *.

Ziarul ieșean „*Steaua României*", despre care se vorbește în cel de-al doilea articol, începe să apară la 22 mai 1877. « Bardul Bucovinei », criticat aici, este Dimitrie Petrino care, în conferința sa din martie 1877, improvizează și « un mic discurs », prin care aduce « cele mai vii mulțumiri d-nei Mărzescu », președinta Reuniunii femeilor române din Iași („*Curierul. Foaia intereselor generale*", nr. 23, 24 martie 1877, p. 5). Dimitrie Petrino, poet din « spița barzilor rătăcitori », cum îl caracterizează Eminescu, se erijează în personalitate culturală și politică a Iașului și publică în „*Curierul. Foaia intereselor generale*", la 6 martie 1877, un răspuns la adresa „*Românului*", în care ia apărarea domnitorului Alexandru Ioan Cuza în numele ieșenilor (nr. 18, 6 martie 1877, pp. 1—2). O lună mai tîrziu, D. Petrino publică, tot în numele ieșenilor, un *Răspuns la broșura D-lui Miltiade Tzony intitulată : « Universitatea din Iași și fondatorul său »* (nr. 25, 3 aprilie 1877, pp. 1—3) pentru care Eminescu avea tot dreptul să invoce paragrafele codului penal. Poetul vorbește de D. Petrino și ca « bard ». Putem menționa, aici, poezia *Amicului meu H. P. Cortazzi*, singura pe care o publică în „*Curierul Balassan*" în 1877 (nr. 60, 7 august 1877, p. 5). D. Petrino cîntă aici o femeie, cunoscută în lumea ieșeană. « Să nu plîngi pe amicul ce moare, căci mormîntul / Mi-l sap-o mînă scumpă ce are farmec sfînt ».

Ultimul text ne trimite la numărul din 20 decembrie fără să se indice ziarul și nici anul. Articolul la care se referă Eminescu este editorialul apărut în „*Timpul*" la 20 decembrie 1878. « *Este incapacitatea* — scrie Eminescu aici — *erijată în titlu de merit, prostia și neștiința brevetate ca titluri de recomandare* ». Caracterizarea este reluată, cum se vede, în aceeași formulare în textul din manuscrise. Pentru fixarea limitei terminus a elaborării textului eminescian pe care îl publicăm avem indicații la fel de prețioase. În manuscris începutul articolului, pînă la cuvintele: « *toate cu de prisos și merit și știință și avere* », este barat cu linii oblice, trase cu cerneală neagră. Este metoda de lucru a poetului prin

care marchează fie reluarea textului respectiv într-o nouă versiune, fie transferarea lui într-o lucrare publicată. Această parte a articolului o găsim în editorialul „*Timpului*“ din 12 ianuarie 1879. «*În numărul nostru de la 20 decembrie anul trecut* — își începe Eminescu acest articol — *am spus că ceea ce nu voim este* **incapacitatea erijată în titlu de merit, prostia și neștiința brevetată ca titluri de recomandație**.

Ce se mai cere azi în România, pentru a deveni om mare? Merit? Știință? Avere? Caracter? Nimic din toate acestea.

Se cere să fii războtezat în numele tatălui — — C. A. Rosetti — al fiului — I. C. Brătianu — al sfintului Duh Carada, atunci le ai pe toate de prisos, și merit și știință și avere».

Informațiile de mai sus sînt suficiente pentru stabilirea datei elaborării celor trei texte eminesciene, fără teama de-a greși. Primul este așternut pe hîrtie la 3—4 noiembrie 1876, al doilea în iunie-august 1877, iar ultimul între 20 decembrie 1878 și 12 ianuarie 1879.

Textele publicate aici fac parte din ediția M. Eminescu. *Opere*, volumele IX—X, ce vor apare sub egida Academiei R.S.R. și a Muzeului literaturii române.

D. VATAMANIUC

«...talentul într-adevăr bizantin de-a promite...»

I

mss. 2264

[f. 414] *** *Ziare nouă.* Bucureștii au fericirea de-a vedea aproape în fiecare săptămînă, cîte un nou organ de publicitate, al[1] cărui misiune pe pămînt e «după cum se zice» adevărul, justiția, patria[2] și cum se vor fi mai chemînd cuvintele frumoase, cari acoperă în genere răutatea, ignoranța și șarlataneria[3] omenească[ă]. Drept că[4] numărul lor nu mai este important; pot să se înmulțească[5], ori cît or vrea, mai mult rău de cum au făcut nu pot face. De aceea anunțam «cu plăcere» apariținea încă a două organe luminătoare, din care unul slăbuț și cellalt non plus ultra. „*Pharul*“ sau „*Farul*“ (apare o dată pe săptămînă, puțin periculos pentru că trăiește în dușmănie cu gramatica și pentru că-i redactat de «cei săraci cu duhul»[)] și „*Unirea democratică*“, ziar mare, cotidian, redactat de societatea „Unirea democratică română“, bine scris și după a noastră părere «foarte periculos», căci are talentul într-adevăr

[1] urmează: *căror*, șters
[2] scris deasupra
[3] inițial: *șarlatanismul*
[4] urmează: *Num*, șters
[5] în text: *înmulțească*
[6] urmează: *organ cu*, șterse

bizantin de-a promite cu tonul cel mai natural din lume toate minunile posibile. Într-adevăr ce sunt jurnalele vechi demagogice [7] cu frazele lor urlătoare, cu aerul de șarlatan comun de uliță față cu democratul îmănușit [8], ce ni se prezintă. Toată ziaristica din România Liberă nu plătește doi bani [9] tocmai din cauza *[f. 415]* tonului de șarlatanerie și impertinență, care le caracterizează pe toate, fie ele din orice partid ar fi. « Căci scopul lor e banul și mijlocul minciuna ». Dar cum zic [10] această jurnalistică și-a pierdut efectul pentru orice om mai liniștit și mai cuminte, de aceea trebuie inventată o nouă formă lunecoasă, cu tonul cel mai natural, în locul *strigătului de piață* [11] și plin de fraze a șarlatanilor de rînd și ecce homo! iată problema dezlegată prin „*Unirea democratică*". Stil limpede, ton natural, ortografie corectă, amiciție cu gramatica românească, c-un cuvînt [12] un ziar bun, ... da! un ziar bun, dacă nu s-ar vedea din programa lui vechiul păcat a tuturor oamenilor de la noi: uitarea raportului între mijloacele, de cari dispunem și ținta, pe care-o urmărim. Într-o gură ne promite ș-acest organ — ca toate celelalte — toate fericirile posibile și imposibile ale pămîntului.

«...o inserțiune de un straniu spirit»

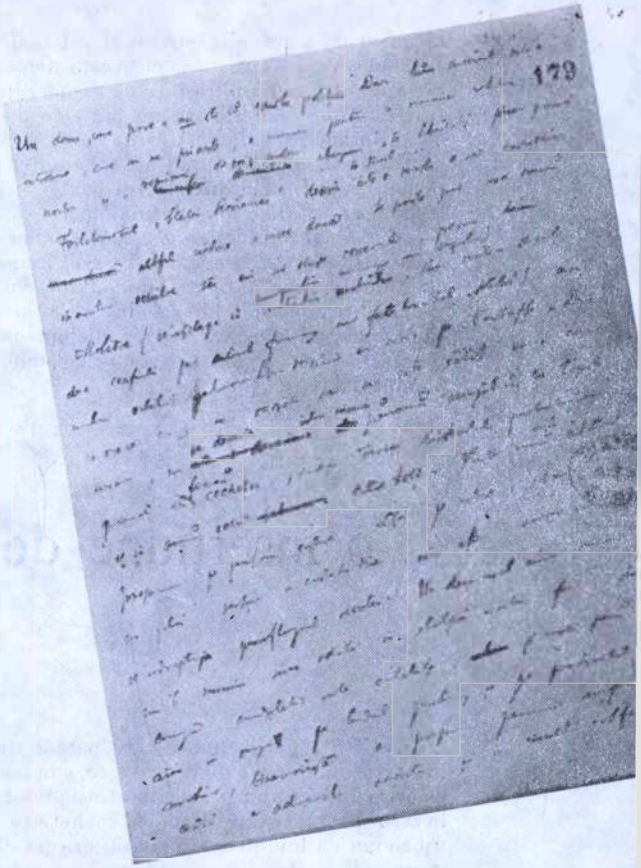
II

mss. 2264

[f. 179] *** Un domn, care pare a *nu* ști că există poliția. Dacă luăm cuvîntul într-o întrebare care nu ne privește, e numai pentru a rămînea rolului nostru și a reprima de ori și unde [13] abuzuri ale libertății presei [14]. Foiletonistul „*Stelei României*" descrie în Nrul ... [15] într-o revistă a sa cochetăria [16] altfel notorie a unor dame. Se poate părea ușor cum că înaintea ochilor săi era un chip concret precum [17] Molière (se-nțelege că mutatis [18] mutandis comparația nu merge mai departe [19] căci suntem departe de-a confunda pe autorul francez cu foiletonistul „*Stelei*") avea înaintea ochilor *[ilizibil]* D-nei de, cînd a scris pe Tartuffe. Dar în orice caz în revista sa nu este citat nici un nume, nu se descrie întru nimic o [20] persoană singulară, ci tipul general al femeii [21] cochete [22], care-și tîra bărbatul pretutindenea și-și arunca ochii [23] către toți.

---

[7] urmează: *pe*, șters
[8] în text: *immănușit*
[9] urmează: *din*, șters
[10] urmează: *aces*, șters
[11] *strigatului de piață*, scris deasupra; inițial *glasului tăios*, șters
[12] urmează: *ceva academic*, șterse
[13] *reprima de orișiunde* scrise deasupra; inițial: *nu suferi de nicăiri*, șterse
[14] în text: *pressei*
[15] *în Nrul*, scrise deasupra și necompletat
[16] urmează: *unor dame*, șterse
[17] urmează: *lui*, șters
[18] în text *mutandis*
[19] *comparația nu merge mai departe*, scrise deasupra
[20] *se descrie întru nimic o*, scrise deasupra; inițial: *este o descriere de*, șterse
[21] scris deasupra
[22] în text: *cochetei*, rămas necorectat după completarea de mai înainte
[23] urmează: *tuturor*, șters

Poate cumcă unii [24] cititori presupun pe persoana cutare, alţii pe cutare, însă nimeni nu poate susţine cu certitudine cine este, asupra cui se-ndreptează persiflajul revistei. Un domn al cărui nume nu-l numim niciodată în stîlpii acestei foi din cauza ciudatelor sale calităţi, şi care joacă aici în oraş pe bardul pribeag şi pe patriotul martir, binevoieşte a presupune persoana asupra carii e adresată revista şi o insultă astfel *[f. 180]* persoana privată a unei dame din Iaşi şi totodată a scris în „*Curierul Balassan*“ o inserţiune de un [25] straniu [26] spirit. Cel puţin s-ar părea că acest Domn se trezeşte în Turcia sau în Bulgaria, nu în România şi în orice caz ne miră, cum uită că este în România şi că după § ... [27] cod penal ameninţările sunt interzise sub pedeapsa de 1—3 luni închisoare. În genere ne mirăm, cum de persoanele de la noi [din ţară nu uzează de legea penală, pentru a se preveni de injuriile unui nimenea, a unei venituri? Este oare România ţara în care cel întîi venit de peste graniţă [28] îşi poate face mendrele nepedepsit faţă cu orăşenii.

[f. 180v] Nu cunoaştem pe Voevodul Moldovei, care să fi apelat vreodată la inteligenţa sau la [29] bărbăţia vreunui [30] «strein» al bardului. Ştim numai că bacalul grec a lui] Moruz-Vodă, a cărui dugheană era în colţul casei de astăzi ... [31] uliţa mare, se numea Hagi Petcu şi că acest nume conţine în [32] mod embrionar toată spiţa neamului barzilor rătăcitori. Iar cît despre cele cîştigate sub defuncta pajură austricească, ştim numai că acest titlu [33] (von pur şi simplu) s-a dat oricărui mazil ruptaş a [34] părţii anexate din Moldova. Noi suntem însă între aceia care se speriu mai puţin de cît oriunde de titluri pompoase şi de vorbe mari, cum n-avem aici de jure decît un *singur* nobil ereditar şi acela e ... însuşi MSa Domnul.

---

[24] scris deasupra
[25] în text: *o*
[26] în text, iniţial: *stranie;* corectat: *straniu*
[27] loc lăsat liber şi necompletat
[28] *cel întîi venit de peste graniţă*, scrise deasupra; iniţial: *orice venitură*, şterse
[29] urmează: *curaju*, şters
[30] urmează: *bărbat*, şters
[31] loc lăsat liber în text şi necompletat
[32] urmează: *mod*, *mod*, şterse
[33] iniţial: *aceste titluri*, corectat
[34] urmează: *Moldovei*, şters

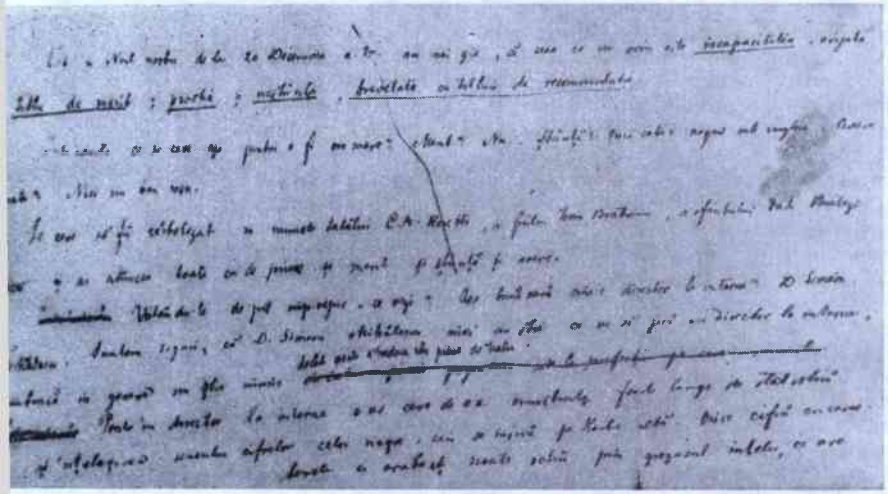
«...clica imensă a cîrciocarilor tot atît de ignoranți...»

III

mss. 2264

[f. 425] Tot în Nrul nostru de la 20 Decemvrie anul trecut am mai zis, că ceea ce nu voim este *incapacitatea*, erijată în *titlu de merit ; prostia* şi *neştiinţa*, *brevetate ca titluri de recomandaţie.*

Într-adevăr ce se cere azi pentru a fi om mare? Merit? Nu. Ştiinţă? Nici cîtu-i negru sub unghie. Avere poate? Nici un ban roşu.

Se cere să fii războtezat în numele tatălui C. A. Rosetti, a fiului Ioan Brătianu, a sfîntului duh Carada [35] şi ai atuncea toate cu de prisos, şi merit şi ştiinţă şi avere [36].

Uitîndu-te [37] de jur împrejur — ce vezi? Aşa bunăoară cine-i director la interne? D. Simeon Mihălescu. Suntem siguri, că D. Simeon Mihălescu nici nu ştie ce va să zică un director de interne, pentrucă în genere nu ştie nimic decît poate a traduce rău piese de teatru [38].

Pentru-un [39] director la interne s-ar cere de ex[emplu] cunoştinţe foarte largi de statistică şi-nţelegerea sensului cifrelor celor negre, cari se înşiră pe hîrtia albă. Orice cifră cu caracterele ei arabeşti scoate ochii prin grozavul înţeles ce are *[f. 426]* citeodată. Ici se vede urcarea mortalităţii şi nu ştii cauza, care trebue cercetată şi remediată, dincolo scade cifra [40] articolului cutăruia sau cutăruia de export, ici scade numărul

---

[35] scris deasupra, cu creion negru; iniţial: *Pantazi Ghica,* şters
[36] tot textul de pînă aici este barat cu linie oblică, trasă cu cerneală neagră
[37] fraza începea iniţial cu cuvintele: *Într-adevăr,* şterse
[38] *decît poate a traduce rău piese de teatru,* scrise deasupra; iniţial: *decît a primi prezenturi de la prefecţii pe care-i numeşte*
[39] iniţial: *Într-adevăr,* şterse
[40] scris deasupra; iniţial: *suma exportată de grîne,* şterse

unor meseriaşi folositori sau productivi şi se urcă numărul celor neproductivi, colo se urcă cifra unor soiuri de crime şi toată fluctuaţiunea aceasta de numere te ameţeşte, dacă nu le ştii înţelesul şi [41] dacă n-ai pătruns legătura între cauză şi efect. Dar pentru a da un înţeles acestor semne arabe, care ţi se par chinezeşti, trebui să pricepi încă ceva — economia politică; adică să ştii raportul între producere, consumare şi reproducere, între muncă şi capital, între valoare şi preţ, să cunoşti condiţiile sub cari o industrie se poate naşte şi piedicele, de cari ea trebuie să piară; iar lucrurile acestea toate trebue să le ştii nu aşa [42] dintr-o cărticică de 100 de feţe, ci în mod *genetic*, să cunoşti adică în ce anume stadiu de dezvoltare se află ţara ta, că ce anume măsuri ar fi de luat pentru a-i întîmpina greutăţile. Dar pentru a şti aceasta trebue să cunoşti istoria administraţiei, ca să ştii ce anume măsuri administrative s-au luat în ţări, cari erau într-o stare analogă cu aceea a ţării tale.

[f. 427] Şi ca să şti de poţi să impui sarcini nouă [43] pentru îndreptarea administraţiei, cată să ştii finanţele, să vezi dacă poţi să impui dări într-adevăr productive şi dacă reformele, ce vrei să introduci nu costă mai mult decît fac ş.a.m.d.

Sunt într-adevăr oameni în ţară, cari ştiu toate chiţibuşurile acestea, dar aceştia sunt retrograzi, vînduţi străinului, sunt austromaghiari şi vînzători de ţară, conservatori. D. Simeon Mihălescu nu-i austromaghiar [44], nu-i conservator, nu-i vîndut străinului [45] pentru că nu ştie nimic din toate acestea [46]. Dumnealui ştie să numească prefecţi, cari să-i facă alegerile la cameră, senat, consilii judeţene şi primării [47] şi astfel [48] administraţia României e făcută gata.

Unul [49] din relele culturii în străinătate şi mai ales a acelei culturi, care în[50] doi sau trei ani, adesea în mai puţin, galopează prin facultatea juridică, este că tinerii iau în mod absolut ceea ce li s-a predat în mod relativ numai. Cutare teză e pentru ei absolut adevărată, pentru că profesorul a susţinut-o, cutare adevăr e absolut[51] statornic, pentru că cutare carte franţuzească sau nemţească zice aşa. Despre judecată proprie nici vorbă.

[f. 428] Pe cînd în fericita şi-ntr-adevăr neîntrecută anticitate greco-romană, şcoala era o gimnastică a minţii omeneşti, adică o continuă şi roditoare dezvoltare a inteligenţii proprii, tinerii noştri cred a fi oameni mai mari, cu cît mai multe coji de gîndiri străine au grămădit nemistuite în cap, cu cît mai puţină cugetare proprie au. Pentru ţările respective în care tinerii învaţă carte, nenorocirea nu-i tocmai mare. Lucrurile, ce se predau sunt [52] rezultate ale unei culturi vechi şi continuitive, încît momentul în [53] care se predau se şi potrivesc [54] sau [55] c-o stare actuală de lucruri sau c-un viitor foarte apropiat, la care naţia aspiră.

Dar oare e tot astfel la noi?

Să luăm un singur caz. Cum se preda şi cum ştiu oamenii la noi dreptul roman? Astfel cum l-au avut romanii? Astfel cum l-am avut noi cu modificările aduse de bizantini cunoscut prin suta a [56] XVI şi [57] a XVII [58] pînă mai alaltăieri sub numele de

---

[41] scris deasupra
[42] urmează: *dint*, şters
[43] urmează: *în aceas*, şterse
[44] *nu-i austromaghiar*, scrise deasupra
[45] *nu-i vîndut străinului*, scrise deasupra
[46] urmează: *Dlui*, şters
[47] *cari să-i facă alegerile la cameră, senat, consilii judeţene şi primării*, scrise deasupra; iniţial: *tot atît de învăţaţi sau şi mai mai, cari au obiceiul de a-i trimite curcani la ogradă*, şterse
[48] *şi astfel*, scrise deasupra; iniţial: *şi*, şters
[49] *Într-adevăr, Unul*, şterse
[50] urmează: *trei*, şters
[51] urmează: *şi*, şters
[52] urmează: *urmările*, şters
[53] scris deasupra
[54] urmează: *aproape*, şters
[55] urmează: *cu st*, şterse
[56] *suta a*, scrise deasupra; iniţial: *veacul al XV*, şterse
[57] urmează: *al*, modificat în *a*
[58] urmează: *sub num*, şterse

Pravilă împărătească? De fel. Se predă dreptul roman, aşa cum el *[f. 429]* au fost admis, modificat şi înţeles de spiritul popoarelor germanice.

Şi tot astfel e cu toate disciplinele dreptului [59]. Lipsa de judecată în materia aceasta e atît de mare, încît am auzit vorbindu-se în senat şi cameră [60] despre principii eterne şi nestrămutate de drept. Dee-mi-se voie a spune, că [61] această eternitate nestrămutată e un moft. Acele principii, aşa numite eterne, nu sunt juridice, ci morale. Cine voieşte să se convingă n-are decît să deschiză *Coranul*, *Evanghelia*, *Drumul spre Virtute* a lui [62] Laotse, cărţile budiste şi va vedea, că acele eterne principii sunt identice la moraliştii [63] de origine foarte [64] deosebită şi din timpi foarte deosebiţi. Dreptul însă — după natura sa — e pozitiv, adică stabilit de oameni după natura lor individuală, după scopurile ce urmăresc, după nevoile, cu cari au a se lupta, după timp şi împrejurări şi [65] asemenea individelor, scopurilor, nevoilor, timpului şi împrejurărilor dreptul adevărat e supus unei necontenite mişcări, e trecător.

[f. 430] C-un cuvînt ştiinţele de stat şi cele juridice nu sunt asemenea astronomiei, matematicei, mecanicei [66], ştiinţe absolute — ci istorice şi cazuistice oarecum. Pentru o stare de lucruri *dată*, ele au un sistem *dat*. De aceea ele trebuiesc predate şi nevăţate în mod *genetic*, arătîndu-se cum o stare de lucruri s-au dezvoltat dintr-o alta şi o teorie dintr-alta, ceea ce la astronomie de ex[emplu] ar fi un lucru cu totul de prisos. La ştiinţele istorice adevărul stă [67] nu în ceea ce sunt astăzi în cutare punct al pămîntului, ci în consecuţiune, în seria de întîmplări, cari au premers. Deci aproape tot bagajul droaii de jurişti, cu care se împle [68] în fiece an înapoiata [69] noastră ţară, nu e de nici o treabă, căci D-nia lor în loc să fi-nvăţat a potrivi legile cu ţara, vor din contra să schimbe ţara dată, obiect al naturii greu de strămutat cu istoria şi gintea ei, după legi, cari s-au născut din alte stări de lucruri, adaptate unor alte împrejurări.

[f. 431] Ei bine, această minimă sumă de cunoştinţi despre raporturile juridice dintr-o ţară străină, e la noi alfa şi omega a [70] întregei înţelepciuni politice. Această adevărată [71] ignoranţă pe lîngă ceea ce trebue să ştie un om de stat respiră la noi din presă [72], din discuţii parlamentare. Se vorbeşte atîta despre civilizaţiunea noastră. Cu toate astea, nu există ţară în lume — neexceptînd Serbia, Grecia, poate chiar Bulgaria — în care să se citească mai puţin decît la noi în ţară. Întrebe cineva [73] bunăoară cîte exemplare din [74] dicţionarul etimologic al [75] lui Cihac s-a vîndut în România, cîte exemplare din cartea lui Rösler sau a lui Jung, cîţi abonaţi au foile literare? [76] Cîte exemplare s-a petrecut [77] din *Istoria* lui Bălcescu sau din colecţia de documente [78] a lui E. Hurmuzache? Se vor afla cifre ridicole pentru un stat de cinci milioane de locuitori, pentr-o naţie de aproape zece milioane.

Alfa şi omega tuturor lucrurilor rămîn advocaţii şi pace.

---

[59] urmează: *Neştiinţa în mat*, şterse
[60] *senat şi cameră*, scrise deasupra
[61] urmează: *aceste principii sînt mofturi*, şterse
[62] urmează: *La-o*, şterse
[63] urmează: *din*, şters
[64] *origine foarte*, scrise deasupra; iniţial: *naţie*, şters
[65] urmează: *ca şi*, şters
[66] în text: *mechanicei*
[67] urmează: *în consecuţiune*, şters
[68] urmează: *aproape*, şters
[69] în text: *innapoiată*
[70] *a*, scris deasupra
[71] scris deasupra
[72] în text: *pressă*
[73] urmează: *de*, şters
[74] *exemplare din*, scris deasupra
[75] *etimologic al*, scrise deasupra; iniţial: *dicţionare*, modificat în *dicţionarul* şi *de-ale*, şters
[76] *au foile literare*, scrise deasupra; iniţial: *avea Columna lui Traian, cîţi au Convorbirile?*, şters
[77] scris deasupra; iniţial: *vîndut*, şters
[78] urmează cuvinte şterse

209.275
Biblioteca Jud. [illegible]
SALA DE LECTURA

[f. 432] O ignoranță grea ca [79] plumbul despre tot ce atinge țara, poporul și lumea-ntreagă apasă toate spiritele. Nici una din breslele și tagmele de cultură ale vechii Românii n-au putut rezista crei înoiturilor [80] și importului de legi încurcate din toate colțurile lumii [81].

Și cîtă avere națională s-au cheltuit pentru acest nimic?

S-ar putea zice, că România și-a preschimbat pătura cea mai roditoare a pămîntului, milioane de chilograme de grîne, produsă de-o grea muncă omenească, pe cuvinte deșerte, pe fraze stereotipe, pe-un raționalism insipid și cosmopolit, căci acestea formează astăzi averea unică a acelei clase de cîrciocari, ce trăiește din traficul zilnic al frazei, cheltuială în moneta mică a profesiilor de credință, a articolelor de fond, a discuțiilor parlamentare, a pledoariilor la [82] tribunale.

[f. 433] Vlad Țepeș, Lăpușneanu, Mihnea cel Rău, sau [83] Aron Vodă [84] erau asupritori stăpîni, dar stăpînirea lor era tiranică [85], nu [86] rușinoasă. Acum însă România are rușinea de-a geme sub jugul *cîrciocarilor*, a oamenilor a căror breaslă, meșteșug, meserie este ca să prefacă negrul în alb și albul în negru, de-a [87] arăta că ce-i strîmb e drept și ce-i drept, strîmb; România e prada minciunii disciplinate [88] și pentru corifeii și reprezentanții minciunii se face totul în țara aceasta și toate ramurile vieții publice îi sunt aservite.

Cu [89] puține deosebiri caracterele acestei noue clase domnitoare sunt: incapacitatea, prostia, neștiința.

[f. 434] Și cu toate acestea, cum vine vr-o minune de astea cu ochi din străinătate, care-n țară s-a strecurat cu greu prin liceu sau poate nu l-a făcut de fel, iar în [90] apus și-a înjghebat de la italieni sau de la belgieni vr-o teșcherea, își anunță [91] numaidecît sosirea prin vr-o broșurică —, în care vorbește despre [92] regimul catargiesc de pildă și de-a doua zi e candidat la deputăție, de-a treia zi la minister. Roșii, partid compus din oameni ce n-au nimic și nu știu nimic, primesc cu brațele deschise pe acești vlăstari plini de speranță ai țării, căci le trebue asociați și toate gurele flămînde le sunt [93] binevenite în asociația C. A. Rosetti et Comp. [94] Dacă nu i-ar primi însă roșii [95] ar da de [96] primejdia de a-i avea contra lor, căci mai sunt grupuri, la [97] izbutirea cărora ei speră. Caracteristic e [98] că orice treabă i s-ar propune unui asemenea cîrciocar netrebnic, e gata s-o primească numaidecît. Profesor de științe naturale? Primește. Revizor școlar? Primește.

[f. 435] Amploiat administrativ? [99] Cu mare plăcere. Vameș? Cu patru mîni. Chiar medic de regiment sau vlădică de i s-ar propune, se face numaidecît. Dacă se fac undeva întruniri literare, advocații se grămădesc să facă literatură; dacă e vacantă vr-o catedră

---

[79] scris deasupra; inițial: *de*, scris deasupra
[80] în text: *înnoiturilor*
[81] urmează: *S-ar putea*, șterse
[82] scris deasupra; inițial: *de*
[83] scris deasupra
[84] urmează: *Mircea Ciobanul*, șters
[85] *era teranică*, scris deasupra; inițial: *cel puțin*, șterse
[86] urmează: *era*, șters
[87] urmează: *face din*, șterse
[88] urmează: *privilegiate*, șters
[89] urmează: *puține*, șters
[90] scris deasupra
[91] urmează: *sosi*, șters
[92] urmează: *infamul*, șters
[93] urmează: *binevoi*, șters
[94] urmează: *Dar*, șters
[95] scris deasupra
[96] *da de*, scrise deasupra; inițial: *avea*, șters
[97] scris deasupra; inițial: *de*, șters
[98] *Caracteristic e*, scrise deasupra; inițial: *Ceea ce-i mai ciudat*, șterse
[99] scris deasupra; inițial: *financiar*

de pedagogie, de [100] psichologie, de matematici, de agronomie — pe advocați îi vezi grămădindu-se s-o ia. *Sunt* advocați profesori de filosofie, de istorie universală, de limba latină, directori de școale normale, aspiranți la agenții diplomatice, revizori școlari [101], învățători la școli teologice și technice, șefi poștali, c-un cuvînt în toate ramurile activității naționale se bagă acest parazit [102], care ia numai lefi fără a face nimic, căci n-are teamă de nimeni, știindu-se sprijinit de clica imensă [103] a cîrciocarilor tot atît de ignoranți, tot atît de inepți, de incapabili [104] ca și el.

[f. 436] Desigur, că sunt în neagra mulțime de advocați și oameni cari merită tot respectul, dar pe acesta-l merită, nu pentru că sunt advocați, ci tocmai pentru că se deosebesc de turma, în care au nenorocirea de-a se afla.

Ce lucru mai plăcut putea fi pentru roșii acum trei ani decît existența unei asemenea clase, pe care-o puteau sumuța în contra guvernului. Era destul ca o [105] asemenea nulitate, o asemenea turpitudine personificată să strige prin cafenele și pe uliți, să se pue în fruntea a doi trei masalagii [106], pentru ca de-a doua zi să fie scris între corifeii ortalei roșie.

Dar de cînd — amăgind poporul prin [107] neadevărul nerușinat al programei de la Mazar pașa și al dării în în judecată al [108] fostului cabinet — s-au văzut mari și tari, au început a deveni foarte neplăcuți chiar și pentru marele vrăjitor, care i-a scos la maidan; căci fiecare din ei, după ambiția [109] de-a deveni deputat *[f. 437]* mai are și pe aceea de-a pata numele țării, făcîndu-se ministru.

De la începutul formării Ministeriului Brătianu, el s-a transformat într-un caleidoscop, care ne-a arătat pe rînd prefacerea personalului, chemat a-l compune, prin trecerea la minister, fiecare la rîndul său, a tuturor corifeilor din ortaua roșilor de toate nuanțele.

Lucrul a ajuns a fi o mare greutate pentru D-nii Rosetti & Brătianu din cauza neputinței, în care se află, de-a satisface destul de repede nerăbdarea tuturor nulităților marelui partid. Supărarea celora, ce rămîn în așteptare, devine din ce în ce mai mare și nu puțină turburare provoacă în rîndurile majorității din cameră.

Și pentru că între ei se mînîncă și se desfac în clici, pretind ca țara să se dezbine de dragul lor. Ceea ce e mai trist, e că țara într-adevăr ia oare care parte la aceste lupte [110] și crede programelor lor cele minciunoase.

[f. 438] Deodată vezi numai 2—3 oameni (ba adesea unul singur) configurîndu-se în partid politic, scoțînd gazetă și spuind că cutare și cutare principii sunt ale D[um]nialor.

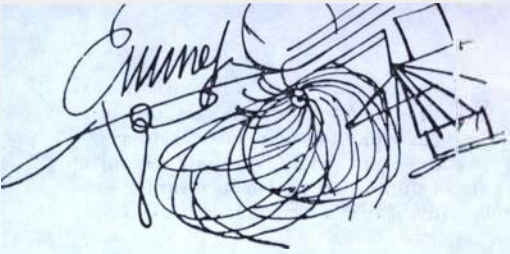
Dar cine-i întreabă?

Din nenorocire țara — fără cultura temeinică — crede că așa trebue să fie, crede că orice frază nouă e un nou adevăr. Dacă zicem că țara-i incultă, avem dreptul s-o [111] spunem, fiindcă o cunoaștem și fie supărare la mijloc sau nu fie — așa este.

Cu toate acestea [112] criteriul, măsura cu care se măsură oamenii, e așa de ușor de aflat. N-avem decît a întreba pe marele politic, ce ni se arată înainte, ce reprezintă, să-ntrebăm pe noul partid, ce grup economic i-a încredințat onoarea de a-i pleda interesele. În cele mai multe cazuri se va vedea că nu e nimeni îndărătul lor și că tot partidul se compune din acei doi, trei, cari fac gură și urmăresc pe socoteala lor, nu a unor grupuri de interese ale nației, venirea la putere.

---

[100] urmează un cuvînt șters
[101] *revizori școlari*, scrise deasupra; inițial: *membri de*, șterse .
[102] urmează: *pe*, șters
[103] în text: *immensă*
[104] urmează: *și de proști*, șterse cu creion negru
[105] scris deasupra; inițial: *un*, șters
[106] scris deasupra; inițial: *beți vi*, șters
[107] urmează: *marele*, șters
[108] *dării în judecată a*, scrise deasupra; inițial: *acuzării fostelor*, șterse
[109] urmează: *[ilizibil] de a fi deputat (prin trebușoare) bănoasă*, șterse
[110] urmează: *însă în calitate de jertfă sfișiată*, șterse
[111] urmează un cuvînt șters
[112] urmează cuvinte șterse

«AVEM CLIPA, AVEM RAZA...»

O VIZIUNE ASUPRA FIZICII (VIII)

ÎN PARTEA A IV-A DIN *TEORIA MECANICĂ A CĂLDURII (Mss 2267 ff. 48—63)* Eminescu își propune să analizeze «relațiunile reciproce dintre puterile naturii» din punctul de vedere al principiului conservării energiei.

Ca și în celelalte însemnări de fizică găsim și aici idei valoroase. Astfel poetul remarcă faptul că odată cu teoria mecanică a căldurii s-a pus în evidență legătura dintre diverse forme ale energiei. De asemeni este reliefată importanța principiului conservării energiei, numit de el «principiul cel mai general al științelor naturale».

Încă odată poetul analizează legăturile dintre căldură și energia chimică, căldură și lumină, căldură și lucru mecanic, dînd exemple ca: arderea carbonului, iradierea unei suprafețe de pămînt de către soare, mișcarea cilindrului unei mașini termice sub acțiunea aburului, mișcarea bilelor de la jocul de biliard *[f. 55]*, reculul unei puști. «Dar cel mai măreț exemplu — spune Eminescu — este procesul meteorologic de pe suprafața pămîntului nostru» — discutat în spiritul lucrărilor lui Pouillet.

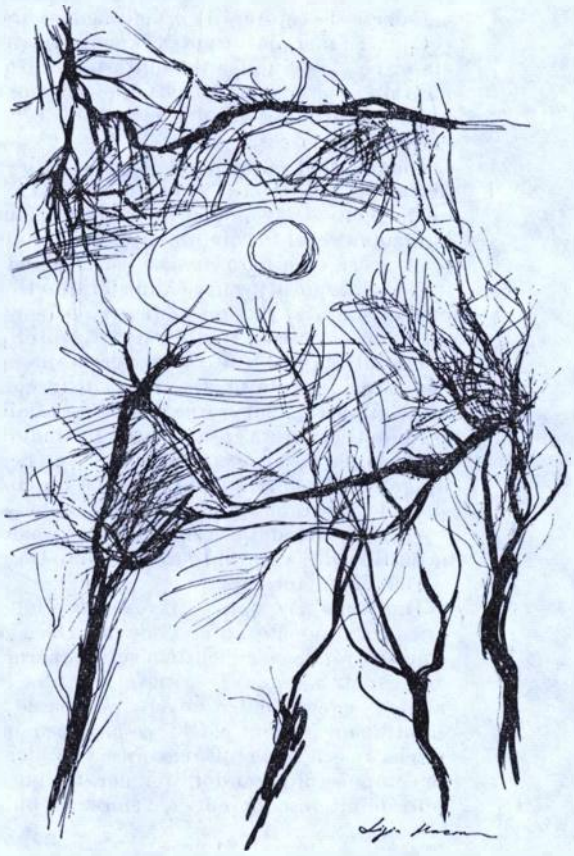
Poetul situează de o parte energiile enumerate mai sus și de altă parte electricitatea și magnetismul. «Nu putem spune ce este o cantitate anume de electricitate sau o cantitate anume de magnetism» — afirmă el. Acest lucru este valabil și în prezent. Găsim în *Fizica generală* a lui Cișman, București, „Editura tehnică", 1962, vol. II, p. 540 o formulare asemănătoare:

«În prezent cunoaștem destul de multe asupra electricității, dar nu putem răspunde încă la întrebarea „ce este electricitatea"?

Răspunsul acesta e numai o chestiune de viitor».

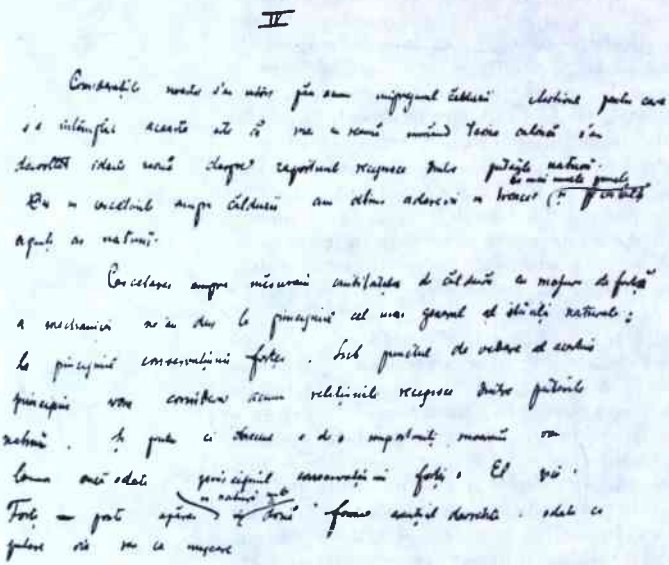
Einstein, care a descoperit că energiei îi corespunde o masă, știind că orice cîmp reprezintă o energie, a încercat să modifice teoria lui Maxwell, astfel încît să includă și cîmpul gravitațional de atracție a maselor, dar nu a reușit.

Există un efort continuu de a găsi o teorie generală care să includă teoria gravitației și a fizicii cuantice și din care electromagnetismul să rezulte ca un caz particular.

În acest sens găsim că sînt remarcabile și de pionierat apropierile pe care Eminescu le face între atracția și respingerea electrică și atracția gravitațională *[f. 58]*.

Poetul afirmă că nu se poate face o echivalență între căldură, energie chimică, lucru mecanic pe de o parte și electricitate și magnetism pe de altă parte, ci se poate doar constata că principiul conservării energiei rămîne valabil în cazul

proceselor în care electricitatea şi magnetismul sînt « mediatori ». În acest sens este descrisă la *f. 61* experienţa lui Joule.

Sînt citaţi Helmoltz, Pouillet, Daniell Bernoulli, Joule.

Atunci cînd consideră că este vorba de un fapt important Eminescu revine în nenumărate rînduri asupra lui cu noi argumente şi exemple într-un mod aproape supărător pentru un cititor superficial.

Este foarte metodic şi în cazul problemelor aride ştie să aducă lucrul *in concreto*. De exemplu la *f. 51* se explică « proverbiala răcoreală a pădurilor » pe baza întrebuinţării căldurii solare la procesele chimice din plante.

Găsim în textele ştiinţifice ale poetului şi erori. De exemplu explicarea degajării căldurii în timpul radierii luminoase pe baza teoriei oscilaţiilor eterului. Greşala aparţine, după cum am mai subliniat, fizicii sec. XIX şi Eminescu o preia din tratatele studiate.

Magdalena VATAMANIUC-LUNGU

TEORIA MECANICĂ A CĂLDURII.

Capitolul IV (urmare)

*

[f. 48] Consideraţiile noastre s-au întors pîn-acum împrejurul căldurii. Motivul pentru care s-a întîmplat aceasta este că mai cu seamă urmînd teoria calorică s-au desvoltat ideile noue despre raporturile reciproce dintre puterile naturii. Dar în cercetările asupra căldurii am atins adeseori în treacăt la mai multe puncte [1] şi pe ceilalţi agenţi ai naturii.

Cercetarea asupra măsurării cantităţilor de căldură cu măsura de forţă a mecanicei [2] ne-au dus la principiul cel mai general al ştiinţei naturale: la principiul conservaţiunii forţei. Sub punctul de vedere al acestui principiu vom considera acum relaţiunile reciproce dintre puterile naturii. Şi pentru că obiectul e de-o importanţă suverană vom lămuri încă odată principiul conservaţiunii forţei. El zice: Forţa poate apărea în natură sub [3] două forme esenţial deosebite: odată ca putere vie sau ca mişcare.

Ca măsurătoare a forţei vii dintr-o mişcare determinată am cunoscut *jumătate produsul din masă* [4], *multiplicat cu pătratul repejunii.* Aceeaşi forţă poate însă apărea

---

[1] *la mai multe puncte*, scris deasupra
[2] scris cu *ch* (mechanicei)
[3] *în natură sub*, scris deasupra
[4] scris cu *s* dublu

sub forma de muncă *disponibilă* sau, după cum se esprimă Helmholtz, sub formă de putere de tenziune. Muncă disponibilă sau forță de tensiune există atunci într-o coordonare de corpi, cînd există posibilitatea ca o presiune oarecare să lucreze o distanță oare care de cale. Cu cît *[f. 49]* mai mare e această posibilitate într-o coordonare de corpi cu atît mai mare e provizia de muncă sau de putere de tenziune, cuprinsă în ei. Dacă corpii nu lucrează asupra a olaltă [5] decît atractiv sau repulsiv în direcția liniei lor de unire, atunci — am văzut — că provizia de muncă disponibilă [6] trebue să *scază* în aceeași [7] măsură în care sporește mișcarea produsă și vice versa. Dacă însă întreg universul nu este decît o combinație, o *coordonare* de corpi, cari lucrează asupra a olaltă atractiv sau repulsiv, toate procesele din natură nu pot consista decît într-aceea că aceeași forță îmbracă din ce în ce forme deosebite și anume că mișcarea se preface în muncă disponibilă și vice versa muncă disponibilă în mișcare. O posibilitate îndeosebi remarcabilă este, că o cantitate de mișcare se schimbă deocamdată în muncă disponibilă și că după aceasta ea lucrează ca cauză de mișcare asupra *altor* mase [8].

Dacă aceasta se-ntîmplă imediat [9] după olaltă și în *așa chip* încît toată mișcarea ce există din capul locului să existe și după aceea ca *atare* [10], atunci procesul apare ca o transmitere integrală a mișcării de la o masă [11] asupra celeilalte. Cu această ocazie poate să-mbrace o altă formă, de ex[emplu] din mișcare văzută a unor mase [12] coherente se poate naște mișcare moleculară, dintr-o mișcare progresivă una ondolată ș.a.m.d.

[f. 50] Sub *acest* punct de vedere vom considera deci cele mai cunoscute și mai importante specii de procese. În decursul cercetărilor noastre am atins multe pe cari trebue să le desvoltăm mai pre larg. Am arătat de ex[emplu] din capul locului cum din combinația chimică a două materii se naște căldură. Din punctul de vedere cîștigat acum putem zice: la procese chimice de acest soiu se diminuează proviziunea de muncă posibilă [13] existentă și invers și în schimb sporește proviziunea de putere vie, îndeosebi proviziunea de căldură. Să ne-nchipuim de ex[emplu] un atom de carbon și 2 atome de oxigen într-o depărtare oarecare de olaltă, încît între aceste și atomul de carbon să existe o atracțiune care abia într-o mică depărtare e mare — dar atunci *foarte mare*. Pe cît timp atomele de oxigen stau depărtate de atomele de carbon pe atît timp există o provizie de muncă posibilă sau o sumă de putere de tenziune, care *încetează de a fi* cînd atomele de oxigen au fost atrase de carbon și s-au unit cu el în acid carbonic sau altfel zis « cînd atomele de oxigen stau strîns lipite de carbon ». La acest proces se cere dar cu necesitate, ca *sau* o nouă provizie de muncă să se fi înmagazinat *altundeva*, sau ca provizia forțelor vii să se fi înmulțit, pentru a satisface principiul conservațiunii forței. În genere se-ntîmplă cazul din urmă, că adecă arderea carbonului produce *căldură*. Dacă e vorba ca principiul conservațiunii forței să fie exact valabil, *[f. 51]* trebue, ca la arderea unei cantități anumite de carbon să se producă o *anumită* cantitate de căldură, cu totul independent de orice alte împrejurări, numai dacă se-mplinește o singură condiție, *ca procesul chimic să nu aibă alte efecte afară de producerea căldurii.*

Mai cu seamă la arderea totală a unei cantități determinate de carbon trebue să devie liberă aceeași cantitate de căldură, întîmple-se adesea de-odată sau rînduri-rînduri, așa ca, de ex.[emplu] [14] să se formeze întîi oxid de carbon și apoi acid carbonic.

Aceste adevăruri sunt dovedite prin esperimente. Știm că la arderea [15] unui kilo de

---

[5] *asupra a olaltă*, scris deasupra
[6] după *disponibilă* e scris iar *de muncă*
[7] *aceeași*, scris deasupra
[8] vezi [4]
[9] *immediat*
[10] *ca atare*, scris de 2 ori
[11], [12] vezi [4]
[13] *possibilă*
[14] *de ex.* scris deasupra
[15] *că la arderea*, scris de două ori

carbon se formează totdeauna în cifră rătundă 8000 de unităţi de căldură. Avem [16] aşa dar raportul între [17] echivalenţa între căldura desvoltată şi munca chimică prestată, ca şi în cazul pe care l-am tratat în rîndul din urmă.

Acelaş raport de echivalenţă trebue să se manifeste, cînd vice versa sdrobim o combinaţie chimică. Aci se înmagazinează o provizie de forţă de tensiune depărtînd dintre olaltă mase [18] cari se atrag, deci la un asemenea proces trebue să dispară căldură.

Pe aceasta se bazează în parte proverbiala răcoreală a pădurilor; ea nu e o iluzie, precum sunt multe altele din lucrurile proverbiale. În frunzele copacilor căldura produsă prin radiarea soarelui e în parte întrebuinţată pentru a discompune acid carbonic, şi căldura ca atare trebue deci să dispară.

[f. 52] La procese chimice mai complicate, se-ntîmplă în genere amîndouă lucrurile — se înmagazinează pe de-o parte forţa de tenziune — pe de altă parte se prestează muncă chimică, pentrucă părticele de materie dau urmare atracţiunii lor reciproce. De la exacta determinare cantitativă a acestor mărimi de muncă atîrnă poate progresele cele mai însemnate ale chimiei pe viitor.

O altă relaţiune a căldurii, pe care asemenea am atins-o este naşterea căldurii din oscilaţiunile eterului, propa[ga]te în formă de unde. Le vom numi pentru înlesnire *lumină* (chiar pe acelea cari nu afectează nervii vizuali ai omului). Aci iar relaţiunea e reciprocă; precum prin radiare se naşte căldură într-un corp, tot astfel un corp cald trimite raze şi răceşte prin aceasta. E lesne de imaginat cum se-ntîmplă lucrul. Părticelele cari sunt pe suprafaţa corpului, mişcîndu-se, trebue să fi sguduind eterul învecinat şi considerînd infinita varietate a mişcărilor părticelelor unui corp cald, nu se poate să fi lipsind pe suprafaţă şi mişcări de acelea cari în eterul înconjurător să producă unde regulate. Cu cît mai intensive sunt mişcările în corpul cald cu atît [mai] repezi sunt oscilaţiunile din radiarea emanată. Cînd temperatura unui corp trece peste o margine oarecare, el trimite şi raze de acele al căror număr de oscilaţiuni e mai mare decît 450 de billioane, şi cari afectează nervul nostru visual. Corpul atunci, e roşu de foc, precum se zice.

[f. 54] Schimbarea de lumină în căldură şi de căldură în lumină nu e decît o simplă transmitere a mişcării de la o materie asupra celeilalte, nu o schimbare durabilă de mişcare în forţă de tensiune ori vice versa. Un raport de echivalenţă există şi la transmiterea aceasta, dar n-o putem esprima numeric cu atîta lesniciune, pentrucă pentru lumină nu avem unităţi de măsură atît de comode şi pentrucă lumina însăşi este o transmitere continuă a mişcării asupra unor mase [19] din ce în ce mai noue. Raportul de echivalenţă s-ar putea formula [20] astfel: Cînd în vremea unei unităţi de timp o radiare de tăria cutare cade pe unitatea de suprafaţă a unui corp care nici refractează razele nici le lasă să pătrunză, atunci se produce în corp cutare cantitate de căldură. Să luăm un exemplu numeric. Dacă radiarea soarelui cade timp de un minut pe un decimetru pătrat de suprafaţă pămîntească absorbitoare, se produc, după măsurătorile lui Pouillet aproape 0.4 unităţi de căldură.

Nu mai puţin reciproc e raportul dintre căldură şi muncă mecanică în senzul strict al cuvîntului. Într-o direcţie am lămurit deja acest raport. Am văzut că prin prestarea unei munci mecanice se produce căldură. Tot astfel vice versa se poate face disponibilă muncă mecanică [21], dispărînd căldură. În maşinile de vapor avem exemple grandioase ale acestui proces pe cari avem a ni le închipui în fiece caz în modul următor. Moleculele aburului există în cilindru libere încoace şi-ncolo, precum am descris arătînd chipul de-a fi al stării de agregaţiune gazoasă. Moleculele acelea cari lovesc de peretele mişcător, adică în piston, îl împing înainte *[f. 55]* dar apoi se întorc c-o repejune

---

[16] *Avem*, scris deasupra
[17] *în privirea*, tăiat; scris deasupra *raportul între*
[18] vezi [4]
[19] vezi [4]
[20] *esprima*, tăiat; scris deasupra *formula*
[21] vezi [2]

mai mică înapoi, ca şi cînd s-ar fi lovit de-un perete absolut imutabil [22]. Acest adevăr stă în legătură cu atîtea esperienţe zilnice, încît e plausibil pentru oricine fără alte dovezi. Vedem în fiece zi cum un corp elastic, cînd isbeşte de alt corp absolut vertos şi nemişcat, se-ntoarce cu repejunea cu care s-a dus. Din contra dacă lovind pe cellalt corp-l pune-n mişcare, atunci se-ntoarce c-o repejune mai mică, ba chiar poate să remîe cu totul în repaos precum s-arată la esperimentele fizicale făcute cu bomba de fildeş sau precum o face fiece jucător de biliard.

Moleculele de abur punînd în mişcare pistonul maşinei, pierd din mişcarea lor proprie adică *dispare căldura.* Dar în locul acestei pierderi sau s-a-nmulţit provizia de muncă disponibilă, depărtîndu-se o sarcină mai în sus de pămînt sau s-a produs mişcare mecanică [23] de mase [24] întregi. Şi aci echivalentul căldurii trebue să aibă valoare adică pentru fiece 424 kilogrammetri de putere de tenziune mecanică [25] devenită disponibilă cată să dispară *una* unitate de căldură.

Un alt exemplu vrednic de-nsemnat de schimbare a căldurii în mişcare văzută, mecanică [26] de mase [27] mai mari-l avem înaintea ochilor [28] la orice împuşcătură. Moleculele productelor arderii ierbei de puşcă înfierbîntate ciocănesc oarecum în ţeavă asupra glontelui şi-l aruncă afară. Moleculele ele înşile sunt în adevăr foarte mici, dar pornesc cu atîta vehementţă şi atît de des în contra glontelui, încît acesta cîştigă în fine repejunea enormă cu care porneşte din ţeavă *[f. 56]* şi căreia, datoreşte destructiva [29] sa acţiune. În aceeaşi măsură în care moleculele masei [30] prafului pun în mişcare glontele, în aceeaşi măsură cată să piarză ele înşile din mişcarea lor. Cu alte cuvinte cată să se producă mai multă căldură ca atare dacă dam o-ncărcătură de puşcă pentru sine, decît dac-o lăsam să mîne un glonte.

Dar cel mai măreţ exemplu de schimbare a căldurii în provizie de muncă mecanică [31] şi apoi în mişcare de mase [32] este procesul meteorologic de pe suprafaţa pămîntului nostru. În adevăr nici o altă putere de cît căldura nu ridică acele enorme mase [33] de apă pînă la cele mai mari înălţimi, care cade apoi în formă de ploae sau s-aşază ca ninsoare pe vîrful munţilor. De acolo s-aruncă la pîrae şi rîuri în vale cu o putere care e în stare de-a muta încet munţi întregi din loc. Aceste puteri uriaşe ale apelor curgătoare nu sunt decît căldură schimbată în altă formă.

Să resumăm încă odată pe scurt resultatul considerăţiunilor noastre. Am văzut deci că căldura poate fi schimbată în mişcare mecanică [34] sau în provizie de muncă mecanică şi vice versa că prin consumarea de muncă mecanică se poate produce căldură. Lumina se poate schimba în căldură, căldura în lumină. Prin prestarea de muncă chimică se poate naşte căldură şi vice versa putere chimică de tenziune devine disponibilă prin întrebuinţarea de căldură.

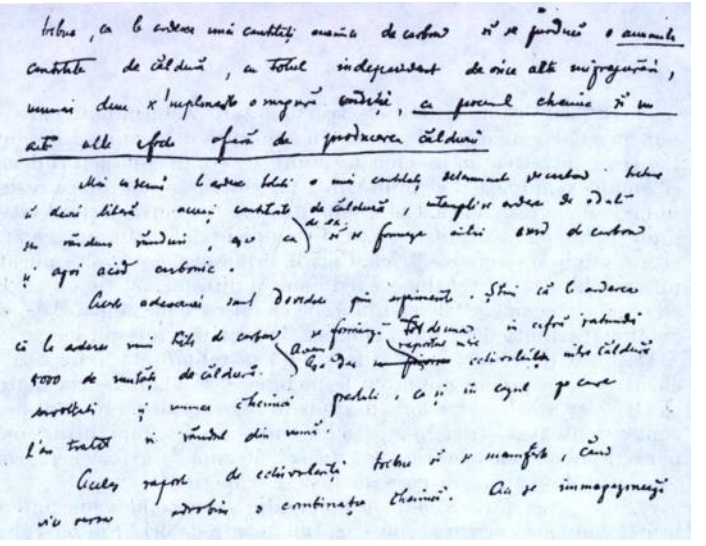
Prin mijlocirea căldurii putem aşa dar —prestînd *[f. 57]* putere mecanică [35], să discompunem combinaţiuni chimice adecă să sporim provizia de muncă disponibilă a forţelor de afinitate chimică, iar prin prestarea de muncă chimică putem produce lumină, putem preface lumina în forţă chimică de tenziune sau în mişcare mecanică [36] şi viceversa. C-un cuvînt: o cantitate disponibilă de unul din agenţii în cestiune, căldură, lumină, forţă [37] chimică de tenziune, forţa mecanică [38] de tenziune sau mişcare

---

[22] *immutabil*
[23, 25, 26] vezi [2]
[24] vezi [4]
[27] vezi [4]
[28] *avem înaintea ochilor,* tăiat apoi rescris în continuare
[29] *pierzătoarea,* tăiat; scris deasupra: *destructiva*
[30, 32, 33] vezi [4]
[31] vezi [2]
[32] vezi [4]
[33] vezi [4]
[34, 35] vezi [2]
[36] vezi [2]
[37] *putere,* tăiat; scris în continuare *forţă*
[38] vezi [2]

J. P. Joule.

mecanică [39] se poate schimba după plac într-o cantitate echivalentă și corespunzătoare de orice alt agent, încît putem să urmărim prea bine [40] procesul acestor schimbări de mînă cu ipoteze foarte probabile.

Mai întunecos devine lucrul, cînd atragem în cercul considerațiunilor noastre încă doi agenți ai naturii: electricitatea și magnetismul. Cată să ne ferim din capul locului de-a căuta o echivalență de cantități determinate [41] în [42] raporturile dintre magnetism or electricitate și căldură, muncă mecanică [43] etc. O cantitate determinată de electricitate *nu* este o cantitate anume de mișcare sau o provizie de muncă disponibilă. Tot așa o cantitate de magnetism nu este o mărime de acelaș fel ca o cantitate de căldură sau altele asemenea.

Nu putem spune *ce* este o cantitate anume de electricitate sau o cantitate anume de magnetism.

Dacă o cantitate anume de electricitate nu e în sine încă o putere, nu reprezintă nici o putere vie, nici o putere *[f. 58]* de tenziune, totuși avem a stabili următorul raport: dacă un corp încărcat cu cutare cantitate de electricitate pozitivă e în cutare depărtare de-un corp încărcat [44] c-o cantitate egală de electricitate negativă atunci [45] e disponibilă o anume provizie de muncă, în felul muncii mecanice [46]. Aceste corpuri se atrag reciproc și vor apropia c-o repejune accelerată, dacă le lăsăm în voia lor fără influența unei alte forțe [47]. A depărta o cantitate de electricitate pozitivă de-o cantitate egală de electricitate negativă e o procedere analogă cu a depărta un corp greu la cutare ori cutare distanță de pămînt și între aceste două procederi există în adevăr un raport de echivalență.

Tot așa stă și cu magnetismul, numai că aci mai trebue indicată și direcția în care depărtăm un pol de nord de-un pol de sud. Confecționarea unui magnet de-o tărie determinată nu e de loc o măsură determinată de forță. Astfel de ex.[emplu] ne costă mult mai mult lucru de-a face magnetică o vargă de oțel, decît de-a da unei vergi de fier aceeași intensitate magnetică. Iar munca care se-ntrebuințează pentru a magnetiza o vargă de oțel sau de fier nu se schimbă de loc în magnetism, ci în căldură.

---

[39] vezi [2]
[40] *înainte*, tăiat
[41] *mărimi determinate*, tăiat; scris în continuare *cantități determinate*
[42] *la*, tăiat; scris deasupra *în*
[43] vezi [2]
[44] *de-o cantitate egală*, tăiat; scris în continuare *de-un corp încărcat*
[45] *o pr[ovizie]*, tăiat
[46] vezi [2]
[47] *O cantitate*, tăiat; scris în continuare *A*

[f. 59] În fine un curent electric de-o tărie determinată care curge un timp determinat nu e deloc un echivalent pentru o măsură determinată de putere vie sau de muncă. Pentru a întreține un asemenea curent se cere în conductori deosebiți muncă deosebită și anume o muncă mai multă într-un conductor de mare resistență și mai puțin în unul de mică resistență. Chiar cînd un curent electric e ținut cîtva timp în curgere prin muncă chimică, tot nu se poate afirma nici odată că munca s-ar fi schimbat în electricitate sau în mișcare electrică. Căci la urma urmelor găsim pururea că un echivalent al puterii chimice de tenziune există sub o altă formă, fie ca căldură, fie ca lumină, fie ca muncă mecanică [48] disponibilă, fie ca mișcare mecanică [49] de mase [50], fie iar ca provizie înmagazinată de [51] forță chimică de tenziune într-alt loc.

Deși atît în tehnică [52] cît și în știință întrebuințăm în fiece zi, ca-n fiece oră curente electrice și le putem mînui cu lesniciune, deși chiar teoria matematică a curenturilor electrice și a acțiunilor lor au ajuns la mare grad de desvoltare, totuși întrebarea ce sunt curentele electrice în esența lor e una din cele mai întunecoase pe terenul științelor fizice. Fenomenele electrice ar *[ilizibil]* în ziua de azi același farmec al misterului care-l aveau în momentul în care-au fost descoperite.

[f. 60] Oare nu e în adevăr enigmatic — miraculos am putea zice, cînd se-ntemplă următorul lucru pe care l-am văzut de-o sută de ori? Fie zece elemente (ale lui Daniell) puse la un loc în baterie, de capătul de aramă și de capătul de zinc fie unită cîte-o sîrmă lungă și fiecare din aceste sîrme să se sfîrșească într-o placă de platină. Aceste două plăci de platină le cufundăm într-o masă [53] de apă — și numai decît apa se discompune; pe lîngă placa unită cu cupru se suie oxigenul, pe lîngă cea cu zinc idrogenul în băsici. Afară de asta apa și sîrmele conductoare se-nfierbîntă. Nu pare aici că acțiunea chimică s-a transmis pe niște sîrme în depărtare? Fără îndoială e o espresie justificată pentru acest fapt. În elementele (lui Daniell) se prestează muncă chimică [54] unindu-se zincul cu acidul sulfuric, iar între plăcile de platin devine invers disponibilă muncă chimică sau forță de tenziune chimică, disociindu-se [55] idrogenul de oxigen. Cum tăiem într-un loc sîrma, procesul încetează.

Principiul conservațiunii forței e pe deplin satisfăcut în acest proces misterios; aceasta s-a constatat în mod esperimental cu toată exactitatea. Munca chimică prestată în baterii e echivalentă cu suma căldurii desvoltate pe calea de conducțiune [56]; *[f. 61]* precum și cu puterea de tenziune chimică înmagazinată prin discompunerea apei între plăcile de platină. Cele trei condeie enumerate, dintre cari cel de-ntîiu e egal cu suma celor două din urmă, se pot esprima în unități de căldură. Se știe cîtă căldură se desvoltă la combinarea unui gram de zinc cu acid sulfuric [57]; Dacă acum această ardere se-ntîmplă în celulele unei baterii galvanice, nu toată forța se eliberează sub formă de căldură, îndată ce în conducțiune e intercalat aparatul pentru discompunerea apei.

Și la alte procese în care electricitatea joacă rolul de mediator, principiul conservațiunii forței e dovedit prin esperimente. Cu scopul de-a dovedi prin esperiment teza conservațiunii forței, Joule a făcut o încercare în care s-a prestat muncă chimică și s-a făcut disponibilă muncă mecanică [58] prin mijlocirea electricității și a magnetismului. Iată planul acestei încercări importante pentru că arată raporturile varii ale electricității și magnetismului cu ceilalți agenți ai naturii.

---

[48] vezi [2]
[49] vezi [2]
[50] vezi [4]
[51] *de*, scris de două ori
[52] *technică*
[53] vezi [4]
[54] *mechanică*, tăiat; scris în continuare *chimică*
[55] vezi [4]
[56] *și între plăcile de platină*, tăiat
[57] *de asemenea cîtă căldură se desvoltă*, tăiat
[58] vezi [2]

O bucată de fier e magnetică, pe cît timp circulează împrejurul ei curent electric printr-o sîrmă depănată şi anume un capăt al bucăţii de fier e polul de nord, altul cel de sud *[f. 62]* după direcţiunea curentului din sîrmă. Capătul în cestiune al fierului se poate face alternativ [59] cînd un pol negativ cînd un pol pozitiv. Dacă ne [60] apropiem de fier mişcînd [61] polul de sud al unui magnet de oţel permanent el se va apropia şi se va depărta consecutiv de capătul bucăţii de fier, dacă vom întoarce periodic direcţiunea [62] curentului din sîrma cu care e-nfăşurat fierul. Mişcarea mecanică a magnetului[63] produsă în acest chip poate printr-o maşinărie oarecare să obţie o formă anumită, de exemplu, poate învîrti o axă, de care să se depene în sus o sfoară, îngreunată c-o sarcină. În acest chip s-ar înmagazina de ex.[emplu] o provizie de muncă mecanică disponibilă. În treacăt zis maşina însăş ar putea să fie însărcinată cu întoarcerea direcţiunii curentului, ceea ce se poate face fără o mare cheltuială de forţă, întocmai precum la maşina de vapor ce însăşi îngrijeşte de închiderea şi deschiderea ventilului.

Sporirea [64] proviziei de muncă mecanică [65] disponibilă prin ridicarea unei greutăţi se întîmplă evident într-o asemenea maşină electromagnetică în socoteala muncii chimice prestate în elementele bateriei galvanice, prin care maşina e ţinută în curs. Dar la lucrarea numitei maşine se produce, afară de provizia de tensiune încă şi căldură liberă în elementele bateriei galvanice în foile conducătoare şi în bucăţile de fier cari se magnetizează consecutiv în senzuri inverse. Dacă măsurăm toată căldura astfel desvoltată şi adunăm la ea echivalentul termic a[l] muncii mecanice *[f. 63]* puse la dispoziţie prin activitatea maşinei, obţinem o cantitate de căldură, *exact egală cu aceea*, pe care-o obţinem, dac-am lăsa să se petreacă fără de nici un alt efect, procesele chimice cari s-au petrecut în elementele bateriei galvanice în timpul activităţii maşinei.

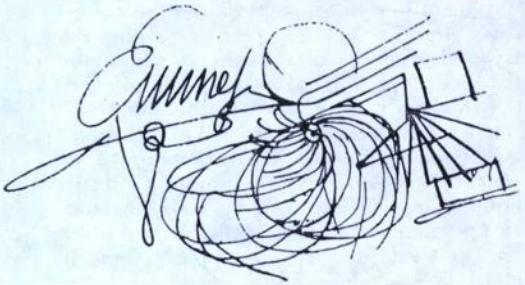
Se poate ca şi vice versa, să schimbăm prin mijlocirea electricităţii forţa mecanică [66] de tenziune în căldură sau în provizie de muncă chimică disponibilă. N-avem decît s-apropiem şi să depărtăm alternativ un pol magnetic de rolul de sîrmă. Atunci se nasc în rolul de sîrmă curente electrice, care-o încălzesc şi cu al căror ajutor se poate înmagazina şi putere chimică de tenziune, dacă intercalăm în conducţiune un aparat pentru discompunerea apei.

O privire repede asupra proceselor celor mai însemnate fizicale şi chimice ne-a convins credem că toţi agenţii, ce sunt activi în natură, mişcarea văzută a unor mase [67] coherente, greutatea, căldura, lumina, electricitatea, magnetismul, afinitatea chimică— toate se pot schimba una-ntr-alta şi că la toate schimbările acestea e valabilă legea conservaţiunii forţei, încît ajunge cercetarea esperimentală.

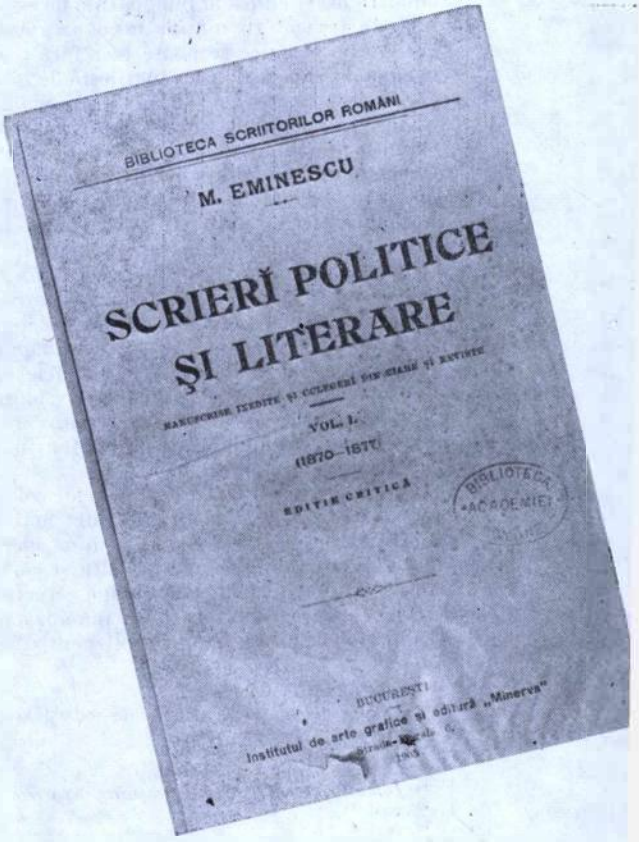
Nici corpul nostru nu e o maşină miraculoasă care s-ar putea sustrage legilor naturii, ci din contra un teatru deosebit pentru transformaţiunea unei puteri într-alta.

---

[59] *alternativ*, scris deasupra
[60] *la capătul polului de sud*, tăiat; scris deasupra *de*
[61] *mişcînd*, scris deasupra
[62] *din*, tăiat
[63] *a magnetului*, scris deasupra
[64] *Înmulţirea*, tăiat: scris deasupra *Sporirea*
[65] vezi [2]
[66] vezi [2]
[67] vezi [4]

UN EDITOR AL PUBLICISTICII EMINESCIENE IGNORAT: G. T. KIRILEANU

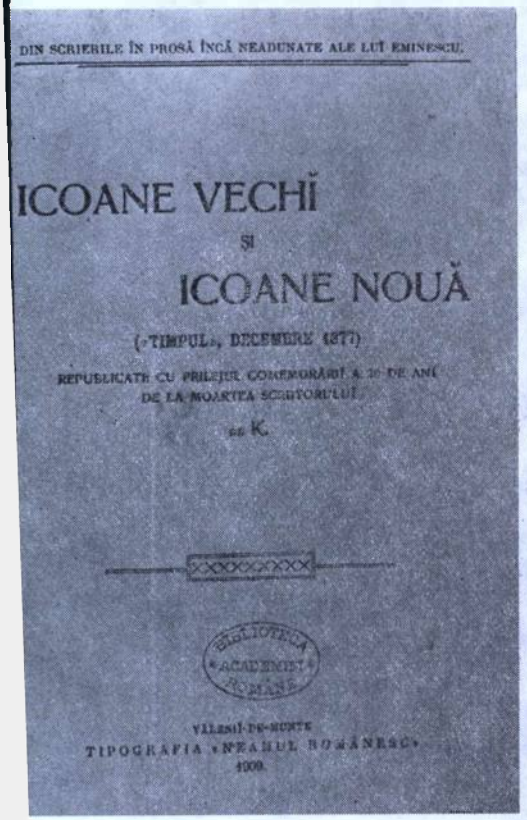
ALĂTURI DE MAREA SA PASIUNE pentru opera lui Ion Creangă, pe care a tipărit-o într-o ediţie de referinţă, G. T. Kirileanu a nutrit de-a lungul vieţii sale de nonagenar un constant şi profund interes pentru opera lui Mihai Eminescu preocupîndu-se, printre primii, de editarea publicisticii acestuia, iniţiativă încurajată de însuşi Titu Maiorescu. Scriindu-i, din Grumăzeşti-Neamţ — la 12 ianuarie 1902 — folcloristului Mihai Lupescu, G. T. Kirileanu relatează împrejurările în care l-a cunoscut pe criticul Junimii. Vizitîndu-l în anul amintit mai sus, G. T. Kirileanu constată cu plăcere că Maiorescu ţi citise articolul despre ediţia neştiinţifică alcătuită de Ilarie Chendi din opera marelui humuleştean: « L-ai omorît pe Chendi. Era şi este de neiertat o asemenea faptă. Creangă trebuia să rămînă neştirbit! »[1]*. Cu aceeaşi ocazie, G. T. Kirileanu ţi împărtăşeşte criticului gîndul său de a edita publicistica lui M. Eminescu: « I-am spus apoi şi de planul meu în privinţa articolelor lui Eminescu şi l-a găsit bun ». Pentru a trece neîntîrziat la împlinirea proiectului, Titu Maiorescu ţi mijloceşte obţinerea « unicei colecţii a „Timpului" » de la Nicu Filipescu. G. T. Kirileanu a început imediat să transcrie articolele lui Eminescu, copiile sale aflîndu-se şi acum la Biblioteca Academiei. Fără să privească această operaţie cu vanitate de editor, el alcătuieşte ediţia împreună cu I. Scurtu, lăsîndu-l doar pe acesta să o semneze: M. Eminescu,* Scrieri politice şi literare. *Manuscrise inedite şi culegeri din ziare şi reviste. Ediţie critică (Introducere de Ion Scurtu), vol. I (1870—1877). Bucureşti, Institutul de arte grafice şi Editura Minerva, 1905, XXXVI + 451 p. (Biblioteca scriitorilor români.)*

Cum se poate proba colaborarea lui G. T. Kirileanu la această ediţie pe coperta căreia nu-i apare numele? Cu o mărturie indubitabilă, pre-

[1] G. T. Kirileanu, *Corespondenţă*, ed. îngrijită, note, tabel cronologic, bibliografie şi indici de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Minerva, 1977, p. 132.

zentă într-o scrisoare a sa către A. Gorovei. Trimiţîndu-i acestuia, din Bucureşti, pe data de 5/18 faur 1911, o notiţă biografică, editorul consemnează în lista publicaţiilor sale, la nr. 5: «Editarea scrierilor politice şi literare de M. Eminescu, vol. I, în colaborare cu I. Scurtu, 1905». [2]

Continuînd să se preocupe de editarea publicisticii lui M. Eminescu, G. T. Kirileanu va scoate peste patru ani o ediţie foarte restrînsă: Icoane vechi şi icoane nouă („Timpul", *decembre 1877*), *republicate cu prilejul comemorării a 20 de ani de la moartea scriitorului, de K., Vălenii de Munte, Tipografia* Neamul românesc, *1909, IV+47 p.* (Din scrierile în proză încă neadunate ale lui Eminescu.) *Iniţiala cu care a fost semnată — la cererea sa, după cum vom vedea mai jos — n-a fost recunoscută la apariţia ediţiei şi a rămas o enigmă şi pentru alcătuitorii* Bibliografiei Mihai Eminescu (1866—1870), vol. I, Opera, *Bucureşti, Ed. Academiei R. S. România, 1976, 278 p. Aici este consemnată şi o recenzie ce s-a scris la apariţia* Icoanelor vechi ...: *M. D. Demetrescu, Marin:* Icoane vechi şi icoane nouă, *de*

DIN SCRIERILE ÎN PROSĂ ÎNCĂ NEADUNATE ALE LUĬ EMINESCU.

ICOANE VECHĬ

ŞI

ICOANE NOUĂ

(«TIMPUL», DECEMBRE 1877)

REPUBLICATE CU PRILEJUL COMEMORĂRII A 20 DE ANI DE LA MOARTEA SCRIITORULUĬ

DE K.

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

VĂLENII-DE-MUNTE
TIPOGRAFIA «NEAMUL ROMÂNESC»
1909.

Bucureşti 1909 Junie 7/20

Onorate şi iubite Domnule Iorga,

Erfaţi-mă că vă răpesc ţuca-un moment cu privire la „Icoane vechi şi noui" de Eminescu. Eu cred că ar fi manifestul să iasă broşura fără numele meu pe coperta dar cu o prefaţă în care să puneţi Dv. acele frumuseţi auriite pe care mi le-aţi spus eri în Biblioteca Academiei Române despre preţul şi elaborarea scrisului lui Eminescu.

Numele meu pe coperta o aşa mă-mpiedică de vreme ce eu am voiu face mici mărunte corecturi. Vă rog mult de asta.

Al Dv. devotat şi recunoscător
Gh. T. Kirileanu

[2] *Scrisori către Artur Gorovei*, ed. îngrijită de Luiza Ungureanu, Bucureşti, Editura Minerva, 1970, p. 155.

Eminescu, în „Ramuri", *an. IV (1909), nr. 15—16, 1—15 august, p. 663 (Cronică), rezumată astfel: «Despre reproducerea în broşură a şase articole ale poetului din ziarul „Timpul", 1877, de către N. Iorga, care o şi prefaţează, la Vălenii de Munte, cu titlul de mai sus. Iniţiativa publicării broşurii a fost foarte bine apreciată». Bibliografia citată îşi însuşeşte deci opinia recenzentului după care ediţia ar aparţine istoricului.*

Că lucrurile nu stau așa, dovedim printr-un document care nu mai lasă nici o umbră de îndoială că G. T. Kirileanu este autorul ediției Icoane vechi și icoane nouă. *Este vorba despre o scrisoare către Nicolae Iorga, aflată la B.A.R.S.R., fond N. Iorga, Corespondență, 141 (1909), 117:*

București, 1909, iunie 7/20

Onorate și iubite domnule Iorga,

Iertați-mă că vă răpesc încă un moment cu privire la *Icoane vechi și icoane nouă* de Eminescu. Eu cred că ar fi folositor să iasă broșura fără numele meu pe copertă, dar cu o prefață în care să puneți d[umnea]v[oastră] acele însemnate cuvinte pe care mi le-ați spus ieri în Biblioteca Academiei Române despre prețul și elaborarea scrisului lui Eminescu. Numele meu pe copertă n-are nici un rost, de vreme ce cu nu voi face nici măcar corectura. Vă rog mult de asta.

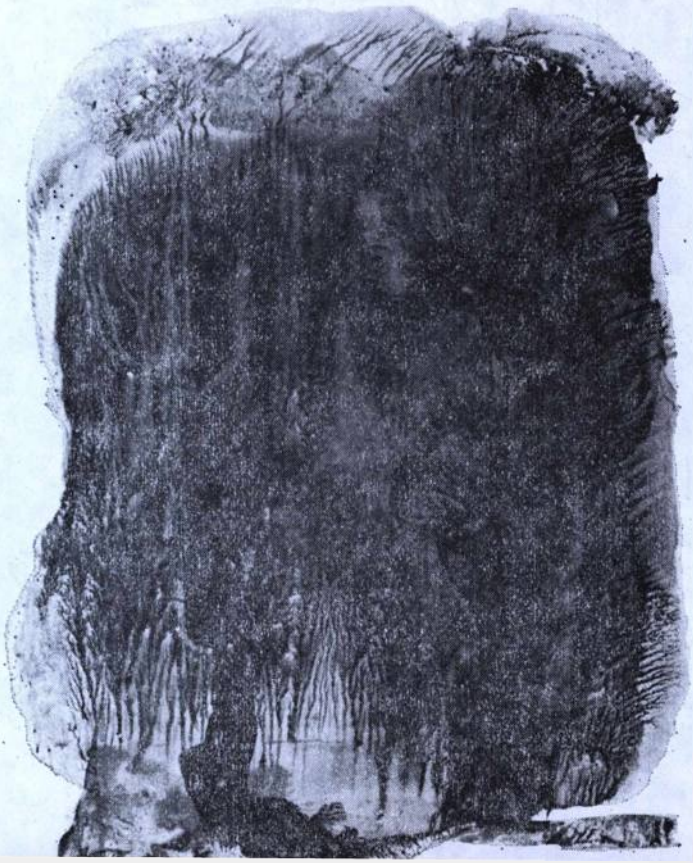
Al d[umnea]v[oastră] devotat și recunoscător,

Gh. T. Kirileanu

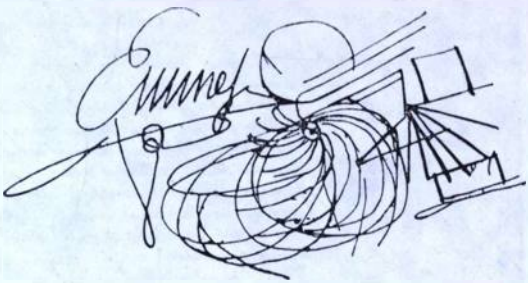
N. Iorga n-a subscris în întregime la modestia exagerată a lui G. T. Kirileanu și i-a trecut pe copertă doar inițiala numelui de familie.

Orice moment al bibliografiei eminesciene trebuie clarificat cu grijă și numele celor ce au contribuit la editarea operei marelui poet se cuvin să fie amintite cu gratitudine. Este sentimentul cu care am propus precizarea de mai sus. Pe baza ei trebuie făcută rectificarea și în fișierul Bibliotecii Academiei R. S. România.

Iordan DATCU

Grupajul Eminescu din acest număr este ilustrat cu imagini din expoziția „Itinerar eminescian", deschisă de Ligia Macovei, între 15 ianuarie – 15 februarie 1978, a Muzeul literaturii române.

CINE A FOST «RAPPORTORUL» DIN BOTOȘANI?

UN CONTRAARGUMENT SERIOS LA IPOTEZA plecării lui Mihai Eminescu, în primăvara lui 1865, cu trupa Fani Tardini, s-a ivit acum patru decenii, odată cu publicarea de către Leca Morariu (Buletinul Mihai Eminescu, 1935, fasc. 15, p. 1) a unei fotografii, pe verso-ul căreia cel imortalizat — un bărbat între două vîrste, cu păr bogat, pieptănat cu cărare la stînga, barbă întreagă, papion și haină pe talie — așternea următoarea dedicație: « Tenerellulu Michael Eminénu Elev în Gymnasiu din Cernăuți. — Conservați suvenirul meu quăci mie-mi sunt plăcute alle vóstre.-George M. Foxăni 1865 Aprilliu 23. Botoșani».

În ciuda acelui surprinzător Emineanu (pentru Eminovici), nu încape nici o îndoială că e vorba de însuși poetul Eminescu, care la acea dată ar fi însemnat că se afla din nou în Botoșani, și nu în Bucovina, la studii, ori fugar prin Ardeal, după trupa ambulantă a Ștefaniei Tardini, cum s-a presupus multă vreme.

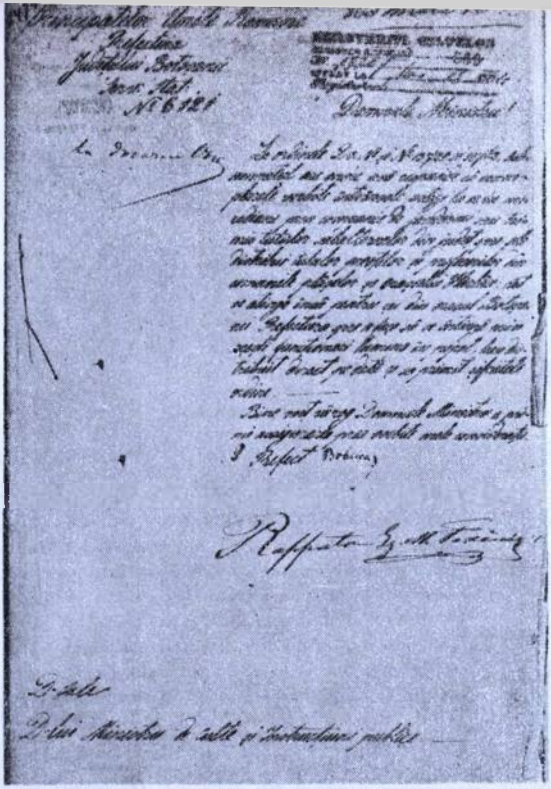
În mod firesc, s-a pus întrebarea: cine este acest George M. Foxăni (pe care unii, din cauza grafiei nesigure a lui x, l-au citit Forăni) și ce legătură putea avea el cu Eminescu? D. Furtună („Cuget clar", 1938, p. 535) l-a identificat cu un anume George Manea Foxănianu, armean de origine, ce locuia la București, și, în 1865, venise de Sf. Gheorghe aprilie 23, « la rudele sale din Botoșani, unde tînărul Mihai Eminovici se afla sosit la onomastica tatălui său de la Ipotești». Ipoteza e preluată de Augustin Z. N. Pop (Noi, contribuții... 1969, p. 24), care găsește numele enigmaticului personaj (grafiat Foxăneanul) în corespondența privată de la 1861 a lui Eliade Rădulescu, rezultînd de aici că acesta era un « colportor de cărți heliadiste». În această calitate îl presupune documentaristul și la 1865, adică trecător prin Botoșani, unde, întîmplător, viitorul poet îi face cunoștința, recomandîndu-se elev la gimnaziul din Cernăuți, « ca pregătit pentru examenele particulare». În lipsa oricărei alte dovezi, ipoteza a fost îmbrățișată și de alții (vezi George Munteanu, Hyperion. Viața lui Eminescu, 1973, p. 34), care, pe acest temei, s-au grăbit să vestejească legenda fugii poetului după trupa Tardini. Pentru că, ce fugă putea fi aceea dacă — abia plecat din Bucovina — poetul era semnalat, după numai o lună, din nou la Botoșani?

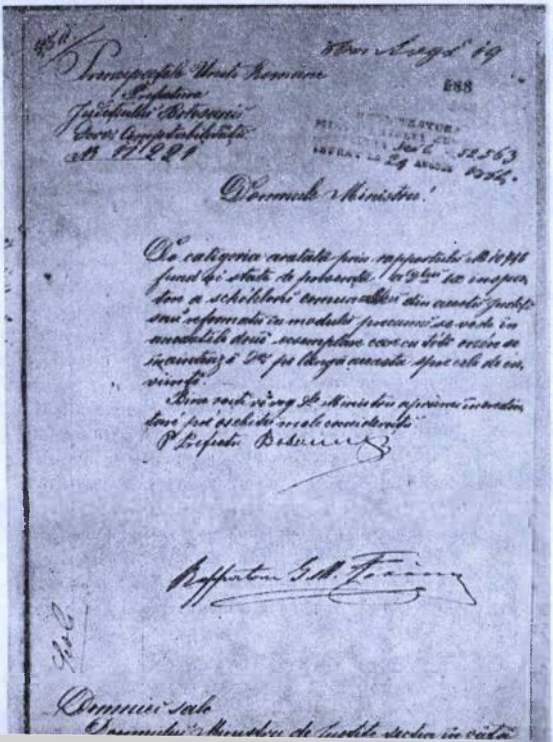
O recentă cercetare pe care am întreprins-o la Arhivele Statului din București are darul de a lumina neașteptat acest, pînă acum, obscur episod. Într-un dosar al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice (nr. 428, din 1864, fila 588) îl aflăm pe enigmaticul George M. Foxăni (de data asta grafia lui x e sigură) consemnînd alături de prefect o

adresă oficială a Prefecturii din Botoşani, ca « rapportor». În aceeaşi calitate l-am aflat şi în Arhivele Statului, filiala Botoşani, iscălindu-se pe ultima filă a mitriccelor din 1864—65, după ce verificase conţinutul fiecărui document de acest gen. În plus, de cîteva ori îşi scrie numele întreg — Foxănianu — adeverind după 40 de ani ipoteza lui D. Furtună.

Aşadar Foxănianu nu e, cel puţin în anii 1864—65, bucureştean, şi cu atît mai puţin colportor de cărţi heliadiste, adică un hoinar, şi nici nu întîlneşte întîmplător pe Eminescu în casele căminarului ori aiurea. Dimpotrivă, el este un locuitor stabil al Botoşanilor, funcţionar la Prefectură, mai exact un întocmitor de rapoarte şi nu rareori un copist avizat. Dacă ne amintim că între 5 octombrie 1864 şi 5 martie 1865 poetul funcţionează la aceeaşi Prefectură în calitate de « copist allu cancelariei» — legătura dintre Foxănianu şi Eminescu ne apare în lumina ei firească. Probabil că la o lună după plecarea prietenului său la Cernăuţi spre a urma « studiile collegiale», « rapportorul» Prefecturii îi va fi expediat în semn de simpatie o scrisoare însoţită de fotografia citată, pe reversul căreia s-a grăbit să specifice şi bănuita îndeletnicire a fostului copist: « elev în Gymnaziu din Cernăuţi». În ce priveşte acel Botoşani, din finalul citatei dedicaţii — argument pentru întoarcerea vremelnică a lui Eminescu în oraşul natal, în aprilie 1865 — ne vom mărgini să transcriem un autograf al Veronicăi Micle aşternut pe unul din exemplarele volumului ei de Poezii apărut în 1887: « Scumpului meu Eminescu, ca o mărturisire de neştearsă dragoste. Veronica Micle. Bucureşti, 6 februarie 1887». Aplicînd aceeaşi logică pripită, am putea afirma că la data specificată în autograful Veronicăi, poetul trebuia să se afle în Bucureşti, unde ni-l şi închipuim răsfoind emoţionat placheta de versuri a « nobilei amice» ... Nimic mai fals! Căci la 6 februarie 1887, poetul se afla internat la Bolniţa Mănăstirii Neamţ, de unde avea să iasă la 9 aprilie 1887. E limpede deci că amintitul volum nu-i putea parveni poetului decît prin poştă. Ca şi fotografia lui Foxănianu, de altfel. În plus, faptul că fotografia « rapportorului» n-a fost găsită printre hîrtiile lui Eminescu, ci la avocatul cernăuţean Petre Luţă, fiu al lui Ilie Luţă — fost coleg al poetului, în Cernăuţi —, e încă un argument la ideea că documentul a fost încredinţat serviciului poştal. În absenţa lui Eminescu, care pleca (în primăvara lui 1865) împreună cu trupa Tardini, după cum îşi amintea şi Ştefanelli, Ilie Luţă putea primi el poza— firesc cu gîndul de a i-o încredinţa rătăcitului său coleg, de îndată ce acesta s-ar fi întors. Numai că, prin hazard, n-a mai avut această posibilitate ...

Ion ROŞU

AFINITĂŢI ELECTIVE

Dr. C. I. ISTRATI

MĂRTURIILE LITERARE ALE UNUI OM DE ŞTIINŢĂ

DOCTORUL CONSTANTIN I. ISTRATI (1850—1918) este unul dintre cei mai de seamă chimişti români, cunoscut pe plan internaţional. Într-un înflăcărat Cuvînt înainte la o monografie, Dr. Const. I. Parhon sintetiza meritele marelui savant: « Socotesc că activitatea ştiinţifică, culturală şi socială a lui Constantin I. Istrati merită să fie cunoscută pentru entuziasmul patriotic care a constituit mobilul ei. [...] Am cunoscut şi admirat lupta lui pentru afirmarea mişcării ştiinţifice româneşti, mişcare pe care o vedea pusă în slujba progresului social-economic al ţării noastre». [1]

C. I. Istrati a avut strînse legături cu lumea literelor şi cu slujitorii ei. Dealtfel, prima lucrare tipărită a viitorului om de ştiinţă e un panegiric rostit la moartea lui Gh. Asachi [2]. Încă mult timp după aceea, savantul va strînge documente inedite, va redacta fişe, intenţionînd să publice un volum monografic. Jurnalul său se referă de nenumărate ori la diferite momente cînd a cumpărat cărţi din fosta arhivă Asachi, obiecte de-ale lui, acuarele pictate de el. La patru decenii de la moartea fondatorului „Albinei româneşti", personalitatea acestuia îl obsedează. Cu minuţiozitate notează relaţiile ce i le dă în această privinţă Iacob Negruzzi: « 4 dec. 1908. Tot el (Negruzzi) îmi spune că în Academie a văzut vorbind — în particular — pe Kogălniceanu, aproape cu dispreţ despre Asachi. Din ce cauză?»

La 14 februarie 1913, E. Lovinescu, după ce îi prezentase doctorului Istrati drept omagiu volumul închinat lui Costache Negruzzi, îi scria că are gata o nouă monografie despre G. Asachi. « Înainte de a-i da forma definitivă, aş fi dorit foarte mult să vă văd pe D-stră de al cărui articol m-am folosit atît, cît şi de preţioasa colecţiune asachiană ce aveţi. V-aş fi recunoscător de mi-aţi fixa o dată» [3]. Aflînd de la fiul scriitorului că şi savantul pregăteşte o monografie, E. Lovinescu renunţă să-i mai ceară sprijinul documentar: « Mi se pare legitim ca D-stră să vă folosiţi de materialul inedit pe care l-aţi adunat cu atîta trudă» [4].

O a doua operă a marelui chimist care are oarecari tangenţe cu republica literelor este Discursul său de recepţie la Academie: Activitatea ştiinţifică a lui Ion Ghica.

---

[1] Dr. C. I. Parhon, *Cuvînt înainte* la cartea lui I. Jianu şi G. Vasiliu, *Dr. C. I. Istrati*, Editura Ştiinţifică, 1964.

[2] *Discurs funebru pronunţiat la ocasiunea înmormîntării ilustrului bărbat Gheorghe Asaki, în 14 noiembrie 1869, de Dr. Istrati*, Iaşsi, Tipografia Societăţii Junimea, 1869.

[3] Scrisoare E. Lovinescu către C. I. Istrati, Biblioteca Academiei R.S.R., secţia manuscrise, S $\frac{85(1)}{DCLXXV}$.

[4] Scrisoare inedită a aceluiaşi, datată 1 mai 1913, Biblioteca Academiei R.S.R., secţia manuscrise, S $\frac{85(2)}{DCLXXV}$. Cartea lui Lovinescu, *Gh. Asachi, viaţa şi opera sa*, apărea în 1921, trei ani după moartea lui C. I. Istrati.

Mai menționăm faptul că C. I. Istrati a intervenit ca proprietatea de la Mircești a lui Vasile Alecsandri să fie achiziționată de Academie pentru a deveni un bun național. Ca ministru al Instrucțiunii a subvenționat în 1899 tipărirea unui album despre ctitoria lui Ștefan cel Mare de la Borzești. În ultimii ani ai vieții s-a ocupat de arheologie și a publicat o foarte elogioasă prefață la lucrarea lui N. Densușianu Dacia preistorică.

Din corespondența lui I. L. Caragiale către Dr. C. I. Istrati nu se păstrează decît o scrisoare a marelui dramaturg, datată 6 iulie 1900. Prietenia cu Delavrancea este confirmată de cîteva misive din perioada 1905—1911. Autorul Apusului de soare îi spune printre altele: « Ești din acei români cari au ca deviză istorica formulă: pe unde iese cuvîntul iese și sufletul» [5].

Al. Macedonski îl felicită cu diferite ocazii și regretă unele « ieșiri» polemice din trecut. La 12 aprilie 1899, cu prilejul numirii lui C. I. Istrati ca ministru al Instrucțiunii Publice, poetul îi scrie: « Vous y représentez la science que vous avez illustrée et la génération nouvelle. Aussi c'est de tout coeur que je fais à cette occasion les meilleurs voeux pour vous, et mettant de côté le journaliste que je fus, et par conséquent toutes les petites passions d'avantan, je ne veux laisser parler que mon sentiment et encore ce que nous avons de meilleur en nous» [6]. Altădată îi oferă două exemplare din volumul său Bronzes, sau îi solicită să aboneze Ministerul Transporturilor la „Literatorul" [7].

C. I. Istrati a fost martorul ultimelor clipe ale lui Nicolae Grigorescu și B. P. Hasdeu. Dealtfel, fiul marelui pictor va păstra, în anii următori morții tatălui, legătura cu « protectorul» său.

La 11 august 1909 savantul nota în jurnalul său că soția și băiatul pictorului i-au trimis « două tablouri de-ale regretatului artist» [8]. După aproape un an, la 2 mai 1910, el consemna: « Plec la Cîmpina unde voi asista și la luarea de către Minister a tablourilor lui Grigorescu. Familia ar fi vrut să dea tot ce aparținea lui Grigorescu: tablouri, unelte pentru pictură, vase, mobile, covoare vechi etc. gratis, numai să se fi făcut săli speciale. În urmă, cu puținul ce i-a rămas, s-a hotărît să le vîndă pe 100.000 lei. Am vorbit, scris, telefonat lui Haret, s-a admis și stabilit».

Relațiile dintre B. P. Hasdeu și Dr. C. I. Istrati nu au fost lipsite de unele animozități. Cîțiva profitori, « cîntîndu-i în strună» scriitorului și secondîndu-l în ședințele de spiritism, abuzează de credulitatea sa și încep să țeasă intrigi. Chimistul, una din primele victime, nu ezită să-i scrie o scrisoare răspicată — care ilustrează în același timp fermitatea caracterului său:

« 27 aprilie/7 mai 1895
5 ore p.m.

Stimate Domnule Hasdeu,

Găsesc în acest moment curioasa D-stră epistolă. Nu voiesc a întîrzia nici un minut fără a vă răspunde.

Aveți tot dreptul, trebuie ca odată să se știe dacă cineva a „mințit" și anume cine. Trebuie ca de asemenea să se dovedească dacă ceea ce era o bănuială, e o tristă realitate.

Dar nici Domnia voastră și nici eu sau altul din cercul nostru nu poate fi judecător.

Propun deci, a se numi un juriu de două sau patru persoane, alese de D-stră și de mine, cărora să le facem cunoscut tot ... Astfel, cei ce în mod cinstit voiesc a afla adevărul, vor putea să-l obțină cu siguranță.

Ați voit aceasta, sînt fericit și vă mulțumesc.

Așteptînd deciziunea D-stră, primiți salutările mele respectuoase.

C. I. ISTRATI » [9].

---

[5] Barbu Ștefănescu Delavrancea, *Opere*, vol. IX, ediție îngrijită, studiu, note și variante, glosar și bibliografie de Emilia Șt. Milicescu, Editura „Minerva", 1974, p. 129.

[6] Biblioteca Academiei R.S.R., secția manuscrise, S $\frac{18(2)}{DCLXXVI}$: « Veți reprezenta acolo știința pe care ați onorat-o și generația nouă. Astfel, cu această ocazie, vă adresez din toată inima cele mai bune urări, și, lăsînd la o parte ziaristul care am fost, și prin urmare toate micile patimi de altădată, nu vreau să las să vorbească decît sentimentele mele împreună cu ceea ce avem mai bun în noi ».

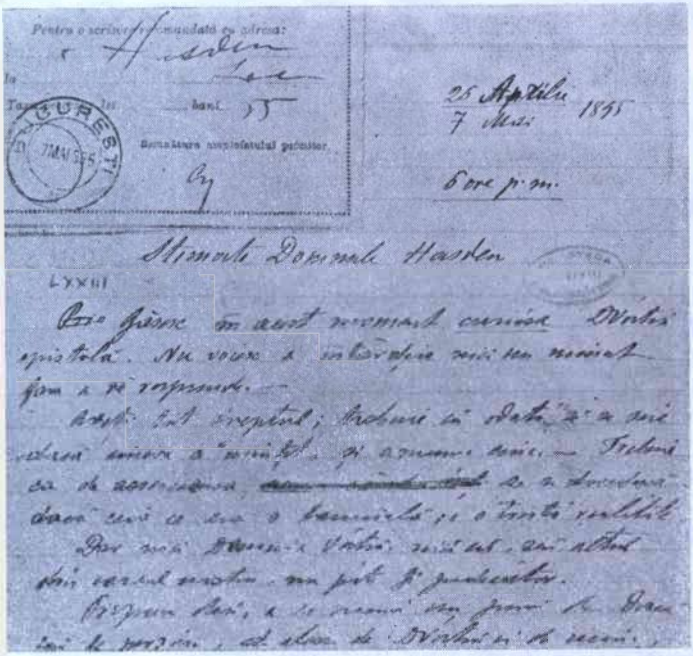
[7] Vezi scrisorile lui Al. Macedonski către C. I. Istrati, același fond, S $\frac{18((3-4)}{DCLXXVI}$.

[8] Gh. Grigorescu către C. I. Istrati, Biblioteca Academiei, secția manuscrise, S $\frac{18}{DCLXXI}$.

[9] C. I. Istrati către B. P. Hasdeu, Biblioteca Academiei, secția manuscrise, S $\frac{17(1^{\cdot})}{LXXIII}$.

D-rul Istrati nu are răbdare, a doua zi revine, arătînd că nu are rost ca o întîmplare banală să degenereze în calomnii. Mai mult decît oricînd «magul de la Cîmpina» avea nevoie să afle adevărul: «Vă apreciez foarte mult știința și inteligența: am ținut și țin la cinstea de a ne vedea cu singura condiție să nu fiu înșelat și să nu las a fi nici D-stră înșelat» [10].

Cinci ani după aceea intervine o nouă ciocnire. Un funcționar de la Arhivele Statului este — fără justificare — pus în disponibilitate. Cel care semnase preavizul era prietenul lui Hasdeu, Dr. C. I. Istrati, noul ministru. Hasdeu (care îndeplinea în mod onorific funcția de Director al Arhivelor Statului, fără să primească nici un salariu) e indignat: «Economu să fie aurncat pe drumuri — e nedrept, e crud și cu

unul nu pot lua parte la o asemenea strigătoare injustiție». Chiar în aceste condiții deosebit de încordate simpatia reciprocă a celor doi mari oameni e vizibilă. «Ar fi prea dureros pentru mine să mă amărască un ministru care se cheamă Istrati, căci pe Istrati eu îl iubesc din toată inima, iar pe miniștrii cei nedrepți nu i-am cruțat niciodată» [11].

Fondul documentar al bibliotecilor și arhivelor noastre mai păstrează sute de scrisori schimbate între marele om de știință și Titu Maiorescu, A. D. Xenopol, V. A. Urechia, N. Petrașcu, Duiliu Zamfirescu, N. Gane, Nestor Urechia, G. Topîrceanu, C. I. Vissarion și mulți alții.

*

Jurnalul lui C. I. Istrati nu poate fi comparat cu masivele caiete din Însemnările zilnice ale lui Titu Maiorescu, nici în ceea ce privește amploarea, nici în notarea riguroasă, zilnică a «evenimentelor». Totuși, ne-a rămas de la marele chimist un registru cartonat de 114 pagini, cuprinzînd perioada 30 septembrie 1905 — 10 ianuarie 1910. Scris destul de neciteț — în mare grabă — cu cerneală neagră, acest prim document se încheie cu o însemnare făcută cu creionul, datată 20 iunie 1912, 8 dimineața: «Toată fericirea vieții mele stă în a nu face fapte de care să te căiești». S-au mai păstrat încă zece carnete — de dimensiuni reduse — cuprinzînd perioada 1910—1917. Aceste pagini de jurnal alternează cu adrese, meniu-uri, liste de nume etc.

Fragmentele alese spre publicare fac parte din perioada 1905—1907, prezentîndu-se atmosfera culturală a începutului de secol, greutățile întîmpinate de autor în organizarea expoziției de la 1906 și ultimele zile de viață ale lui Grigorescu și Hasdeu. Chiar dacă unele cuvinte prea dure, unele scene prea crude sau amănunte prea prozaice ar putea scandaliza, le publicăm cu convingerea că ele reprezintă un document cultural de o indubitabilă însemnătate. Spontane, sincere, cu nerv, însemnările sînt creionate la cîteva minute sau ore de la desfășurarea faptelor, notînd pe viu numeroase amănunte concrete. Scris fără intenția de a fi publicat vreodată, redactat sub impresia puternică a mîniei sau bucuriei, Jurnalul nu a mai fost recitit, stilizat, cizelat de autor. Dar unele asperități de limbaj și neglijențe stilistice conferă parcă mai multă autenticitate faptului relatat.

Prețuirea reciprocă a atîtor oameni aleși — cu preocupări aparent opuse — demonstrează convingător că între știință și literatură există afinități elective, ele dînd glas, fiecare în felul său, aceluiași imbold spre adevăr și frumusețe, specific omului dintotdeauna.

Mircea HANDOCA

[10] *Ibidem*, S $\frac{17(2)}{\text{LXXIII.}}$.

[11] B. P. Hasdeu către C. I. Istrati, scrisoare datată 11 aprilie 1900, Biblioteca Academiei, secția manuscrise, S $\frac{9(5)}{\text{LXXII}}$.

HASDEU şi GRIGORESCU — ultima imagine

FRAGMENTE DE JURNAL *

9 octombrie [1905]

Am convenit cu Caragiale să-mi scrie o comedie pentru teatrul Expoziţiunii.

Voi vorbi cu Davila pentru reprezentaţiunile de la Circul Român.

Timpul tot rău. Capăt absoluta convingere că nu vom putea termina. Cred că pentru cheltuielile ce face statul — 4.500.000 — şi faţă de scopul ce urmărim trebuie chiar să o amînăm. Nu ne trebuie o expoziţie de formă, de teatru, ori cu ceea ce avem adunat pînă acum nu văd cum vom putea face ceva bun.

Lucrările lacului asolut întîrziate. Cu antreprenorii vom avea proces.

Azi, fiind foarte obosit, hotărîsem să merg [*indescifrabil*] la Mătăsaru. Am plecat la 7,40. La Titu ploaie mare, încît m-am întors înapoi!!!

4/17 decembrie. Duminică.

De aş avea libertate mai mare de acţiune şi puţini bani, aş face un adevărat muzeu al « Trecutului nostru ». Doamna Alecsandri mi-a trimis lucruri nepreţuite. Mormîntul e tot neterminat! Ce ruşine!!

Mă voi duce în prima zi liberă la Mircești şi voi face o cerere guvernului în Senat. Prefecţii în majoritate dorm! Armata s-a mişcat, comisia ei a lucrat bine. E singura! Doamne ajută-ne!

ora 6 p.m.

11 decembrie 1905

Capul meu a ajuns ca capul lui Moţoc! Şi guvernul doarme, somnul fericiţilor! Ce momîi! Scoateţi pe Take Ionescu şi Gen. Lahovary, recte vai şi amar. Chiar cei buni ca I. Lahovari sunt fără iniţiativă şi fără ştiinţă de a lucra şi de a se face ascultaţi [*indescifrabil*]. Pare că e un făcut să fim totdeauna sub sarcina noastră.

Toţi înjură, toţi vor ceva din milioanele expoziţiunii [*indescifrabil*]. Dă-mi Doamne putere şi cumpăneală să pot merge la bun liman în astfel de condiţiuni.

Am muncit o viaţă întreagă, am fost cinstit, ca să mă judece şi înveţe Ionescu-Bumbeşti şi alte astfel de javre!

18 iunie. [1906]

Au trecut aproape două săptămîni de la deschidere! Abia azi am cîteva ore, nu de linişte, dar libere.

Libere, căci sunt obosit şi am stat acasă de la $11^1/_2$—4 p.m. Nu de linişte însă, căci ştiu că merge totul rău din cauza lipsei de oameni cinstiţi şi de un personal mai priceput. Mă mir chiar că merge şi aşa cu toţi banditii care mă fură pe faţă, fără ajutoare, fără poliţie care e infectă, fără guvern... căci pare că nu avem, atît e de molîu şi fără voinţă!

Prin cîte am trecut în acest timp!

9 martie 1907

Foc, jale, morţi... şi nepricepere!

Administraţia neînchipuit de idioată, proastă, fără rost şi fără nici o prevedere. Nu mai vorbesc de lipsa de patriotism. Suntem surprinşi de evenimente, nepregătiţi,

---

* Textul jurnalului doctorului Istrati fiind foarte amplu, am selectat numai acele paragrafe care privesc viaţa culturală românească şi mai ales ultimii ani de existenţă ai pictorului Nicolae Grigorescu şi ai scriitorului B. P. Hasdeu.

divizați, superficiali și adesea fără suflet [*indescifrabil*]. Rar conducătorii unui popor au dat dovadă de mai mare nepricepere și miopie a stării reale a lucrurilor... E o fericire — cu toate ticăloșiile ce urmează fatal — că poporul s-a ridicat. El a suferit atîta și somnul nostru așa de edenic, că altfel mergeam la pieire.

Pentru cei din Vaslui veniți alaltăieri să mă vadă i-am primit de la 11—1 și 10'.

Mulți din ei erau ca în extas, se uitau ca vizionarii, ca halucinații mai bine. Aveau sigur semnele bătăii cronice, dar mai sigur povara mizeriei îndelungate, o suferință comprimată a unei stări de desnădejde cumplită.

Unde vom ajunge!

16 aprilie

Ieri duminică 15 aprilie am fost la Cîmpina după aproape 7 luni! Eu, care de regulă mă duceam la fiecare șapte zile! Acolo frumos — relativ — nu ca înainte de exploatația mare a petrolului.

Cîmpul foarte întîrziat. Abea înflorise alunul. Cîmpia poartă grîul rar și mic, arături puține. Am impresia unui an de mizerie.

23 aprilie — 6 mai 1907.

Cu ce sacrificii a tot ce-mi este scump am făcut expoziția! Sănătate pierdută, știința întîrziată, decepții de tot felul și cu finit ridicol: nimic din ce credeam că va rămîne nu se va mai face. Toți trag de resturi ca de un hoit! Dar tot sper încă.

În vinerea Paștilor am văzut la Cîmpina pe Grigorescu. Cel mai de seamă din neam și ce am făcut pentru el!!!

3 mai 1907

8 dimineața. Sunt într-o stare sufletească mizerabilă. Am convingerea că anul acesta e un an de foamete, în largul înțeles al cuvîntului, și un an de revoluții și primejdii sociale și mai ales naționale.

21 iulie 1907. Sîmbătă 11 dimineața. Cîmpina.

Vin de la pictorul Grigorescu. A început cianoza, nu mai poate expectora, geme des. Ochiul e încă viu, vorbește puțin și greu, dar tot ales, cu șir și senin. Nu voiește a lua medicamente, pare că nu mai are încredere în ele! Și cred că are dreptate.

Ceea ce e trist că pe lîngă ambele loburi drepte, începe și partea stîngă. Pulsul mic, slab, dar egal și fără intermitență. Urină puțină. Extremitățile nu sunt umflate, dar cam reci. L-am rugat să ia șampanie, bulion, el care nu a mîncat de 15 zile, și medicamente.

Am fost chemat ieri la 10 dimineața de băietul său, spunîndu-mi că-i pe moarte. A fost la Govora, cînd l-am văzut la plecare. Mi-a spus că acolo a fost rău îngrijit și mai ales foarte rău hrănit. I s-a stricat stomacul, și de cînd s-a întors tot bolnav. La București a văzut pe Stoicescu — ... ce n'est rien, mon ami!... — și avea deja o congestie pulmonară. Desigur că mai avusese ceva la dreapta, căci mi-a spus că dormea numai pe stînga. Era foarte abătut și adusese judecătorul de la Ploiești să facă testamentul.

Era jos un judecător tînăr și simpatic, iar cu el trei persoane. Un avocat Ștefănescu (Cîmpina?) prost, umflat în pene și cu caș pe buze ... Un fel de scriitor, mai cumsecade și un oarecine, tip de Gambrinus!...

*

Bietul Grigorescu făcuse deja testamentul său din aprilie, și voia să mai adauge ceva. Cînd a văzut pe acești patru feți frumoși și a auzit vorbirea lor — nu știu ce spusese, căci nu a avut putere în timp să mai repete — el se sperie încît nu voi să-și mai facă testamentul.

Cînd m-a văzut şi mai ales că căutam a avea figura veselă şi găsindu-i pulsul bine aveam chiar oarecare speranţă, îmi declară că voieşte a se însura şi a-şi recunoaşte copilul. L-am felicitat şi încurajat în această direcţiune. El îmi spune: « Să fii naşul meu »! Arătai ce fericit voi fi cu nevasta mea să-l cununăm, dar că pentru aceasta trebuie cel puţin 6—8 zile, şi că deşi sper că se va face în curînd bine, nu e rău să reguleze, profitînd de prezenţa judecătorului, ce voieşte a lăsa.

Îmi spune că aprobă, dar să scriu eu şi să controlez că altfel nu admite nimic.

În testamentul său lasă legatar universal pe Ministerul de Instrucţie şi Culte, care să urnească o pensie viageră de 1800 lei surorei sale, 1200 anual fratelui său pînă la moarte, iar D[oam]nei Danciu, ţiitoarea sa de 27 ani; şi copilului pe care-l numea G. Danciu, cîte o pensie viajeră de 1800 lei anual pînă la moartea femeii şi pînă la 35 ani a copilului.

Am arătat că în locul lui, cel mult aş lăsa cîteva pînze muzeelor. S-a revoltat spunîndu-mi în ce hal se ţin pe jos pînze de ale sale într-o sală întunecoasă şi în care plouă, ceea ce-mi adeveri în totul că a văzut singur.

Cu toate acestea atît de mult dorea el a ajuta pe băieţii tineri, el care suferise atît de mult, încît a ţinut morţiş să-i menţin această dispoziţie.

*

Vin de la Grigorescu (2 p. m.) unde am fost chemat de la dejun, spunîndu-mi că i s-a adus popa să-l grijească. Popa din Cîmpina, n-o fi fost Popa Costache, un bandit! În orice caz ce popă este nu-i pentru un suflet ales ca a lui Grigorescu. L-am găsit rău de tot. Pot zice că agonia e începută. Puls nu mai avea. Era foarte agitat şi avea lipsă de aer. Ciroza pronunţată, mîna stîngă rece, cea dreaptă roşie, căci i-o ţine şi încălzeşte soţia sa.

Mă recunoaşte mulţumit şi face semn că de ce mă mai supăr. Adoarme cîte puţin şi geme. La un moment dat, deşteptîndu-se din somn voi a-mi săruta mîna. Îl îmbrăţişai pe frunte.

Mîna sa era slabă. Se vedeau bine formele oaselor, vedeai cum se stinge. Şi pe cînd mă uitam la ochii săi stînşi acum, deschişi pe jumătate şi ficşi, la stînga, mă uitai prin uşa deschisă la frumoasa pînză care era bine luminată şi care reprezintă ţigănci ce se întorc de la tîrg, pînză mare ce a fost expusă în 1906.

Urmez cu descrierea zilei de 20. Făcui ciorna testamentului său, reportînd din averea copilului său 50.000 lei pentru a face un fond de burse. Îmi mulţumi, pe faţa sa se vedea bucuria.

*

Se apropie ora 4 p.m. Mă duc să-l văd din nou.

Ora 5 p.m. Grigorescu nu mai este. La ora 4 cînd am ajuns era deja în ultima fază a agoniei. La 4 şi 10' a respirat pentru ultima dată! Am pus să-i lege falca cu o batistă şi să-i închidă ochii, căci erau deschişi. Imediat luă expresiunea sa şi petele vinete dispărură.

Injecţia de cafeină şi cea de eter ce i le făcusem cu medicul la 2 abea au mai redeşteptat pulsul 15! Pe urmă a început agonia, care a ţinut 2 ore.

Astfel s-a stins cel mai ales om ce a produs în artă românimea.

Fie-i ţărîna uşoară.

D[omnu]l Hasdeu e foarte slab.

1 august 1907. Cîmpina

Am fost la D[omnu]l Hasdeu care pe lîngă toate celelalte mai are de două zile şi o diaree puternică.

Cînd am intrat în casă era adormit pe perne, cu capul mai sus şi acoperit cu un voal ţesut cu steluţe aurii.

Albeaţa feţei şi cu deosebire a barbei, scufa albă şi voalul pe deasupra, m-a făcut să cred că mă aflam în faţa unui fachir. Abia mai poate vorbi şi are repulsiune pentru mîncare. La urmă cu greu a putut să-mi spună că totdeauna mă aşteaptă cu plăcere.

Îmi a remis alăturata carte de vizită pe care o păstra servitoarea, spunîndu-mi ceea ce-mi repetase şi altădată, că doreşte să fiu şi eu executor testamentar. După modul cum este scrisă se vede chiar că şi alaltăieri inteligenţa sa era foarte slăbită şi aceasta tocmai în ziua cînd mişelul de Vasile, un sîrbotei, fostul său servitor, care după ce l-a furat, l-a necinstit în toate chipurile şi i-a făcut procese murdare, venise sub cuvîntul de a-i cere iertare să-l puie să mai iscălească o poliţă dacă nu un testament. Toate acestea se făceau faţă de beţivul primar din Cîmpina, Ştefănescu-Brînză, mai curînd Ştefănescu-Ţuică şi de o puşlama inconştientă, judecătorul de pace din localitate. Şi să mai zicem că nu sîntem în plin progres... de decadenţă.

Hasdeu de o bucată de vreme trăieşte spre pedeapsa lui şi spre mîhnirea celor ce-l înconjoară. Îl fură şi-l înşală toţi şi am ajuns să cred că e o fericire încă că fosta sa bucătăreasă îl îngrijeşte încă, mai ales în starea de necurăţenie în care se află şi murdar cum este.

Vasile i-a furat aproape tot din casă, astfel că din gospodăria lăsată de M-me Hasdeu, care era curată, abia se mai găsesc în casă 4 (patru) cearceafuri şi D-rul Ruban care-l caută mai deaproape, îl găsi acum cîteva zile în cămaşa bucătăresei, căci nu mai avea alta.

Din toţi acei care l-au furat, înşelat şi speculat în viaţă ca Arbore, Speranţă, Cosmovici, atîţi şarlatani care se prefăceau a fi inspiraţi şi-l înşelau cu mediumnitatea lor, depărtîndu-l de amicii săi adevăraţi, acum cînd nu mai e nimic de stors, strălucesc prin absenţa lor.

Sînt 4 zile de cînd am scris D[omnu]lui Haret şi atrăgîndu-i atenţia asupra faptului că va trebui să se gîndească la mijloacele de înmormîntare şi la precauţiunile ce trebuiesc luate pentru ca să nu se piardă cele aproape o sută de documente cu sigilii vechi pe care şi le-a însuşit după cît se pare pe nedrept de la arhiva statului.

19 august.

Bietul Hasdeu tot mai respiră şi cîte o dată mai se uită, cunoaşte şi chiar vorbeşte cîte un cuvînt două. Altfel, în momentele bune înţelege tot ce i se spune şi chiar zîmbeşte.

Îl văd aproape zilnic şi uneori de două ori pe zi. E încă o fericire că această femeie, Anica, e pe lîngă el, căci de milă, de interes sau nu ştiu de mai ce, dar îl îngrijeşte destul de bine.

De două săptămîni are diaree şi ea-l schimbă de pat, de rufe, etc. E relativ destul de curat la el, mai ales avînd în vedere obiceiul de murdărie în care trăia Hasdeu, care la Bucureşti nu lăsa cu lunile să-i măture odaia, în care scrumul, capetele de ţigări, chibriturile şi scuipăturile domneau în linişte.

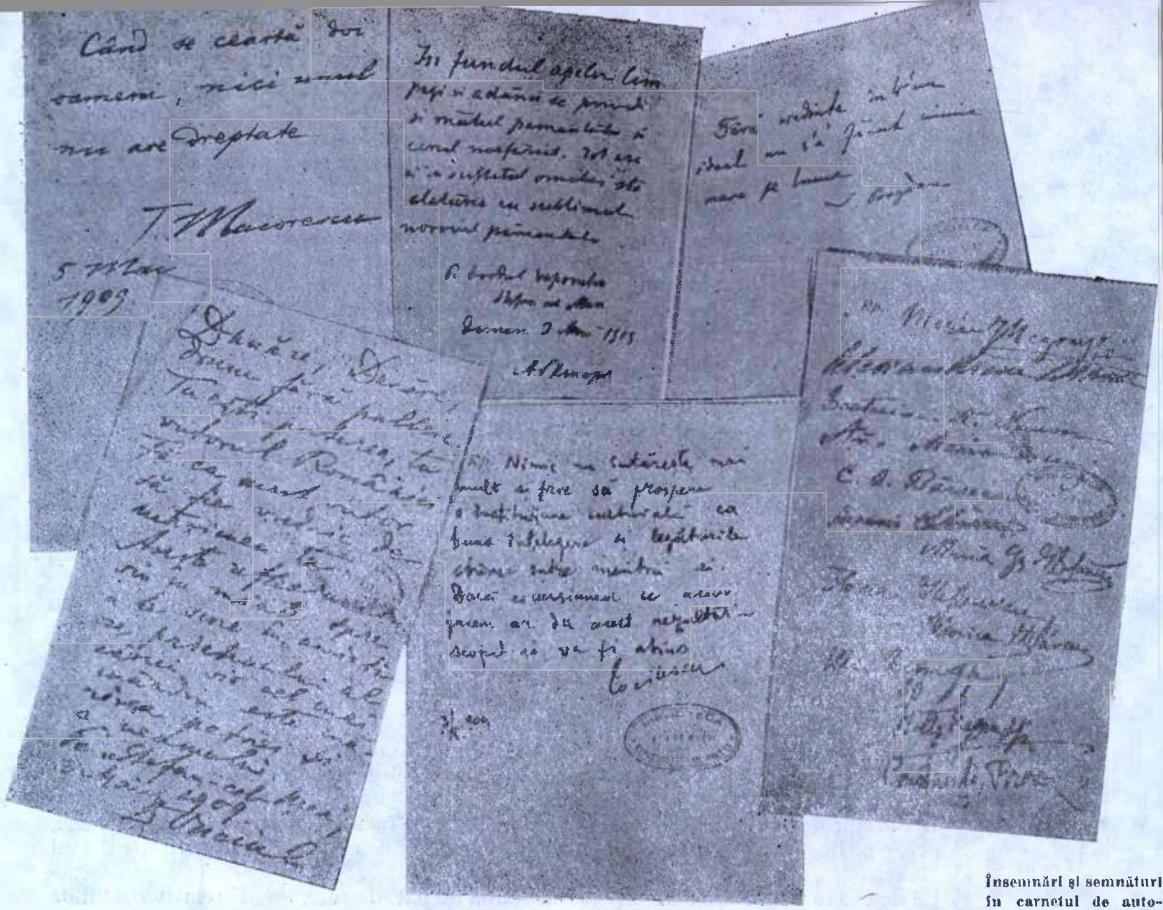
El crede că Anica e sufletul mamei sale. La întrebarea lui Ciocajan, că de ce trăieşte cu el, răspunse că alta nu are a face căci corpul e altul. L-a făcut să creadă că e grea, că copilul va înlocui pe prinţul Neculai, care crede că e sufletul fratelui său şi aşa mai departe... Testamentul său şi un codicil ce prevede pentru ea o bună sumă de bani. Altfel, pentru tot ce a făcut pentru el în urmă merită.

Dragomirescu e un mişel după cît văd din epistole şi conduita [*indescifrabil*]. Ar vrea să ia locul Anicăi spre a-l ciupi el. Ce rău s-a înconjurat bietul Hasdeu. Ce puţin a cunoscut el oamenii. Mişei ca Arbore, Cosmovici, Speranţa l-au speculat şi acum nici nu vor să audă de el.

L-am dus la Spitalul Brîncovenesc pentru a-l îngriji de abcesul ce avea la perineu. Era de tot slab, şi totuşi fuma ca un turc. Acum nu mai fumează. Acolo l-am pus într-o odaie separată — contrar regulelor — şi am pus şi un pat pentru Anicuţa, cum îi zice. Ce am aflat, că o culca cu el în pat!

Văzîndu-l te miri cum de trăieşte.

A fost foarte rezistent, dar nu s-a căutat cumsecade [*indescifrabil*]. Inelele — 2 — ale tatălui şi unchiului le-a dat prin codicil Anicăi. Ea mi le-a dat mie. Atunci am pus medicul să facă o epistolă că le-a oferit Academiei, ca să le dau în prima

Însemnări și semnături în carnetul de autografe al dr. Istrati, aparținînd lui: Titu Maiorescu, A. D. Xenopol, D. Onciu, I. Bogdan, Gr. Tocilescu.

ședință de la 17 august. La 15 august, fiind mai bine, i le-am dat îndărăt, spunîndu-i ce eram să fac. Părea a fi mulțumit, de ceea ce voisem a face.

Caut a ajuta familia Grigorescu, căci copilul, deși are 23 ani, e foarte neexperimentat. Regulez conturile băncilor, pentru a vedea ce am de luat. El are talent la pictură și de se va duce la Münich și Paris va face treabă.

19 august, ora 12 jumătate.

Vin de la Hasdeu. E foarte slab. Diareea continuă. Cum mă vede îmi dă mîna, care nu e tocmai curată deoarece face pe el chiar cînd suntem acolo. Dr. Eșanu de la Rădăuții Bucovinei.

Mă aștept să n[-o] mai ducă pînă marți.

Cîmpina. 1 septembrie.

Profit de puțin timp liber și de o mică liniște sufletească pentru a scrie.

Hasdeu era foarte rău, totuși la 22 și 23 august fiind hotărît cu mai mulți prieteni am fost pe munte. La 23 seara întorcîndu-mă, l-am văzut că era slab. A doua zi vineri am fost la București.

La Academie am spus din nou în ce stare se află și am făcut iar atent pe Haret că va fi nevoie a-l înmormînta statul.

Stur[d]za era foarte supărat pe el și iar începu a-l critica și a spune că și-a bătut joc și de el și de țară! Am rugat să se delege cineva pentru a vorbi la moartea lui, care nu poate a întîrzia. Mi s-a spus să vorbesc eu, cum am vorbit și la Grigorescu, dar am declinat cu toată insistența această onoare, arătînd ce efect ar face în public dacă nu ar vorbi cineva de la secția literară sau istorică.

*

Seara la 7 $^1/_2$ l-am văzut, întorcîndu-mă de la București. Era foarte rău. M-a recunoscut și mi-a întins îndată mîna. Nu vorbea deloc și gemea. Am stat mult acolo și am luat din nou cele două inele și port-cigarete, punînd pe Octav a face adrese ce am depus ieri la Academie. La plecare mă strînse mai călduros de mînă. Am avut impresiunea că-și dădea seama că se duce.

A doua zi am fost chemat înainte de 9. Începuse să tragă de la 7 dimineața. Noaptea fusese rău, dar la un moment dat a dormit două ore și a cerut un pahar cu apă. După cum îmi spune femeia Anica ultimul cuvînt ar fi fost « Dar tu cînd dracul ai să te culci », văzînd că nu doarme și stă tot lîngă el în picioare. În urmă șezu cu mîna ei în a lui pe care o strîngea regulat, deși începuse a se pierde.

Se pare că seara îi dădu punga de sub cap în care se mai aflau aproximativ 500 lei și-i spuse că el simte că se duce la nevastă și fată.

M-am întors la telefon și am vorbit cu Haret care era în București și care știam că seara va pleca la Adam-Klissi.

Cînd i-am spus să trimeată pe cineva cu bani a-l îngropa, avea aerul a cădea din cer... « Ce bani, de unde bani... » și mă lăsă astfel la telefon, cu toate că-l prevenisem de atîtea ori.

Am telegrafiat lui Ciocîrlan la Constanța și telefonat la Așezăminte pentru a preveni presa și pe T. Rădulescu.

La 11 $^1/_2$, văzînd că pulsul e tot bun încă, m-am întors acasă, de unde am fost chemat în curînd, căci la 11 și 45' s-a încetat cu flegmele, a respirat adînc, s-a întins și a murit.

M-am dus îndată. Era mort. Era tare frumos: fruntea mare, figura palidă fără pete, barba în regulă, legat cum spusesem pe sub fălci.

Adesea-l găseam îmbrobodit cu un șervet alb, și el acoperit cu un cearceaf, părea un beduin, un alchimist arab.

Peste o oră am fost cînd îl îmbrăca și l-a rădicat pe masă. Era îngrijit de Anica, de omul din curte și o femeie!... Alt nimeni! Unde e Arbore, Speranță, Cosmovici, D[oam]na Grițuicea, care i-a luat atîtea parale și ceilalți? Mișelul de Vasile Pașca voi să vie pe la 11, dar nu l-am primit. Era prea nerușinat.

Neavînd altceva, am tăiat o lumînare de ceară și i-am făcut o cruce mică ce i-am pus în mînă. Pe urmă s-a adus o icoană de la biserică.

18 septembrie. Cîmpina.

Ieri am fost la parastasul Hasdeu anunțat de liberali cu atîta gălăgie, pentru a spăla rușinoasa impresiune făcută cu îngroparea sărăcăcioasă a lui Hasdeu, marele « geniu »! Mișei, ei care abea au dat 2000 lei din care însă am depus restul de vreo 600 Academiei și nu au venit la înmormîntare nici un ministru, nici un delegat al guvernului. Deci: nimicuri. Nici preot, nici măgarii, nici discursurile lor bombastice și veninoase la care eram decis a răspunde verde și imediat în fața mormîntului.

Vreo 10 prieteni, ce am fost și la prima înmormîntare [*sic*!], în plus un reporter al revistei ce sta pitulat de rușine și la urmă Take Protopopescu — un bandit și sectar ce-i reprezenta foarte bine — care a avut francheța să zică: « Cel puțin acum nimeni nu se va mai putea plînge că n-a mai avut timpul și că nu au fost invitați la vreme ».

În total cu copii, calici și gură cască 42 de persoane!

Ce rușine! Ce bine s-a calificat și dat pe față putreziciunea noastră.

G. G. LONGINESCU

UN PRIETEN AL „COMORII VRANCEI"

PE PROFESORUL UNIVERSITAR G. G. LONginescu, chimist de renume mondial, l-am văzut pentru prima oară în toamna anului 1931, cînd am avut ocazia să audiez o conferință a sa la teatrul din Focșani.

Conferința aceea, la care a luat parte toată elita orașului, sala devenind cu totul neîncăpătoare, pentru mine a rămas de neuitat. În cuvinte însuflețite și spuse pe înțelesul tuturor, profesorul ne-a lămurit cum se poate mai bine ce este și cum se fabrică aerul lichid, la frigul cel groaznic de 180 de grade sub zero, uimindu-și auditorii de mulțimea experiențelor făcute în sală; țevi și mingi de cauciuc ori bobițe de struguri, înghețate la temperatura aerului lichid, ajungeau de se spărgeau în țăndări sunătoare. Se băteau cuie într-o scîndură cu un buzdugan de argint viu înghețat în aer lichid, sau se dădea foc petrolului devenit solid la temperatura acestuia, încît ardea cu flacără ca o lumînare. La urmă, după multe alte experiențe spectaculoase, marele profesor a sacrificat o pălărie, pe care ne spunea că a purtat-o, șapte ani pe față și șapte ani pe dos, dar pe care n-a întins-o la nimeni pentru nimic în lume...

La puțin timp după aceea i-am scris marelui savant, pentru a-i aduce mulțumirile mele de satisfacția ce am simțit ascultîndu-i fermecătoarea conferință, alăturîndu-i și cîteva numere din *„Comcara Vrancei"*, cu material folcloric vrîncean. La acestea am primit răspuns fără întîrziere, printr-o înflăcărată scrisoare datată 21 octombrie 1933, în care profesorul laudă, în frumoase cuvinte, inițiativa noastră, încurajîndu-ne cu vorbele: «Trăim în zile mari. E groaznic că în mlaștinile otrăvite și otrăvitoare se bălăcesc atîția oameni în ziua de azi, dar e plină de speranțe ziua de mîine cînd România mare va fi și România tare prin știință, [...] prin școală, [...] prin biblioteci cum e *Comcara Vrancei* și prin apostoli ca iubitorul de datini vrînceneșți pe care le adună cu osîrdie și cu smerenie, spre a le feri de moarte și a le face să trăiască în vecii vecilor».

Așa a devenit G. G. Longinescu prietenul nedespărțit al Bibliotecii *„Comoara Vrancei"*, așteptînd cu nerăbdare „cărticelele" noastre și dîndu-ne încurajările și îndrumările de care aveam nevoie.

Viața întreagă a acestui savant avea drept țintă răspîndirea științei și formarea de caractere — atît prin lecțiile universitare, cît și prin scrierile de popularizare. Redactate cu mult gust scriitoricesc, în duhul povestirilor populare, cărțile sale reușeau să facă pasionantă și plină de viață o materie aparent aridă și rece, cum e chimia anorganică.

Acest neîntrecut „Creangă al științelor" era și un mare iubitor al locurilor copilăriei, de unde păstra cu pioșenie amintirea datinilor și legendelor străvechi, mergînd pînă la preluarea unor formule tradiționaliste puțin naive. De aici și marele său interes pentru folclorul vrîncean, în exploatarea căruia ne-a încurajat cu atîta căldură.

Simion HÎRNEA

«...trebuie să ne cunoaștem neamul...»

I

București 21 octombrie 1933

Scumpe domnule Hîrnea,

Mă grăbesc să vă scriu că mi-ați făcut o deosebită plăcere cu scrisoarea și cărticelele din 16 octombrie. Trăiască Neruja, unul dintre cele trei centre mai importante din Vrancea... Trăiască ani mulți și înfloritori *„Comoara Vrancei"* cu ai săi susținători.

Am spicuit din scrisoare și din cărticele cîte ceva pentru un articolaș al meu, despre care veți ști ce este cînd îl veți primi. Bravo și iar bravo și toate felicitările. Cînd în creerul munților sunt oameni cari muncesc ca cei de la *„Comoara Vrancei"* atunci cînd cîmpul urlă de urgiile și prădăciunile și lenea și necinstea, cînd sătenii din ctitoria lui Ștefan cel Mare au printre ei un apostol cu numele lui Simion cel care a ținut în brațe pe mîntuitorul lumii, eu unul pot spune, ce spun mereu: trăim zile mari. E groaznic că în mlaștinile otrăvite și otrăvitoare se bălăcesc atîția oameni din ziua de azi, dar e plină de speranțe ziua de mîine cînd România mare va fi și România tare, prin știință și credință, prin școală [...], prin biblioteci cum e *„Comoara Vrancei"*, prin apostoli ca iubitorul de datini vrîncenești pe care le adună cu osîrdie și cu smerenie spre a le feri de moarte și a le face să trăiască în vecii vecilor.

Spre deosebire de Simion din Biblie, eu nu voi zice acum: « Liberează pe robul tău, stăpîne, că văzură ochii mei mîntuirea lumii », ci voi spune acum dă-mi doamne putere și viață lungă spre a munci și eu alături de cei din Năruja lui Ștefan cel Mare și a vedea din nou Vrancea strămoșească ce a fost odată și ce vrea să fie. Așa să vă ajute Dumnezeu la toți de acolo. Cetiți și iar cetiți carte românească, în limbă românească, pentru neamul românesc, Amin zic vouă, vrînceni din creștetul Vrancei.

Trag nădejde să vă trimit pentru bibliotecă mai multe numere din *„Neamul românesc pentru popor"*, scris pe înțelesul tuturor.

Tare e bine cînd oricine muncește cît de puțin și după puterile lui în locul unde se găsește. Oceanul fără margini și fără fund e făcut din picăturile de ploaie cari s-au adunat în el. Învățătura unui neam e făcută din scăpărările de o clipă în mintea unuia sau a altuia dintre fiii lui, prinse pe hîrtie și răspîndite prin tipar pentru cei din vremea lui și pentru cei ce au să vie. Trebuie să ne cunoaștem neamul nostru cît mai bine și de aceea trebuie să adunăm cît mai mult din ce ne-au lăsat strămoșii.

Închei, mulțumindu-vă din toată inima pentru cărticelele trimise și care vor fi cetite de toți din jurul meu cu toată luarea aminte ce li se cuvine. Multă sănătate la toată lumea de acolo și cîte o strîngere de mînă la fiecare.

G. G. LONGINESCU

II

București 17 iulie 1935

Iubite domnule Hîrnea,

Cu nespusă plăcere am cetit numărul 12 din *„Comoara Vrancei"*. Povestirile din ea mi-au plăcut mai mult decît orice alte povestiri din reviste mai mari, din țară ori din străinătate. E în ele atîta farmec încît nu le-aș da pentru altele scrise de cei laureați cu premiul Nobel. Aș putea da examen despre fiecare din ele, atît de bine mi s-au întipărit în minte și atît de mult mi-au mers la inimă. În afară de talentul cu care sunt scrise, mai e la mijloc și obîrșia lor vrîncenească, cu întîmplări și obiceiuri legate de locurile la care țin atît de mult. Povestea cu cei doi iezi din pivnița lui moș Bodescu e minunată și plină de haz. La fel ar trebui să spun despre toate, una cîte una, despre subprefectul Vîrgolici, pe care l-ați scos din uitare, despre Vlahuță și moș Mihail Cinstea și toate pînă la opt. *La Bradul lui popa Mircea* mi-au citit-o a patra oară chiar domnișoarele Mircea din Focșani, urmașe ale preotului. Le-a plăcut foarte mult și spuneau că vor să se aboneze la *„Comoara Vrancei"*.

În ce privește supărarea cu preotul care a spus că e o prostie serbarea de la Bradul lui popa Mircea, dă-o uitării și pustiului, fiindcă supărările sunt de la diavol. Nu sunteți cel dintîi, iubite domnule Hîrnea, cari aveți de luptat cu greutăți mari și cu nepăsări din partea altora, atunci cînd ar trebui să fiți încurajați și ajutați din tot sufletul cînd e vorba de trecutul neamului nostru, pe care încercați în toate felurile să-l apărați de cenușa uitării. În loc de descurajare, să vă fie mai degrabă îndemn la muncă îndîrjită asemenea vorbe și păreri pe care le aruncă unul și altul. Gîndiți-vă numai la bietul Eminescu, cel mare și sfînt, cît a fost de batjocorit în vremea lui. Gîndiți-vă la atîția oameni de știință cari n-au fost luați în seamă de oamenii pentru binele cărora ei munceau și se schingiuiau. Mulțumirea sufletească să vă fie singura răsplată pentru lupta pe care o duceți și gîndul cel bun să vă întărească în lupta cu oamenii cei răi.

Vă strîng mîna cu toată prietenia și vă felicit din toată inima, urîndu-vă să dăruiți literaturei românești cărticele tot mai multe din *„Comoara Vrancei"*. Așa să vă ajute Dumnezeu iar de la mine primiți o strîngere de mînă prietenească.

Cu toată dragostea,

G. G. LONGINESCU

III

București 18 februarie 1937

Iubite domnule Hîrnea,

Nici eu nu pot pricepe cum s-a făcut de nu a ajuns la destinația mea acea scrisoare în care confirmați primirea fotografiei trimisă de mine, vorba e că n-am primit-o. Dar tot e bine că fotografia a ajuns la vreme. E mai rău că răspund și eu cu atîta întîrziere la scrisoarea de la 27 ianuarie. Mulțumesc pentru rama frumos lustruită și cu geam pe care ați făcut-o și pentru așezarea pozei între persoane atît de simandicoase. Să dea Dumnezeu s-o pot pipăi și eu cu vreo ocazie. Pînă atunci trăiască în pace și onor *„Comoara Vrancei"* și vrednicul ei director și păzitor. Așa e, mult ar progresa *„Comoara Vrancei"* dacă cei de azi s-ar gîndi să respecte și să pună umărul pentru a ușura greutatea care ține pe loc această publicație. Socotesc și eu că n-ar fi rău să vă adresați printr-o chemare inimoasă, așa cum știți să faceți, către toți intelectualii eșiți din sînul Vrancei. Și mai cred ca și dumneavoastră că totuși puțini vor fi aceia care să asculte chemarea trîmbiței în care suflă dragostea de Vrancea și de vrînceni, de tot trecutul lor și pentru pomenirea celor ce au trăit cu fruntea sus pe vremea lui Ștefan cel Mare și a lui Traian și Decebal. În ce privește adunatul a tot

ce s-a scris în *„Comoară"* ar fi iarăși tot ce s-ar putea face mai bun, ca să poată fi cunoscută de toată lumea. Nu mă rugați însă pentru nici o prefață. Eu aș scrie-o bucuros, dar nu va fi de nici un folos. Tipăresc acum cele publicate de mine în *„Neamul românesc pentru popor"* din trei ani, din cei șase de cînd scriu în această minunată foae pentru neamul românesc. Tiparul merge greu, deși plătesc cu bani grei, adunați cu multă trudă din sărăcia mea și pe care, vai, nu-i voi mai vedea. Nu se mai cumpără cu bani nimic din ce-i curat și bun, scos din inimă și minte. ca să meargă tot în inimi și în minți. Ar trebui să se desfacă multe mii în puține săptămîni. Podul casei mele îmi spune însă că e plin cu ce am tipărit pînă azi și că să iau bine seama la ce fac. De aceea nu-mi dă ghes inima să vă îndemn la un pas care poate fi atît de greșit, ca acel de la cascada Putnei, cînd poți ține un picior pe o piatră și celalt pe cealaltă la gîtul strîmt prin care se aruncă vuind la vale. Bietul Bădița Fani făcea cu toată siguranța această gimnastică fără să i se fi întîmplat nimic. Noi care priveam lîngă el tremuram de groază.

Așa tremur de groază acum la gîndul de a tipări ce ați adunat. Poate că veți fi mai norocos decît mine. Așa să vă ajute Dumnezeu. Eu nu îndrăznesc. Închei cu cele mai bune urări de sănătate și spor în toate.

Cu toată dragostea,

G. G. LONGINESCU

IV

București 19 iunie 1937

Iubite prietene Hîrnea,

Scrisoare prea frumoasă mi-ai trimes la 2 mai din inima Vrancei cu urări de sănătate de sf. sărbători ale învierei mîntuitorului. Am primit și cărticica *La zece ani de viață a Comunei Vrancei.* Dacă pînă la aceasta puteam spune că mînuiești bine condeiul și faci faptă românească culegînd, tipărind și ferind astfel de neuitare datinile strămoșești din partea locului, acuma pot să te felicit din toată inima și să-ți spun că împodobind literatura noastră cu *„Comoara Vrancei"*, ai împodobit și graiul cu scrisul din ea.

Cu toată prietenia nu mă dau în lături să te țin de rău în ce privește cele scrise despre mine. Nu mă îndoiesc că sunt scrise din inimă și nu mă dau înapoi să spun că mi-au mers la inimă...

Să știi însă că păcătuiești foarte mult față de neam dînd mai mult decît se cuvine unuia care e departe de a fi ceea ce scrii despre el. Crede-mă pe mine. Dar ai, ca la judecătorie, « circumstanțe atenuante », fiindcă așa ai crezut că e bine.

Trebuia să-ți scriu de mult și să-ți mulțumesc de atunci și să te felicit pentru această încheiere de socoteli de zece ani. « De-ar trece anii cum trecură », vorba lui Eminescu, « tot mai mult ea va plăce » această muncă preacurată și această pomenire caldă a celor care au trăit cu cinste prin plaiurile vrîncene. Aș vrea să scriu și să tipăresc mai mult despre *„Comoara Vrancei"*. Să știi că timpul se opune cu toată încăpățînarea. Luna mai din acest an școlar a fost cea mai încărcată cu corvezi de tot felul din cauza închiderii Universității. N-am mai fost profesor, a trebuit să fiu hamal la făcutul lecțiilor și la sfîrșitul lucrărilor.

Dar de ce broșură și nu cărticică. Întreabă pe vreun bătrîn din Vrancea de a auzit de așa spurcăciune. Eu unul n-am auzit și nici nu-i dau voie să iasă din gura mea. Nu-mi place nici cărțulie, care prea miroasă a ciubotărie.

Ai primit *„Știință și credință"*, trimeasă recomandată încă de acum o lună? Păcat să se fi pierdut.

Și cu asta basta, iubite prietene Hîrnea. Îți strîng mîna cu toată căldura și te felicit din toată inima încă o dată și încă o dată.

G. G. LONGINESCU

N. N. TONITZA

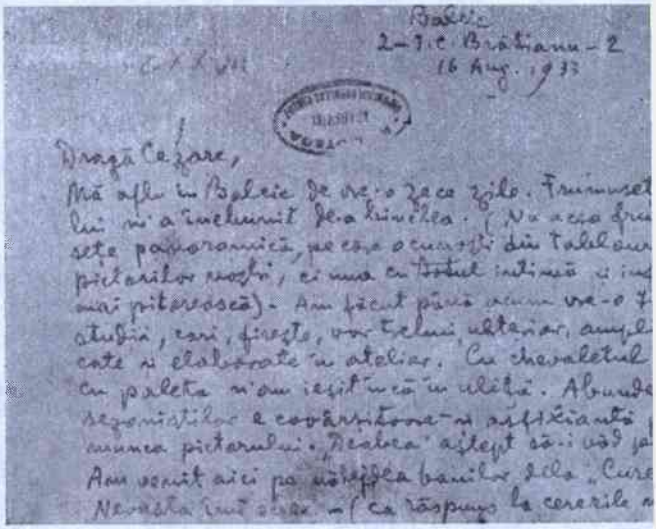
ÎNTRE PENSULĂ ȘI CONDEI

ÎN PERIOADA DINTRE CELE DOUĂ războaie mondiale, concomitent cu activitatea plastică, Neculai N. Tonitza a desfășurat o foarte vastă activitate publicistică, risipind proza sa colorată, șfichiuitoare, de o cuceritoare vervă, în periodice de mare prestigiu (*„Viața Românească"*, *„Universul literar"*, *„Vremea"*) ca și în reviste obscure (*„Dobrogea jună"*, *„Revista vînătorilor"*), în ziare oficioase (*„Ișul"*, *„Steagul"*, *„Dreptatea"*) sau în jurnale de mare tiraj (*„Adevărul"*, *„Dimineața"*, *„Rampa"*), ca și — semn al unui autentic spirit de neatîrnare — în curajoase gazete de stînga (*„Socialismul"*, *„Progresul social"*, *„Păreri libere"*) — niciodată însă în acele fițuici de extremă dreaptă pe care, socotindu-le «îndobitocitoare», pictorul le detesta.

Notabila antologie a acestor texte, făcută în 1962 de Raoul Șorban, relevă în bună măsură spiritul militant al artistului.

După ani de uitare, dimensiunea scriitoricească a pictorului Tonitza a fost pe neașteptate rememorată de Geo Bogza, care mărturisea, în 1976, că Tonitza a fost întîiul scriitor român care l-a «captivat»: «la rubrica lui — își amintea Geo Bogza — mă repezeam din prima clipă» și «cu mari delicii, încă adolescent fiind, urmăream surprinzătoarele, spumoasele, causticele proze semnate, săptămînă de săptămînă, sub titlul *Cronici fanteziste neliterare*».

Înzestrat cu pasiunea scrisului, N. N. Tonitza a fost indiscutabil dotat și cu o deosebită forță comunicativă. Proza lui, străbătută de viguroase accente polemice, dar și de un sincer lirism, uneori ușor desuet, punotată cu imagini și metafore pline de prospețime, era captivantă — deși (cu falsă modestie) autorul și-o socotea «săracă și fără meșteșug», iar cronicile și le intitula «neliterare».

Baloie
2-Str. Brătianu-2
16 Aug. 1933
Dragă Cezare,
Mă aflu în Baloie de vre-o zece zile. Trimisul lui m'a înștiințat de-a binelea. (Ne acea frumoasă peisagistică, pe care o cunoști din tablourile pictorilor noștri, ci una cu totul intimă și ... mai pitorească). Am făcut pînă acum vre-o 7 ... studii, rari, fiește, ... telui, ultimul, ample ... cate și elaborate în atelier. Cu șevaletul ... cu paleta n'am ieșit încă în ulicioară. Abundența ... negustorilor e covîrșitoare și ... mânca pictorului. Realea aștept să ... Am sosit aici pe înserate ... Nevasta lui ... (... ca răspuns la cererile ...

Scrisoarea lui Tonitza către Cezar Petrescu trimisă la 16 august 1933.

Dar despre patima lui scriitoricească mai sînt și alte mărturii: fiul artistului, Petre Tonitza, istorisește cum tatăl său, atunci cînd «termina de pictat, și picta din zori și pînă seara[...], începea să scrie și scria pînă la unu noaptea». Nu lăsa să treacă zi fără aceste «exerciții» beletristice. Vara începea să lucreze pe la patru-cinci dimineața, intens, pînă spre ceasurile nouă: după care relua munca «trei sau patru ore spre seară»: apoi pornea să redacteze. Se întîmpla să petreacă numeroase nopți albe la masa de scris. La 16 noiembrie 1934, de pildă, Tonitza destăinuia: «Astă-noapte n-am mai putut dormi. Aveam chef de lucru. Dar cum pictură nu puteam

Studiu pentru portretul lui Gala Galaction.

face la becul electric, am profitat de buna dispoziție ca să-mi termin diverse articole [...] Cînd am terminat de scris era deja șapte dimineața».

În 1922, Tonitza a fost numit prim-redactor al revistei lunare „*Artele frumoase*", periodic ce ambiționa să tuteleze «arhitectura, pictura, sculptura și arta decorativă». Mînat de vechea dorință de a realiza acel «organ ideal» la care năzuia încă din 1908 — cînd, de la München, saluta timida publicație ieșeană „*Arta română*" — Tonitza vedea acum, pentru prima dată, posibilitatea să-și realizeze țelurile. În consecință, pornește cu entuziasm la lucru, căutînd să imprime publicației un nivel estetic cît mai înalt. De unul singur scrie editoriale bătăioase împotriva kitschului mic-burghez și a impostorilor în artă; înființează rubrici noi, încearcă să impună o iconografie selectivă publicînd reproduceri după Ștefan Dimitrescu, Paciurea, Gabriel Popescu, Aurel Pop ș.a. Dar spiritul obtuz al comanditarilor îi anihilează inițiativele și — după puține luni de luptă împotriva prostului gust și a unor șicane de culise — Tonitza abdică, denunțînd faptul că patronii încercaseră «într-un chip care frizează frauda» să imprime revistei o calitate ce compromitea întreaga lui «activitate *literară* [*s.n.*] și artistică». Iată așadar un primat mărturisit al activității scriitorului asupra plasticianului, sau, cel puțin, îngemănarea și conciliere a celor două însușiri.

Dar nu vom zăbovi mai mult asupra publicistului care, mai tîrziu, va dezavua multe din cele cîteva sute de foiletoane, etichetîndu-le drept «lucruri de polemică, detestabile. (Orori ale tinereții gazetărești, peste care am trecut de mult cu buretele»). De aceea în unica sa carte — — din cele cîteva pe care visa să le poată publica— criticul, autoamendîndu-se, nu a păstrat decît o selecție de articole, la liziera dintre literatură și arta plastică.

Vom trece la alt capitol al scrisului său, în care vom regăsi, ca și în publicistică, metafore neprăfuite, calificative fruste, amuzante, — totul într-un savuros lexic moldovenesc. Este vorba de corespondență, care acoperă o perioadă de aproape patruzeci de ani. Am putea spune că aceste «confidențe directe» nu sînt decît filele unui imens jurnal fragmentat (azi în mare parte pierdut), pe care artistul, în loc să-l scrie ceas de ceas și an de an, stivuindu-l în caiete și blocnotes-uri — l-a rupt zilnic, pagină de pagină, ca să-l expedieze la prieteni și cunoscuți.

«Jurnalul» începe din 1920, cînd pictorul intrase deja în «arena artistică», lotul masiv plasîndu-se între 1936—1938, cînd, apăsat de singurătate, simțea încă și mai mult nevoia dialogului epistolar. Pe parcursul acestor aproape două decenii el va expedia sute și sute de mesaje, din Vălenii de Munte, din Satu Mare și Năsăud, din Mangalia, Constanța și Balcic, din Durău, Piatra Neamț și Iași. Va purta corespondență cu persoane din toate generațiile, dar mai cu predilecție, pare-se, cu tineretul. Îl aflăm astfel

dînd lecții de desen și pictură unor tineri confrați, ocupîndu-se îndeaproape de organizarea expozițiilor lor, prefațîndu-le cataloagele, încurajîndu-i și îndrumîndu-i, consacrîndu-le articole. Tonitza nu s-a gîndit vreodată că ar pierde vremea scriind zeci de mesaje pline de o paternă solicitudine, și chiar confesîndu-se, unui băiat de 14 ani — pictorul de mai tîrziu, Afane Teodoreanu. Magistrul îl exhorta pe fiul romancierului să învețe «cît mai harnic și mai serios, *carte* [...] înainte de a porni pe drumul greu al artei», socotind că nu e «nimic mai jalnic pe lumea asta decît un pictor prost, adică lipsit de o disciplină intelectuală».

Camaraderia față de tînăra generație avea să îmbrace forme mai organizate în timpul profesoratului ieșean și, mai cu seamă, în timpul acelor «vacanțe active» petrecute la Durău, cînd viitorul rector împreună cu echipa sa de studenți și colegi — dintre care nu lipsea Corneliu Baba — vor lucra cot la cot.

Zugrăvirea Durăului — la care pornise cu atîta elan — a fost considerată de Tonitza doar ca o primă etapă a unei vaste campanii de «reînviere artistică a părăsitelor monumente moldovenești», și în acest sens el se adresa lui Nicolae Iorga, președintele Comisiei monumentelor istorice, rugîndu-l să ia «sub inimoasă și luminată oblăduire micul mănunchi de profesori și studenți ai Academiei de arte frumoase din capitala Moldovei», pentru a organiza restaurarea tuturor «lăcașurilor de închinăciune ale țării lui Ștefan — lăcașuri care în marea lor majoritate sînt căzute — spre rușinea neamului — într-o jalnică paragină».

Vechi și afectuoase relații de prietenie îl legau pe Tonitza de unii pictori din generația lui sau de acei pe care îi avusese colegi la Iași, apoi la München ori Paris. De Ștefan Dimitrescu de pildă era îndeosebi atașat, datorită comunei lor participări, ani și ani de zile, la neuitatul «Grup al celor patru», întemeiat în 1926, amenințat cu destrămarea în 1935 prin moartea lui Ștefan Dimitrescu, apoi în 1937 prin insolita desprindere a lui Oscar Han, grupul se va manifesta pînă în 1938, cînd are loc ultima lor expoziție. Tonitza va rămîne alături numai de prietenul Șirato, cu care, în primăvara anului 1926, întemeiase «grupul»[1].

Colaborînd la peste patruzeci de ziare și reviste literare și artistice, N. N. Tonitza a avut implicit relații de amiciție și cu o serie de oameni de litere și gazetari: Tudor Arghezi, N. D. Cocea, Corneliu Moldovanu, N. Davidescu, Ion Pas, Oscar Walter Cisek, Liviu Rebreanu ș.a. Dintre toți, cel mai apropiat i-a fost romancierul Cezar Petrescu, care debutase la *„Iașul"* tocmai în perioada cînd pictorul era secretar de redacție la acest periodic. Prietenia cu Ionel și Păstorel Teodoreanu, ca și venerația pentru Mihail Sadoveanu — pe care îl numea «maestru întru toate cele moldovenești» — vădesc înclinația sentimentală a artistului pentru scriitorii locurilor de baștină.

Un fapt care o dată mai mult atestă sincronizarea scriitorului cu plasticianul îl aflăm într-o epistolă din 1922. Ni se dezvăluie acolo că textele desenelor lui Tonitza apărute în presa progresistă a timpului erau scrise chiar de el, și artistul ținea să se precizeze această contribuție a sa: «ți-o cer aceasta — scria el în epistola către Cezar Petrescu — fiindcă adeseori muncesc la forma unei legende mai mult chiar decît la desenul însuși».

Treptat, mai precis între anii 1925—1928, Tonitza renunță la grafica din presă, dedicîndu-se cu întreaga sa putere de muncă, picturii. Nu renunță însă la activitatea publicistică, îndeosebi cu caracter polemic. Spiritul viu și combatant a artistului este evident și în corespondență: epistolierul se ridică împotriva acelor pseudocronicari plastici care în articolele lor «mint intenționat sau ba», inducînd în eroare opinia publică; de asemeni cere să fie interzis accesul în anumite săli de expoziție pentru unii sculptori și pictori mediocri sau de gang — gustați însă și încurajați materialmente de oficialități. Dar, în contrast cu efervescența optimistă, cu tonul înflăcărat ce caracterizează prima perioadă a vieții — scrisorile din ultimii ani sînt bîntuite de duhul tristeții. Tonitza se simte «doborît sufletește», tot mai mult i se «surpă ceva în suflet. Vremea se scurge încet — parcă ar fi de plumb... de plumb e și lumina care pătrunde prin fereastră» — scria bacovian cel care mai presus de orice iubea lumina — «mă simt obosit și fără vlagă. Și arta naște din prisosul de vlagă ... trăiesc sub o continuă teamă; teamă de ce o să mi se întîmple. Și pe urmă mă cuprinde urîtul. Sînt prea singur».

Sînt vorbe ce apar îndeosebi în vremea exilului ca profesor și rector la Academia de arte din Iași, cînd mărturisea că simte cum se «învîrtește

[1] *Articolul nostru anterior, din nr. 4, 1977, al revistei* „Manuscriptum", *a fost ilustrat cu o fotografie a grupului în care, din greșeală, nu au apărut numele lui Oscar Han și Ștefan Dimitrescu. Facem aici cuvenita completare.*

ca un burghiu într-un gol fără fund»; este și epoca în care, pe lîngă nemulțumirile de tot felul, boala începe să-l împresoare nemilos. Și totuși, fapt semnificativ, cel din urmă articol pe care-l va publica, în noiembrie 1930, în „*Însemnări ieșene*", va fi o filipică împotriva unei legi aberante, decretate «în pas gimnastic», prin care plastica românească și Academiiile de arte frumoase «erau alungate direct la periferia învățămîntului secundar».

Chiar și în acești ultimi ani, împovărați de boală, de diverse sarcini didactico-administrative și de prohibițiile unei tot mai crîncene cenzuri, răbufnesc în epistolele lui Tonitza — mai cu seamă în perioada proliferării legionare și a dictaturii fasciste — accentele de mînie ale polemistului de odinioară. Tonitza vituperează împotriva «canaliilor politicianiste», împotriva «mamelucismului» și a făuritorilor incompetenți de «legi și regulamente ... care duc fatalmente la o înspăimîntătoare dezorganizare». În aceste aspre epitete recunoaștem pe artistul-cetățean din anii 1919—1929, care nu pregetase să semneze cu mari litere de tipar desenul pentru coperta carnetului de «membru al muncitorilor sindicaliști afiliați Comisiunii generale a Sindicatelor din România» (C. C. S.R.), pe cel ce nu pregetase să execute în mai multe rînduri coperta „*Calendarului Muncii*" și nici să colaboreze la publicațiile progresiste „*Proletár Gyermekujság*" și „*Ifjumunkás*" din Cluj — în afara cunoscutei activități în periodicele de stînga din Capitală.

După cum scria Arghezi, Tonitza avea «un intelect cu vibrații și rezonanțe multiple. Artistului nu-i era străină nici o problemă a timpului trăit, suferind atît cu nedreptățile sociale, ca un revoluționar, cît și cu problemele personale de expresie și adevăr pictural». Scrierile ca și corespondența pictorului adeveresc acest sumar portret, oferindu-ne posibilitatea să cunoaștem în intimitatea sa pe om și pe artist, cu toată complexitatea personalității sale. În același timp, ele prezintă un cert interes documentar, oglindind ca într-un caleidoscop climatul artistic al epocii antebelice.

Barbu BREZIANU

«...unul din cele mai frumoase momente ale generației noastre»

CONFESIUNI EPISTOLARE

Scrisoare către NICOLAE DAVIDESCU

I

15 dec[embrie] 1922
Vălenii de Munte (Prahova)

Scumpe Domnule Davidescu [1],

Îți expediez aici cele cîteva încercări pe care ți le-am promis.

D-ta alege și te hotărăște.

Eu am executat o sumedenie. Dar îți trimit numai ceea ce cred eu că poate să nu compromită volumul d-tale.

Iacobescu [2] are o mască mai interesantă (păcat însă că fotografia e detestabilă).

---

[1] Apologet și doctrinar al mișcării simboliste, poetul Nicolae Davidescu (1888—1954) este printre altele autor al volumelor *Zina din fundul lacului* (ilustrat cu 13 desene de Adrian Maniu).

[2] D. Iacobescu (1893—1913) — poet cu «sensibilitatea dantelată a nervilor necontenit întinși, a emotivității încordate ca o strună sub arcuș» — cum îl socotea N. Davidescu. Volumul postum de poezii al lui D. Iacobescu — *Quasi* — apărut în 1930, a fost ilustrat cu un frontispiciu tot de N. N. Tonitza.

Schiță de portret
Al. Iacobescu, 1922.

Săulescu [3] — așa cum se prezintă în poza ce mi-ai încredințat — e o mutră de fante, insipidă. Am făcut și eu ce am putut. Dacă mă însărcinai să-ți fac alte chipuri — după natură — scoteam ceva mai serios.

*

Pozele desenate ce-ți alătur aici (în tuș și creion) [4] pot fi perfect de bine reproduse. Dealtminteri aceasta ar fi singura lor calitate.

Se pot reproduce, mai mici decît originalele, în aceiași mărime cu originalele, sau mult mai mari. Atîrnă de comanda pe care o dai zincografului. Eu ți le-am făcut pe dimensiile astea, fiindcă, dacă ți le făceam mai mari, trebuia să le îndoi, ca să le bag în plic — și atunci săreau corecturile albe ce am făcut cu vopsea, peste negru (și s-ar fi descoperit prea mult propria-mi prostie).

*

Să-mi răspunzi, te rog, dacă le-ai primit și care din ele ți-au plăcut.

*

Acuma, — (fără să știu încă dacă te-am putut servi, sau nu) — îți cer și eu o îndatorire:

Vorbește cu « d. director » Minulescu [5] să-mi rezolve hîrtia ce mi-a spus să fac — și să-mi trimită banii — dacă posibil este — telegrafic.

Am feroce nevoie de bani, și sînt bolnav serios.

Nu te superi de cererea mea?

Să trăiești!

Cu cele mai bune salutări

Al d[umi]tale

N. TONITZA

[3] Scriitorului Mihail Săulescu (1888—1916), « cîntăreț al forței, al mișcării, al energiei », mort ca voluntar în primele zile ale războiului. Presupunem că desenele solicitate lui Tonitza erau destinate ilustrării volumului II al studiului lui N. Davidescu *Aspecte și direcții literare — cîteva cărți, cîteva idei, cîțiva oameni (1914—1921)*. În revista *Flacăra*. N. Davidescu, anticipativ, publicase o « cronică literară » consacrată celor doi poeți (anul VII, nr. 41, 1922, octombrie 13).

[4] Două desene în colecția Cabinetului de stampe al B.A.R.S.R., iar alte două versiuni, în colecția secției de grafică al Muzeului R. S. România, apar reproduse, în paginile de față, pentru întîia oară.

[5] Fireşte Ion Minulescu, în aceea epocă înalt funcționar în Ministerul Artelor.

Schiță de portret
M. Seulescu, 1922.

Către LIVIU REBREANU

II

27 octombrie 1928
Dimitrie Racoviță 5 Loco IV

Stimate Domnule Rebreanu,

Ştefan Dimitrescu îmi scrie, de la Iaşi, să vă întîlnesc şi să vă rog din partea lui, să-i puneţi la poştă un mandat de zece mii lei.

Nu v-ar fi cerut cu anticipaţie banii, dacă n-ar fi avut presantă nevoie, şi mai ales dacă n-ar fi fost informat că sînteţi de o amabilitate puţin comună.

Portretul d-lui Sadoveanu este deja început şi după cele ce mi se comunică de la Iaşi va fi o lucrare de artă serioasă[6].

Adresa lui Şt. Dimitrescu este 12 str. Speranţei 12 Iaşi.

B.A.R.S.R.S. 15(1)/CCXXVII

III

3 septembrie 1930

Stimate Domnule Rebreanu,

Întorcîndu-mă din campania de lucru, am organizat în atelierul meu din str. Popa Soare 50 — expoziţie intimă, care poate fi vizitată în orice zi de sărbătoare între orele 10—1 a.m. şi 4—6 p.m.

Cu distinse salutări

Al dv.

N. N. TONITZA

B.A.R.S.R. S. 15(2)/CCXXII

Către CORNELIU MOLDOVANU

[Adresa pe cartea poştală:] Domnului/ Corneliu Moldoveanu / Str. Sft. Ionică / (deasupra Rest[aurantului] Enescu) / În oraş

IV

11 mart[ie] 1935
10 Dr. Leonte — Cotroceni

Dragă Domnule Corneliu,

Fii bun — (precum te ştiu din totdeauna) — şi ascultă năzuinţele prietenului meu

---

[6] Ştefan Dimitrescu, care realizase o serie de excepţionale desene ale scriitorilor — apărute, cele mai multe, în *Universul literar* —, primise din partea lui Liviu Rebreanu, la acea dată preşedintele Societăţii Scriitorilor Români, comanda mai multor mari tablouri în ulei ce ar fi urmat să împodobească sediul S.S.R. Binecunoscutul portret al lui Mihail Sadoveanu a fost terminat chiar în anul 1928.

G. Dem. Pan [7], din Piatra N[eamț] — care a venit în București să-și facă rost în lume — frumos și cinstit.

Îți mulțumesc anticipat.

Cu o camaraderească strîngere de mînă,

Al d[umi]tale

N. N. TONITZA

Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu" nr. inv. 1/2603

Către ALEXANDRU O. TEODOREANU

V

27 nov[embrie] 1935

Dragă Păstorel,

N-ai venit la rendez-vous-ul de duminică, la Dalles. Te-am așteptat mai mult de un ceas.

Eu plec acum (1 p.m.) la Iași.

Voi trece și pe la Ionel.

Nu uita, te rog, de ce te-am rugat. Chestia e gravă.

Îți recomand, cu prilejul acesta, pe prietenul meu cel mai tînăr — pe poetul G. Dem. Pan, despre care vei fi auzit printre literatori — sau îl vei fi citit prin diverse reviste. E un moldovean d-al nostru, care are pentru tine o negrăită admirație, și ca om și ca artist.

Cu frăție

TONY

Arhiva familiei Teodoreanu

Către CEZAR PETRESCU

VI

Dragă Cezare,

Îți scriu din fugă [8], ca să-ți mulțumesc pentru extraordinara plăcere ce mi-a făcut cunoștința cu prietenul Fram [9]. E, cred, unul din cele mai adînc omenești personagii din cîte cunosc în literatura noastră. Să trăiești.

Cu frățească dragoste

TONY

[Adresa pe cartea poștală:] D[omnu]lui Cezar Petrescu / Scriitor / Comuna Cernatu

Arhiva Muzeului memorial „Cezar Petrescu", Bușteni

---

[7] Scriitorul George Demetru Pan (1911—1972), autorul volumelor de versuri *Umanitas*, *Gingașul Ariel*, *Ultima Thule* ș.a. îi va lua lui Tonitza două interviuri publicate în „*Telegraful*" (1934, august 12) și „*Rampa*" (1937, mai 10).

[8] *Text adăugat pe verso-ul cărții poștale de soția pictorului, Ecaterina Tonitza:* « București 29 noiembrie 1932 / Popa Soare 35 / Don Cezare, pozele pentru cele cinci capitole care i-au fost predate lui Tony fiind aproape gata, pictorele te roagă să-i trimiți recomandat cîte un capitol, pe măsură ce-l scrii. Lui îi convine de minune. Cred că și matale idem? Manuscrisul, după citire, a fost trimis după cum fusese vorba, d[omnu]lui Șeicaru. Sper că va fi fiind deja în tipografie. Facem și cu vignetele la fel? Lectura am făcut-o cu glas tare (Tony neputînd descifra manuscrisul) și mi-e cu neputință să nu-ți mulțumesc pentru plăcerea pe care am avut-o. În special citind cap[itolul] II. Deși Tony mi-a cerut să-ți scriu eu, îmi cere să-i rezerv lui verso-ul cărții poștale, ceea ce fac, transmițîndu-ți multe salutări și urări de spor la lucru / Ecaterina Tonitza. »

[9] Eroul cunoscutei povestiri pentru copii *Fram ursul polar*, tipărită în 1932; edițiile apărute după moartea lui Tonitza vor fi ilustrate de Niky Popescu, Roni Noel, Ioana Oltea ș. a.

VII

Balcic
2 — I. C. Brătianu — 2
16 aug[ust] 1933

Dragă Cezare,

Mă aflu în Balcic de vreo zece zile. Frumusețea lui m-a înebunit de-a binelea. (Nu acea frumusețe panoramică, pe care o cunoști din tablourile pictorilor noștri, ci una cu totul intimă și infinit mai pitorească). Am făcut pînă acuma vreo 70 de studii, care, firește, vor trebui, ulterior, amplificate și elaborate în atelier. Cu șevaletul și cu paleta n-am ieșit încă în uliță. Abundența sezoniștilor e covîrșitoare și asfixiantă pentru munca pictorului. « Degeaba » aștept să-i văd plecați. Am venit aici pe nădejdea banilor de la „*Curentul*". Nevasta îmi spune (ca răspuns la cererile mele de gologani) —că nu poate ridica rimic de acolo (după scrisoarea d-tale către Văleanu, de acum aproape 2 luni, nevasta n-a putut lua decît 5 mii de lei, în două rate!)

Te rog deci din tot sufletul, fă urît unde crezi, să mi se trimită ceva gologani, fiindcă mă aflu într-o situație penibilă aici. Mă înțelegi, cred, mai bine decît alții...

Cu frățească dragoste

TONY

[Adresa pe cartea poștală:] D[omnu]lui Cezar Petrescu / publicist / Lunca Plăeșului /Brașov

B.A.R.S.R. S. 14(1)/XCCXXVII

VIII

Mănăstirea Durău — Jud. Neamț
Vineri 23 oct[ombrie] 1936

Dragă Cezare,

Am primit în astă seară o c[artă] p[oștală] de la Irina, fetița mea cea mai mică, și singura nădejde a gospodăriei mele, în lipsa mea de acasă — o c[artă] p[oștală] care, mai ales în singurătatea în care mă aflu, m-a făcut să bocesc ca un plod. Îți mulțumesc din toată inima, dragă prietene, pentru gestul pe care l-ai făcut, vizitîndu-mi copiii — și lăsîndu-le o țîră de gologani. (Știam precis că duc mare lipsă în absența mea, dar de aici nu le puteam fi de nici un ajutor).

Mănăstirea noastră e gata de zugrăvit. (Au mai rămas numai portretul Regelui și al Mitropolitului, pe care le voi executa eu singur în vacanța Paștilor).

E primul an, în care simt *mîndria de artist* — fiindcă am lucrat — fără gînd de cîștig — împreună cu ucenicii mei de la Academia din Iași [10], care s-au comportat admirabil, străduind, alături de mine, în chip *absolut gratuit*. Nu mi s-a dat aici decît o foarte modestă găzduire. Altceva nimic și de la nimeni. Adică milostivă *clacă* zugrăvicească.

Biserica — față de mijloacele pe care le-am avut — a ieșit bogată, aproape cochetă— fără să fi utilizat nici un pic de aur.

Ceea ce mă impresionează, în deosebi, după munca noastră, sînt țăranii din partea locului: se-nchină, bat mătănii, iar moșii bătrîni, plîng cu lacrămi grele. Le place țăranilor nemaipomenit. (Doar pentru bucuria lor creștină ne-am așternut la treaba asta). În toată biserica am stilizat flori de pe meleagurile lor — iar la « Naștere » (în sînul din dreapta) ciobanii care vin să se închine pruncului sfînt, sînt țărani *de-ai noștri*, de pe Ceahlău. În fundul decorului se vede silueta Ceahlăului ...

Cred că e unul din cele mai frumoase momente ale generației noastre. Meritul nu e al meu: *e al studenților mei care m-au urmat cu dragoste* (Uf! catalogul școalei!)...

---

[10] Echipa de zugravi benevoli era alcătuită din Corneliu Baba, Neculai Popa, Petru Hârtopeanu, I. L. Cosmovici, Călin Alupii, Al. Clavel, Ion Tolea, Serafim Botnarciuc și Const. Cămăruț.

La 1 nov[embrie] (am mai rămas numai cu 2 studenți) trebuie să plec la Iași. Mă somează rectorul. Cu toate astea și mie și băieților ne place mai mult școala de aici. E o școală vie. (Cealaltă: pură masturbație).

Încă odată: mii de mulțumiri pentru gestul tău franc camaraderesc.

Cu frățească dragoste

TONY

Salutările mele d[omnu]lui Iamandi [11]

B.A.R.S.R. S. 13(3)/CCXXVII

IX

[Antet]
Academia de Arte Frumoase
I a ș i
Str. Academiei 7. Telefon 2356
Cabinetul Rectorului

Iași — *Tăutu 54*
Miercuri 8 iunie 1938

Dragă Cezare,

Ca rector, aici, n-am absolut nici un avantaj în plus, nici leafă, nici locuință — ci numai răspunderi și pierdere de timp.

Atelierul meu de aici nu rentează nici el. (De circa cinci ani, de cînd « activez » la Iași, ca pictor, singur Ionel Teodoreanu mi-a cumpărat un desen!).

Din presă nu se poate cîștiga o centimă. Ba, dimpotrivă: dacă îți place să scrii — apoi mai dai și din buzunar.

Așa, bunăoară, cronicile și notițele pe care le scriu la „*Însemnări ieșene*“ [12] mă costă, în afară de vremea cheltuită, exact 1.250 lei anual. (250 lei abonamentul și 1.000 subscripția, ca ajutor pentru tipărire).

După cum vezi: Iașul tot în idealuri plutește.

Mi s-a spus că tu ești mare și tare la „*România*“ [13].

Te rog mult: fă-mi și mie rost de lucru acolo. Măcar un foileton pe săptămînă. Cu cît voi fi retribuit mai bine, cu atît îți voi fi mai recunoscător.

Cu lefșoara pe care o am — mă păstrămez literalmente.

Nu uita de-mi răspunde.

Cu mulțumiri și o camaraderească strîngere de mînă.

TONY

Toate cele bune lui Han.

P.S. Prietenii tăi vechi de pe aici îți trimit, prin mine, frățești îmbrățișări.

Adresa pe plic] D[omnie]-sale domnului Cezar Petrescu/ Ziarul „România“, București/

Arhiva Mihai Gafița

---

[11] Victor Iamandi (1891—1940), fost ministru al Cultelor și Artelor, al Justiției este autor al studiului *Poporanismul literar al „Vieții Românești“* și al mai multor articole apărute în *„Neamul Românesc“*, *„Mișcarea“* etc.

[12] Revistă mensuală apărută între 1936—1940, condusă de N. I. Popa.

[13] Oficios al Frontului renașterii naționale; a apărut în 1938 sub direcția lui Cezar Petrescu. Între 1936—1937 scriitorul a fost secretar general al Ministerului Cultelor și Artelor.

Camil Petrescu
în viziunea lui Marcel Iancu, 1927.
Desen reprodus în
Ion Pillat și Perpessicius,
Antologia poeților de azi,
Cartea românească, București,
1928.

CAMIL PETRESCU

PROLEGOMENE LA O TEORIE A ȘTIINȚEI

TEXTUL PUBLICAT MAI JOS IMPUNE* PROBLEME de datare, considerații asupra aspectului și, mai ales, asupra conținutului. *Datarea* se înscrie într-un interval limitat: 1948—1957. În anul 1948 s-a reorganizat Academia Română. Ori, se știe despre Camil Petrescu faptul că n-a fost academician decît după reorganizarea instituției și se știe, de asemeni, că numai un membru al ei putea ține o comunicare orală — cum a fost textul reprodus mai jos — la o sesiune uzuală. Pe de altă parte, textul, ca și dactilograma lui, par scrise înainte de 1955, cînd a avut loc reforma ortografică, deoarece întîlnim apostroful, *ă* etc. Nu este mai puțin adevărat că persistența obișnuinței poate împinge data cu ceva peste 1955, chiar pînă în 1957, ultimul an al vieții autorului. Data cea mai plauzibilă ni se pare totuși 1955. În sprijinul acestei afirmații vine și un alt text, de asemeni inedit, aflat în aceeași mapă a fondului Camil Petrescu de la Muzeul literaturii române, datat 1955 și intitulat *Note despre teoria științei matematicii prezentate de pe poziția unui tecretician al științei în genere*. Avem de-a face deci cu unele dintre ultimele însemnări ale autorului pentru *Doctrina Substanței*. Ideile afirmate ne pot aduce limpeziri asupra părerii pe care autorul însuși și-a făcut-o despre propria sa concepție epistemologică.

Aspectul textului merită cîteva punctări. El este complet numai în versiune dactilografiată și revăzută de autor. Manuscrisul care a stat la baza acestei versiuni are însă în plus o pagină pe care a trecut-o la sfîrșit *(Rezerva* și *Demonstrație)*, deoarece lărgește perspectiva asupra concepției lui Camil Petrescu.

* Arhiva Muzeului literaturii române, cota 16399.

Deși nefinisat, textul *Notelor* — pe care îl vom publica poate cu altă ocazie — este cel care fixează întregul arc al orizontului epistemologic al lui Camil. De aceea unele referiri la el ni se par necesare.

Conținutul comunicării mărturisește preocuparea autorului de implantare în problemele realității concrete. Recunoscînd eșecul fenomenologiei, atît de dragă tinereții sale, Camil Petrescu se îndreaptă spre matematică, pe care o consideră instrumentul

cel mai adecvat de cunoaștere a adevărurilor fundamentale ale științelor, de eliberare a omului de o anumită condiție filozofică idealistă. Respinge de aceea filozofia matematicii însăși, numind-o „idealism" și pledează pentru întoarcerea la real. Ideea este fără îndoială eronată, deoarece filozofia matematicii nu respinge realul, ci doar se ocupă de el în mod mediat. Ar putea fi vorba, în această respingere, despre o confuzie între *general* și *abstract*, pe

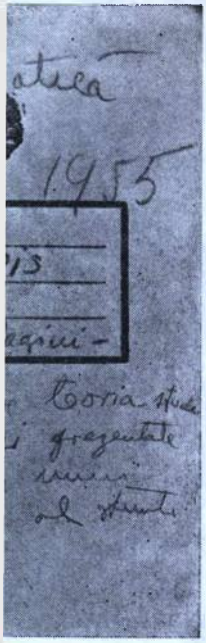
de o parte, *aplicativ* și *concret* pe de alta. Ceea ce formulăm, în continuare, nu este, dealtfel, decît o ipoteză interpretativă a rîndurilor lui Camil Petrescu. Ni se pare deci că analogia pe care o denotă respingerea bazei teoretice a matematicii permite din partea cititorului, încă o analogie: între idealism și matematici pure pe de o parte, realitate și matematici aplicate pe de alta. Orizontul adevărat pare a fi cel deschis de matematicile aplicate, deoarece se ocupă de realitatea concretă. Cu aceasta drumul fenomenologiei a fost definitiv părăsit. Ideea de *esență* însăși se referă la faptele reale, nemediate.

Opțiunea pentru această matematică a realului este justificată de autor în contextul unei analize sumare totuși, de suprafață a ideilor lui Hilbert, Weyl, Brouwer. Scriitorul nu sesizează nici faptul că aceștia reprezintă în matematică tendințe diferite: formalismul (primul) și intuiționismul. Urmărind să facă din matematică un instrument de lucru pentru structurarea unei epistemologii generale, el se bazează deci nu atît pe cunoștințe exacte, cît pe analogii. S-ar putea spune, de fapt, că instrumentul său este *analogia* cu matematica. Pe baza ei elaborează un început de metodă de cercetare a evoluției cunoașterii umane materializată în științe. Alcătuiește astfel o schiță de clasificare a științelor, ca domenii ale faptelor reale, bazată pe gradul de matematizare. Cităm un pasaj edificator în acest sens din *Note despre teoria științei matematicii*...: **« Fiecărei din disciplinele științifice îi convine numai un anume stadiu matematic, corespunzînd particularităților concretului său (obiectului său). Discipline științifice reflexive, al căror obiect este însăși cercetarea, cunoașterea și formularea științei, artei și tehnicii, deci un concret de ordinul doi:**

$\left\{\begin{matrix}\text{matematica}\\\text{logica}\\\text{lingvistica}\end{matrix}\right\}$ teoria artei. Deocamdată simple pro-

misiuni... Și „științe" (adică discipline științifice) obiective acelea care se aplică de-a dreptul concretului, al căror obiect poate fi considerat în afară de întoarcerea cunoașterii științei asupra ei însăși. Discipline sistematice, de cercetare sistematică. Disciplinele se pot numi științifice numai în măsura rezultatelor lor, adică în măsura formulării lor matematice. Astfel sunt: discipline filosofice; discipline biologice; discipline medicale; discipline psihologice. Dacă nu sunt formulate matematic, ele nu se pot intitula decît cercetări, încercări, studii, teorii sistematice. Ele sunt discipline culturale».

Clasificarea în discipline științifice (reflexive și obiective) și culturale nu este însă scopul ultim. Prin abordarea lor matematică (de fapt prin ana-

logie cu matematica), scriitorul vrea să obțină invarianții culturii, «esențele» ei. Nu putem să nu observăm nota surprinzător de modernă a formulărilor lui Camil Petrescu. Adepții metodelor matematice, chiar cibernetice, de cercetare a literaturii și culturii ar putea vedea în el un precursor, fie și prin intuiția sa de început: matematica — un instrument de lucru. De altfel această intuiție se și află în centrul comunicării susținute la Academie. Scriitorul vorbește despre matematica «condițională» (termen ce vrea să desemneze condiționarea axiomelor și postulatelor matematicii de către realitatea obiectivă). Înclinația lui Camil către geometrie, anume către cea «condițională geodezică» («hypergeodetică», cum o numește el, cu un termen calchiat din germană), evidentă în ambele texte, este edificatoare pentru ceea ce adoptă scriitorul din matematica aplicată, spre a-și alcătui un instrument de lucru în structura epistemologiei generale. Intuitiv, geodezică poate fi numită linia curbă cea mai scurtă care unește două puncte ale unei suprafețe curbe (cum ar fi globul terestru de pildă). Geodezica generalizează deci, în mod complex, noțiunea euclidiană de dreaptă, fiind folosită în matematicile neeuclidiene. Dealtfel Lobacevski și este citat. Realitatea obiectivă, pe care trebuie s-o trateze, în viziunea lui Camil Petrescu, geometria condițională, este deci sferică — globul pămîntesc cu tot ce cuprinde pe suprafața sa. Dar oare științele nu se ocupă și ele de tot ceea ce există pe aceeași suprafață? Este o modalitate fără îndoială metaforică de folosire a geometriei geodezice ca instrument unic de abordare a științelor. Acest mod de apropiere între realitatea «curbă» a sferei pămîntești și sfera științelor, privite de pe poziția unui epistemolog, ne relevă nu atît o ținută matematică a concepției lui Camil Petrescu (ba chiar din acest punct de vedere, textul este de minimă rezistență), cît o ținută *cosmogonică* a epistemologiei sale. Ideea este sclipitoare prin ineditul ei și deschide piste noi de înțelegere a «Doctrinei Substanței», încă necunoscută în toată amploarea sa.

Rezerva finală pare cel puțin absconsă față de restul textului, relativ limpede. Dar acest lucru se datorează, în cea mai mare măsură, definirii eliptice a termenilor. Prin axioma I a determinării, la care se referă autorul, putem înțelege, intuitiv, că prin două puncte, oricare ar fi ele, poate trece o dreaptă și numai una. Dar Camil Petrescu își propune să ia în considerație mai mult de două puncte pentru a trasa o linie. El vorbește despre «o serie... N de puncte obligatorii», ceea ce simbolizează, în fond, o serie... N de științe care trebuie obligatoriu unite printr-o linie. Dar nu orice linie, ci o *geodezică* (deci corespondenta, în suprafața curbă, a dreptei din plan), adică un criteriu unitar minimal, dar valabil pentru toate științele. I se pare că pentru a obține acest criteriu (o anumită «geodezică»), punctul inițial, ca și celelalte obligatorii, trebuie să fie de același tip («*R*»). Orice nou punct adăugat, adică orice nouă știință luată în considerație, nu mai poate modifica traseul deja constituit adică nu mai poate modifica «esența» odată găsită. Doctrina substanței se rotunjește astfel în jurul acestui *ax geodezic* și are drept scop aflarea unei noi esențe, deosebită de cea transcendentală a fenomenologiei. Sensul său este axiologic. Textul *Notelor...* indică, la un moment dat, întreaga deschidere pe care o da Camil Petrescu teoriei sale: **«Doctrina este un corp de formulări, fie teoretice fie științifice, care tinde spre o explicație unitară a unei zone întregi din regiunea concretului. E o poziție provizorie, căci în realitate nu poate exista decît o singură doctrină — doctrina generală a substanței (provizoriu Teoria Substanței)».**

Ne oprim cu interpretarea conținutului textului. Sugestiile de mai sus constituie doar una dintre căile posibile de citire. Deși Camil Petrescu indică doar necesitatea explicației unitare, nu și linia concretă a unificării, schița sa epistemologică ni se pare importantă prin valențele sale axiologice și, mai ales, prin contextul cultural în care se situează. Deoarece se exprimă, dincolo de posibilele erori matematice, sugestii inedite și o contribuție originală la rezolvarea chestiunilor momentului: transferul valorilor culturale ale trecutului în contextul social, politic, ideologic nou creat. Camil Petrescu propune, cu această sumară schiță de epistemologie generală, o soluție culturală proprie și rămîne, prin aceasta, integrat, alături de Blaga, Vianu, Călinescu, în atmosfera generației sale, care făcea legătura între două lumi.

Ecaterina ȚARĂLUNGĂ

COMUNICARE ORALĂ
ŢINUTĂ LA ACADEMIE
DESPRE
MATEMATICĂ AXIOLOGICĂ
CAPITOL DOCTRINA SUBSTANŢEI

Am fost sfătuit, înainte de a mă prezenta dumneavoastră, să renunţ la întîia parte a acestei comunicări, şi anume la consideraţiile aporetice despre esenţa matematicii, pentru că problemele prea complexe, care erau atinse, ar fi implicat o concentrare nepotrivită poate cu o expunere orală. Mi s-a recomandat să-mi mărginesc expunerea numai la partea a doua a comunicării iniţiale, la partea strict geometrică. Sfatul mi s-a părut foarte chibzuit şi l-am urmat. Se întîmplă însă că dacă în anume sens convine că azi ştiinţa matematicii este obiectul preocupărilor mele, geometru însă am devenit numai de nevoie şi nici un moment nu m-am gîndit să devin un geometru specialist cu adevărat, ori mai ales să rămîn geometru. Şi atunci mi s-a părut neapărat necesar ca măcar într-o foarte scurtă confesiune să arăt în ce împrejurare am ajuns la obiectul preocupărilor mele de azi, căci numai în lumina lor se poate înţelege ceva din dezideratele şi propunerile pe care vreau să vi le înfăţişez.

Să-mi daţi voie deci să vă precizez că ţinta iniţială către care mi-am îndreptat paşii, în anii cînd am ieşit din adolescenţă, a fost filosofia, ori ceea ce se convine să se indice astfel. Sunt ceea ce se numeşte un licenţiat în filosofie şi chiar un doctor în filosofie. Numeroşi ani din viaţa mea i-am dedicat acestei activităţi, dacă nu cu mijloace excepţionale, dar desigur cu îndîrjire fără seamăn. Trebuie să mărturisesc că pînă la urmă rezultatele obţinute au constituit o totală deziluzie. Cred că azi „Filosofia" a fost şi a rămas un joc la care se trişază. Conştient sau inconştient, dar se trişază. Este înşelăciune voluntară sau involuntară, nu are importanţă, în obiect, în metodă, în rezultatele ajunse ca şi în expunerea lor. Mi-au trebuit ani de nouă concentrare şi de noi cercetări ca să pot ieşi din ceea ce aş numi o gravă criză intelectuală, în demersul meu în căutarea adevărului.

Renunţ la alte comentarii, scurtez.

Rezultatele la care am ajuns ulterior, le pot formula într-o singură frază, globală desigur, dar verticală în structura ei.

Nu există ştiinţă în nici un mod, în afară de matematică; deci cîtă ştiinţă, atîta matematică.

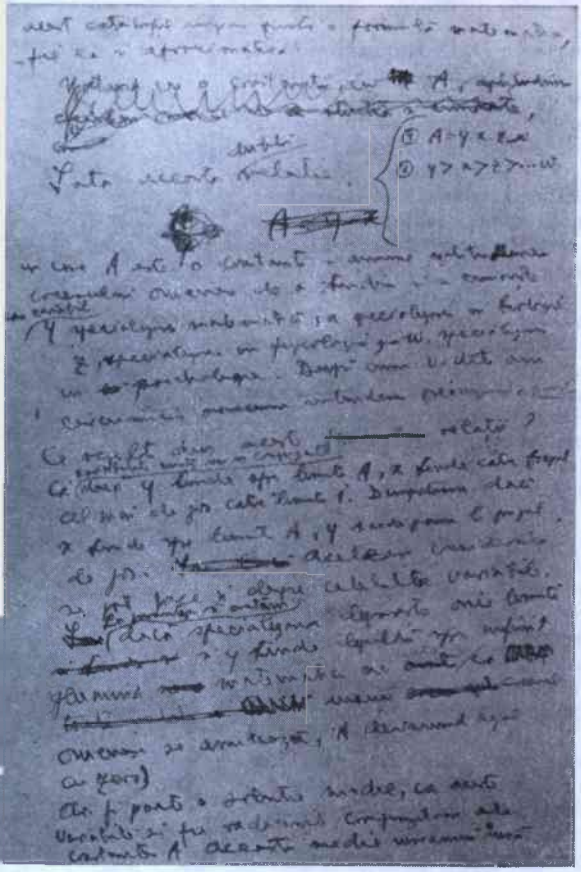
Odată ajuns la această convingere, problema care mi s-a pus a fost: cum să aduc matematica să facă ordine în chiar domeniul preocupărilor mele de pînă acum, căci altfel nu mă interesa propriu-zis. Şi m-am adresat ei, căutînd sprijinul necesar. Am mai petrecut încă vreo cîţiva ani încercînd cu îndîrjire să-mi fac de folos această matematică, în care vedeam singura soluţie adevărată cu putinţă.

S-a întîmplat însă şi aci un lucru foarte neplăcut. Matematica a refuzat să-şi întindă acţiunea ajutătoare, acolo unde o chemam eu. Ea m-a poftit cu o totală generozitate în domeniul unde stăpînirea ei este notoriu incontestabilă.

Am sporit întinderea şi felul cercetărilor, am căutat să pătrund în adîncurile care dictează suprafeţele şi, spre stupefacţia mea, am descoperit şi aci un mare şi grav secret de familie.

L-aş putea ilustra, în această expunere telegrafică, prin înfăţişarea a două incidente, care mi s-au părut caracteristice şi pe care le-am găsit în acelaşi loc.

În lucrarea unui destul de reputat teoretician al matematicii, lucrare care se dorea o sinteză a desbaterilor şi propunerilor actuale, am întîlnit o prefaţă care mi s-a părut într-adevăr sintetică sau dacă vreţi numai reprezentativă pentru criza matematicii de azi şi alături de ea, de asemeni, un paragraf polemic de zece, douăsprezece

rînduri, destul de surprinzător. Să începem cu acest paragraf, căci e mai scurt. Gonseth, căci acesta este numele autorului, fost profesor la Universitatea din Lausanne, mi se pare, pînă în anii din urmă (cartea se numeşte *Les fondements des mathématiques*), cita foarte supărat o afirmaţie a lui Einstein, cunoscutul fizician, pe care acesta o făcuse într-o conferinţă ţinută în faţa Academiei de ştiinţe din Berlin în 1921, conferinţă pe care a publicat-o apoi, completînd-o, sub titlul *Geometria şi experienţa*.

Iată acest citat despre care Einstein preciza că exprimă părerea lui proprie în ceea ce priveşte situaţia matematicii de azi:

« *Întrucît propoziţiile matematicii se raportă la realitate, ele nu sunt sigure, iar întrucît sunt sigure, ele nu se raportă la realitate* ». Drept orice alt comentariu Gonseth scria mînios: Ce-ar zice domnul Einstein, dacă şi noi i-am spune că întrucît se raportă la realitate, teoria relativităţii nu este sigură, iar întrucît este sigură, teoria relativităţii nu se raportă la realitate? — Şi trecea mai departe. Cartea însăşi nu m-a satisfăcut şi despre ea anume voiu vorbi poate într-o zi, am căutat să-mi procur însă conferinţa lui Einstein şi am înţeles că într-adevăr, ca şi Gonseth dealtfel, acest mare fizician ignora semnificaţia reală a matematicii. Mai îngrijorătoare mi s-au părut însă inaderenţele prefeţei semnate de Hadamard, atît de cunoscutul matematician.

Afirmaţiile pe care le face în prefaţa aceasta Hadamard sunt pur şi simplu tulburătoare. Citez:

« O ştiinţă ajunsă în stadiul pozitiv este pe cale să facă drumul înapoi şi să revie la stadiul metafizic. Şi această ştiinţă este cea mai veche, cea mai simplă, cea mai perfectă dintre toate, matematica. Faimoasa axiome du choix" a lui Zermelo ar fi cauza acestei crize ».

Şi apoi:

« Din partea mea n-am fost decît pe jumătate mirat, văzînd dintr-o dată criza întinzîndu-se şi ameninţînd toate matematicile ».

Iar mai tîrziu continuă:

« Această zguduire generală a ştiinţei este venită odată cu D. D. Brouwer şi Weyl şi a atras atenţia chiar a D. Hilbert. Această zguduire răstoarnă tot ceea ce s-a făcut de la Renaştere încoace şi nu sunt sigur dacă nu cumva răstoarnă şi restul ».

Mai tîrziu am văzut mai de aproape cum stau lucrurile, iar pricina răului s-a ales treptat din haosul lamentaţiilor şi am înţeles limpede liniile de rezistenţă care se frîngeau şi se retrăgeau, descoperind vidul de sub ele. O anume direcţie, cea pe care aproape generalitatea matematicienilor o considera specifică matematicii însăşi, direcţia idealistă, aceea a emancipării totale de real, a matematicii opuse realului chiar — cu mîndrie —, fusese silită să admită că se întemeiase pe o eroare, şi de aci strigătele de prăbuşire ale celor din etajele cele mai de sus ale măreţului edificiu. Paguba nu mi se pare prea mare, ba mai curînd vedem aci un cîştig pentru matematică, o consolidare a poziţiilor ei esenţiale. Direcţia idealistă care se dorea absolută era în fapt o direcţie regresivă. Absolutul ei era nevoia de unitate şi de certitudine ale sistemelor metafizicii raţionaliste. Influenţa ei rea se resimte pînă în fizica modernă chiar, care se vrea şi ea uneori idealistă. Alături de această direcţie aşadar idealistă a fost în matematică, în tot timpul, de la cele mai îndepărtate origini, o direcţie mai puţin pretenţioasă, căreia i s-ar cuveni denumirea de empirică dacă nu ne-ar fi teamă că intrăm cu aceasta în controverse ameţitoare, pe care preferăm s-o numim numai o direcţie practică şi s-o caracterizăm ca o tendinţă de a păstra necontenit legătura cu realul, de a se verifica prin experienţă. O asemenea matematică nu se mai consideră, plină de ea însăşi, ca scop în sine, criteriu al adevărului în lume. Rezultatele obţinute datorită ei în mecanica şi în fizica modernă sunt imense. Tot prestigiul pierdut al matematicii pure, idealistă pînă la absolut, este cîştigat de această matematică, coordonată cu realul.

Vreau să spun însă, făcînd un pas mai departe, că această matematică însăşi, conformă cu realul în esenţa ei, a fost pentru mine totuşi dezamăgitoare, legată de dificultăţi, în actuala stare de lucruri, insurmontabile. Privită pe totalitatea liniilor ei, această direcţie realistă mi s-a părut conducînd la rîndul ei într-un impas. Tot ceea ce ea cîştiga pe dimensiunea adîncimii şi preciziei, în domeniile iniţiale, se dovedea impropriu şi inutil, pe liniile ascendente.

Reluînd părerea lui Einstein că: « unde matematica este exactă nu se aplică realului, iar unde se aplică realului nu este exactă » (şi constatînd în paranteză că deşi el pleda pentru o geometrie a experienţei, se vădea încă mult sub influenţa tendinţelor absolute şi idealiste), o vom extinde această formulare dincolo de domeniile iniţiale ale geometriei, mecanicii şi fizicii, şi vom constata că în biologie, în fiziologie, în psichologie, în sociologie, insuficienţa ei, în actuala formă, este totală, căci divagaţiile de ordin mai mult statistic încercate în biologie nu duc la mare lucru. Sunt mai curînd periferice, dacă nu regresive. Dealtfel citeam într-o lucrare cu intenţii de sintetizare în matematică afirmaţia că în domeniul fizicii însăşi, puterile ei se anulează de la un nivel de rigiditate în jos. Proclamînd identitatea dintre esenţa ştiinţei şi formularea matematică, mă găseam astfel în faţa unui vid, a unei carenţe, unanim recunoscută dealtfel. E drept însă că vina este aruncată totdeauna nu asupra matematicii înseşi, ci asupra specificului acestor refractare domenii, declarate improprii aplicării matematicii. O asemenea părere nu o puteam accepta însă, căci ea mă anula în principiul meu însuşi, silindu-mă să declar că biologia, fiziologia, psichologia şi sociologia etc. nu vor fi niciodată adevărate ştiinţe. O renunţare aci este, socoteam, o renunţare la substanţa culturii însăşi.

În anii aceia de aplicare îndîrjită mi-am spus că poate totuşi s-ar putea găsi în conţinutul actual al disciplinelor matematicii anumite structuri care să se poată împinge în zonele care mă interesau. Că ar fi bine să mai încerc din nou, să caut iar, să scotocesc încă mai adînc.

Din nou m-am trezit într-un impas, care dealtfel mi se pare cel mai greu. În forma actuală aceste discipline matematice au ajuns la o complexitate atît de mare, încît se vădesc, cred că pot spune cuvîntul, inaccesibile unui profan. În labirintul matematic nu poate pătrunde azi decît un specialist, care şi-a consacrat viaţa întreagă studiului

ei. Tendința de specializare este atît de accentuată, încît chiar de la o disciplină la alta, trecerea, după unele mărturisiri autorizate, se pare că este foarte grea.

Dar pe de altă parte, biologul, fiziologul care au nevoie de concursul matematicii apar și ei ca niște specialiști în domeniul științelor, care le acaparează la fel toate mijloacele.

Am ajuns deci la următoarele constatări contradictorii:

1) Matematicianul este cu atît mai mare matematician, cu cît își concentrează sforțările exclusiv în matematică și evită orice alte preocupări, de pildă studiul serios al fiziologiei.

2) Fiziologul este cu atît mai mare fiziolog, cu cît își concentrează sforțările exclusiv în fiziologie și evită orice alte preocupări, de pildă studiul serios al matematicii.

3) Matematica neextinsă în domeniul fiziologiei este absentă dintr-un domeniu esențial al culturii care astfel e amenințat cu anularea, fiindcă fiziologia fără concursul matematicii, după cum era, nu poate fi o știință.

O prăpastie desparte aceste constatări. Pentru culoarea locală mi-aș permite să exprim acest derutant impas printr-o formulă matematică, fie ea și aproximativă. Iată această dublă relație 1) $A = y.\ x.\ z\ \ldots\ w$

2) $y\ x\ z\ \ldots\ w$[1]

în care A este o constantă și anume aptitudinea creierului omenesc de a studia și a cunoaște, iar variabila y specializarea matematică, x specializarea în biologie, z specializarea în fiziologie, w specializarea în psihologie. După cum vedeți am circumscris voit, fără precizie dealtfel, întinderea preocupărilor noastre.

Ce rezultă din aceste relații?

Că variabilele sunt invers conjugate: dacă y tinde spre limita A, x tinde, obligat, către pragul cel mai de jos, către limita 1. Dimpotrivă, dacă x tinde spre limita A, y scade pînă la pragul de jos. Aceleași considerații se pot face și despre celelalte variabile. (În paranteză, să arătăm că dacă specializarea matematicii depășește orice limită și y tinde de pildă spre infinit, glumind matematica ne avertizează că însuși creierul omenesc se anulează, A devenind egal cu zero.)

Ar fi poate o soluție medie, ca aceste variabile să fie rădăcinile egale, corespunzătoare ale constantei A. Această medie înseamnă însă pur și simplu o soluție mediocră. S-ar cere ca matematicianul să fie în măsură egală și biolog, fiziolog etc.

Știu că unii se gîndesc la formula geniului atotcuprinzător și atotștiutor, care are darul ubicuității, și poate fi, în aceeași clipă, total în matematică și total în fiziologie, de pildă. Noi nu credem în asemenea lovituri de loterie culturală...

Fără să credem într-o nivelare propriu-zisă, inteligența omenească ne apare îngrădită între limite foarte strînse... Dealtfel nu mărimea inteligenței caracterizează pe omul de geniu, ci uzul pe care-l face de ea.

Al doilea termen din relația de mai sus dă, voit aproximativ, ordinea complexității obiectului în știință, conform evoluției istorice, deci direcția progresului în cultură. Ne-am îngăduit să punem fiziologia și psihologia printre domeniile cele mai complexe ale evoluției și ale culturii. Firește, se pot alege și alte clasificări ale științelor, fiecare insuficientă dealtfel, pe o latură ori pe alta, dar cele mai multe convergînd spre această teză schițată. Acest de-al doilea termen al relației este după cum se vede un termen condițional, o chemare la real, la concret. El ne dă semnificația propriu-zisă, a primului termen.

Întreaga relație ne arată că progres nu poate fi decît în sensul evoluției. O matematică progresivă va fi o matematică condițională angajată în real, în întreaga evoluție... Nu o perfecție absolută, unitară, dealtfel dovedită iluzorie, cu idealul în « *generalul* » « *unitar* » (omogen) al începutului, ci o năzuință spre viitor, spre formulări de invarianți în miezul însuși al culturii, în zonele ei complexe, superioare, poate rîvni matematica autentică.

---

[1] În manuscrisul care a constituit baza dactilogramei: y x z ... w.

Soluția mi se pare că se poate întrevedea, pentru moment, doar pe două linii... Într-un minimum de matematică, compatibil cu domeniile evoluate și într-o aplicare a lui esențială la real. O angajare tot mai strînsă în real. Îi cer matematicianului să-mi arate unde e strada pe care o caută, pierdută în cele douăzeci de cartiere ale Metropolei și el îmi dă s-o caut pe o hartă de un hectar, în care fiecare teșitură de trotuar și fiecare copac apar la locul lor, însemnate cu precizie ... cu precizie matematică, evident. Vreau să călătoresc la Stockholm și el, conștiincios, îmi prezintă un volum compact în care itinerariul este calculat metru cu metru, mi se dă tonajul trenului și variațiile de viteză ale locomotivei, pe intervalul fiecărui minut, se calculează capacitatea vaporului, direcțiile vîntului și presiunea valurilor Mării Baltice etc. Se poate ajunge la țintă și cu mai puține indicațiuni ... fără atîta precizie, dar nu fără exactitate (numită cu nedreptățit dispreț, practică).

Întrebarea pe care mi-am pus-o a fost care ar fi totuși limita posibilă a acelui *y* care ar permite un *x* eficient, un *y* redus, dar valabil. M-am gîndit la un minim de matematică deci, care ar putea constitui un început în zonele vizate. Acest minim formal nu trebuie să fie însă și un minim de sens inițial, căci altfel ne-am întoarce spre puerilitățile regresive ale calculului logistic, de pildă. Avem nevoie de un minim progresiv. Pierzînd pe o dimensiune, trebuie să cîștigăm compensativ pe altă dimensiune. Se impune să studiem matematica însăși, în structura ei, pentru a găsi în matematică chiar, invarianții căutați, pentru a se putea aprecia astfel la ce se poate renunța ca pletorică, și ce trebuie să rămîie, căci altfel ar putea să constituie o pierdere de esență. Fiind vorba de esență, o condiție era ca invarianța să fie valabilă de la începutul pînă la sfîrșitul materialului evolutiv.

Cercetările mele au fost întrerupte acum opt ani, silit fiind de îndatoriri inevitabile, să-mi reiau cu exclusivitate activitatea literară și dramaturgică. Ceea ce mi s-a părut bun găsit a rămas de atunci îngropat, aproape un deceniu, între scoarțe de dosar, cu nădejdea, săptămînal amînată, că s-ar putea să dispun din nou, măcar de un an de zile liber pentru exercițiul matematic, pentru ca să pot relua apoi din nou lucrul început. Azi înțeleg că va fi foarte greu. Matematica, chiar minimală, cere un minim de continuitate. Încercînd să reiau a trebuit să constat că dacă filele de hîrtie au rezistat totuși, filele memoriei s-au îngălbenit, s-au măcinat în structura lor, și la orice întoarcere se prefac, în bună parte, în pulbere. Termenii științei se pierd în ceața uscată a depărtării, clapele care odată răspundeau exact cu sunetele dorite, rămîn azi mute la orice apăsare sau, desarticulate, răspund cu tonuri vecine, inoportune.

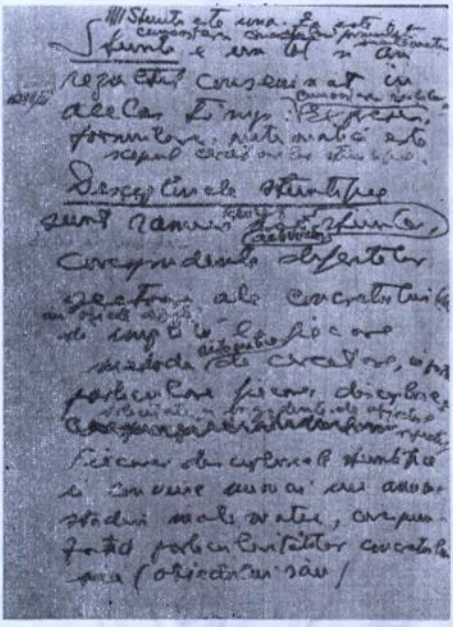
Și pe urmă sunt nesfîrșit de obosit. Salturile acestea brusce, nepregătite, de pe o direcție pe alta, sunt istovitoare. Nu e nici un motiv să nu cred că dubla relație, amintită mai sus, e valabilă și pentru matematicienii cari sunt obligați să fie scriitori.

Singura soluție valabilă în actualele împrejurări mi s-a părut că ar fi să profit de acest fapt incomparabil al muncii intelectuale în colectiv, pe care o recomandă cu autoritate izvorîtă din marile lui succese, Partidul Muncitoresc Român. M-am gîndit să vă înfățișez o parte măcar din materialul adunat, păstrat prea mult timp în dosare, cu nădejdea că va găsi vreun interes oarecare în ochii dumneavoastră, că s-ar putea alege ceva, care eventual să fie ameliorat de dumneavoastră, în care caz prezentarea acestui material se va putea întregi ulterior, treptat.

După cum veți vedea, de la început am găsit necesar ca tot ce se pierde pe dimensiunea modalității ideative să fie cîștigat pe dimensiunea realului, obligînd matematica să lucreze, cum am spus, cu picioarele împiedecate de sarcini, dar nu de sarcini *gratuite*, ci de sarcini impuse de real.

[*Ultima frază, tăiată, a dactilogramei:*]

Vă prezint propuneri liminare pentru o geometrie condițională hypergeodetică; această geometrie cu obiect condiționat — nefiind decît un început la cea euclidiană.

[Textul manuscris care a constituit baza dactilogramei :]

Îmi veţi îngădui deci să vă prezint unele propuneri liminare pentru constituirea unei geometrii condiţionale hypergeodetice. Veţi vedea că această geometrie cu obiect condiţionat este o continuare pe drumul abaterii de la geometria euclidiană, adică a părăsirii zonelor idealiste, clasice, act revoluţionar la care contribuţia lui Lobacewski a fost hotărîtoare. Ceea ce ni se înfăţişează azi, precizez din nou, nu constituie decît numai premisele constitutive, ale acestei geometrii condiţionale, angajate în real.

[Textul manuscris mai cuprinde în plus o pagină :]

Rezerva

Teorema

Fundamentală

a semnificaţiei

Consecinţă a axiomei I a determinării

Cînd e dat un punct iniţial — R şi urmat de o serie de puncte obligatorii, cel care decide cărei drepte hypergeodetice aparţine segmentul dat, care este automat un punct R.

Punctul care se adaugă unei serii de puncte obligatorii date consecutiv unui punct R iniţial este cel care în mod automat determină dreapta x căreia îi aparţine seria dată.

Urmează că <există> o imposibilitate [a] unei serii date de a-şi schimba esenţa în funcţie de punctul final dat care de vreme ce nu mai e urmat de altul devine în mod automat un punct R.

Axioma I

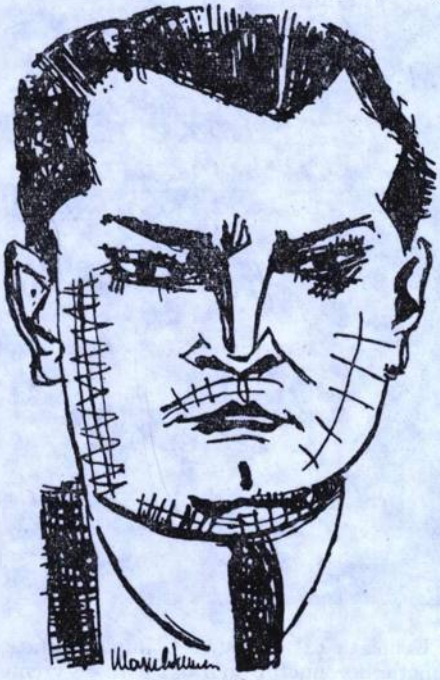
Dat fiind un punct quota iniţial A, urmat de o serie $(...N)$ de puncte obligatorii, prin definiţie punctul N devine un punct R — final.

Demonstraţie. Unind punctul quota — A cu ultimul punct dat se obţine imaginea esenţială a dreptei vizate.

Tudor Vianu,
desen de Marcel Iancu,
reprodus în
Antologia poeților de azi.

Tudor VIANU

PRELEGERI UNIVERSITARE

PUBLICĂM SUB ACEST TITLU PARTEA a doua (pp. 229—448) a unui Curs de sociologie, *predat de Tudor Vianu în anul școlar 1932—1933 și litografiat (editori C. Borghi și M. Cernea). Subtitlul:* Puncte de vedere în sociologia contemporană *circumscrie obiectul cursului, precizat de Vianu în mai multe rînduri: «ne-am propus o trecere în revistă a punctelor de vedere în sociologia contemporană, nu a rezultatelor, a perspectivelor largi din care consideră materia sociologică feluriți sociologi, în special sociologii germani, care sînt mai puțin cunoscuți la noi» (p. 48); «nu ne propunem să examinăm ansamblul doctrinelor feluriților sociologi, ci numai punctele de vedere», «poziția lor față de obiectul și metoda acestei științe, felul în care ei înțeleg sarcinile proprii pe care această știință trebuie să și le asume» (p. 58) etc.*

După lecția introductivă (Curentele sociologiei moderne și contemporane), *în care «complexitatea extremă a științei sociologiei» este explicată prin diversitatea accepțiilor date termenului de «societate», prin înțelegerea diferită a raporturilor dintre sociologie și științele sociale particulare, ca și prin varietatea metodelor folosite, Vianu consacră o prelegere sociologiei «universale» a lui Othmar Spann, o alta sociologiei «relaționiste» a lui Georg Simmel, pentru a sublinia apoi trăsăturile lor distinctive prin comparație; expune apoi sociologia lui Leopold Von Weise (două prelegeri), Ferdinand Tönnies, sociologia fenomenologică (Theodor Litt și A. Vierkandt). Pe parcurs sînt amintite și alte concepții («cursul nostru este făcut după această metodă: cu ocaziunea feluriților cercetători care sînt amintiți aci [...] discutăm și una sau alta dintre variatele probleme ale sociologiei contemporane» — p. 96): a lui Durkheim («căruia aș fi vrut să-i consacru o lecțiune, dacă n-am fi făcut anul trecut la seminarul de știința culturii o lungă interpretare a* Regulilor metodei sociologice» — *p. 50), Tarde («a cărui lucrare dumneavoastră ați citit-o cu mine într-unul din seminariile anilor trecuți de pe lîngă cursul de filosofia culturii» — p. 127) ș.a.*

Această primă parte a cursului, ocupată cu expunerea unor doctrine sociologice generale, se încheie cu o prelegere intitulată Societate, comunitate, iubire, *în care Vianu propune o clasificare*

a «formelor tipice de grupare omenească», completînd clasificarea lui Tönnies (societate-comunitate) cu o a treia grupare: iubirea, pe care Vierkandt o includea între «comunități» și căreia Vianu îi acordă, sprijininidu-se pe Simmel (Fragmente und Aufsätze) *și Scheler* (Wesen und Formen der Sympathie), *un «caracter social» distinct.*

Pînă aici cursul are o factură didactică informativă prea accentuată, nedepășind aproape nici un moment interesul documentar. Se cuvine să observăm totuși că ținuta profesorului este și de această dată remarcabilă: cantitatea informației, organizarea și clarificarea ei dau cursului — chiar cînd materia nu aparține nici uneia dintre «specialitățile» autorului — un caracter exemplar.

Din momentul în care trece la teoriile sociologice despre cultură, Vianu regăsește un domeniu care e și al lui. Factura expozitivă e menținută, dar atenuată, comentariul e mai amplu și mai substanțial, aducînd, dacă nu o teorie nouă, expresia unei poziții proprii față de abordarea sociologică a culturii și o completare a concepției cunoscute din studiile de filozofia culturii ale autorului. Este motivul pentru care am considerat utilă publicarea acestui text aproape necunoscut astăzi.

Cum textul litografiat are multe neglijențe (începînd cu greșeli de ortografie și terminînd cu repetări de fraze, inerente expunerii orale), precizăm că am corectat o bună parte din ele după normele ce stau la baza stabilirii textului în ediția de Opere.

Acest text va apare, dealtfel, în Addenda *volumului 8, volum predat Editurii Minerva spre publicare în 1978.*

George GANĂ și Gelu IONESCU

«...un act de afirmație al libertății omenești...»

CURS DE SOCIOLOGIA CULTURII

Prelegerile noastre de pînă acum au considerat două din curentele sociologice care s-au perindat pe scena sociologiei contemporane și anume: mai întîi *universalismul*, al cărui reprezentant este Othmar Spann, în al doilea rînd *relaționismul*, adică acel curent sociologic care afirmă ca obiect al sociologiei relațiunile dintre indivizi. Am desemnat drept întemeietor al relaționismului pe Simmel și drept continuator al lui Simmel pe Leopold von Weise. Relaționismul, care este afirmat de Simmel, își găsește abia în Leopold von Weise pe arhitectul care a reușit să construiască un edificiu complet al problemelor puse de acest curent.

Relaționiști sînt însă și ceilalți sociologi analizați pînă acum. Într-adevăr și Tönnies, cu distincția sa între societate și comunitate, nu face altceva decît să stabilească două tipuri esențiale ale relațiunilor interindividuale. Relaționiști sînt, în sfîrșit, și fenomenologii — un Idtt, un Geiger, un Vierkandt — pentru că și ei, deopotrivă cu ceilalți, stabilesc structuri ale conștiinței rezultînd din confruntarea, din întîlnirea indivizilor în societate.

Cînd cu ocaziunea analizei sistemului lui Weise, am formulat cîteva din obiecțiunile care se pot aduce relaționismului, am arătat că excluderea metodică a studierii scopurilor în societate nu merge fără oarecari dificultăți. Într-adevăr relaționismul declară că nu se ocupă de scopurile pe care viața socială le poate urmări, ci numai

de relațiunile dintre indivizi, pentru că aceste relațiuni sînt aceleași, oricare ar fi scopul pe care procesul social și-l propune; indiferent, de pildă, dacă scopul procesului social este științific sau economic, relația pe care o desemnăm sub numele de concurență — pentru a alege numai un exemplu din multiplicitatea posibilă a exemplelor — rămîne aceeași.

Dar această excludere a scopurilor din cîmpul sociologiei ascunde sociologiei un obiect important și anume un obiect care nu poate fi înțeles decît prin raportare la scopurile vieții sociale. Acest important obiect, asupra căruia raza relaționismului nu se poate întinde, este cultura omenească. Cultura omenească, într-adevăr, nu putem s-o definim decît în legătură cu scopurile omenești. Față de domeniul naturii, care este un domeniu al cauzelor eficiente sau al cauzelor mecanice, cultura este domeniul scopurilor sau domeniul finalităților, este un domeniu teleologic. În lumea de cauze mecanice care promovează procesul natural omul introduce scopuri și aceste scopuri alcătuiesc cultura.

S-au încercat numeroase definiții ale culturii. Eu însumi în studiul intitulat *Concepția raționalistă și istorică a culturii*, un studiu care a apărut în „*Arhiva pentru Știința și Reforma socială*", am înfățișat cîteva din definițiile tipice care s-au dat culturii. Revenind asupra acestei materii, astăzi aș propune o altă definiție — înrudită, ce este drept, cu aceea la care mă opream în studiul amintit — și anume aș spune că se numește cultură acea acțiune de promovare a omului la rolul de agent creator al soartei sale.

Începutul capitol
scrl
prof. Alfred Wel
în Dicționarul sociol
editat de Vierka

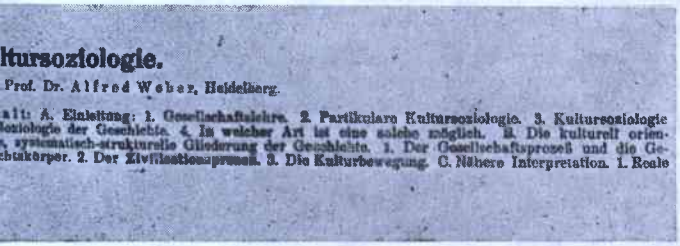
Dacă putem primi ipoteza de un caracter strict regulativ și fictiv a unei umanități dinaintea culturii, această umanitate noi nu putem să ne-o închipuim decît ca o întrunire omenească care suportă condițiunile naturale în care este adusă să trăiască; umanitatea sub-culturală, care alcătuiește se pare o ipoteză fictivă și de o simplă valoare euristică, umanitatea ante-culturală noi nu putem să ne-o închipuim decît ca pe o unitate pasivă, care nu-și conduce soarta sa, ci care suportă presiunea mediului, a cărei viață se constituie din multiplicitatea factorilor care o împrejmuiesc. O astfel de umanitate trăiește o viață deopotrivă cu animalele, căci nici animalul nu este creatorul vieții sale, atitudinea animalului în lume este pur pasivă, el este și devine ceea ce mediul său îi comandă a fi. Dar aceasta este tocmai originalitatea omului căci, spre deosebire de animal, el încearcă să treacă la postul de conducere al soartei sale și dezvoltarea acestei tendințe alcătuiește cultura omenească.

Este *cult* omul sau societatea care protestînd împotriva fatalității datelor naturale în mijlocul cărora sînt aduși să trăiască, caută dimpotrivă să le stăpînească și să le folosească în sensul scopurilor și idealurilor care luminează în conștiința lor. Cultura este deci un act de afirmație a libertății omenești — și această libertate omenească valorează nu numai pentru mediul natural, dar și pentru mediul social: omul cult nu suportă pasiv datele sociale care înconjoară existența sa, ci caută să le transforme în sensul scopurilor și idealurilor sale. Propria sa structură morală el n-o primește ca pe o dată fatală, ci ca pe un material plastic care poate să fie înmlădiat și condus în sensul realizării idealurilor care au luminat în sine. În acest înțeles trebuie deci luată definiția culturii: drept acțiunea libertății omenești care tinde să promoveze pe om în rolul de agent creator al destinului său.

Dar fenomenul acesta al culturii, definit în felul în care l-am făcut, este un fenomen prin excelență social, într-un înțeles dublu: cultura este un fenomen social mai întîi din pricina faptului că asimilarea ei, propagarea ei din generație în generație, transformarea ei într-un bun al existenței noastre proprii nu se poate face decît prin societate. Dacă n-ar exista o societate, adică o realitate spirituală superioară indivizilor, cultura n-ar fi posibilă — căci care sînt agenții propagării culturii? Acești agenți sînt tradiția de pildă, familia, școala, producția spirituală în toate domeniile: în domeniul științific, în domeniul artistic, juridic ș.a.m.d. Dar toți acești factori ai culturii nu sînt posibili decît sub rezerva existenței unui organism social, adică a unei realități spirituale care îi întrece pe indivizi și îi cuprinde.

Pe de altă parte, cultura este un fenomen social pentru că societatea oferă mijloacele de realizare a scopurilor ei, societatea prin prestigiul ei asociază anumitor reprezentări ale culturii ideea unei autorități care face din bunurile culturale bunuri demne de a fi rîvnite de noi — și iată că cultura nu se realizează decît în societate și prin societate. Atunci putem spune că în adevăr cultura alcătuiește un fenomen prin excelență sociologic, de care sociologia nu poate să rămînă străină, așa cum rămîne în forma sociologiei relaționiste care își impunea excluderea metodică a studierii oricăror scopuri.

Din astfel de considerații a răsărit, într-o anumită dependență a sociologiei moderne, interesul pentru fenomenul culturii. Mai mult decît atît: orice fenomen social este în același timp un fenomen cultural, pentru că orice fenomen social este produsul voinței sociale—și voința se conduce totdeauna de reprezentarea unui scop; ori, odată cu reprezentarea scopurilor intrăm în domeniul finalist al culturii—și atunci s-a pus întrebarea dacă adevărata sociologie nu este tocmai sociologia culturii. Odată cu aceasta intrăm în complexul sociologiei culturii, al cărei reprezentant printre sociologii moderni este sociologul german Alfred Weber. Alfred Weber este profesor la Heidelberg; el n-a dat pînă acum un sistem al sociologiei culturale, ideile sale însă, care au determinat cercetări numeroase, au fost înfățișate de el într-o mică scriere apărută în 1927 și care se numește *Ideea zur Staats und Kultursoziologie.*

ltursoziologie.
Prof. Dr. Alfred Weber, Heidelberg.
alt: A. Einleitung: 1. Gesellschaftslehre. 2. Partikulare Kultursoziologie. 3. Kultursoziologie
ziologie der Geschichte. 4. In welcher Art ist eine solche möglich. B. Die kulturell orien-
, systematisch-strukturelle Gliederung der Geschichte. 1. Der Gesellschaftsprozeß und die Ge-
bilde körper. 2. Der Zivilisationsprozeß. 3. Die Kulturbewegung. C. Nähere Interpretation. 1. Reale

În același timp invitat de Vierkandt, sociologul amintit în mai multe rînduri aci, să colaboreze la marele său dicționar sociologic, pomenit de asemeni, a redactat o schiță a sistemului său, deocamdată într-o existență mai mult virtuală, care a apărut în acest dicționar sociologic și care constituie pînă acum expunerea cea mai completă și cea mai sistematică pe care el a făcut-o asupra ansamblului ideilor sale.

Dar sociologie a culturii a făcut nu numai Alfred Weber, dar și alți sociologi contemporani — și atunci, aruncînd o privire asupra întregii mișcări dezvoltate în această direcție, ne putem întreba care sînt problemele tipice ale sociologiei culturii.

Firește, una dintre primele probleme care apar aci, este aceea în legătură cu factorii determinanți ai culturii. Cine poate să răspundă la întrebarea care sînt factorii determinanți ai culturii, decît o sociologie a culturii?

Ei bine, care sînt acești factori? Unul dintre factorii determinanți cei mai de seamă, este *mediul natural* în care o cultură se dezvoltă. Solidaritatea culturilor cu peisajul natural a fost adeseori explicată în sociologia modernă a culturii.

Un alt factor este *factorul etnic*, deoarece cultura devine ceea ce este și după indicația geniului național, a geniului etnic care o comandă. Firește că un rol în orientarea culturilor au și oamenii mari, *inventatorii* culturii din toate domeniile. Și în sfîrșit *hazardul*, acel hazard pe care filozoful francez Cournot îl definea drept rezultatul întrunirii a două serii cauzale deosebite.

Într-un sistem al determinismului universal nu toate lucrurile sînt explicate, căci dacă înțelegem cum un fenomen derivă din altul, cum o cauză generează un efect, nu putem explica de ce seria anumitor cauze și efecte se întîlnește cu altă serie de cauze și efecte tocmai într-un anumit punct pentru a produce, din această conjunctură, un fenomen nou și neașteptat pe care, din pricina ignoranței noastre, îl numim un fenomen întîmplător, un produs al hazardului. Ei bine, hazardul are, de asemeni, importanța lui în generarea faptelor de cultură — și atunci sociologia culturii trebuie, fără îndoială

să dozeze ceea ce este raționabil, explicabil, în procesul culturii și ceea ce rămîne pururi neexplicabil și atribuit numai hazardului.

Mai departe, sociologia culturii descrie, ca o altă problemă a sa, fenomenul atît de interesant al *solidarității* organice a feluritelor domenii ale culturii. Într-adevăr, după cum eu însumi am explicat adeseori — pentru că și eu sînt un adept al sociologiei culturii și în cursul meu de știința culturii am dat acestei directive o amplă explicație — există o solidaritate organică între feluritele manifestări ale aceleiași culturi: între științele, sistemul juridic, morala, religia și arta aceleiași culturi există o legătură sau — cum spuneam altă dată — un aer de înrudire. Cineva observă și descrie în ce constă această atmosferă unitară în care se dezvoltă feluritele manifestări ale culturii: nici o altă disciplină decît această sociologie a culturii — care, așadar, își motivează existența și prin originalitatea problemelor pe care și le pune.

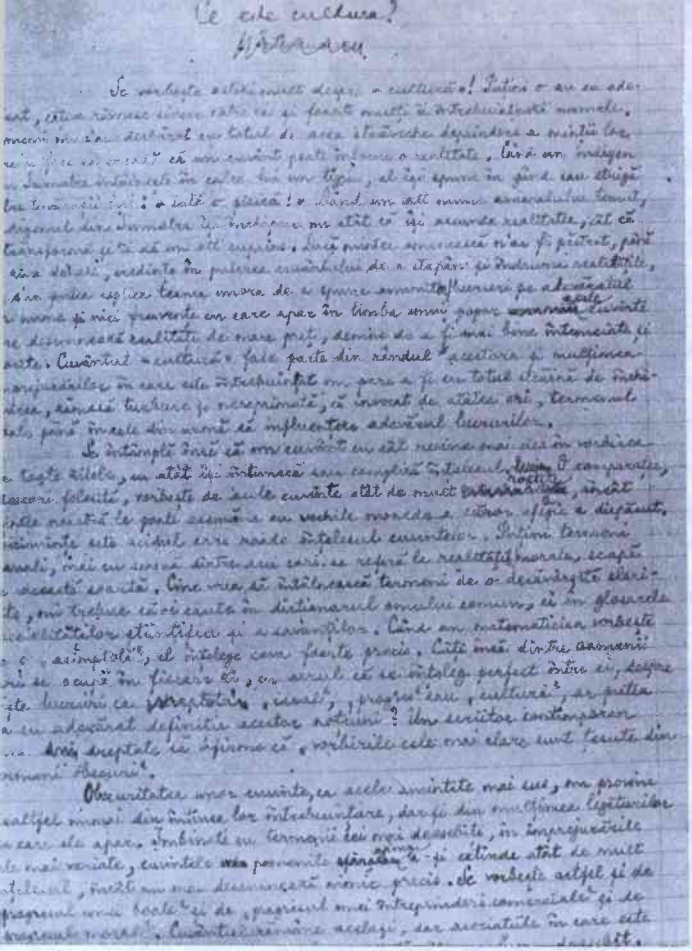
Și, atunci, dacă produsele spirituale ale unei culturi dovedesc această înrudire, această solidaritate organică a lor, atunci sîntem îndreptățiți să considerăm, după cum spune odată Alfred Weber, că cultura este de fapt o *entelehie*, în înțelesul pe care Aristotel îl dădea acestui cuvînt, adică o forță dinamică, o forță care activează produsele spirituale ale unei culturi dintr-un anumit centru intern de idealitate, legînd între ele aceste manifestări tocmai prin comunitatea rădăcinilor. Sociologia culturii și-a propus deci, în epoca noastră, explicitarea și adîncirea acestui concept al entelehiei culturii, adică al principiului activ care o străbate și leagă feluritele ei manifestări între ele.

Fără îndoială însă că această solidaritate organică a diferitelor manifestări culturale poate să ne apară într-un fel sau altul. Au fost vremuri cînd aceste manifestări felurite erau dominate de una din ele, au fost culturi prin excelență teoretice, cum a fost cultura grecească, sau culturi prin excelență religioase, cum a fost cultura evului mediu; dar au fost și epoci, ca de pildă tocmai epoca modernă, în care aceste felurite manifestări au năzuit să se izoleze unele față de altele pentru a trăi viața lor strict originală, epoci de autonomizare a valorilor, ca aceea a cărei explicație o găsim în marele sistem al lui Kant. Alfred Weber vede aci un reflex al disociației moderne dintre stat și economie. Autonomia valorilor este expresia unui liberalism, expresia unei toleranțe, care se realizează din îndemnul creatorilor culturii de a lucra pe seama lor în vederea țintelor proprii ale cercetărilor sau creațiunilor cărora își destinau viața.

Culturile, în sfîrșit, evoluează, ele nu rămîn veșnic aceleași — și atunci o problemă nouă apare în ochii sociologiei culturii: problema evoluției culturii. Cum evoluează cultura? Desigur, parcurgînd etape felurite. Și atunci, una dintre întrebările esențiale ale sociologiei culturii este: care sînt etapele pe care, îndeobște, culturile omenești le străbat? Alteori problema se poate pune altfel: se constată o mobilitate a spiritului cultural în omenire, însă se pare că această mobilitate nu reconstituie totdeauna un proces unitar, ci culturile iau o formă sau alta, adoptă un tip sau altul de cultură — și atunci o întrebare esențială pe care nu și-o poate pune decît această disciplină nouă a sociologiei culturii este: care sînt tipurile de cultură pe care o cultură omenească le-a îmbrăcat, și dacă aceste tipuri revin uneori în cultura omenească.

După cum știți, și în această privință vederile au fost împărțite — și astfel sociologia culturală a luat forme diverse: sînt sociologi care socotesc că evoluția aceasta constituie un proces unitar și că acest proces ar consta dintr-o însumare necontenită de valori, dintr-o creștere necontenită a valorilor culturii omenești — și odată cu aceasta avem ipoteza *progresivistă*; sînt alții care socotesc dimpotrivă, că culturile alcătuiesc unități închise, care n-au corespondențe între ele, fiecare cultură reprezintă o existență aparte, lumea culturii omenești este un univers pluralistic, sînt atîtea culturi cîte societăți culturale au existat, cîți purtători de cultură au fost și în cazul acesta avem ipoteza *istoristă* în știința culturii.

Dar există o altă vedere care socotește că, deși culturile n-au comunicație între ele, cu toate acestea înăuntrul fiecărui ciclu cultural deosebit cultura urmează un drum identic, în așa fel încît se pot stabili corespondențe între aceste evoluții discontinue dar paralele, și atunci avem soluția *morfologiei* culturii, pe care a propus-o și aplicat-o

Pagină manuscris din articolul Ce este cultura? **aflat astăzi în arhiva Muzeului literaturii române.**

Oswald Spengler în cartea sa renumită, o soluție care stabilește așa numitele etape culturale contemporane.

Pentru Oswald Spengler, care sfidează în acest moment întrebuințarea curentă a cuvintelor, socialismul modern este contemporan cu stoicismul greco-roman și cu budismul indian, reprezintă adică același moment într-o evoluție care decurge separat în interiorul fiecăruia dintre aceste cicluri culturale, dar după aceleași norme imanente. Stoicismul și socialismul ar reprezenta deci aceeași preponderență a atitudinii intelectuale în fața vieții și ar reprezenta o fază fatală prin care orice societate trebuie să treacă — și anume un moment în care începe declinul ei.

Iată, în scurt, cam care sînt problemele pe care sociologia culturii și le propune. Dar sfera aceasta de întrebări relative la factorii culturii, la descrierea unității sale de stil, la evoluția ei, la etapele sau la tipurile ei—toată această sferă de întrebări amintește o știință mai veche care își punea întrebări asemănătoare, dar în alt spirit și cu altă tendință; această știință mai veche, care seamănă cu sociologia culturii, din care sociologia culturii a rezultat, este *filozofia istoriei*. Și filozofia istoriei se întreba dacă nu cumva viața istorică nu decurge după anumite legi, după anumite norme, și filozofia istoriei se întreba dacă nu există cumva o cauzalitate naturală sau spirituală a procesului istoric cultural. Și cu toate acestea există o adîncă deosebire între sociologia culturii și filozofia istoriei, o deosebire pe care trebuie s-o marcăm pentru a înțelege sociologia culturii în adevărata originalitate a obiectului său.

Vechea filozofie a istoriei, adică aceea pe care a reprezentat-o la finele veacului al XVIII-lea un gînditor ca Condorcet sau în secolul al XIX-lea gînditori ca Saint-Simon, Auguste Comte, Hegel, Karl Marx, această filozofie a istoriei presupunea că istoria urmărește un scop, că istoria este realizarea necontenită a unui anumit scop pe care noi îl putem cunoaște și atunci, dacă noi putem cunoaște scopul istoriei universale, noi putem să judecăm și faptele istorice în raport cu el, socotindu-le pe unele bune, juste și nimerite, iar pe altele rele, false și eronate. Filozofia istoriei era prin urmare un sistem teleologic de reflectare a istoriei și, în același timp, un sistem normativ care permitea judecarea istoriei universale.

Iată însă două poziții la care sociologia culturii renunță; sociologia culturii nu se confundă cu Dumnezeu, singurul care își poate reprezenta scopul către care se desfășoară viața omenirii — și nu se confundă cu Dumnezeu pentru că nici nu-și propune judecarea faptelor umanității. Sociologia culturii constată numai fazele care au fost parcurse, interzicîndu-și însă rostiri asupra viitorului sau judecăți asupra meritului sau nemeritului actelor culturale omenești: aș spune, prin urmare, că sociologia culturii este o filozofie a istoriei trecută în faza de pozitivare.

Sociologia culturii se deosebește apoi și de acea dependență socială a filozofiei culturii care a fost materialismul istoric, reprezentat de Karl Marx, pentru că în materialismul istoric una singură dintre valorile culturale, și anume valoarea economică, era socotită drept substratul și agentul cauzal al celorlalte valori. Celelalte valori, valorile spiritului în totalitatea lor, sînt înfățișate încă în *Manifestul Comunist* al lui Marx și Engels din 1848 drept suprastructuri, produse derivate ale fundamentului economic al societății. Iată însă o vedere pe care sociologia culturii o respinge, căci sociologia culturii a reușit să evidențieze faptul comunicării și cauzării continue și reciproce a valorilor între ele. Valorile culturale trăiesc în unitate pentru sociologia culturii și se generează unele pe altele. Valoarea economică are influențe asupra celorlalte valori ale culturii — și în afirmarea acestui punct de principiu se pronunță una dintre cele mai importante vederi ale noii discipline.*

În sfîrșit, sociologia culturii se deosebește și de morfologia culturii a lui Spengler, pentru că scopul morfologiei culturii a lui Spengler este prognoza culturală, prevederea. Sistemul filozofic istoric al lui Spengler este făcut cu intenția de a stabili care este viitorul culturii noastre — și, după cum știți, stabilirea acestui viitor apare la Spengler în culori sumbre. Dar sociologia culturii, ca o ramură pozitivă și inductivă a cunoștinței omenești, refuză prognoza culturală. Ea știe că în procesul culturii intră mai mulți factori decît aceia care pot fi cunoscuți; ea poate într-un mod foarte general să vorbească de unitatea anumitor procese, de fatalitatea succesiunii anumitor etape, dar nu poate să afirme că factori noi nu pot interveni în orice moment pentru a da o altă formă, o altă conformație procesului cultural.

Iată, prin urmare, cum sociologia culturii se mărginește față de atîtea dintre domeniile înrudite și iată cum din această mărginire apare mai reliefat chipul adevărat al sferei de probleme pe care o denumim cu numele de sociologia culturii.

Dar bogatele cercetări care au fost întreprinse în interiorul sciologiei culturii au dus la numeroase și interesante rezultate, asupra cărora voi reveni în lecția viitoare.

TIPURI ȘI TREPTE DE CULTURĂ

În prelegerea trecută am început să ne ocupăm de acel curent al sociologiei contemporane care primește numele de sociologia culturii. Înfățișarea sferei de întrebări și de soluții pe care sociologia culturii le cuprinde se prezintă într-un izbitor contrast cu sociologia relaționistă, căreia i-am consacrat prelegerile de mai înainte.

Sociologia relaționistă, spuneam la începutul prelegerii trecute, nu studiază decît tipurile de relații dintre indivizi, făcînd cu totul abstracție de scopurile vieții sociale. Aceasta însă elimină o serie de întrebări, cele mai caracteristice, pe care gîndirea sociologică și le putea pune. Pentru a corecta această stare de lucruri apare sociologia culturii, al cărei reprezentant modern este sociologul german Alfred Weber.

Printre aceste probleme, una are o însemnătate deosebită — și anume aceea care se întreabă care sînt *tipurile* de cultură, adică aceea care năzuiește la crearea unei *tipologii a culturii* omenești — căci există fără îndoială mai multe tipuri de cultură; întrebarea următoare este dacă aceste tipuri nu se găsesc cumva într-o anumită relație de succesiune, dacă nu există un proces cultural care marchează o trecere anumită și de neînlăturat de la un tip de cultură la alt tip de cultură, cu alte cuvinte dacă nu există cumva o succesiune de trepte culturale.

---

* Prezentarea concepției materialist-istorice despre cultură este evident incompletă și rezervele pe care le cuprinde sînt fără obiect. Căci «faptul comunicării și cauzării reciproce a valorilor între ele» nu opune sociologia culturii materialismului istoric decît dacă se absolutizează independența conștiinței sociale, ignorîndu-se relația ei dialectică cu existența socială. Familiarizarea lui Tudor Vianu cu ideile marxiste se află încă la început (perioada anilor 1930), dar preocuparea pentru transmiterea lor, într-o formă superior academică, integrîndu-le în seria istorică hegeliană — și cu tactul impus de împrejurări — este în sine remarcabilă.

Problema treptelor culturale sociologia culturii a împrumutat-o de la filozofia istoriei — şi împrejurarea nu conţine în sine nimic extraordinar pentru că, printre curentele de gîndire care au pregătit sociologia culturii, noi am făcut să treacă încă de la început şi filozofia istoriei.

Vedeţi prin urmare că aceeaşi problemă centrală a filozofiei istoriei revine şi în sociologia culturii, tratată însă în alt spirit şi găsindu-şi un răspuns puţin deosebit decît acela pe care îl găsise mai înainte; căci filozofia istoriei preconiza un proces istoric teleologic, socotea că istoria se îndreaptă către anumite scopuri care sînt mai mult sau mai puţin întrevăzute de agenţii istoriei.

Iată într-adevăr cîteva din felurile în care filozofia istoriei din trecut îşi reprezenta evoluţia vieţii omenirii, trecerea ei prin mai multe tipuri de cultură. Iată, de pildă, foarte interesanta lege a evoluţiei culturii omeneşti pe care o stabileşte în secolul al XVIII-lea Ferguson, un gînditor englez, în lucrarea sa de la 1767 intitulată *Încercare asupra istoriei societăţii omeneşti.*

Ferguson socoteşte că societăţile omeneşti evoluează poposind în trei tipuri succesive — şi anume *societăţi barbare*, *societăţi sălbatice* şi *societăţi civilizate.* Această trinitate de tipuri succesive aminteşte, fără îndoială, trinitatea tipurilor umane despre care vorbise Rousseau, încă din 1755, în *Discursul asupra inegalităţii oamenilor.*

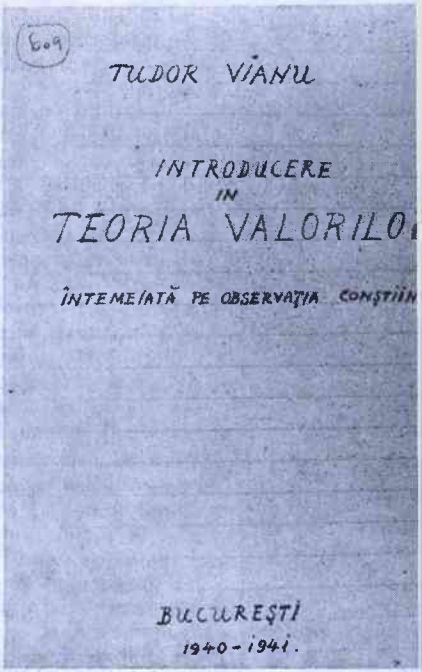
Vă aduceţi aminte, în adevăr, că acest *Discurs* a alcătuit obiectul unei analize într-unul din seminarele noastre din anii trecuţi. Rousseau deosebea între omul din starea de natură — adică acela care trăieşte izolat şi care nu este rău pentru că nu se găseşte în condiţia de a fi rău, căci este izolat — deosebeşte aşadar între omul în stare de natură şi omul în stare de sălbăticie, *l'homme sauvage* care este asociat, deci trăieşte într-un început de societate foarte primitivă, are adaosul bunelor instincte de sociabilitate rezultînd din această stare. În sfîrşit, Rousseau deosebeşte şi al treilea tip, al *omului civilizat*, care s-a aşezat în societăţi stabile, care cunoaşte proprietatea privată şi din această pricină are în sine şi suma afectelor şi tendinţelor care alcătuiesc răutatea omului: avariţia, cruzimea ş.a.m.d.

Această tripartiţie a lui Rousseau revine (însă aplicată nu la tipologia morală a omului ci la tipologia societăţilor) în lucrarea lui Ferguson.

O altă încercare de a găsi sistemul general al vieţii istorice a omenirii, succesiunea treptelor în care viaţa omenirii poposeşte, a dat (tot în veacul al XVIII-lea) gînditorul şi economistul francez Turgot care enunţă aşa numita *lege a celor trei stadii ale omenirii.* Tot o lege în sensul acesta a făcut celebru pe Auguste Comte, părintele pozitivismului. Dumneavoastră ştiţi însă ce se înţelege prin această lege a celor trei stadii, încît mă socotesc dispensat să insist asupra acestor lucruri.

După legea celor trei stadii se afirmă că omenirea la început a gîndit *religios*, socotind că lumea este mişcată de zei sau de Dumnezeu; se trece apoi în etapa *metafizică*, în care se socoteşte că forţele dinamice ale lumii sînt entităţi metafizice, idei, pentru a ajunge, în sfîrşit, în stadiul *pozitivist*, cînd ştiinţa îşi impune punctul ei de vedere în toate împrejurările omeneşti; această ştiinţă, renunţînd la relaţiile metafizice, de-a pururi ignorate de noi, se mulţumeşte să constate numai raporturile dintre fenomene, pentru ca, stăpînă pe cunoştinţa felului în care ele decurg, să le poată prevedea şi în felul acesta să le stăpînească.

Importanţa lui Auguste Comte faţă de Turgot a fost că pentru primul, această succesiune de puncte de vedere teoretice este întovărăşită cu o succesiune de forme în toate domeniile culturii. Într-adevăr, trecerea de la faza religioasă la faza metafizică şi apoi la cea pozitivistă înseamnă, în acelaşi timp, o trecere de la vechile constituţii la constituţiile absolutiste şi în sfîrşit la regimul modern, dominat de industrialism şi de ştiinţă. Aceeaşi succesiune se poate observa în morală, în aşezările juridice, ba chiar în idealurile artistice ale oamenilor, într-un atît Auguste Comte recunoscuse solidaritatea adîncă în care valorile culturale există şi particularitatea lor de a se integra la fiecare moment al evoluţiei lor într-un ideal omogen.

Dar după cum v-am spus, toate aceste concepţii asupra treptelor culturale pe care omenirea le străbate, concepţii care provin din filozofia istoriei, au un caracter teleologic, pentru că toate socotesc că omenirea se îndreaptă categoric, hotărît, către anumite scopuri — fie aceste scopuri civilizaţia sau dominaţia ştiinţei, ca în sistemul lui Auguste Comte. Sociologia culturii s-a întrebat şi ea dacă nu cumva există mai multe trepte culturale şi dacă nu există o succesiune ireversibilă a acestor tipuri; numai că sociologia culturii nu socoteşte că acest proces are un caracter teleologic şi, în acelaşi timp, sociologia culturii nu se îndreptăţeşte de la existenţa ultimei faze pe care omenirea a ajuns-o, pentru a judeca, respectiv pentru a lăuda sau pentru a blama ceea ce a fost în trecut. Dimpotrivă, sociologia culturii, ca oricare dintre disciplinele moderne, are un caracter empiric inductiv. Ea stabileşte o ordine în dezvoltarea vieţii omenirii după materialul pe care istoria i-l pune la îndemînă. Ea nu socoteşte că evoluţia aceasta a fost condusă de scopuri, eventual de scopuri reprezentate de o voinţă providenţială, ci socoteşte că aci au fost cauze de ordin mecanic, dar că, în tot cazul, materialul istoric pe care-l avem la îndemînă ne permite formularea anumitor legi în care se rezumă şi se sintetizează mersul pe care omenirea l-a avut în decursul istoriei sale.

Dar spunînd că sociologia culturii admite anumite legi de dezvoltare, anumite tendinţe generale, capabile de a fi formulate în propoziţii generale, universale şi necesare, prin urmare în legi, această simplă formulare este menită să ridice greutăţi serioase, între care cea mai importantă este probabil prevăzută de dumneavoastră.

Într-adevăr, în veacul al XIX-lea, dezvoltarea extraordinară pe care studiile istorice au luat-o a pus problema logicii istoriei, a metodologiei istoriei, s-a pus anume întrebarea dacă istoria este o ştiinţă deopotrivă cu celelalte ştiinţe, cu ştiinţele naturii. După ample discuţii care au fost suscitate de aceste întrebări, unul dintre răspunsurile care s-au bucurat de o aderare mai largă a fost acela pe care l-a formulat Rickert, marele filozof şi metodolog. Rickert a arătat că ştiinţele naturii folosesc o *metodă generalizatoare* iar, spre deosebire de ele, ştiinţele istorice folosesc o *metodă individualizatoare*. Istoria îşi propune să stabilească faptele aşa cum ele s-au întîmplat, în stricta lor individualitate, pe cîtă vreme ştiinţele naturii îşi propun să stabilească relaţiile generale între fenomene: una procedează, aşadar, după metoda individualizatoare, pe cîtă vreme celelalte după metoda generalizatoare. Dar nu cumva, atunci, sociologia culturii, care încearcă să stabilească legile de evoluţie ale omenirii, să stabilească seria fatală şi ireversibilă a treptelor culturale pe care ea le străbate, nu cumva această preocupare a sociologiei culturii merge împotriva rezervei pe care istoria modernă şi-a impus-o atunci cînd a precizat că rolul său este să individualizeze fenomenele, iar nu să facă generalizări asupra lor?

Fără îndoială că obiecţia se poate face. Numai că spre scuza — dacă este nevoie de o scuză — sociologiei culturii, trebuie arătat că aceste aşa zise legi ale treptelor culturale pe care omenirea le străbate sînt capabile de o anumită înmlădiere în sens istoric; ele nu sînt legi fixe, rigide şi indiscutabile ca acelea pe care le stabilesc ştiinţele exacte — mecanica, fizica sau chiar biologia — ci sînt legi de un caracter plastic, în care fuzionează mai degrabă spiritul generalizator cu spiritul individualizator, şi anume în trei moduri deosebite care constituiesc şi cele trei accepţiuni ce se pot da cuvîntului de *lege*.

Prefață.

Problema valorilor este o preocupare cam mai veche a scriitorului acestor rînduri. Sînt aproape douăzeci de ani, de cînd susținînd la Universitatea din Tübingen lucrarea de doctorat asupra *Problemei valorificării în Poetica lui Schiller* (Das Wertungsproblem in Schillers Poetik, tipărită apoi la București în 1914), aveam prilejul să tratez o problemă de literatură în cadrul teoriei generale a valorilor. De-atunci n'am încetat să meditez asupra acestor probleme, cercetînd din cînd în cînd contribuții parțiale în vederea adîncirii și sistematizării lor. Cînd, în 1927, am fost însărcinat cu predarea cursului de Filosofie a Culturii la Facultatea de Litere din București, am crezut că a sosit momentul unei expuneri de ansamblu, pentru care continuasem să adun materialul de informații și reflecții personale. Primul dintre cursurile de Filosofia Culturii pe care le-am desfășurat într'un interval de mai mulți ani, conține o teorie a valorilor pe care n'aș fi putut-o tipări, decît dacă aș fi găsit răgazul prelucrării ei într'o altă formă decît aceea a prelegerilor rostite. Răgazul acesta nu mi s'a prezentat însă în toți anii următori, în care m'am consacrat redactării tratatului meu de Estetică, apărut

Pagină manuscris din studiul Introducere în teoria valorilor, **aflat de asemenea în arhiva Muzeului literaturii române.**

Într-adevăr, în primul rînd cuvîntul lege înseamnă aci lege de dezvoltare a oricărei unități culturale închise. Un popor, de pildă, se pare că trece prin anumite trepte de viață, prin anumite forme succesive de viață; sau o clasă socială, sau o instituție anumită — toate aceste cercuri sau unități culturale închise care posedă o individualitate anumită, se presupune că trec printr-o serie de trepte. Dar sociologia culturii nu afirmă nicidecum că procesul acesta nu poate fi înmlădiat, că anumite alte condițiuni nu-l pot abate în așa fel încît unele trepte să fie sărite sau să fie puțin deviate, adică să ia o altă formă după acele condiții: și atunci sociologia culturii se întreabă care sînt aceste condiții capabile să corecteze și să specifice ceea ce ar fi prea rigid și prea general în legea treptelor culturale.

Între aceste cauze care înmlădiază, specifică și individualizează legea treptelor culturale, este mai întîi rasa. Dacă toate unitățile culturale închise trec în mod general prin anumite forme, totuși aceste forme pot să ia un caracter sau altul după rasa agentului care poartă treapta culturală sau după clima în care trăiește sau după influențele întregului mediu istoric în care se dezvoltă viața sa. Prin urmare nu avem de a face cu un proces absolut rigid; putem spune că în cazul unor popoare care și-au trăit viața sau și-au istovit posibilitățile istoriei lor (cum ar fi medo-perșii sau romanii), deși în decursul vieții lor se pot recunoaște anumite trepte fatale prin care deopotrivă au trecut, totuși procesul nu este absolut identic, deoarece după împrejurări deosebite — clima, rasa, influențele istorice — care s-au exercitat asupra lor, de un caracter material sau moral, procesul a luat o formă sau alta, s-a specificat, s-a individualizat.

Vedeți prin urmare că legea treptelor culturale nu este absolut rigidă, ci ea admite corectarea din partea tuturor acestor factori individualizatori. Însă *legile* despre care vorbim aci, pot fi luate și în altă accepțiune; ele se pot referi la anumite trepte de dezvoltare ale unui proces cultural unic. De pildă, legea celor trei stadii, despre care vorbește Auguste Comte, este legea de dezvoltare a unui proces cultural unic care se întinde asupra întregii omeniri; însă o lege își poate întinde valabilitatea și asupra unei unități mai reduse, de pildă asupra economiei europene.

Economia europeană a trecut și ea prin mai multe trepte — și astfel de trepte a stabilit într-o lucrare celebră economistul Schmoller. El a găsit că economia politică europeană a trecut prin cinci faze, de la epoca agrară primitivă pînă la epoca statelor moderne și a independenței lor internaționale.

Nu voi insista asupra acestor discuții care nu intră în problema culturii — dar în tot cazul vedeți că legea despre care este vorba aici este luată într-un sens deosebit decît cel despre care era vorba înainte. Înainte era vorba de legi aplicate tuturor unităților culturale și sociale închise, care trec deci prin aceleași faze; pe cîtă vreme aci este vorba

de o lege obținută din studierea unui singur caz, a unității care se numește economie europeană; tot așa s-ar putea stabili legile de dezvoltare ale economiei americane, asiatice sau africane, sau putem să închipuim legi de dezvoltare ale poporului român, relative deci la fazele culturale prin care poporul român a trecut. Prin urmare aci este vorba de o lege cu o sferă mult mai mică, pentru că această sferă coincide cu viața unei unități limitate, așadar aceste legi sînt o sinteză între tipologie și istorism. Prin urmare, gînditorul face în același timp o operă de generalizare și de istorie, deci de individualizare. Vedeți, așadar, că acel conflict dintre metoda generalizatoare și individualizatoare nu este atît de ireductibil, că există puncte de conciliere.

În sfîrșit, legea treptelor culturale înseamnă și altceva; în a treia accepțiune se poate spune că orice unitate culturală are un tip ideal al său. Acest tip ideal nu este concret palpabil, ci este o construcție mintală, pur ideală, regulativă, care ne folosește pentru înțelegerea anumitor fenomene. Ei bine, în lumina acestui tip ideal al unei societăți sau al unui cerc cultural anumit, pot să constat dezvoltarea societății respective din momentul în care acest tip ideal abia mijește, pînă în clipa în care el se dezvoltă cu plenitudine.

De pildă, există un tip ideal al civilizației grecești descris adeseori — eu însumi la feluritele mele cursuri am evocat în ce constă acest tip ideal al culturii grecești. Ei bine, acest tip ideal al culturii grecești n-a devenit evident sau nu s-a manifestat perfect de la începutul ei, din epoca miceniană sau din momentul în care au năvălit dorienii, ci el a devenit perfect mai tîrziu, cu Pericle, cînd s-a realizat tipul ideal al culturii grecești. La un moment dat au început să se manifeste scopurile către care procesul părea că se îndreaptă, pînă cînd acest tip a apărut în toată plenitudinea și claritatea lui, cînd cultura grecească, cu alte cuvinte — cum se spune de obicei — și-a dat expresia ei integrală.

O cultură poate fi examinată și sub acest unghi, al felului în care ea se dezvoltă treptat-treptat pînă la realizarea idealului ei.

Vedeți, prin urmare, care sînt cele trei moduri în care ne putem reprezenta treptele culturale.

Trepte culturale sau tipuri culturale succesive au fost stabilite în legătură cu feluritele ramuri ale culturii, de pildă cu arta. Dumneavoastră vă aduceți aminte că partea cea mai însemnată a esteticii lui Hegel, de care ne-am ocupat la seminar, este făcută din stabilirea acestor trepte pe care le-a străbătut succesiv idealul artistic al omenirii. Omenirea — ne spune Hegel — a aderat mai întîi la *idealul simbolic* al artei, apoi la *idealul clasic* și în cele din urmă la *idealul romantic*, prin urmare iată o serie de idealuri care arată legea de dezvoltare a omenirii în activitatea ei artistică.

Există trepte culturale stabilite în legătură cu gîndirea și în legătură cu filozofia. Filozofia veche, a antichității, era o filozofie statică, ea afirma idealuri statice în viața morală și în înțelegerea lumii, filozofia modernă dimpotrivă este o filozofie dinamică; acum pare că statismul revine, deci și în acest domeniu s-a încercat a se stabili anumite trepte culturale pe care omenirea le-a străbătut.

S-a încercat să se stabilească trepte culturale și legi de evoluție ale omenirii și în legătură cu religia, vorbindu-se de fetișismul primitiv, de politeism, de monoteism. Iată trei trepte culturale religioase pe care omenirea le-a străbătut.

Dar de feluritele sisteme care s-au produs în legătură cu economia omenirii, să ne ocupăm ceva mai pe larg.

Sînt o mulțime aceste legi și, firește, eu nu pot decît să amintesc pe unele dintre ele, pe acelea a căror cunoștință este absolut indispensabilă pentru a ne face o idee cel puțin aproximativă despre bogăția ideilor risipite în această ocaziune.

Așa de pildă este legea de dezvoltare economică pe care o stabilește Friederich List în lucrarea sa *Das National-System der politischen Oekonomie* (Sistemul național al economiei politice). Fr. List stabilește cinci trepte de dezvoltare ale vieții economice a omenirii și el socotește că orice societate omenească trebuie să treacă prin toate aceste cinci trepte. Este cu neputință ca unele din aceste trepte să fie sărite și este cu

neputință ca atunci cînd un popor se găsește într-una din aceste trepte să nu ajungă în cea următoare. Aceasta este o lege de tipul întîi din clasificarea pe care am dat-o mai înainte, este o lege care privește evoluția tuturor unităților sociale.

Care sînt aceste cinci trepte despre care vorbește Fr. List? Mai întîi treapta vieții vînătorești. List susține că toate popoarele au început prin economia vînătorească, subzistența și-au procurat-o societățile mai întîi pe calea vînătorii. Din faza vînătorească, omenirea a trecut în faza păstorească: după ce a vînat, omul a domesticit unele animale și le-a exploatat, s-a hrănit din laptele și carnea lor, s-a îmbrăcat cu părul sau blana lor ș.a.m.d. Omul, folosind unele animale, și-a dat seama că îi pot fi folositoare în munca cîmpului — și din faza păstorească a trecut la faza agricolă, în care apare și statul; deci statul agricol este a treia fază. De aci omenirea a trecut la statul în același timp agricol și manufacturier, va să zică încep meseriile și industriile, fără ca ocupația agricolă să se piardă. De aceea această fază capătă numele de stat în același timp agricol și manufacturier. În sfîrșit, a cincea fază în care lumea a trecut, după cum crede List, pe la jumătatea veacului al XIX-ea, este statul în același timp agricol, manufacturier și comercial.

Fr. List dădea acestei concepții despre etapele de dezvoltare ale economiei și un caracter normativ, susținînd că un popor nu poate să-și dea întreaga lui expresiune, nu poate să ajungă la deplina realizare a rolului său decît străbătînd cele cinci faze: popoarele care s-au oprit la o fază anterioară sînt neisprăvite și ele trebuie neapărat să grăbească procesul către fazele ulterioare, pentru că toate virtuțile sale apar succesiv și se dezvoltă treptat.

Un alt sistem asupra evoluției economice a oricărei societăți omenești a dat în 1864 economistul Brunno Hildebrand, care a adoptat un alt criteriu în stabilirea tipurilor sale succesive de economie — și anume criteriul extensiunii grupului social. În grupurile sociale mici economia este naturală, adică oamenii sînt producătorii bunurilor de care au nevoie, și cînd unul dintre acești oameni nu poate să producă toate bunurile de care are nevoie, schimbă pe cele care le produce el cu cele pe care le-a produs altul (schimbul în natură). Aceasta este faza de economie naturală.

Fazei de economie naturală îi urmează faza de economie bănească, adică oamenii găsesc acea speță naturală, care sînt banii, cu putere de cumpărare egală și universală, și care face inutil schimbul în natură, greoi și uneori chiar imposibil.

În sfîrșit, după fazele economiei naturale și bănești urmează faza economiei de credit, cînd însuși banul ca speță neutră prezentă devine inutil, pentru că totul se bazează pe credit. Aceasta e a treia fază — și anume aceea în care ne găsim noi, — sau mai bine zis în care se găsea el, Brunno Hildebrand, pentru că ideea de credit a suferit în timpul nostru o zdruncinare așa de puternică, încît pentru moment noi nu putem ști încotro se orientează viața societăților noastre.

Un sistem de trepte economice a stabilit și Karl Marx, întemeietorul socialismului științific, în seria operelor sale, dintre care cea mai importantă este *Capitalul (Das Kapital)* de la 1867. Într-adevăr și Karl Marx socotește că omenirea trece și trebuie să treacă — oricare societate nu se poate sustrage acestei treceri — prin anumite faze economice. Prima fază economică a omenirii este aceea a unei proprietăți primitive comunitare.

Karl Marx nu era singurul care admitea că omenirea a trecut printr-o fază de comunitate în care se stăpîneau în devălmășie uneltele, vitele etc.; mai erau și alți economiști în vremea lui Karl Marx care susțineau același lucru, între alții englezul Morgan, care într-o lucrare celebră, consacrată *Așezărilor primitive ale omenirii*, postulează existența unei astfel de proprietăți comunitare.

Ei bine, Karl Marx, care era îmbibat de spiritul dialecticii hegeliene, socotește că orice în lume evoluează, urmînd o lege potrivit căreia contrariile se generează între ele.

Aplicînd spiritul dialecticii, pe care a creat-o, după cum știți, filozoful german Hegel, Karl Marx a arătat cum după faza aceasta de proprietate comunitară a trecutului, a apărut proprietatea privată, au apărut clasele sociale, clasa posedanților și clasa acelor

care nu posedau, ci lucrau pentru ceilalţi fără să capete întregul produs al muncii lor: aceasta este faza capitalistă care nu putea să nu apară; Karl Marx deci nu o condamnă, ci vede aci produsul unei necesităţi ineluctabile.

Dar, spune el, aplicînd mai departe spiritul dialecticii, şi această etapă trebuie să fie întrecută, şi după o provizorie dictatură a proletariatului, cum se exprimă el, se va naşte a treia fază economică în care vom avea de a face cu o societate fără clase care să posede universalitatea bunurilor din nou în comun, o societate care va fi o asociere liberă de indivizi, în care nu vor mai exista exploatatori şi exploataţi, ci stăpîni deopotrivă pe bunurile economice şi pe uneltele de muncă.

Prin urmare vedeţi cum, în definitiv, şi teoria lui K. Marx, schiţată în *Capitalul*, este tot o teorie de trepte economice, deopotrivă cu acelea pe care le-au stabilit List, Brunno Hildebrand şi alţii. Prin urmare preocuparea nu era nouă la Karl Marx, aceasta era o problemă a vremii la care el răspunde în acord cu anumite date ale cercetării contemporane, în raport de pildă cu metoda hegeliană, are avea pe atunci atîta importanţă. Aceasta ne face să pătrundem în determinările istorice ale acestui sistem de gîndire — şi cînd pătrunzi în aceste determinări eşti mai puţin înclinat să afirmi absolutul lui — dar aceasta este altă chestiune.

În sfîrşit, o altă lege de evoluţie economică a omenirii este aceea pe care a stabilit-o economistul german Karl Bücher în lucrarea sa *Die Entstehung der Volkswirtschaft* (Apariţia economiei naţionale) pe care a publicat-o în 1886, şi într-o ediţie completată şi definitivă în 1893. (Acest Karl Bücher este acelaşi care a scris opera *Arbeit und Rythmus*, de care ne-am ocupat la estetică.)

Karl Bücher stabileşte trei faze felurite ale procesului economic, trei tipuri deosebite prin care orice unitate economică trebuie să treacă şi anume: mai întîi economia domestică, aceea care se dezvoltă în jurul casei, cum era înainte vreme economia ţăranului nostru cînd nu cumpăra nimic de la tîrg, ci în jurul casei lui, cu femeia şi copiii muncea şi producea bunurile de care familia avea nevoie în subzistenţa ei. După economia domestică, al doilea tip este economia comunală; în sfîrşit, economia naţională. Acestea ar fi cele trei faze pe care le stabileşte K. Bücher. Dar faze de dezvoltare s-au stabilit nu numai în legătură cu ramura economică a procesului cultural, ci în legătură şi cu alte ramuri. Dar despre celelalte tipuri culturale şi despre succesiunea lor vom reveni în prelegerea viitoare.

Camera de lucru a lui Tudor Vianu.

DAN BOTTA

Despre valorile muzicale ale verbului

Dan Botta în 1948. Fotografie reprodusă după legitimația de director la Enciclopedia României.

POATE NICI UNUL DINTRE POEȚII LITERATURII noastre moderne de după Macedonski nu a fost mai dominat și mai preocupat, în același timp, de valorile muzicale ale versului decît autorul *Eulaliilor*. O permanentă și dramatică luptă pentru recuperarea integrală a valențelor sonice ale *cuvîntului*, în spațiul liric pe care-l trasează și îl străbate cu o încrîncenare obsesivă, pînă la epuizare, definindu-l sub zodia unor romantice candori, restituie poeziei lui Dan Botta funcția ei primară. Poetul caută acordurile subtile, încercînd armonizarea contrastelor și, tocmai prin asta, determinarea unui flux melodic capabil să imprime, printr-o curgere continuă, o stranie voluptate expresivă, uneori mult mai pregnantă și mai sugestivă decît cea noțională. Sensul comunicării este, astfel, totdeauna dublat aici de o perpetuă și halucinatorie stare de incantație, izvorîtă din complexitatea și rigoarea construcției armonice a versului.

Mirajul sonorității verbale implică, în lirica lui Dan Botta, și un sens *sacru*, aproape *magic*, acordat *cuvîntului*. În viziunea autorului *Cantilenei*, înrudită oarecum cu perspectiva poeticei lui Paul Valéry, menirea «*marelui faur*», pe care-l reprezintă artistul, este refacerea, după aceleași simetrii, a formelor esențiale. Fiecare vers smuls haosului interior repetă, așadar, gestul inițial al plămădirii. De aceea, poate, *universul eterat*, ce ni-l propune Dan Botta, este supus unei legități imuabile, de o aridă și impresionantă exactitate.

Desigur, nu e de presupus creație autentică fără sincronizarea perfectă a elementelor ce o compun; dar, dacă, în poezia *Eulaliilor*, pluralității semantice a *cuvîntului* îi corespunde, în plan ritmic, și o gamă nesfîrșită de valori muzicale, nu e mai puțin adevărat că *ordinea* și *luciditatea*, ce caracterizează demersul liric al lui Dan Botta, pretind, în consecință, mai mult chiar decît în optica poetică a lui Ion Barbu, *conceptul matematic*. Dacă la autorul *Jocului secund* perspectiva este oarecum *rebusistă*, ducînd doar la alambicarea sensului prin succesive combinații verbale, la Dan Botta, în schimb, ea se naște

dintr-o dramatică viziune artistică și ideatică, în care sfîșierea interioară a *eului* își caută mereu rezolvarea. Desăvîrșita tehnică a sublimării expresiei, în căutarea misterului numeric, care reduce, în abstract, puritatea formei la ecuație, dă acel patos al incifrării, deschide setea proiecțiilor cristaline, oferă aici soluția integrării absolute în spațiu.

Poetul deține formula miraculoasă a alchimistului, care știe că prin schimbarea structurii atomice a unui metal inferior obține aurul; el are capacitatea rară de a transforma orice sunet verbal în melos. Cuvîntul își mlădiază silabele supunîndu-le unui ritm primordial și inimitabil, în stare să trezească o muzică egală, mereu aceeași și totdeauna alta, încătușînd și amplificînd mai presus de orice materia lirică.

Un principiu algebric al unei sistematice și avare elipse expresive stă, așadar, acum la baza *cîntului*, sau, mai bine zis, a *ritmului* care dezlănțuie și creează muzica, dar universul pe care-l inundă și-l desăvîrșește melodia, imortalizează și cheamă spre lumină și limpezime în *Eulalii*, ca și în sculptura lui Brâncuși, forme genuine. În *« liturgic somn de norme »* poetul modelează o lume aparte, *« un tărîm de brume »*, în care lucrurile se rotesc *« saturnic inelate »*, *« auritele ore »* devin pînă și ele *« fine și verticale »*, spațiul însuși înalță *« o amforă sabină »*, *« plaiurile eterne »* proiectează linii *« dorice, prudente »*, trupul *« ca o stea de apă »* relevă *« clare și grele fîntîni »*, *« danaide albe, lujeri de mărite aurore »* desemnează *«ovalul toamnei »* și așa mai departe. Totul în poezia lui Dan Botta tinde să se organizeze, să alcătuiască, orchestrîndu-se, instrumentele sublime ale motivului simfonic pe care ține să-l interpreteze. Chiar și lumina ia forme sonore (*« violele lunii »*, *« răsturnații sori în salbe »*), executînd un *« dans de extaz și dans de melancolie »*. Cristalele și metalul, piatra prețioasă ocupă un loc deosebit aici, constituie decorul și recuzita acestei poezii, ca și în lirica macedoniană (*« trist opal »*, *« rar ametist »*, *« safir molatec »*, *« aur egal »*, *« arme cristaline »* și altele asemenea), însă ele nu corespund acum unor necesități de opulență, nu au valențe senzuale. Culoarea lor e rece, *« palidă »*, și pură, aspectul lor colțuros și limpede; sînt invocate numai sub raport sonic, definind încă o dată *forma*.

Limitată la esențe, spațialitatea poeziei lui Dan Botta aspiră astfel spre *reprezentările geometrice*, adică spre o finalitate infinită. Ea determină și inchide un cosmos, în care proiecția revelatorie, *« unanimă »* nu este *sfera*, ci *ovalul*, deci

[Fantomale paseri zburau]

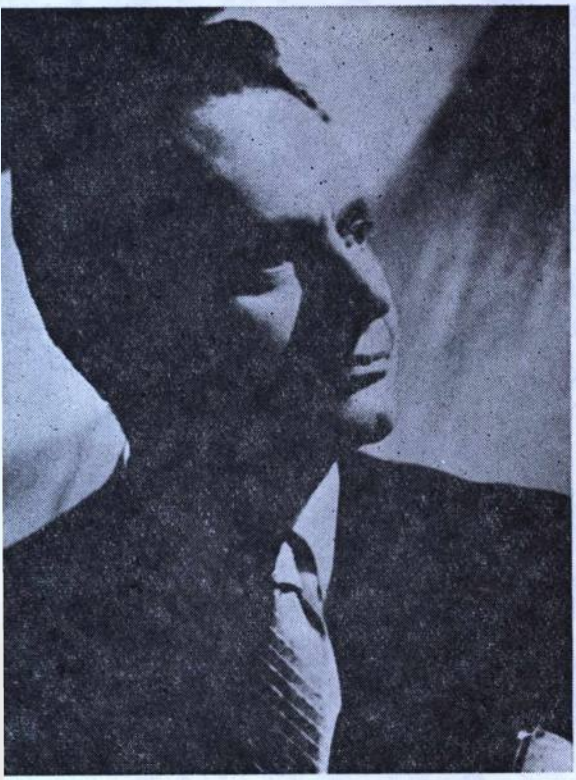
Plutitoare pe mări, plutitoare cărări,
Veneau sepulcralele umbre,
Treceau pe sub lună, în limpezi cărări,
Treceau pe sub flăcări de lună pe mări,
În noaptea în care de-a pururi,
Cu stelele moarte-n azururi,
Fantomale paseri zburau,
Dorurile mele ca fantomale paseri zburau.

[Tristul munților exarh]

Cerul patului, o, roză
Fructul stepelor, o, gînd
Insomnie, tu, nevroză,
Arcul munților negînd.

Trece, pavidă ca luna,
Slava sferelor pe cort
Liniștit, în trist [argund]
Fluxul cerului retort.

Poate că, fecund, în doliu,
Va pluti pe noi în arc
Cerul putredei magnolii,
Tristul munților exarh.

Dan Botta — ultima imagine fotografică (1959).

[În ceruri de foc]

În ceruri de foc
În extaticul loc
Trec armii și cete de îngeri
Cu suflete mii
Cu flori argintii,
Tu, palidă inimă, sîngeri.

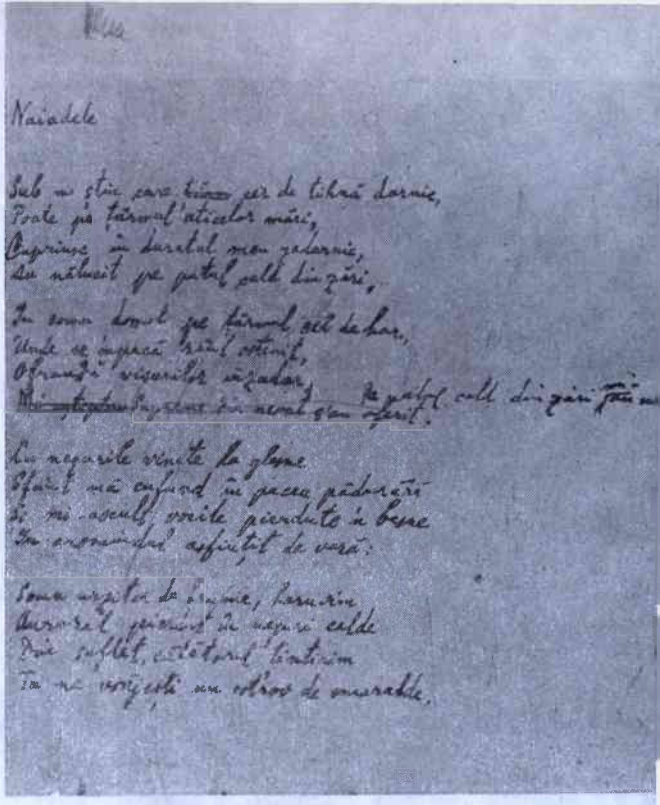
În flacăra cerului viu
Pe marginea unui pustiu
De sînge, de lună, de flăcări.

traiectoria descrisă de o sferă deplasată pe o orbită gravitațională. Mișcarea, în sine, se transmite prin *undă* (« *unda orgiacă* », « *divina unduire* », « *unde milenare* »), prin *plutire* și *lunecare* (« *plutind încet* », « *plutim fanatici* », « *înfiorată luneci* »). Orizontul rarefiat și arid, calcinat de sentimente, năzuind spre o veșnică oglindire, delimitează goluri, precizează abise. Lumea sculpturală a lui H. Moore găsește aici neașteptate ecouri. Pînă și linia care separă *ființa* de *neființă* este difuză, încercînd armonizarea materiei cu spațiul.

Poetul resimte acut desprinderea de țărm, trecerea spre o altă stare. Obsesivă la Dan Botta e tocmai metafora curgerii, perpetua succesiune a valurilor (« *Ne vom topi curînd / În ale apei plete / Ne-om despleti curgînd / În nesfîrșitul Lethe ...* »), cu alte cuvinte surprinderea ritmului adînc al naturii, a muzicii ei perfect matematice.

Miracolul integrării marchează astfel începutul destinului stelar al *ființei*, ceea ce reconstituie ciclic, la alte dimensiuni, evident, răsăritul și apusul astrelor (« *O, de-am putea, pierzîndu-ne în lume / Apune în mirificele spume* »). În *Cantilena*, dar nu numai acolo, ci și în restul creației lirice a lui Dan Botta, nevoia de absolut transformă țipătul descătușat al spiritului atras de risipire într-o incantație lină și mîngîioasă, prelungind așteptarea, înlocuind-o subtil cu o melodioasă chemare (« *Pe vînturi ascult / Orficul tumult* »). Dealifel, atinse de sensibilitatea ritmică a poetului, ca sub percuția unor degete dibace, cristalele — aceste încremenite « limpidități obscure », despre care vorbea Lovinescu — învăluie în cîntul lor de rugă orice încercare de modificare a structurii, făcînd mai accesibilă dulcea rătăcire în haos, posibila disoluție în apele eterne. *Trecerea* nu înseamnă aici o ruptură, o prăbușire cosmică, ci — ca și în folclorul românesc, a cărui profundă viziune mitologică Dan Botta, asemeni lui Blaga, tindea să și-o însușească — o întoarcere la isvoare, zborul spre goluri (« *oarba și dreapta genună* »), confundarea cu abisul (« *Și vom visa mereu / Acelaș alb abis / În care tu și eu / Vom fi un singur vis* »; sau, și mai nunanțat, și mai puțin retoric: « *Liniști mari se-ntind / Dăruind, plutind, / Lobi de albă lume, / Somn mirat de spume* »).

Nicicînd *drama relativului* nu a fost receptată mai acut, configurînd o adevărată conștiință a dispariției, în care nu teama ancestrală, nu tînguirea de factură bacoviană se impun statornice, ci, dimpotrivă, înțelegerea dăinuirii în elemente, senzația sunetului nestins ce-l execută *ființa*,

Naiadele

Sub ce stîncă pare-un ger de tihnă dornic,
Poate pe țărmul aticelor mări,
Cuprinse în lăcrimat meu zăbranic,
Au năzuit pe patul celi lințării,

În somn lunar pe țărmul celi de har,
Unde se împacă rînul ostenit,
Oftînd visările năzdrăvan,
[illegible] pe patul celi lințării [illegible]

Cu negurile vinete la glezne
Eșarfă mă cufund în pacea pădurării
Și mă ascult vorbele pierdute în brazi
În anonimul răcoritor de vară.

Sonor argint de lacrimi, harurile
Aurorei picură în unde calde
Din suflet, clătinat de tainic dor
În ne-nțeles acu culoare de mirabile.

[Elegie]

Elegie, crin pe margini de genună
Sol de ceață în patetica furtună.
Purpură ce luneci în noaptea de fremete
Principesă tristă pe lunare gemete.

[Asprul gînd]

Visînd în noaptea rece și hiperboreană
Cu văluri de extaze pe fonduri tremurînd
Mă adîncesc în umbra patetică și vană
Cuminecînd cu noaptea și frigul — asprul gînd.

Filă manuscris din poemul Naiadele — inedit pînă azi, a cărui idee a fost prelucrată mai tîrziu de poet în cea de a doua parte a Cantilenei.

înșufleținд, prin risipirea ei, materia. (« *Mi-e dor de Paradisul pierdut, de largi abise ; / Mi-e dor de orice floare strivită în neștire, / Mi-e dor de cîntul nopții ce unduie-n ether, / De chipul tău nostalgic, de-a stelei răsărire, / Mi-e dor de nemurire, mi-e dor, mi-e dor de cer* »).

Fundamental filozofică e în poezia lui Dan Botta oscilația permanentă între aspirația cosmică, definind mișcarea încremenită-n exactitate a astrelor și atracția organică, sirenică, a universului marin, veșnic schimbător, bîntuit de furtuni, cotropitor. Pendularea între plai și ape, o altă variantă a pendulării mioritice, caracteristică lumii tracice, alcătuiește, în ultima instanță, și baza teoretică a *Cantilenei*. E surprinzător dealtfel, că între *argumentele* pe care poetul le aducea, în *Cazul Blaga*, în sprijinul poziției sale anticipative privind delimitarea unui spațiu specific al psihologiei noastre etnice, nu a recurs și la singurul exemplu posibil să determine o discuție, acela al capodoperei sale lirice. Ceea ce nu înseamnă însă, nici pe departe, *preluarea* acestei perspective de către autorul *Poemelor luminii*, ci tocmai o coincidență spirituală, găsirea unor punți paralele, a unor căi asemănătoare.

În *Cantilena* sonoritatea sacerdotală a versului unește, așadar, într-o compoziție muzicală de o severă disciplină, ardoarea celebralității extenuante, cu dorul dezlănțuirii senzuale, nordica melodie a ținuturilor muntoase, apolinice, cu tulburata baladă a văilor invadate de o fantastică vegetație lunară, presimțind apropierea țărmului (« *Stelele de apă, / Umbrele pe pleoapă,/ Cornul depărtării, / Muzicile mării !* ») Eul liric, priveghind înălțimile (« *Dreptele amiezi, / Nopțile abstracte, / Astrele exacte, / Culmile lucide, / Pietrele aride* »), tînjește nostalgizînd (« *Cu ochii prea plini / De-aquatici, triști crini* ») după « *tînguiosul clopot* » al zărilor morganice, meridionale (« *Cu lacrimă-naltă / Trestii vechi tresaltă / Cununata boltă... / Lespezi mari de apă,/ Inima înroapă, / Lacrima înroapă* »).

E interesant de observat, dealtfel, că varianta primară a *Cantilenei*, substanțial redusă față de

[Solemnă punte...]

Solemnă punte, apă, tu, sora mea, ce dură
E papura întoarsă în umede oglinzi
Tu porți perfide suliți în stranie curbură
Ierboase văi și pietre pe care le colinzi.

[Seara cădea...]

Seara cădea întristată și gravă
Roză scuturată, limpede seara cădea
Luna albastră răsărea ca o navă
Floare — din lună, răsărise și ea.

Era-n depărtatul și vagul Ofir
În noaptea de ambră un dor respira
Un dor fără margini de nopți expira

Era-n depărtatul și vagul Ofir
Murea umbra nopții pe-un cer de safir
Și luna prin arbori senin tremura.

[Ah, cine...]

Ah, cine, ah, cine văzut-a
În flacăra lunii venind
Ah, cine, ah, cine văzut-a,
În floarea de lună, pierduta
Durere pe unde pălind?...

[Și tînărul...]

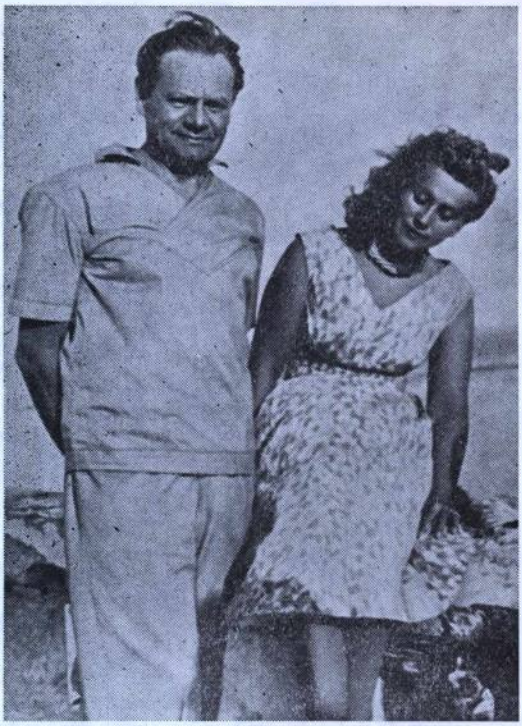
Și tînărul iată s-a-ntors
Și dînsa pe altul iubea ...
Și limpede iarăși s-a-ntors
Și flacăra dulcelui tors
Ca-n dulcile zile ardea.

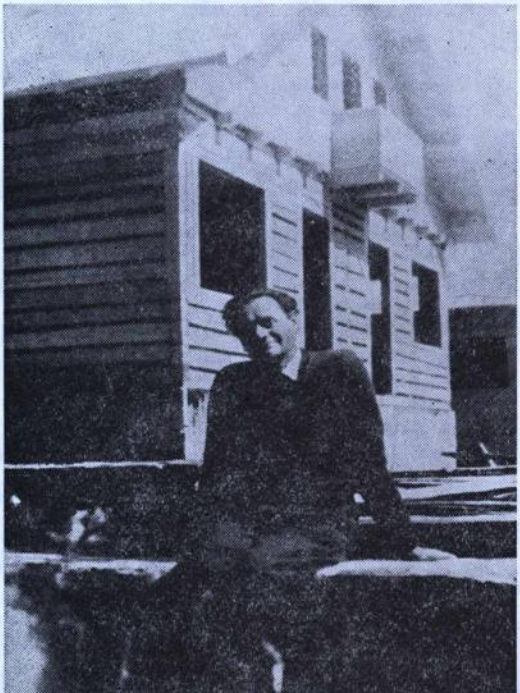
forma definitivă, publicată, se axa doar pe ideea primei părți a poemei, adică pe ipostazierea spațiului alpin însetat de recuperarea «*tracicelor savane*». Totul se transa la dimensiuni astrale («*Dar cine-mi ducea / Divulgata stea / La valea umbroasă / Vălul de mătasă / Turma fosforoasă?*»). Atracția indefinită și imperioasă a zonelor paludate («*Fata verde Una / Palidă ca luna*») a intervenit ulterior în procesul de creație, Dan Botta sacrificînd, prin transmutarea motivului, ampla proiecție lirică a *Naiadelor*, ce urma să se configureze într-o încantație aparte. Solemnitatea ritualică, luminînd mirajul abisului unduitor («*Dormiți, dormiți surori din alte ape! / Eterne liniști brîul vi-l cuprind / Peste Adîncul negru ce-i aproape / Făclii biruitoare am să aprind / [...] / Dormiți, dormiți surori din clare unde / Ci în adîncul meu v-am legănat, / Înaltul palid suferind s-ascunde / Învins de somnul vostru împăcat*»), s-a concentrat acum într-o chemare răscolitoare și ireversibilă: «*Cioban, ciobănel, / Limpede inel, / Trupul meu își frînge / Ramura-i de sînge, / Părul meu își lasă / Verdea nebuloasă, / Limfa mea ascunde / Stele moi, profunde...*».

Mesajul poetic al *Cantilenei* implică deci *revelația*, atît melodică, cît și filozofică, fiindcă el definește întreaga creație lirică a lui Dan Botta, toate motivele ei primordiale, toate căutările ei dramatice. Nu întîmplător, în compoziția simfonică a *Eulaliilor* — așa cum volumul s-a conturat la apariție —, sonurile *Cantilenei* făceau trecerea între starea contemplativă și pură a unui preludiu încărcat de taina incifrării și gama profundă a *Runelor*, înregistrînd duios tonurile elegiace ale unui spirit, senin proiectat la ora marei treceri», mereu presimțită și veșnic așteptată. *Cnnuna Ariadnei* și *Poemele* ultime îmbrățișează și transpun, în cadențe muzicale, aceeași tragică năzuință.

Versurile de față aparțin unor perioade diverse de creație. Cele mai multe au fost înscrise ulterior de Dan Botta pe un exemplar de lucru din *Eulalii*, dovadă că poetul le vedea integrate ca sens substanței primului său volum. Altele provin din epoca *Runelor* și a [*Poemelor în curs*].

Nicolae FLORESCU

[Ascult ale lumilor unde]

De ce tremuri în noaptea de vară?
De ce arzi în vîntul de-afară?
De ce plîngi cînd pe cer trec cocorii?
De ce te-nfiori cînd pe vale trec norii?

Sînt tristă de floarea-nserării,
Mă-ntristă chemările mării,
Privesc ale nopţilor umbre,
Ascult ale lumilor unde.

[Adu chipul lui de dor]

Trandafir picat de rouă,
Floare nouă, floare nouă,
Farmecă-te, încîntă-te,
În dor înveştmîntă-te,
Şi te pleacă peste unde,
De iubire le pătrunde.
În oglinda din izvor
Adu chipul lui de dor
În izvorul de sub fag
Adu chipul lui cel drag.

[Încă e floarea lunii senină]

Încă e floarea lunii senină,
Floarea ei albă nu s-a trecut,
Luna-i albastră şi opalină.
Floarea ei dulce şi-a ei lumină
Arde-n căderea zilei pe scut.

(Stabilirea textelor: Dolores BOTTA)

Dan Botta în peisaj marin, împreună cu soţia sa Dolores, căreia îi este dedicat volumul Cununa Ariadnei.

Pe meleagurile străbunilor săi transilvăneni.

Ionel TEODOREANU

Încă o proiecție a Uliței copilăriei

NE PREGĂTEAM SĂ TRECEM PRAGUL IERNII lui 1948. Una din iernile de după război, și, ca după toate perioadele grele, triste, dureroase, lungi, — lumea încerca împăcarea cu sine, cu noi, cu toți. În iarna acelui an 1948 eram colaboratoare la revista „Femeia și Căminul", unul din magazinele românești cele mai citite dintre anii 1944—1948. Am sugerat în cîteva rînduri colectivului de redacție organizarea unei dezbateri sau a unor numere axate pe valorile noastre folclorice, gîndindu-mă la inegalabila comoară a obiceiurilor de iarnă. Redacția a fost de acord cu propunerea mea și, în consecință, am cerut sprijinul cîtorva personalități ale culturii noastre pe care am căutat să le antrenez în această discuție. Era o plăcere să mă adresez cu această ocazie lui Ionel Teodoreanu, romancierul iubit și visat de toți tinerii cititori ai acestei epoci.

Ionel Teodoreanu era în apogeul carierei sale de scriitor și avocat. Să-l găsesc a fost îndeajuns de greu. Acasă nu era, prin tribunale era mai sigur de găsit. Astfel s-a făcut că am intrat în sala de ședințe plină pînă la refuz, în sala în care nu știai dacă nu te vei sufoca căci nu era un loc liber — sala pe care o stăpînea un singur om, maestrul-vrăjitor.

După proces l-am așteptat. Trebuia să-i fac cunoscut și scopul venirii mele, și mărturisesc că mă simțeam jenată să-l mai tulbur. Mă privea și căuta să mă înțeleagă. Încerca să revină dintr-o lume — alta decît a multora, lumea imaginației.

Mi-a promis colaborarea solicitată și, după două zile, mă aștepta acasă, spre a-mi preda materialul. Locuia într-o alee din strada M. Eminescu, casa poveștilor sale, casa poveștilor pentru noi. Sînt mulți ani de la greaua iarnă a anului 1954 — iarna în care ne-a părăsit pe neașteptate Ionel Teodoreanu — dar mulți dintre noi, trecînd prin fața aleei sale, instinctiv încep să se întrebe «ce face maestrul», ce cărți ne mai pregătește, căci el nu a dispărut încă din amintirea noastră.

Manuscrisul încredințat atunci era un fragment de proză și se referea la sărbătorile de iarnă. Textul are un accentuat caracter autobiografic și este ilustrat cu un cap de copil, realizat de Afane Teodoreanu, fiul cel mare al scriitorului. Din păcate,

aceste pagini nu au mai apărut, revista pentru care le solicitasem încetîndu-şi apariţia.

Le încredinţez acum tiparului. După ani şi ani de zile, Ionel Teodoreanu ne poartă din nou, în felul său inegalabil, pe Uliţa copilăriei, pe uliţa copilăriilor noastre...

Simonida Zizi DANIEL

Desen de Ştefan Teodoreanu, fiul scriitorului, propus ca ilustraţie la povestirea de faţă.

CASA CRĂCIUNULUI

POVESTIRE

Uşoară, mică şi fragilă. Nu mai are nici oraş, nici stradă şi nici loc în spaţiu. A fost. Palma o ia din amintire ca pe un melc găsit pe-o frunză îngheţată.

« Melc, melc, codobelc,
Scoate coarne boureşti... »

Numai descîntecul cu buze de copil poate să-i mai aprindă focurile în sobe şi să-i furişeze pe hornuri fumurile (scoate coarne boureşti) care se uită printre fulgii brumării să vadă cine vine? cine vine? (dacă vine) spre casa celor trei copii.

Trei.

Trei paturi, trei copii, trei cărţi, trei lămpi de buzunar. Un întuneric cald cu trei fulgi de lumină şi trei perne fără somn.

Ninge. Fulgul spune: sst. Dacă asculţi cu adînc, toată ninsoarea e un cor al şoaptei dalbe.

Sst. Sst. Sst.

Dar nu se aude decît aurul focului şi somnul motanului.

Degetele stau la pîndă pe trăgaciul lămpilor de buzunar. Dacă vine mama, lămpile se sting, pleoapele se-nchid, cărţile-s sub pernă şi copiii dorm.

Ninge. Biserica e mai albă decît brazii puşi de bunicul; hulubăria e şi mai albă decît biserica; felinarul din ogradă are glugă şi rîde cu ochi mici, privind ninsoarea. Şi acuşi-acuşi Miezul-Nopţii îşi va lăsa corbul pe crucea bisericii Sfîntul Ion-Gură-de-Aur.

— De ce-i spune Gură-de-Aur?

— Cui?

— Lui Ion.

— Care?

— Cel cu biserica: Sfîntul.

— Întreabă-l.

— Pe cine?

— Pe popă...

Sst. Sst. Sst.

Au fost stele. S-au dus. Gheorghe a închis poarta. E tare frumos să te gîndeşti: « Gheorghe a închis poarta după stele... » Vorbe năzdrăvane. Gheorghe e omul Anicăi; zice ea. Zică ! Anica e femeie, bucătăreasă şi spălătoreasă; şi mai e galbenă ca lumînarea care vine din fundul beciului. Cînd Gheorghe se îmbată, Anica îl bate şi boceşte cu « maică-măiculiţa mè, pi mînili cui m-ai dat? arde-l-ar măruntaele focului ! »; iar Gheorghe bietul rabdă cu toată puterea bărbatului şi zice: « Dă tu, dă, c-acuşi iesă Dracu' din Gheorghe », — şi sudue de prăpăd.

Dar astăzi Gheorghe poate să stee şi printre îngeri cu musteţile în sus, fiindcă a închis poarta după stele.

Ninge de eri, de alaltăeri, de răsalaltăeri, de răs-răsalaltăeri: hu-huuu !

— Sst !

— Tu ce citeşti?

— *Dan Căpitan de Plaiu* de cel mai mare poet din lume: Domnu V. Alecsandri. De ce spui: hu-huuu?

— Nu. Citeam *Cuore sau Inimă de Copil* de Edmond de Amicis: cel mai mare...

— Nu se poate. El spune: hu-huuu?

— Ce nu se poate?

— Sst.

Vorbesc în şoaptă de taină cei mici, care au paturile alături. Paturi de tablă, cu plasă la margină, ca să nu cadă prin somn.

— Voi sunteţi proşti.

Vorbeşte cel mare, măscăriciul.

— De ce suntem proşti? întreabă mînia cu două glasuri.

— Fiindcă sunteţi.

— Fiindcă ţi-am dat lampa noastră ca nişte proşti? Bine ! Dă-o înapoi...

Cel mare are totdeauna nevoie de bani. Seamănă cu tata. Mama îi spune: sac fără fund, dar nu se poate supăra pe el, fiindcă o face să rîdă. Vine la el cu « papucul », se încruntă, rîde, oftează şi se duce repede înapoi.

— Cum o faci tu să rîdă pe mama? îl întreabă uneori cei mici.

— Treaba mea ! — le răspunde el clipind iute şi ţuguindu-şi nasul de paiaţă cu resort.

Iar cei mici se uită la el, admirativi şi prepuelnici, ca la mînile scamatorului.

Dar ce-i, mă rog, cu lămpile de buzunar?

Iată:

— Vreţi voi să aveţi cîte-o lampă de buzunar?...

Cei mici vor, dar se codesc. Miroase a vulpe.

— ...Electrică, — zice. Apeşi şi s-aprinde; apeşi şi se stinge. La comandă. Dacă o aprinzi în palmă vezi cum curge sîngele...

— Tae? întreabă ei.

— Nu, proştilor. Luminează şi în corpul omului, unde se plimbă sîngele...

Multe mai ştie ! Grozav !

— ...Cu ea vezi inima cum bate. E foarte frumos. Arde cinci ani în şir...

Cumplit ! Cinci ani în şir ! E-hei !

— Vrem, răspund cei mici, cu nerăbdare în mînile stîrnite.

— Atunci aduceţi puşculiţele.

El (uliul) nu ştie unde-s puşculiţele celor mici.

Vin puşculiţele, grase ca prepeliţele, rotunde, grele şi atît de ghiftuite de economii, că nici nu mai zornăe.

El le cîntăreşte, se gîndeşte, se încoardă, se încruntă, se socoate, strîmbă din nas, şi spune că tare şi chiar deloc nu ştie dacă e de-ajuns pentru două lămpi care ard (cinci şi cu cinci zece) zece ani în şir, — dar că are să încerce...

Seara s-a înfăţişat cu trei (cincisprezece ani în şir) lămpi de buzunar (l-a păcălit pe prostul de negustor) şi două gogemite săptămîni n-a mai avut nevoe de vînzătorul de

haine vechi, care măcar o dată pe lună pleacă de lîngă biserica Sfîntul Ion-Gură-de-Aur cu altă pereche de pantaloni ai tatei.

Şi totuşi, «sacul fără fund» a amanetat şi lampa lui de buzunar celor mici care mai aveau o băncuţă ascunsă în cutia Lanternei Magice.

Aşa că lampa de buzunar din Noaptea Ajunului ei doi i-au împrumutat-o, ca să-l poată aştepta toţi trei, fără să ştie mama, pe Moş Crăciun.

— Fiindcă ţi-am dat lampa noastră ca nişte proşti? Bine! Dă-o înapoi.

Le-o dă, blînd ca mielul. Şi iar miroase a vulpe.

Ard, cam sperios, numai două lămpi de buzunar. Cei mici stau cu urechile ciulite spre patul celuilalt: ce-o fi făcînd?

Ce face? Rîde.

— Sst!

Dar rîde şi mai tare.

— Taci odată, că te-aude mama!

Rîde cu hohote, cum ştie numai el. Rîsul îl saltă în genunchi, alb în cămaşa de noapte, ca un gînsac care gîgîie. Şi rîde şi rîde şi rîde.

Lămpile se sting, cărţile dispar, inimile bat.

— Vrăsăzică nu dormiţi?

A intrat mama cu glasul cel straşnic. Vine deci şi rîndul «papucului».

— De ce rîzi?

— Ei mă fac să rîd.

Auzi!

Şi rîde păcătosul.

Dar rîde şi mama.

Rîd şi cei mici, cu faţa în pernă, rîd, rîd, — de ce rîd? Motanul deschide ochii. Mama crapă uşa sobei. Ochii motanului sclipesc cu solzi de aur. Jarul e roş. Trei perechi de ghete aşteaptă la gura sobei.

— De ce rîdeţi? Spuneţi-mi şi mie.

Cei mici arată cu degetul spre cel mare.

Cel mare arată cu degetul spre cei mici.

Şi rîd cu toţii, pînă cînd ostenesc.

— Acum ajunge, — hotărăşte mama, ştergîndu-şi ochii.

Îi înveleşte din nou, pe fiecare, îşi aduce cartea din etac, se aşează pe o pernă la gura sobei şi citeşte în lumina roşie.

De ce-au rîs?

De ce ninge?

De ce vine Moş Crăciun?

Vine?

Vine.

Sst.

Totul e alb. Şi mai alb cu fiecare fulg.

Gîndul pleacă pe horn, cu fumul, uitîndu-se cine vine? Cine vine? (dacă vine) spre casa celor trei... trei... trei iezi cucueţi...

...Dar se deschid deodată porţi de aur pe o lumină orbitoare. Somnul fuge, gonit de-o trîmbiţă.

Ce-i?

Ce-i?

Pe rînd, cel mare şi cel mijlociu se ridică în picioare, frecîndu-şi ochii.

Mama nu-i. În locul ei, la gura sobei, călare pe un cal cu tălpi de lemn, cel mic suflă în trîmbiţa adusă de Moş Crăciun. Pe fruntea lui e o lumină, în ochii lui, lumină, şi buclele-i sunt pline de străluciri.

De unde vine?

Ce-a făcut?

— Tu n-ai dormit? îl întreabă ca pe un călător ceilalţi.

Dă din cap că nu.

— Şi ce-ai făcut?

Misterul arde în ochii lor.

Dar el, legănîndu-se pe calul de lemn, cu trîmbiţa într-o mînă, dă din cap şi răspunde cu gravitate:

— Eu n-am să vă spun ce-am văzut.

* * *

Au trecut anii.

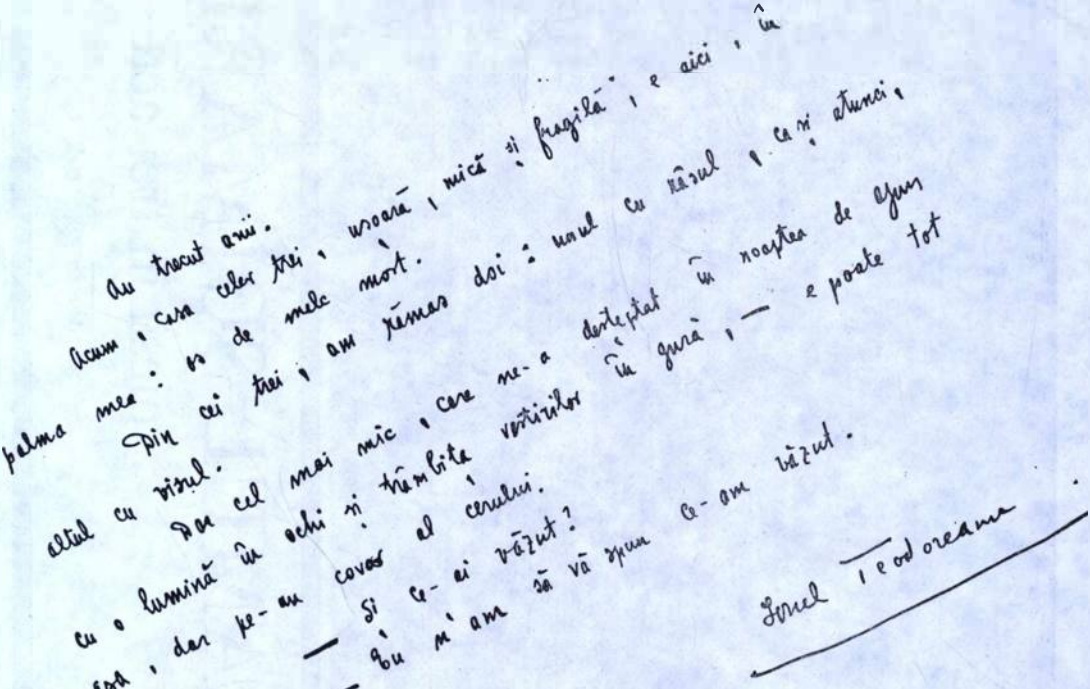
Acum, casa celor trei, uşoară, mică şi fragilă, e aici, în palma mea: os de melc mort.

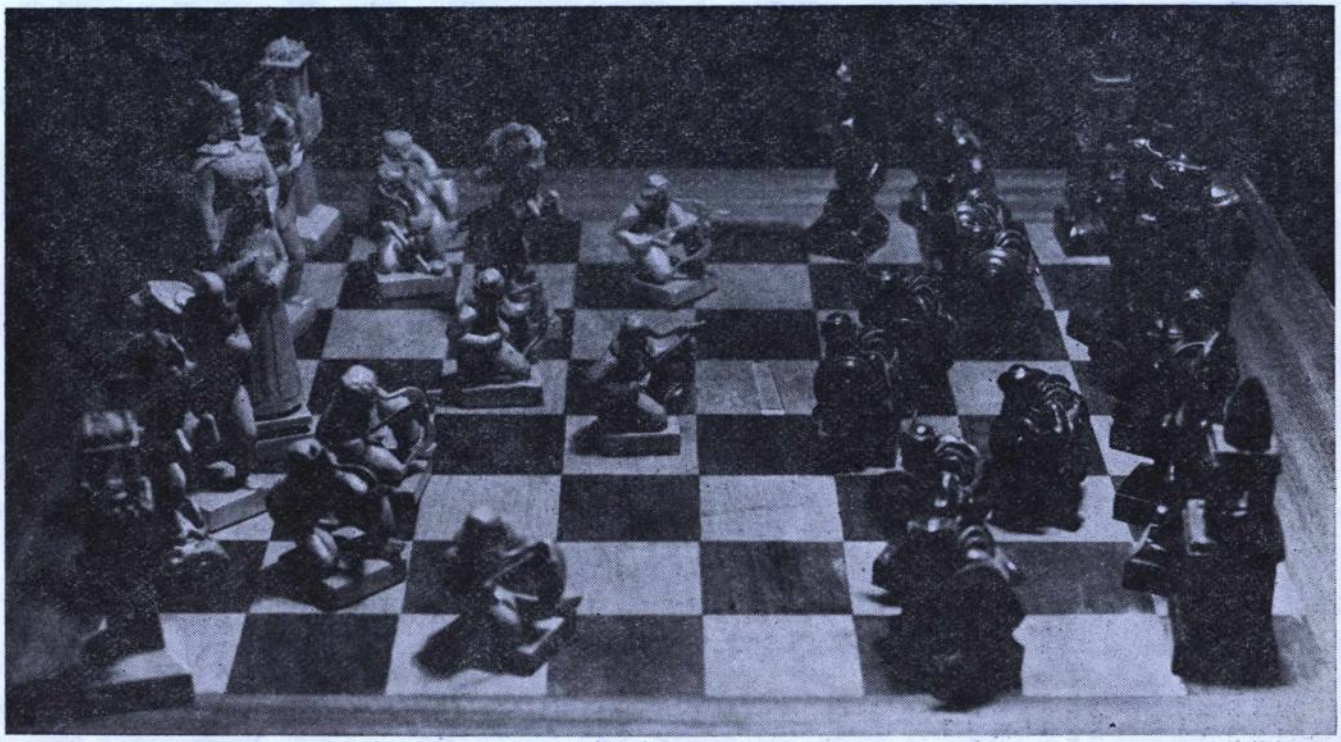
Din cei trei, am rămas doi: unul cu rîsul, ca şi atunci, altul cu visul.

Dar cel mai mic, care ne-a deşteptat în noaptea de Ajun cu o lumină în ochi şi trîmbiţa vestirilor în gură, — e poate tot aşa, dar pe-un covor al cerului.

— Şi ce-ai văzut?

— Eu n-am să vă spun ce-am văzut.

NEAMUL ȘOIMĂREȘTILOR

piesă în trei acte

continuare din nr. 2/78

Jocul de șah aparținînd lui Mihail Sadoveanu, transpunînd pe tablă o imaginară bătălie între armiile voievozilor români și oastea otomană (colecția Muzeului literaturii române).

Mihail Sorbul în viziunea lui Neagu Rădulescu.

M. Sadoveanu, caricatură de Sel, reprodusă în Bilete de papagal, nr. 304, din 1 februarie 1929.

ACTUL II

Scena IV

În palatul lui Coribut. Sala de recepție. Grupuri de nobile și nobili polonezi cari vorbesc și se plimbă. Bîrnovă și Șoimaru îmbrăcați ca șleahticii polonezi stau în colțul din stînga de vorbă cu Pan Zubowsky.

ZUBOWSKY (oprind un grup de nobili polonezi): **Am onoarea să vă prezint pe d[umnea]lui Pan Simion și d[umnea]lui Pan Teodor Barnovski de prin părțile Kievului** (nobilii se închină adînc).

BÎRNOVĂ: **Am făcut cunoștința lui Pan Nicolai Zubowsky, pe cînd vina pe domeniile d[umi]sale.**

ȘOIMARU: **Pan Zubowsky are un erete, cum n-am mai văzut încă prin părțile noastre.**

ZUBOWSKY: **Eretele meu? Văd eu că d[umnea]ta, Pan Teodor ești cunoscător... Eretele meu pe care-l cheamă Ali, e o pasăre măiastră... Știți cîți ani l-am învățat? Doi ani, domnilor, în fiecare zi! Și știți de unde mi-a fost adus? D[omni]lor, acest erete a fost furat ca să zic așa, pe cînd se învăța la zbor, de la Hanul Crimeii! Și știți cît mă costă?** (cu emfază) **D[omni]lor, mă costă o avere... D[umneavoas]tră dacă sînteți în adevăr cunoscători, și sînteți, ați băgat de seamă că Ali are capul lat, ciocul bine întors și ghiarele negre!**

ȘOIMARU: **Așa este.**

ZUBOWSKY: **Acum veți înțelege ce fel de om sînt eu! Eu sînt om ce petrec vara pe pămînturile mele și am o singură patimă: vînătoarea. Iar iarna petrec la Liov ori la Varșovia, unde pot să spun că mi-am ruinat tinerețele! Eu, d[omni]lor, nici nu m-am însurat și nici n-am să mă însor, căci din pricina vînătorilor, a chefurilor și a mazurcei am rămas cu fruntea cam pleșuvă.** (Își arată chelia).

BÎRNOVĂ (rîzînd): **Oi, pan Zubowsky, fii vesel și petrece, căci învățătura cea de veacuri spune că pulbere sîntem și-n pulbere ne vom preface.**

ZUBOWSKY: **Cel mult mă bucur că v-am ospătat și v-am cinstit cu vinul meu, iar acum că v-am adus în palatul lui pan Coribut, mare sfetnic al regelui nostru. Aici se va petrece minunat. E vorba să se așeze pace între magnați... Căci, vai nouă! Am ajuns în veacul din urmă!** (Grupul de nobili aprobă). **Turcul ne umilește. Tătarul ne calcă hotarele, ticălosul cazac ridică cerbicea! Ce vom deveni? Pînă cînd ne va roade politica? Pînă cînd neînțelegerile se vor rezima pe trufia personală?... Vom pieri, d[omni]lor mei, vom pieri!** (Gesticulînd și avîntîndu-se în grupul de nobili se îndepărtează.)

BÎRNOVĂ (încet lui Ilun, care s-a apropiat de dînsul): **Ați pus bine caii, ca la nevoie să-i avem la îndemînă?...**

ILUN (dă din cap afirmativ).

BÎRNOVĂ: **Stați la ieșire pentru orice întîmplare.**

ILUN (își pune mîinile pe piept și iese).

(De la intrarea lui Ilun s-a început un menuet, cîteva perechi încep să danseze.)

O VOCE TARE (de la intrarea principală): **Pan Vladimir Coribut!...** (menuetul încetează, toată lumea stă în loc).

CORIBUT (intră și salută ceremonios asistența, ce-i răspunde cu multă plecăciune): **Domnii mei, vă salut!** (Trece în fund și se înconjură de nobili mai distinși.)

ZUBOWSKI (revenit lîngă Bîrnovă și Șoimaru): **După cîte am aflat acum e vorba să se puie la cale o unire a lui Samoil Koreski cu domnița Ecaterina a răposatului Irimia, prințul moldovenesc.**

VOCEA DE LA UȘĂ: **Prințesa Elisabeta Movilevna.**

ZUBOWSKI: **Ați văzut?**

CORIBUT (galant, se duce întru întîmpinarea Doamnei Irimiei Movilă).

BÎRNOVĂ (lui Șoimaru): **Calcă peste 38 de ani văduva Ieremiei, dar e încă frumoasă și tînără... Iată-l și pe bietul Alexăndrel, pribeag cu surorile sale, Caterina și Ana, goniți din țara lor, deși către ea îi îndreaptă cu îndîrjire Doamna.**

ZUBOWSKY (arătînd pe un nobil ce se duce spre Doamna Ieremiei): **Aceasta-i Koreski.**

KORESKI: **D[oam]nelor și D[omni]lor, bun găsit!**

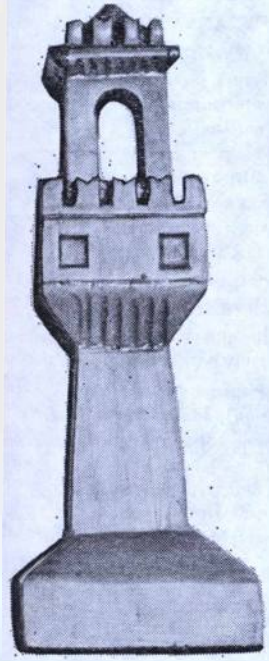
BÎRNOVĂ (lui Șoimaru care-l strînge de braț): **Ce este?**

ȘOIMARU: **Iat-o!**

BÎRNOVĂ: **Magda?**

ȘOIMARU: **Da, Magda Orheianului; Pan Zubowsky ne-a adus pe calea cea bună.**

BÎRNOVĂ: **Asta e minunata putere a întîmplării și văd că pînă acum toate au ieșit bine; dar nu mă strînge așa de tare de braț.**

[3]

ŞOIMARU: **Ea, în sfîrşit ea! ⟨Îmi simţesc⟩ Tot sîngele mi s-a grămădit la inimă. Parcă e mai frumoasă şi mai gingaşă acum...**

BÎRNOVĂ: **Ai dreptate.**

ŞOIMARU: **Pleacă de lîngă Doamna? Unde se duce? Pe cine caută cu ochii?**

BÎRNOVĂ: **Nu cumva te-a simţit că eşti aici? Dragostea face şi minuni de acestea. Eu însă în ochii aceştia n-am avut niciodată încredere...**

ŞOIMARU: **Pentru ea am străbătut o ţară şi-am intrat aici prin înşelăciune? Acum o găsesc şi parcă mi-e teamă.**

BÎRNOVĂ: **A venit şi clipa pimejdiei.**

MAGDA (se apropie de un nobil polon, acela i se închină).

BÎRNOVĂ (apucînd pe Şoimaru de braţ): **Ţine-ţi firea, Tudore! Nu uita că sîntem dintr-ai lui Tomşa şi ne pierdem capetele.**

ŞOIMARU (către un nobil din apropiere): **Pane, rogu-te să nu te superi! Eu sînt străin şi nu cunosc lumea de aici. Ai putea să-mi spui, luminăţia ta, cine-i tînărul din spatele doamnei de lîngă perdea?** [1]

NOBILUL: **Acela care spune vorbe dulci fetei celei năltuţe?**

ŞOIMARU: **Da.**

NOBILUL: **Acela-i om de soi, e un nepot al Radzivililor. Îl cheamă Pavel Minski. E lituan şi are moşii de nu le mai ştie marginile... Vorba lui cu fata trebuie să aibă un înţeles... Fata e a unui boier moldovean. Într-adevăr frumoasă. Dar ce te uiţi aşa?**

ŞOIMARU: **A, nu. Mă uitam. Mă gîndeam... Cunosc şi eu pe domniţă.**

[1] Şters cu creion negru şi adăugat: *care vorbeşte cu d[oam]na, acolo pe scară?*

NOBILUL: **Da, frumoasă copilă!** (Se îndepărtează.)

BÎRNOVĂ (filozofic): **Vin nouri de furtună**[2]**. Doamne, acum înţeleg încă o dată de ce ai alungat pe cei dintîi oameni din rai.**

ŞOIMARU: **A, acum înţelegi?**

BÎRNOVĂ: **Nu înţelegi nimica. Vei face o prostie.** (Îl ia de braţ. Muzica începe să cînte. Muzică. Perechile se împrăştie.)

ŞOIMARU: **Dă-mi drumul!**

BÎRNOVĂ: **Ţine-ţi firea!**

ŞOIMARU: **Dă-mi drumul...** (Scapă din mîinile lui şi se amestecă în mulţime.)

BÎRNOVĂ: **Fire furtunatică. Se prăpădeşte! Să ies de aici cît mai e vreme. Numai aşa aş putea să-l scap şi pe dînsul.**

MAGDA (iese în faţă urmată de Minski): **Îmi place... îmi place muzica, Pan Minski!**

MINSKI: **A, nu... mie nu-mi place, căci mă împiedică să-ţi aud glasul.**

MAGDA: **Şi ce spui domnia ta e o muzică, tot atît de plăcută.**

MINSKI: **Dacă aş spune tot ce inima mă-ndeamnă, ai auzi melodii cereşti.** (Magda rîde cochetă.) **Dacă vorbele ar putea lua fiinţă — atunci în preajma dumitale s-ar preface în fluturi trandafirii şi te-ar căuta ca pe o floare.**

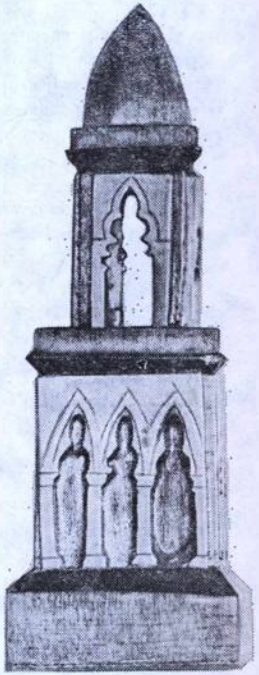
MAGDA: **A, pan Minski, n-am ştiut că eşti poet.**

MINSKI: **Sînt poet, domniţă, de cînd te-am cunoscut.**

MAGDA: **Iată o mare descoperire.**

MINSKI: **De cînd te-ai arătat în locurile acestea, ca o crăiasă din legende, gingaşă cînd mergi, neînţeleasă cînd zîmbeşti, c-o privire în care se poate ascunde fericire, ori nenorocirea mea...**

[2] Şters cu creion negru.

[4]

MAGDA: **A nu, nu vorbi de nenorocire... de neno...** (zărește deodată în față pe Șoimaru. Îl privește o clipă împietrită, apoi deodată izbucnește într-un rîs isteric.)

MINSKI: **Ce este, domniță?**

MAGDA: **A, nimic, mi-a trecut. Mai spune-mi, pan Minski, lucruri plăcute...**

MINSKI (lui Șoimaru, care l-a dat puțin la o parte): **Mă rog, ce înseamnă asta?**

ȘOIMARU: **O greșeală, pan Minski; am vrut să spun un singur cuvînt domniței.**

MINSKI (dîndu-se puțin la o parte, cu o curtoazie rece): **Poftim!**

ȘOIMARU (insinuant): **Un cuvînt tainic.**

MINSKI (măsurîndu-l cu dispreț): **Un cuvînt tainic?**

ȘOIMARU: **Da.**

MINSKI: **Nu-nțeleg ce vreți să spuneți prin aceasta.** (Privind la atitudinea nepăsătoare a Magdei.) **Dealtfel mi se pare că vă înșelați asupra domniței... O confundați...**

ȘOIMARU: **Aceasta nu puteți să știți d[umnea]voastră. Domnița ar putea să vă dea lămuririle cuvenite...**

MINSKI (intrigat): **Domniță, cine este domnul acesta?**

MAGDA (ezitînd un răspuns).

ȘOIMARU: **Răspunde, domniță!** (Magda tace.) **N-ai pentru mine nici o vorbă?**

MAGDA (zîmbind lui Minski): **Nu-l cunosc!**

ȘOIMARU (aprig): **Nu mă cunoști? Dumnezeule!** (Duce mîna la paloș.)

STROE (care apare cu cîteva replici înainte și se așează între Magda și Șoimaru): **Minunată întîmplare...**

MINSKI: **Poate că-l cunoști d[umnea]ta, pan Stroe?**

STROE (rîzînd și scoțîndu-și burta în afară): **Cunoaștem, cum nu... Cu ce împrejurare pe la noi, pan Tudore? Magdă...**

MINSKI (repede): **Domnița Magda nu cunoaște pe acest strein.**

MAGDA: **Da, tată, nu-l cunosc...**

STROE: **Nu-l cunoști? Tot ce se poate...**

MINSKI: **O spui și d[umnea]ta asta, jupîn Stroe?**

STROE: **Și chiar dacă l-ar fi văzut undeva, poate nu-și mai aduce aminte...**

ȘOIMARU: **Nu-și mai aduce aminte?**

STROE: **Asta se poate și s-a mai văzut...**

ȘOIMARU: **Așa vorbești cu mine, jupîn Stroe? Se poate uita așa de curînd ce-a fost între noi?**

STROE: **Cum ai spus? Ce-a fost între noi?**

MAGDA: **Sfîrșește odată, tată, cu acest străin.**

STROE (arogant și cu glas tare): **La urma urmei, nu înțeleg un lucru: ce cauți d[umnea]ta aici, căci eu te știu căpitan în simbria lui Tomșa.**

D[OAM]NA IERIMIA (ridicîndu-se din jețul în care sta, tare): **Cine-i căpitan în simbria Tomșei, jupîn Stroe?**

STROE: **Omul acesta! Îl cheamă Tudor Șoimaru.**

D[OAM]NA IRIMIA: **Ce caută aici? Desigur că e o iscoadă?**

MINSKI (trăgînd sabia): **Trădare! E iscoadă!**

UN NOBIL: **Cine-i iscoadă?**

ALTUL: **Ce trădare?** (Se face roată în jurul lor.)

D[OAM]NA IRIMIA (lui Coribut): **Pan Vladimire, viața noastră este primejduită chiar în palatul domniei tale.**

CORIBUT: **Să se închidă ușile și să vie straja!**

ȘOIMARU (lui Stroe): **Asta ți-e răsplata, jupîn Stroe?**

STROE: **Eu cu oamenii lui Tomșa nu stau de vorbă** (îi întoarce spatele și se retrage).

CORIBUT (către șeful gărzii roșii, arătîndu-l pe Șoimaru): **Arestați-l.**

ȘEFUL GĂRZII (lui Șoimaru): **Dă sabia!** (La gestul de împotrivire al lui Șoimaru, garda sare asupra lui și-l dezarmează.)

CORIBUT: **Să fie pus la proprire. Iar mîine îl vom cerceta.**

GARDA (iese ducînd cu ea pe Șoimaru).

NISTOR URECHE (aducînd pe Stroe în fața D[oam]nei Ieremiei și a lui Coribut): **Se pare că vom descoperi cheia întîmplării, luminată Doamnă! Pan Vladimire, ascultă și dumneata! Știți ce spune dumnealui, jupîn Stroe Orheianu? Din vorbele lui m-am lămurit pe deplin.**

STROE: **Iată despre ce e vorba, măria ta. Într-o împrejurare oarecare, după lupta cu nemernicul Tomșa și cu păgînii, am văzut pe acel oștean în tovărășia lui Cantemir.**

CORIBUT: **Se poate? Cantemir beiul?**

STROE: **Pe cinstea mea, măria ta și domnii mei! N-am putut atunci să le arăt mînia și disprețul meu, căci eram la strîmtoare, dar i-am cunoscut și-a trebuit să-i sufăr, măria ta și domnii mei, deși eram dezgustat și i-aș fi vrut mai degrabă înălțați în furci.**

NISTOR: Eu socotesc că iscoada aceasta a venit cu rost între noi. Cantemir, după cîte ştiţi cu toţii, a trecut hotarul şi pradă cu nohaii lui. Ce caută aici un oştean în leafa lui Tomşa şi legat cu beiul din Bugeac?

DOAMNA IRIMIA (spre Alexandru): Îţi va fi vrut viaţa ta.

NISTOR: Ori mai degrabă să audă planurile şi sfaturile noastre. Asta e tot aşa de primejdios.

CORIBUT: Doamnă, îl voi cerceta eu singur. De va fi nevoie îl vom pune la cazne, şi apoi vom da poruncă să-l spînzure (către nobilii care au făcut cerc în jurul lor). D[omni]lor, întîmplarea din această seară, deşi a fost foarte displăcută, a fost bine venită căci ea ne-a amintit că aveam o datorie de împlinit faţă de patria noastră. Fierul şi focul nohailor au intrat în pămînturile de la margine. Nenorocirea se poate întinde. Vă rog să aveţi în vedere, înainte de toate, interesul demnităţii noastre şi neştirbirea vechii şi glorioasei noastre Polonii... De mîine să ne adunăm puterile şi să zdrobim pe duşman.

NOBILII: Moarte necredincioşilor!

UN NOBIL: Sînt la dispoziţia d[umi]tale, pan Vladimir Coribut, cu o sută de călăreţi.

ALTUL: Eu pot ridica uşor două sute de oameni.

VOCI: Şi eu! şi eu! şi noi! cu toţii!

O VOCE: Toată căzăcimea va cădea asupra lor.

CORIBUT: Vă mulţumesc, domnilor, de frumoasele sentimente ce arătaţi faţă de demnitatea Poloniei. Mîine sînteţi aici cu toţii invitaţi aici în Dietă, ca să hotărîm cu temeinicie asupra împrejurărilor ivite din pricina năvălirii lui Cantemir. (Către d[oam]na Irimiei) Înaintea Domniei Tale doamnă se vor pune piepturile nobililor Poloniei.

DOAMNA IRIMIA: Mulţumesc, pan Vladimir, totdeauna am găsit scăpare şi scut în republică. Totdeauna în acest pămînt care pot zice că-i patria mea şi-a copiilor mei, am găsit ajutor de braţe tari, pentru dobîndirea drepturilor asupra Moldovei.

CORIBUT: Astăzi Craiul vrea pace cu Padişahul şi nu se cade ca un sfetnic al său să facă alte legăminte... Dar toate se îndeplinesc cu răbdarea... Vremea dă pe rînd dreptate tuturora... De ce ar fi vitregă cu domnia ta!?...

DOAMNA IRIMIA: Îţi mulţumesc încă odată, pan Vladimir, şi pentru ospitalitatea d[umi]tale... Mine în zori de zi plecăm la Liova. (Se ridică să plece, Coribut se înclină adînc. Orchestra începe un marş al timpului, dar deodată de afară se aude o larmă îngrozitoare.)

CORIBUT: Ce înseamnă asta? Ce larmă e afară! Să mi se aducă îndată ştire. (Un servitor dă buzna cu ochii speriaţi şi cu părul vîlvoi.)

SERVITORUL: Stăpîne!... măria ta!

CORIBUT: Cum îndrăzneşti, nenorocitule, să te înfăţişezi în faţa mea în asemenea stare?

SERVITORUL (căzînd în genunchi): Măria Ta, vin tătarii!

CORIBUT: Ce-ai spus?

SERVITORUL: Tătarii.

CORIBUT: Au îndrăznit necredincioşii să se avînte pînă aici? Cum de n-a sosit nici o ştire mai din vreme? Nu s-a văzut mai întîi lumina incendiilor în satele cazacilor şi-a prostimii? De ce taci? Au pus foc tîrgului! Vorbeşte!

SERVITORUL: Nu ştiu, înălţime! Toată lumea strigă jos şi pe uliţi că vin nohaii!... I-auzi!

CORIBUT (liniştit şi poruncitor): Ieşiţi, domnilor! Daţi-mi armele mele! Avem datoria să ne apărăm pînă la moarte. (Doamna Iremiei, căreia i-a venit rău şi e susţinută de ai săi şi de Magda.) Doamnă, linişteşte-te, vom face scut cu piepturile noastre.

CĂPITANUL (căpitanul de gardă intră repede): Înălţime!

CORIBUT: Vorbeşte, unde sînt? S-au ridicat oştenii noştri?

CĂPITANUL: N-au fost tătarii, măria ta.

CORIBUT: Cum? Ce?

CĂPITANUL: Ci numai un zvon stîrnit prin mulţime.

MAGDA (doamnei): Măria ta, a fost numai un zvon.

CORIBUT: Cum numai un zvon?

CĂPITANUL: Un zvon ca să se nască învălmăşeală şi zăpăceală...

CORIBUT: Nu pricep!

MAGDA: Eu înţeleg! (Cu admiraţie.) Sînt oameni vrednici şi tari.

CĂPITANUL: Înălţime, nimeni nu-i vinovat. Am avut de-a face cu nişte vicleni îndrăzneţi care au pus la cale fuga iscoadei... acum cîteva clipe.

MAGDA (neputîndu-şi stăpîni bucuria): Şi-a scăpat Tudor Şoimaru? (Revenindu-şi): Ce întîmplare ciudată...

CORIBUT: Ne-a scăpat! Nu se poate! Nenorociţilor!

CĂPITANUL: Înălţime, prinsul s-a făcut nevăzut.

CORIBUT: Şi-ndrăzneşti să mi-o mai spui?! O asemenea ruşine n-am mai păţit niciodată... Să se pregătească bicele şi să se dezbrace pînă la piele

străjile ce le-au scăpat... Să-i bată pînă la sînge... (Ieșind furios.) **Pînă la sînge...**

PERDEAUA

Scena [a] V-a

Aceeași cu scena a II-a. E seară. Focul arde în cuptor. Șoimaru stă gînditor pe un scaun lîngă cuptor.

MIHU (intră și aduce cu sine o tașcă de piele pe care o pune cu grijă pe masă, apoi se așează pe laviță tăcut).

ȘOIMARU (după o pauză destul de lungă): **Curînd vom merge la Domnie, moș Mihule.**

MIHU (posomorît): **Vorba asta am mai auzit-o eu...**

ȘOIMARU: **Tomșa Vodă s-a arătat cu dragoste pentru dreptatea noastră. Pînă atunci să mă hodinesc de rănile și durerile mele.**

MIHU (se ridică de pe laviță și încet vine la Șoimaru, punîndu-i mîna pe umăr): **Băiete, ieși la lumină și privește soarele cu lucire de toamnă... Eu cunosc oamenii. Tu ai avut, copile, un necaz de dragoste.**

ȘOIMARU (oftează adînc).

MIHU: **În adevăr, tu ai fost un pribeag. Și neamurile nu le-ai cunoscut. Noi ți-am fost și-ți sîntem poate încă străini. Dar cît ai petrecut tînăr, ai fost ca mînzul cel sălbatic și neștiutor. Acum, la cele dintîi dureri, trebuie să simțești și tu, că omul nu poate trăi singuratec pe pămînt.**

ȘOIMARU: **Vă am pe voi...**

MIHU (zîmbind): **Tu vorbești din vîrful buzelor, nu din inimă, dar așa este... Și-un fir de iarbă își are rădăcina lui. Tu nici nu bănuiești cîte legături ai în pămîntul acesta pe care îl calci. Noi avem sub brazdă, în țărîna neagră, mai mulți Șoimărești decît trăiesc astăzi. Bunii și străbunii noștri toți sînt dedesupt și dacă ai venit la pămîntul tău, să știi că mîna cea fără greș a lui D[umne]zeu te-a îndreptat.**

ȘOIMARU: **A, moșule Mihu, te privesc printr-o pînză de lacrimi.**

MIHU: **Ce brat de criță și ce suflet neîntinat ai tu, copilule! Eu te-am înțeles dintr-o privire, cînd te-ai arătat între noi întîia oară. Dar tot atunci am înțeles că încă nu ești al nostru. O furtună te sufla pe alte căi. Dar eu**

știam c-ai să te întorci. (Pauză... Mihu se depărtează de Șoimaru, trece la masă fără a pune mîna pe tașca de piele, oftează adînc, apoi timid revine la Șoimaru, îi apucă mîna... cu o durere adîncă): **Singuratic și mîhnit, să știi c-am trăit eu pe lume! Eu nu m-am însoțit cu nimeni și copii n-am avut. De aceea D[umne]zeu te-a trimis la mine ca să fii brațul meu!** (Pauză) **Îți aduci aminte tu din pruncie de codrii noștri și de apele noastre și de turmele de pe nesfîrșite imașuri?**

ȘOIMARU: **Îmi aduc aminte.**

MIHU: **Toate au fost cîștigate cu sînge vitejesc de Șoimaru cel bătrîn și de cei patru feciori ai lui, acu două sute și mai bine de ani, în domnia lui Alexandru cel Vodă bun!...** (Trece la masă și bate cu palma pe tașcă): **Noi avem uric de la el, cu pecete domnească, ș-avem întăriturî de la Ștefan cel Bătrîn și de la Vodă Rareș, de cînd stăpîneam și peste tătarii din Bugeac... Tu nu te-ai gîndit niciodată la toți cîți au trăit înaintea noastră? Nu te-ai gîndit... Erai un copil și erai un strein.**

ȘOIMARU (se ridică greu de pe scăunel și vine în mijlocul scenei. Oftează.): **Aș vrea să văd mormîntul tatei.** (Toaca începe să bată.)

MIHU: **Să mergem întîi la biserică... Astăzi avem slujbă pentru sufletul morților.** (Pauză. Se aude și clopotul.) **Cînd eram noi stăpîni pe toate pămînturile noastre, apoi clopotul acesta nu se auzea de la hotarele moșiei...** (se duce în fund, deschide ușa, se văd oameni trecînd la biserică... arătîndu-i): **Ei pe tine te așteaptă ca pe Domnul Hristos...** (Închide ușa merge lîngă Șoimaru, se uită adînc în ochii lui și-l duce la masă așezîndu-l pe un scaun. Mai face cîțiva pași prin odaie, apoi intră direct în subiect): **Știi tu de ce s-a iscat pricină între noi și Orheianu? Tabunul nostru de cai a fost găsit într-o bună dimineață păscînd lîngă curtea Orheianului. Toți haidăii lui s-au ridicat cu ciomegele, au bătut caii și i-au închis în ocoale, iar boierul a scris carte la ispravnic, la vornic și la domnie... De aici judecată dreaptă cu mărturii mincinoase, noi răzeșii am plătit gloabă ca pentru moarte de om, jumătate întreagă din moșia noastră!**

ȘOIMARU (uluit): **Jumătate de moșie? Pentru...**

MIHU: **Aceasta a fost dreptatea lui Aron Vovă.**

ȘOIMARU (indignat): **Și voi ați tăcut?**

MIHU: **Tatăl tău Ionașcu era oștean ca și tine. Își începuse anii sub Ion Vodă cel Cumplit și-i sîngerase multe răni la Roșcani. Atunci în nemila acelei vremi s-a ridicat el, și-a desprins sabia din cui și s-a încins cu ea. Ne-a chemat pe tot neamul la biserică și-a cuvîntat așa fel: « Fraților, mai**

bine să ne acopere țărîna mormîntului decît să ne plecăm». Atunci au jurat toți în biserică, ș-au bătut mătănii înaintea lui Dumnezeu.

ȘOIMARU: Și v-ați răsculat fără a mai cere odată dreptate?

MIHU: Ba mai întîi am fost la Vodă, dar Aron ne-a răspuns că atunci cînd vine o pricină între un răzeș și un boier de mîna întîi, dreptatea nu poate să fie decît de partea boierului! Ai auzit? Atunci ne-am ridicat cu plugurile și-am tras o brazdă pe unde era hotarul nostru cel vechi.

ȘOIMARU (lacom): Grăiește, moș Mihule!

MIHU: Au venit călărași de la Bîrlad. Noi am prins caii, și-am încins săbiile. Și s-au sculat cu noi multe sate către Soroca, pentru jafurile și ticăloșiile dăbilașilor. Atunci Vodă singur a venit să facă rînduială. Și-a pus coiful cu bold și-a încălecat pe-un cal cu frîie bătute cu argint, și-a repezit asupra noastră dărăbani și călărime. (Pauză) Ne-am tăiat în săbii, ne-am împuns cu sulițele, ne-au răzbit.

ȘOIMARU (încet, cu teamă): Și taică-meu?

MIHU: Ai răbdare, copilule, să ajung acum și la Ionașcu. Și dacă ne-au răzbit a trebuit să ne plecăm la dreptatea domnească. S-a așezat în scaun în curte la Murgeni. Ș-a adus înainte-i pe oamenii noștri cei mai bătrîni. A zis scurt: « Să le taie capetele!...» Și oștenii cu săbiile au retezat capetele. Și-a chemat pe tatăl tău, pe Ionașcu. Atunci a strigat Orheianul: « Acesta-i căpetenia, Măria Ta!». « Bine — zise Aron-Vodă cu liniște. Foarte bine!... Află Ionașcule, că pentru necazurile acestui boier, pentru risipa averei lui, pentru încălcări și pentru toate valurile care au avut a le suferi din pricina voastră, i se cuvine lui jupîn Stroe, pe ce i-am dat noi odată, încă o dată din ce v-a rămas vouă». Atunci a strigat părintele tău cu tărie: « Mărite Doamne, pentru această dreptate, Dumnezeu din cer îți va plăti». Stroe a prins a răcni: « Mișelule!... Cum cutezi a vorbi astfel Domnului tău? » « Foarte adevărat», zice Vodă, « pentru cutezarea lui bate-l cu buzduganul!...» Ș-atunci i-a repezit Aron lui Stroe buzduganul persienesc, în chip de diavol cu coarne ascuțite. Orheianul din zbor l-a prins de coadă și a împuns cu el în piept pe tatăl tău, apoi l-a trăsnit în frunte de trei ori de l-a sîngerat și iar l-a împuns cu coarnele ascuțite în limitele ochilor și iar l-a bătut cu măciuca în moalele capului!... Așa a căzut părintele tău, copilule, pentru dreptate.

ȘOIMARU (se ridică greu din locu-i și-i cade în brațe lui Mihu): Uncheșule Mihule, iartă-mă!

MIHU (mîngîindu-i fruntea): Mergem la biserică, copilule. Astăzi avem slujbă pentru sufletele morților!...

ȘOIMARU: Uncheșule![3] N-am să mor pînă ce nu voi plăti... Ochi pentru ochi, sînge pentru sînge...

MIHU: Să mergem, copilule!

(Ies amîndoi, ușa se închide în urma lor.)

PERDEAUA

Scena VI

Palatul domnesc. Logofeția. Mihu, Pă[rintele] Ștefan, Bîrnovă și Tudor Șoimaru stau de vorbă.

MIHU: Va să zică Vodă Tomșa se gătește de domnie lungă.

BÎRNOVĂ: Dă!... parcă cine poate ști întîmplările ceasului ce vine? Domnia lui Vodă Ștefan e în mîna lui Ahmed Sultanul.

PĂR[INTELE] ȘTEFAN: Va da Dumnezeu și va sta, căci după cîte se zvonește în țară e om cu priință pentru norod.

BÎRNOVĂ: Da, așa este... însă îi crunt, părinte, și dintr-un cuvînt varsă sînge. De multe ori și la ospețe răpune capete boierești. Asta nu e bine.

PĂR[INTELE] ȘTEFAN: Așa-i voia lui Dumnezeu.

MIHU: Așa se aude că a fost și Lăpușneanul. Așa a fost și Ion Vodă. S-au pus cu paloșul asupra boierimii.

ȘOIMARU (glumeț): Ce zici, uncheșule[4] Mihule? Te bucuri că ai ospătat la o masă domnească?

MIHU: Nu prea, băiete, căci am rămas flămînd. Acum aștept pe Vodă la divan. Poate dreptatea lui m-a sătura.

BÎRNOVĂ: Vodă îi un om ager... Dreptate vă va da și pentru că o aveți și pentru că Orheianul e fugar, dar și pentru că vrea să aibă la apa Răutului un steag de călărești credincioși.

MIHU: Ai lui vom fi. Amin! Numai să ne aline amărăciunea.

ȘOIMARU (bucuros): Va fi lesne, moșule, căci eu văd că-i de partea noastră.

MIHU: Nu așa!

ȘOIMARU: Dar cum?

---

[3] Corectat cu cerneală neagră în: Să știi, moșule!
[4] Transformat în *moș* cu cerneală neagră.

MIHU: **Nu dreptate cu părtășie! Eu vreau să ne judece divanul și domnul după urice, după mărturii, după toată rînduiala, cu toată credința, căci dreptatea e numai una pe pămînt cum în cer e numai un singur Dumnezeu.**

BÎRNOVĂ: **Aici ai grăit înțelepțește, moș Mihule...**

ARMAȘUL (intră și bate cu toiagul în podele): **Măria sa.**

TOMȘA VODĂ (intră urmat de boieri. Zărind pe Șoimărești): **Aha! Aicea sînteți?**

ȘOIMARU (plecîndu-se adînc, cu preotul și Bîrnovă. Mihu cade într-un genunchi): **Da! Măria Ta, așteptăm dreptatea ca pe Hristos.**

TOMȘA: **Dreptatea? Aha! Se poate! În țara asta avem de făcut numai orînduieli și dreptăți. Unde mă întorc, jaf și viclenie. Unde-i Iancu Țiganu? Să vie! Are de înjunghiat cîțiva berbeci pe ziua de azi. Pînă atunci să cercetăm pricina gospodarilor acestora.** (Tomșa Vodă se așează în jețul din mijloc, apoi ceilalți boieri după rang la dreapta și la stînga lui.)

LOGOFĂT STIRCEA (după o pauză, cercetînd între hîrtiile de pe masă): **Măria Ta, astăzi avem de judecat pricina răzeșilor din Orhei, cu dumnealui jupîn Stroe Orheianu.**

TOMȘA (făcîndu-se că îl caută pe Stroe): **Dar nu văd pe jupîn Stroe.**

LOGOFĂTUL : **Lipsește, măria ta.**

TOMȘA: **Aha! Lipsește! Aista-i berbecul cel mai bătrîn... Nu-i așa, cinstite jupîne, că acel ce nu se înfățișează la judecata Domnului său, arată el singur prin aceasta că este vinovat?**

NICORIȚĂ (din spatele domnului, lingușitor): **E foarte adevărat.**

LOGOFĂTUL (cu nasul în hîrțoage): **El e viclean către Vodă și hain către moșie.**

TOMȘA: **Atunci să fie judecat și osîndit.** (Mai mulți boieri dau din cap afirmativ.)

UN BOIER (incet): **Cam scurtă judecată.**

ALT BOIER: **Astea-s toate judecățile Tomșei.**

UN BOIER: **Pînă ce s-o milostivi D[umne]zeu și om scăpa de dînsul.**

TOMȘA: **Parcă ați spus ceva?**

UN BOIER: **Cuvîntul măriei tale e lege... asta spuneam.**

TOMȘA: **Ei, oameni buni, spuneți-vă cu inima deschisă amărăciunea.**

ȘOIMARU (după o clipă de pregătire): **Măria Ta, pricina noastră e cunoscută căci e pornită din vechi vremuri... Pentru ea au murit mulți de-ai noștri și-am pătimit pînă în aceste zile ca și cel răstignit pe cruce. E o pricină veche de pămînt. Dreptul nostru, dăruit de Voievozii cei vechi, a fost călcat în picioare și răpit prin silă.**

TOMȘA: **Da, da.**

PĂRINTELE: **Mărite Doamne, noi sîntem neamuri și am fost totdeauna cu credință la domnie, dar amară a fost plata ce ni s-a dat.**

MIHU: **Amară și sîngeroasă. Boierul Stroe Orheianu a pornit o plîngere împotriva noastră la domnia lui Aron Vodă. A adus mărturii mincinoase, ne-a răpus și ne-a răpit moșia. Atunci Ionașcu, fratele meu, cu toate neamurile noastre s-au sculat cu arma pentru dreptatea lor. Au fost zdrobiți și stinși în sînge. Și-am rămas săraci și goi, nemernici și amăriți pînă în ziua de azi.** (Pauză.) **Doamne, tu ai auzit suspinul[5] nostru, cercetează pricina și dă-ne dreptate după care de atîta vreme suspinăm.**

TOMȘA: **Să cercetăm și dreptatea să iasă la lumină ca apa cînd a lovit în stîncă toiagul lui Aron.**

---

[5] Înlocuit cu *plînsul*, scris cu creion albastru.

PĂRINTELE: **Amin!**

VORNICELUL IOSIF MURGĂCEANU: **Doamne, boieri dumneavoastră! Pricina asta nu-mi este necunoscută, căci răzeşii de pe Răut au mai pornit judecată, ş-au mai venit cu jalba, dar întotdeauna au fost alungaţi. Este adevărat ce spun ei.**

TOMŞA: **Atunci hotărîrea noastră nu poate fi decît una.**

MIHU (care în acest timp a desfăcut de la şoldul lui Şoimaru taşca de piele galbenă, o aşează încet pe masa divanului): **Mărite Doamne, şi cinstiţilor boieri! Vă rog în genunchi să deschideţi şi să cercetaţi aceste îndreptări ale noastre! Aici este uricul nostru cel mai vechi, dincoace sînt întăriturile altor domni. Vrednicul logofăt de slovenie să le citească şi să le mai tălmăcească odată!** (Logofătul scoate pergamentele şi le întinde în faţa lui Vodă.) **Întindeţi mînile şi pipăiţi peceţile şi le vedeţi neştirbite, şi vedeţi şi mărturiile scrise şi întărite de Vlădica de la mînăstirea Comana — ale unor oameni vechi, dintre care unii au răposat, iar alţii nu se mai pot purta. Din ele se vede că la cea dintîi pricină, cînd s-a pus grozav hatalm asupra noastră pentru herghelia prinsă — au venit mărturii mincinoase şi a ridicat boierul neadevăruri împotrivă-ne. Iar pentru a doua răşluire, poate îşi aminteşte şi cinstitul boier care s-a milostivit să ne ia apărarea.**

UN BOIER: **Atunci, răzeşii s-au sculat cu armele!**

ŞOIMARU (Înălţîndu-şi capul): **Cel ce s-a ridicat a fost părintele meu, Ionaşcu ... Pentru dreptate s-a ridicat şi boierul Stroe l-a bătut cu buzduganul şi l-a vîrît în pămînt.**

MIHU: **Şi oare noi nu sîntem neamuri? Şi moartea lui Ionaşcu n-a răscumpărat neascultarea noastră? Şi dreptul nostru nu rămîne tot curat?**

TOMŞA (cu bunătate): **Să cercetăm toate hîrtiile răzeşilor.**

VORNICUL MURGOCIANU: **Doamne, tot ceea ce spun răzeşii e curat adevăr. Boierul Stroe le-a luat cu sila moşia.**

PĂRINTELE ŞTEFAN: **În faţa lui Dumnezeu cel mare, încredinţez, Măria Ta, că mărturiile scrise şi legate sînt făcute după ştiinţă şi dreptate.**

TOMŞA VODĂ ŞI BOIERII. (cercetează documentele împreună).

MIHU: **Aşa, Mărite Doamne şi Prea cinstiţi boieri! Cu dreptate şi fără părtinire.**

BÎRNOVĂ (încet Şoimăreştilor ce s-au retras mai la o parte): **Pricina voastră merge bine.**

PĂRINTELE: **Cum o hotărî Măria Sa!**

ŞOIMARU (arătînd spre boieri): **Că de-ar fi vorba numai de dumnealor...**

MIHU: **Sînt şase mii de fălci la mijloc.**

ŞOIMARU: **Şi curtea de la Murgeni.**

MIHU: **Aceea putem să i-o lăsăm lui, că noi n-avem ce face cu ea...**

BÎRNOVĂ: **Ia tăceţi, că mi se pare că s-a isprăvit.**

PĂRINTELE: **Să ascultăm hotărîrea domnească.**

TOMŞA (tuşeşte de cîteva ori, apoi bate cu inelul domnesc în masă. Pauză. Dictînd logofătului): **Io, Ştefan Tomşa Voevod cu mila lui D[umne]zeu Domn al Moldovei, cercetînd pricina răzeşilor din Şoimăreşti cu jupînul Stroe Orheianu, precum că ar fi stăpînind acesta din urmă pe nedreptate pămînturile răzeşilor din Şoimăreşti, pămînturi dobîndite şi împuternicite prin urice domneşti, am hotărît împreună cu divanul ţării ca toate aceste pămînturi să se întoarcă cu sfîntă dreptate... şi răsplată de credinţă pentru Domnie, răzeşilor...**

PĂRINTELE: **Oameni buni, Dumnezeu ne-a izbăvit.**

TOMŞA: **Aşa că pămînturile lor strămoşeşti să se mărginească în vechile hotare, cum scrie la uricul lui Alexandru Voevod, după cum urmează: La mează noapte...**

MIHU (în genunchi): **Măria ta!**

CORTINA

Mihail Sadoveanu, desen de Adina Paula Moscu, mînăstirea Neamţ, 1956 (Cabinetul de stampe al B.A.R.S.R.).

ACTUL III

Scena VII

La Moș Mihu. Mihu, Șoimaru — (stau la masă cu o oală de vin). La ridicarea cortinei Mihu ciocnește oala cu Șoimaru și după ce bea cîteva guturi, își șterge mustățile.

MIHU: **Doamne, copilule... Acuma poate să mă sloboadă cel de sus, căci am ajuns ziua întru care am năzuit.**

ȘOIMARU (înecat de gînduri).

MIHU (cu sfială): **Nepoate, eu te-aș întreba un lucru... dar să nu te superi.**

ȘOIMARU (se uită în altă parte): **Întreabă-mă, unchește!**

MIHU: **Copilule! Întoarce-ți ochii spre mine și spune-mi dacă n-ai nici o părere de rău în inima ta.**

ȘOIMARU (dînd din umeri dar tot cu privirea în altă parte): **Părere de rău? Pentru ce?**

MIHU: **Pentru dragostele tale. Cine știe? Poate odrasla Orheianului a fost prea frumoasă ca s-o poți uita...**

ȘOIMARU (zîmbind): **Într-adevăr era frumoasă.**

MIHU: **Și poate dragostea ta învie ca floarea după ger. Poate îi mai tare decît tot ce-ai putut găsi între noi, căci patimile tinereții lasă urme de foc.**

ȘOIMARU: **De ce-mi vorbești așa, unchește? N-ai avut credință în mine?**

MIHU: **Ba da!**

ȘOIMARU: **Dacă inima mea nu m-ar asculta acum pe mine cum am ascultat-o altădată eu pe ea, mi-aș smulge-o din piept și aș zvîrli-o la cîini.**

MIHU: **Cuvîntul tău e tare...**

ȘOIMARU: **Și adevărat!**

MIHU: **Așa e, dar văd că trece vremea și tu n-ai ochi pentru alte sprîncene și pentru alte buze rumene...**

ȘOIMARU: **Alte, alte...**

MIHU: **S-or mai fi găsind pe lume și poate chiar și-n jurul tău.**

ȘOIMARU: **Asta-i mai greu, unchește...**

MIHU: **Îi mai greu, dar tot se mai găsește.**

ȘOIMARU: **Altă femeie nu-mi va mai fi dragă.**

MIHU: **Nu!... Atunci, copilule, nu te-ai tămăduit pe deplin.**

ȘOIMARU: **Tocmai că m-am tămăduit pe deplin am isprăvit-o cu dragostea.**

MIHU (se învîrte puțin prin cameră, apoi deschide ușa): **Eu socot că la toamnă ai să te așezi în casa părintească. Apoi mă duc...**

ȘOIMARU: **Unde te duci? Stai și-mi mai ține de urît...**

MIHU: **De urît numai femeie îți poate ține... Iacă, mă întorc eu, n-ai grije.**

ȘOIMARU: **Bine, bine, dar unde te tot duci?**

MIHU: **Să văd cum îți curăță fîntîna părăsită și cum îți ridică meșterii casa.**

ȘOIMARU: **Ce este? Dacă altă treabă n-ai, unchește...** (rîde, Mihu iese. Șoimaru mai face cîțiva pași prin casă, apoi trece la masă și mai soarbe din oală. Lie intră grăbit și vesel):

LIE: **A sosit de la domnie boierul Bîrnovă.**

ȘOIMARU: **Ce tot spui acolo?**

LIE: **Trudit și frînt...**

ȘOIMARU: **Se vede c-a venit prea repede...** (lui Ispas, care intră): **Ce este Ispas?**

ISPAS: **Bine. Pace. Am venit ca vîntul. Am socotit c-au să crăpe caii, dar** (rîzînd) **n-au crăpat.** (Intră și Bîrnovă.)

BÎRNOVĂ: **Bine te-am găsit, îndrăgostitule!...**

ȘOIMARU (întîmpinîndu-l cu brațele deschise): **Bine ai venit lemn sfînt... Dar ce este?** (Îl îmbrățișează.)

BÎRNOVĂ: **Nu tocmai așa cum ar trebui să fie...** (îl sărută).

ȘOIMARU (îl sărută): **Vine Moviloaia cu leșii?**

BÎRNOVĂ (mai sărutîndu-l odată): **Încă nu...**

ȘOIMARU (izbucnind vesel): **Atunci se burzuluiesc boierii.**

BÎRNOVĂ: **Așa e... Boală veche în țara asta.**

ȘOIMARU: **Lie, ia adă o oală cu vin proaspăt din pivniță.** (Lie și Ispas ies repede.) **Iar tu, prietene și frate, să stăm aicea la masă, că-i fi trudit de drum.**

BÎRNOVĂ: **Ba chiar mi-i somn... Doar îți spun ce vînt m-aduce la tine și apoi cu voia ta.**

ȘOIMARU: **Am un pat foarte moale alături pentru oaspeți.** (Lie vine și pune o oală cu vin pe masă.) **Vezi de-ți cinstește pe Ispas.** (Lie iese.) **Ei, acum am rămas singuri.** (Toarnă vin în amîndouă ulcelele și ciocnește): **Bine ai venit, frate... Blagoslovește și răcorește-ți sufletul...**

BÎRNOVĂ: **Amin...**

ȘOIMARU: **Acum spune-mi.**

BÎRNOVĂ: **Ce să-ți mai spun? Ce-am avut de spus ți-am spus. Întîi tre-**

buia să răsuflu și să mă bucur că te-am văzut pe tine. Ah! În lumea asta sînt puțini oameni în care trebuie să te încrezi...

ȘOIMARU: Asta așa e...

BÎRNOVĂ: Eu socot că un om în viață nu-și poate face decît trei prieteni.

ȘOIMARU: Dar asta din ce terfeloagă ai mai scos-o?

BÎRNOVĂ: Ascultă aici... Unul poate moare, pe altul îl apucă nebunia dragostelor, dar unul tot îi mai rămîne. Așa, eu îndată ce-am ajuns la tine, am ajuns la prietenul meu adevărat.

ȘOIMARU: Dar ce este, frate? Nu-i fi și tu prigonit de Tomșa? Nu cumva i te-ai ridicat împotrivă?

BÎRNOVĂ (liniștindu-l): Fii pe pace... Nu! Va fi fiind Tomșa un spulberatec și sîngeros, dar a făcut multora dreptate și mi-a făcut și mie.

ȘOIMARU: Mi-ai ridicat o piatră grea de pe inimă.

BÎRNOVĂ: Mi-a dăruit pămînt și m-a acoperit cu daruri și bunătăți. Și tocmai văzînd eu acum că se stîrnește un vînt rău de către mează-noapte, căci boierii sînt legați cu doamna Elisabeta — m-am uitat în juru-mi și n-am găsit nici un om în care să am credință. Am venit la tine.

ȘOIMARU: E chiar atît de singur Domnul?

BÎRNOVĂ: Deocamdată nu, dar va rămîne, căci pe prostime nu se poate bizui...

ȘOIMARU: Și de aceea ai venit?

BÎRNOVĂ: De aceea.

ȘOIMARU: (se repede la Bîrnovă și-l sărută): Frate, ai făcut bine. (Îi toarnă din oală vin. Amîndoi beau însetați.) Acuma rămîne să vorbesc cu Moș Mihu și să bucium oamenii... Mîine în zori de ziuă pornim la Iași cu toată călărimea noastră orheiană. (Mihu apare în prag prin dreapta.) Vorbim de lup și lupu-i la ușă.

MIHU (dînd cu ochii de Bîrnovă, aleargă spre el, cu mîinile întinse): Oaspeți de la Iași! (Își șterge palmele de poala cămășii și-i strînge mîna întinsă a lui Bîrnovă.) Ne bucurăm, doar ne sînt frați... și-i iubim ca lumina ochilor.

BÎRNOVĂ: Tot verde, tot?...

MIHU: Se vede că mi-a dat Dumnezeu viață, ca să trăiesc și în vremuri bune. Dar caii de ce vă sînt în spumă? (Șoimaru și Bîrnovă se privesc zîmbind, apoi deodată izbucnesc într-un rîs zgomotos.)

MIHU (se încruntă): Nu cumva? Hai? Așa?! Se scoală boierimea împotriva Domnului său?

ȘOIMARU: Ai ghicit, unchește...

MIHU (îi cade barba în piept, stă o clipă așa, apoi deodată își ridică fruntea încruntată): Și tu ce-ai hotărît, fiule?...

ȘOIMARU: M-am gîndit să scol satele noastre și să bucium către alți orheieni. Vodă Tomșa ne-a fost ca un părinte.

MIHU (își șterge repede o lacrimă): Drept cuvînt... Poruncește și se vor scula... Mă duc să dau de veste. (Iese grăbit.)

ȘOIMARU: Acum poți să te hodinești un pic.

BÎRNOVĂ: În adevăr sînt cu sufletul liniștit.

ȘOIMARU: Atunci treci alături, frate. (Conduce pe Bîrnovă pînă la ușa din stînga și dispare cu dînsul. Se aud bătăi rare de clopot. Șoimaru intră și se așează pe scaun la masă. Aude clopotele — tresare): Se scoală satele!

ANIȚA (apare în pragul ușii cu o desagă): Bădiță Tudore!

ȘOIMARU: Tu ești, Aniță? (Fără s-o privească.)

ANIȚA: Am venit pentru că am văzut pe boierul de la Iași...

ȘOIMARU: Pentru asta?...

ANIȚA: Și ți-am adus pitele de drum și brînză.

ȘOIMARU (întorcîndu-se repede spre dînsa): De unde ai aflat?

ANIȚA: Noi am copt azi... Și a trecut pe la noi Moș Mihu și ne-a spus că ridici călărimea ca să bați războiul la Iași.

ȘOIMARU: Război?...

ANIȚA: Cu boierii care au vicleanit pe Vodă. Moș Mihu văzînd pitele proaspete, mi-a poruncit să îngrijesc de merindea dumitale. Eu ți-am adus din belșug. (Pune desaga jos la ușă.)

ȘOIMARU: Bine. Îți mulțumesc, Aniță.

ANIȚA: Trebuie să te îngrijim, căci ești singur și n-are cine. Bună seara.

ȘOIMARU: Nu intri puțin în casă?

ANIȚA: Credeam că-ți face supărare.

ȘOIMARU: Ce vorbă-i asta?

ANIȚA: Acu ai alte treburi.

ȘOIMARU: Așa-i... tot plec în zori de zi... și trebuie să te îmbrățișez (rîde) și să te sărut pentru o facere de bine...

ANIȚA (înaintînd spre el, emoționată): Atunci sărută-mă, bădiță Tudore!

ȘOIMARU (o cuprinde în brațe și-i sărută ochii): Și ochii (apoi o sărută pe obraz) și obrajii (apoi rîzînd o așează pe un scaun).

ANIȚA (se uită la el, oftează adînc, apoi se duce la ușă, ia traista și-o așează pe masă. Pe urmă se duce la cuptor și se așează pe scăunelul cu trei

picioare, ia cleștele și începe să deseneze ceva pe jos): **Cît ai să stai la oaste, bădiță?**

ȘOIMARU: **Asta nu se poate ști. Poate să mă întorc săptămîna viitoare și poate să nu mă mai întorc.**

ANIȚA: **Și-ți pare rău că pleci de la noi?**

ȘOIMARU: **De ce să-mi pară rău? Ne ducem la datorie.**

ANIȚA: **Așa este! Vodă Ștefan ne-a făcut dreptate. Așa zice unchеșul Mihu.**

ȘOIMARU: **Dar ție îți pare rău că mă duc?**

ANIȚA: **Îmi pare rău, dar ce pot face? Trebuie să te duci...**

ȘOIMARU (se ridică de pe scaun, o privește și se așează pe marginea cuptorului lîngă Anița).

ANIȚA: **Bădiță Tudore, e adevărat că pînă a nu te întoarce la noi, d[umnea]ta ți-ai petrecut anii prin străinătăți?**

ȘOIMARU: **Așa este.**

ANIȚA: **Adevăratu-i că acolo sînt cetăți mari, păzite de soldați îmbrăcați în fier?...**

ȘOIMARU (surîzînd): **Și asta e adevărat.**

ANIȚA: **Și-ai fost pînă la sfîrșitul pămîntului?**

ȘOIMARU: **Într-adevăr, la marea cea nemărginită în țara talianilor ș-a frațuzilor.**

ANIȚA: **Atunci ai fost departe!... Eu auzeam așa, cînd mă ridicam copilă, că este un neam al nostru prăpădit prin lume și umblînd pe la toate limbile pămîntului, ca...**

ȘOIMARU: **Ei?...**

ANIȚA: **Alexandru Machedon.** (Șoimaru rîde zgomotos.) **Nu rîde, bădiță, bunicile mele mi-au spus multe și știu și eu ceva. Se zice că din neamul nostru a fost de mult, un oștean vestit, Mîrza, înaintea căruia și Vodă se închina. Spuneau bătrînii ce războaie a purtat, cum a stat închis la Cetatea Albă ș-a tăiat pe ieniceri ș-a fugit. Toate le știu... și-am să ți le spun eu odată. Și eu cugetam așa la el și-mi închipuiam că tot așa vei fi fiind și d[umnea]ta, care umbli pe la toți craii și-ai văzut lumea largă și te-ai bătut într-o sută de războaie. Eu am auzit că te-ai luptat într-o sută de războaie!**

ȘOIMARU: **O sută de războaie?**

ANIȚA: **Nu-i așa?**

ȘOIMARU (zîmbind): **Așa este.**

ANIȚA: **De aceea ai fost așa de întunecat și crunt.**

ȘOIMARU: **Cum? Așa ai crezut? A fost o părere...**

ANIȚA: **Ba nu. D[umnea]ta mă socotești o copilă neștiutoare, dar eu toate le bag în seamă... Știu eu că nu din pricina războaielor erai întunecat d[umnea]ta, bădiță...**

ȘOIMARU: **Da?... Și de ce?...**

ANIȚA: **Ți-a fost dragă o fată frumoasă... Așa am auzit.**

ȘOIMARU: **Nu-i adevărat! Cine ți-a spus?**

ANIȚA: **Nu mi-a spus nimeni. Așa am înțeles eu.**

ȘOIMARU (se ridică): **Ai înțeles mai mult decît trebuie, Aniță...**

ANIȚA (se ridică de asemenea): **Te-am supărat, bădiță?**

ȘOIMARU: **Tu?!...**

ANIȚA: **Apoi eu mă duc de-acum** (dar nu pleacă).

ȘOIMARU (văzînd-o că nu se îndură să plece): **Deci te duci... vino să te mai sărut odată pentru merindea ta.**

ANIȚA (vine repede la Șoimaru): **Vin ca să nu mă uiți cînd vei fi departe.** (Se lasă la pieptul lui. Șoimaru o sărută. Apoi pe nesimțite se strecoară din brațele lui și dispare ca o vedenie.)

ȘOIMARU (parcă se trezește dintr-o amețeală... se uită împrejur... în odăiță e aproape întuneric): **Unde te-ai ascuns, drace?** (Dă să o caute, dar Lie intră ținînd în clește un cărbune aprins.)

LIE (trece la masă și suflînd în cărbune, aprinde opaițul).

ȘOIMARU: **Sînt două traiste cu de-ale gurii. Să le pui la oblîncul tău.**

LIE (luîndu-le de pe masă și cîntărindu-le): **Hm! Grele mai sînt! Aici trebuie să fie lucruri bune.**

ȘOIMARU: **Așa cred și eu...**

LIE: **Cine le-a adus?**

ȘOIMARU: **Dar tu n-ai văzut?**

LIE (șiret): **Nu... Eu trăgeam cuțitul și sabia pe piatră. Mai înainte am isprăvit.**

ȘOIMARU: **Le-a trimis unchеșul Mihu.** (Se aude larmă afară.) **Așa curînd...**

LIE: **S-a adunat norodul.**

ȘOIMARU: **Deschide-le ușa...** (Lie deschide ușa din fund, o clipă oamenii de afară fac tăcere și stau neclintiți, apoi cîțiva mai îndrăzneți intră.)

I RĂZEȘ: (își șterge mustățile, înghite în sec): **Cum îi vestea, bădiță Tudore?**

ȘOIMARU: **E în primejdie domnitorul nostru ce ne-a făcut dreptate și ne-a întors moșia bătrînilor.**

I RĂZEȘ: **Asta nu-i bine.**

ŞOIMARU: **Fraţilor, dacă se surpă Ştefan Vodă care-a fost cu priinţă către norod şi dacă vine vadana lui Movilă cu toţi boierii ei şi cu jupîn Stroe al nostru, apoi e vai şi amar. Au să ţipe şi pruncii din sînurile maicelor lor. De mai înainte putem să ne săpăm mormintele... mormintele...**

I RĂZEŞ: **Atunci ce ne poruncești să facem?**

ŞOIMARU: **Să ridicăm steagurile de răzeşi credincioşi şi să batem peste măsele pe cei ce calcă în picioare credinţa jurată.**

I RĂZEŞ: **Cînd plecăm?**

MAI MULTE GLASURI: **Mergem! Mergem!** (Ridicînd cuşmele.) **Du-ne la Iaşi.**

ŞOIMARU (făcînd semnul tăcerii): **Atunci ascultaţi** (se face tăcere adîncă). **Coboriţi suliţele din coardă şi încingeţi săbiile. Prindeţi caii şi puneţi la oblîncuri merinde pe-o săptămînă. Am să numesc eu olăcari care să vestească şi satele celelalte. Să se ştie... dacă se duce Ştefan Vodă, e primejdie! Tot Orheiul şi Soroca trebuie să-şi puie capetele pentru el. Să se aprindă focurile şi să se dea sfoară prin ţinut.** (Se aud buciume.) **Aşa, aşa! Moş Mihu mi-a luat-o înainte!... Buciumele! Buciumele să cînte mereu.**

CORTINA

Scena VIII

La Liov curtea Doamnei Elisabeta. Doamna Elisabeta stă în jilţ, avînd în dreapta pe Stroe Orheianul. În faţă stau Vascan Furtună şi Nasta ce continuă povestirea răzvrătirii. Pan Ludno şi cu Magda stau la o parte. Pan Ludno este soţul Magdei — un bărbat trecut.

VASCAN: **Şi aşa s-a isprăvit cu răzvrătirea noastră... A ucis cît a putut: ca lupu-n stînă... A omorît şi pe Botoşan, fratele Măriei Tale...**

DOAMNA IEREMIA (cu oroare): **Destul, jupîne Vascan... Mi-ai mai spus-o. Mă îndurerează prea mult...**

VASCAN: **Şi acum am venit cu plîngere la Măria Ta, să nu ne scapi, că nu mai rămîne un boier moldovean pe lumea asta...**

STROE: **Cinstiţi boieri, care sînt de faţă şi au căzut la picioarele Măriei Tale, arată că ţara nu mai poate răbda... Tomşa îşi face de cap, taie şi spînzură, împlineşte averile noastre muncite şi-şi face rîs de ţara asta blagoslovită.**

DOAMNA IERIMIA: **Cinstiţi boieri, nici noi nu mai putem îndura cîte auzim. Mi se rupe inima de milă pentru ţară şi ne-am hotărît... Pan Vladimir Coribut îmi scrie că deşi Craiul nu se hotărăşte să rupă cu turcul, totuşi va închide ochii, dacă ginerii şi prietenii mei vor găsi de cuviinţă să mă ajute cu armele... Iată chiar azi a sosit ginerele meu Mihail şi viteazul magnat Samoil Koseski, care de se va milostivi Dumnezeu, se va însoţi în curînd cu copila noastră Ecaterina. Trebuie să ne înţelegem şi să ridicăm în scurt oaste...**

STROE: **Prea luminată Doamnă, porunceşte şi noi ne vom da cel din urmă ban de nafură ca să plătim oşteni buni...**

DOAMNA IEREMIA: **Cunosc credinţa dumitale, jupîn Stroe... Ne-om aduce aminte, cînd va aşeza Dumnezeu pe Alexandru în locul lui, de toţi cei care s-au jertfit!...**

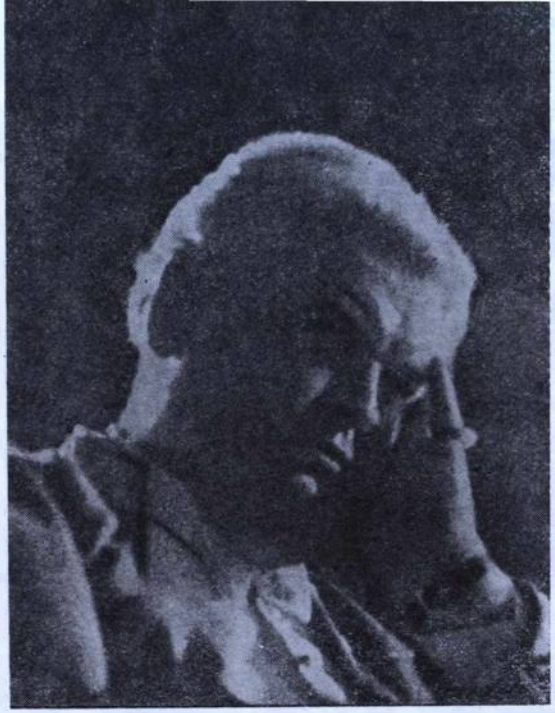
STROE: **Şi mai ales nu trebuie să întîrziem... Ţara nu-l mai poate răbda pe Tomşa...**

DOAMNA IEREMIEI (se ridică din jilţ, ajutată de Stroe şi Magda): **Boieri d[umnea]v[oastră], vă rog să vă socotiţi ca la dumneavoastră şi să aşteptaţi... dar iată şi pe ginerele meu şi pe pan Koseski** (Wisnowieski şi cu Koseski au intrat şi se înclină adînc în faţa Doamnei). **Pan Wisnowieski, pătrunsă sînt de mîhnire ca de moarte... Boierii pribegiţi care au sosit acum mi-au povestit din nou cum s-a întîmplat pieirea scumpului meu frate...**

WISNOWIESKI: **Eu, doamnă, cunosc de mult durerea care te asupreşte şi înţeleg că a venit ceasul să liniştim lucrurile deplin şi să aşezăm pe cumnatul Alexandru în scaunul tatălui său... de la cine vei putea dobîndi o mînă de ajutor dacă nu de la noi?... Dumneata ce zici, viteazule Koseski.**

KOSESKI: **Fără îndoială, ilustre pan Mihail, ce ne pasă nouă, domni peste pămînturile noastre şi servii noştri, de ce crede regele şi de ce poate spune el... Mai întîi el nu-i de neamul nostru, e un neam străin. Şi l-am ales ca să ne păstreze privilegiile... Cu un rege ce se teme aşa de grozav de turc, ce putem face? La curte la Varşovia, ei ştiu numai să petreacă... Au ajuns pînă şi preoţii să iasă la mascarade şi să danţeze, pentru că Majestatea Sa a avut bunăvoinţă să dăruiască Poloniei un copil.**

LUDNO (sărind): **Îmi place mult, nobile pan, neatîrnarea dumitale... Craiul niciodată nu trebuie să treacă peste noi, altfel zadarnic s-au luptat cu atîtea rînduri de regi glorioşii noştri strămoşi...**

Mihail Sadoveanu la Sesiunea de doliu a Academiei Române, după asasinarea lui Nicolae Iorga (noiembrie 1940).

WISNOWIESKI (oprindu-i brațul): **Doamnă, ajunși la această hotărire nu ne mai rămîne decît să pregătim cucerirea Moldovei... Alături sînt toate planurile... să le cercetăm pentru ultima dată, ca să putem porni oștile...**

KOSESKI: **Pan Mihail vorbește înțelept... Vreme nu-i de pierdut și nici de șovăit...**

DOAMNA IEREMIEI: **Jupîn Stroe și dumneata pan Ludno, vă las în grijă pe boierii pribegi** (iese împreună cu Wisnowieski și Koseski).

LUDNO (se apropie de Stroe): **Socrule, dacă țara nu-l mai poate răbda pe Tomșa al dumneavoastră de ce nu-l alungă?... Și atunci de ce să-ți mai cheltuiești dumneata și banul de nafură?...**

STROE: **Apoi vezi dumneata, ginere, țara îl urăște dar nu-l poate alunga...**

LUDNO: **Înțeleg, înțeleg...**

STROE: **Firește, ce pot cei slabi? Trebuie să ridicăm ajutor noi... Altfel cum îmi voi putea dobîndi îndărăt moșiile mele, pe care Tomșa mi le-a răpit și le-a dat la niște răzeși și calici...**

LUDNO (oftînd): **Da, da... Fiecare cu durerea lui...**

VASCAN, NASTA ȘI STROE: **Așa e... Așa e...**

LUDNO: **Pe Doamna așa de cumplit o ustură durerea țării, încît abia așteaptă să puie Domn pe coconul ei și să înceapă a porunci ea...**

STROE: **Să poruncească, că e înțeleaptă...**

LUDNO: **Doamna Elisabeta e vrednică muiere... Aveți dreptate... și dacă-i vorba să aveți dobîndă, lesne îți voi putea da banii de nafură, pan Stroe** (boierii rîd).

STROE: **Ce ginere am eu. Ehe!... Cînd va fi să năvălim în țară, adună el singur pe socoteala lui cu toate straiele și armele cinci sute de oameni... Eu mă aflu mîndru că am ginere un magnat bogat cît nici el singur nu-și știe măsura averii...**

LUDNO: **O! Socrule, socrule!...**

STROE: **Pe lîngă că-i înțelept și mi-i cu priință, apoi la Magda mea ține ca la ochii din cap... I-a cumpărat o caretă cu cai albi ca omătul și c-un harapnic negru, care sare de pe capră și deschide portița... E un om strașnic, boieri dumneavoastră...** (îl bate pe umeri, apoi îl îmbrățișează). **Dar pe fata mea n-ați cunoscut-o, boieri dumneavoastră?**

MAGDA: **M-ați crezut o străină... Da, eu sînt fiica Orheianului și sînt măritată după Anton Ludno, magnat al Lehiei.**

VASCAN: **Acuma știm.**

NASTA: **Și ne pare bine.**

MAGDA: **Sunteți buni să-mi spuneți cînd ați venit?**

NASTA: **Am căzut în Liov chiar astăzi, Domniță...**

MAGDA: **Și ați fost de față cînd s-au sculat boierii de s-au lovit cu Tomșa?**

NASTA: **Da, și am scăpat de la grea primejdie...**

VASCAN: **Mulțumim lui Dumnezeu.**

MAGDA (iscoditoare): **A avut Tomșa atîta oaste? Eu am înțeles că i-au fost de mare ajutorință... răzeșii de la Orhei... E adevărat?**

VASCAN: **E prea adevărat... I-au sărit într-ajutor orheienii c-un căpitan al lor, Tudor Șoimaru...**

MAGDA (încurcată): **Tudor Șoimaru...** (revenindu-și). **Da, da... Am auzit de el...**

VASCAN: **Trebuie să fi auzit... Fără el noi răpuneam pe Tomșa.**

STROE (ca să curme discuția): **Acuma, boieri, cată să vă odihniți... Poftiți cu mine...**

VASCAN: **Cu voia domniței...**

NASTA: **Sîntem foarte trudiți...**

STROE: **Tocmai... Ia poftiți...** (Stroe, Vascan, Nasta ies.)

MAGDA (pe gînduri): **Tudor Șoimaru...**

LUDNO (care a petrecut pe boieri pînă la ușă revine lîngă Magda): **Spune-mi, sufletul meu, la ce te gîndești?**

MAGDA (tresare, apoi ispititoare se apropie de el): **Te rog să-mi răspunzi, soțul meu, dacă vei ajuta pe Doamna noastră și vom merge și noi în Moldova?**

LUDNO: **Dacă poruncești, de ce nu? Putem merge pînă la scaunul Sultanului.**

MAGDA: **Nu, soțul meu, numai pînă la Orhei.**

LUDNO: **Și de ce numai pînă la Orhei?**

MAGDA: **Nu ești dornic să vezi locurile unde m-am născut eu?...**

LUDNO: **Dacă-i așa, să pornim cît mai repede...**

MAGDA: **Jură-mi, pan Ludno, că vom pleca la Orhei chiar dacă Doamna Ieremia n-ar strînge destule oști ca să poată alunga pe Tomșa!...**

LUDNO: **Sufletul meu, cu tine oriunde...**

MAGDA (sărutîndu-l): **Îți mulțumesc!...**

PERDEAUA

ACTUL AL IV-LEA

Scena IX

(La Mihu același decor ca în scena [a] V-a sau a VII-a. La ridicarea cortinei scena e luminată doar de focul din soba-cuptor. Afară trăsnete și fulgere, cu ploaie răpăitoare... Se aud în urmă și voci. În sfîrșit intră Lie cu o feștilă aprinsă spre a aprinde opaițul, apoi în urma lui Tudor Șoimaru, cu cușma pe cap și cu un contăș peste el, apoi Mihu, cu căciula în cap... Lie după ce a aprins opaițul iese.)

ȘOIMARU (dă să-și scoată contașul dar nu poate).

MIHU: **Să-ți ajut eu...** (îl scoate încet și dă cu ochii de mîna prinsă în legătură a lui Șoimaru). **Vai de mine... Tudore...**

ȘOIMARU: **Nu e nimic. Sînt împușcat la umăr.**

MIHU (îl fixează, clatină din cap): **Împușcat... Ți-o fi foame. Să trimit pe Lie la Savin** (iese puțin afară și apoi reintră).

ȘOIMARU (S-a așezat pe scaunul de lîngă cuptor.)

MIHU: **Ți-i frînt brațul?**

ȘOIMARU: **Nu! Nu, mulțumesc Domnului, dar a slăbit și are nevoie de hodină.**

MIHU (se așează tăcut lîngă Șoimaru, la început se uită în altă parte, apoi parcă îl întreabă cu privirea.)

ȘOIMARU (după o scurtă ezitare, cu o durere adîncă, cu lacrimi în voce): **Unchișule! Ne-au biruit Movileștii. Moșule, ne-au tăiat, ne-au sfîrticat, ne-au alungat!**

MIHU (oftează adînc, parcă și-ar șterge pe furiș o lacrimă, apoi): **Trebuie să te dezleg și să te caut la rană. Te-ai zdruncinat, te-ai înfierbîntat... să nu faci carne vie.**

ȘOIMARU: **Nu, unchișule, nu... Nu sînt eu întunecat din pricina asta. Am eu un ir bun pentru astfel de răni. E o doctorie pe care am învățat-o de mult, cînd am început întîi ostășia și o port totdeauna asupra mea. M-am uns cu dînsa... m-am legat strîns și cred că nu mi-a mai fi nimic... dar mă gîndesc la ce ne așteaptă... și parcă văd negru înaintea ochilor.** (Mihu clatină mîhnit din cap.)

ȘOIMARU: **Judecățile vechi se sfărîmă, dreptul îl taie sabia și nu vom mai avea nici Domn și nici Divan ca să ne sprijine.**

MIHU (înghițindu-și lacrimile): **Cum am trăit pînă acum și-am izbîndit, vom trăi și vom izbîndi... Norocul armelor e schimbător... Se poate să se întoarcă Vodă Tomșa asupra dușmanului cu putere proaspătă și să-l răpuie... Îi va trimite ajutor Împărăția.**

ȘOIMARU: **Se poate. Dar trebile împărăției sînt cu mare încetineală. Pe urmă Moviloaia e tare șireată. Va trimite daruri la Stambul și va făgădui haraciul sporit. Turcului nu-i atît de Tomșa, cît de lîna pe care o tunde de pe săraca țară.**

MIHU: (clătinînd din cap): **Cuvînt drept... Asta cam așa e...**

ANIȚA (intră încălțată cu niște ciubote mari și cu o desagă, rîzînd): **Așa! Tătucu nu mai are cu ce veni. I-am furat ciobotele lui ca să pot răzbate pînă aici! Afară a fost o mișelie și un potop de parcă era sfîrșitul lumii. Acum s-a înseninat și-a ieșit luna. Semn bun. Știa c-am să mă bucur eu...** (își scoate ciubotele pe care le lasă la ușă, apoi vine cu traista și o pune pe masă, din care scoate o ulcică, o tigaie și o pită... Cu acestea vine la vatră și le așează acolo, apoi vorbește cu Șoimaru). **Bine-ai venit sănătos, bădiță Tudore...** (dar zărește mîna legată a lui Șoimaru, se clatină și țipă îngrozită). **Ești rănit, bădiță! Bădiță!... Rănit!...**

ȘOIMARU (rîzînd): **Nu te speria, Anuță... că nu mor dintr-atît.**

ANIȚA (zîmbește printre lacrimi, se apropie de Șoimaru): **Într-adevăr că m-am speriat... și ce tare...** (Își reazimă fruntea pe pieptul lui Șoimaru.) **Sărută-mă de bine ce-ai venit.**

ȘOIMARU: **Așa e, că uitasem...** (o sărută).

ANIȚA (stă așa puțin, apoi se retrage încet și privește la fețele lor încruntate): **E adevărat că Vodă a fost biruit și alungat?**

ȘOIMARU: **Da, Aniță... și noi împreună cu el...**

ANIȚA (sfioasă): **Atunci e rău... Atunci înțeleg... dar eu nu vă tulbur sfatul... Mănîncă, bădiță Tudore, și vorbiți ce-aveți de vorbit. Eu stau cuminte într-un colț, tac și nu vă supăr cu nimic** (se ascunde într-un colț întunecos).

ȘOIMARU (pauză): **Of! Uncheșule Mihu, otrăvit e ceasul înfrîngerii. L-am mai încercat eu în viață, dar atunci nu-mi părea rău: mă băteam ca seimanii pentru simbrie și eram vesel că scap cu viață. Dar acum ne aruncă sabia iute și moșiile și toate ale noastre străduințe și nădejdi, tot ce-am așezat aici la Șoimărești, toate sunt prăpădite.**

MIHU: **A fost Tomșa om crunt, Dumnezeu să-l ierte pentru greșelile lui, da pentru noi, Șoimăreștii, a fost ca un părinte.**

ȘOIMARU: **Trăim într-o vreme de mare amărăciune.** (Mihu tace.)

ANIȚA: **Dacă ar fi mulți ca bădița Tudor, atunci altfel ar umbla treburile în țara noastră.**

MIHU: **Aici erai, pușchiule?**

ANIȚA: **Aici, uncheșule... Aștept să mănînce bădița — și apoi să-i întind pînză curată și să-i așez pernă și pocladă pentru hodină... Mîna legată poate-l doare; după atîta umblet poate-i trudit!...**

MIHU: **Bine, bine... Trebuie să ne ducem. Și-acu ce-ai să faci, Tudore?**

ȘOIMARU (ridicîndu-se și dînsul): **Acum mă voi hodini zece zile. După aceea, cred că mîna iar mi-o fi tare. Pe urmă îmi iau oamenii și mă duc să găsesc pe Domn, ori la Bîrlad, ori la Galați, ori la Brăila, după cum vor fi întîmplările.**

MIHU: **Atunci, noapte bună și... vezi de mînă... să nu faci carne vie.**

ȘOIMARU: **Fii fără grijă. Doftor bun sînt și eu și am și pe Lie, în odaia de peste tindă.**

MIHU: **Atunci noapte bună...** (face un semn discret și Anuței să iasă, dar aceasta îi face semn din cap că nu. Mihu iese.)

ȘOIMARU (după o scurtă pauză, dînd cu ochii de Anița): **Du-te și tu, Aniță, de te culcă...**

ANIȚA (se apropie încet de Șoimaru, îl cuprinde de după grumaz și-și lipește fruntea de tîmpla lui): **Bădiță... eu nu mă duc de aici... Acuma pot să-ți spun cît îmi ești de drag. Dacă mă arunci stau afară în zloată pînă ce-oi pieri.** (Dezlipindu-se de el.) **Să mă răpăd acasă să spun că vin să te păzesc — și lasă-mă să-ți priveghez la căpătîi...** (Își îmbracă ciobotele.) **Îți fac o legătură nouă, îți dau un pahar cu apă, și nu mai spune nimica... Nici**

nu te uita la mine... Știu că sînt o urîtă, dar lasă-mă, bădiță... căci eu am știut c-ai să vii supărat...

ȘOIMARU: Ești ghicitoare.

ANIȚA: Te-am văzut astă noapte în vis, și înveșmîntat în negru, fără cal și fără (izbucnește în plîns) a... arme.

ȘOIMARU: De ce plîngi, Anuță?

ANIȚA: N-am de ce?

TUDOR: Toate se vor petrece cu bine de azi înainte (o sărută). Și mai ales pentru tine...

ANIȚA (cu zîmbet între lacrimi): Să mă răpăd pînă la taica să-i spun că la noapte voi sta la căpătîiul tău. (Iese repede bocănind din ciobote.)

ȘOIMARU (merge pînă la ușă, apoi revine încet la masa unde se așează și stă într-un cot gînditor. Se aude o ciocănitură în ușă, apoi ea se deschide ușor și apar misterios doi răzeși): Ce este?

I RĂZEȘ: Jupîne Tudore, am zărit din foișor pe boierul Stroe, venind cu slujitori mulți.

ȘOIMARU (sărind în sus): Jupînul Stroe... (surîzînd amar) Era ușor de bănuit... E grăbit. A pornit fără întîrziere (cu îndoieli). Dar l-ați însemnat? L-ați văzut bine?

I RĂZEȘ: L-am văzut mai adineaori, pe lumină, cînd a încetat ploaia. Doar îl cunoaștem. Numai el îi așa de mare și are un bărboi așa de groaznic! Încă s-au oprit în locul unde face Răutul iaz și au privit înspre ostrov.

ȘOIMARU: Nu era singur?

II RĂZEȘ: Nu. Era cu alți boieri de-ai lui.

ȘOIMARU: Bine... Să vină aicea bătrînii la sfat.

I RĂZEȘ: Am și dat veste în sat.

ȘOIMARU: Duceți-vă atunci și dați semnul de clopot. Trebuie să steie oamenii gata asupra armelor și a cailor. Putem noi ști gîndurile Orheianului?

II RĂZEȘ: Iată că vin și bătrînii. (Cei doi răzeși se dau la o parte, bătrînii intră tăcuți în frunte cu părintele Ștefan și Mihu. Răzeșii ies. Bătrînii încercuiesc pe Șoimaru și se reazimă cu bărbile în toiegele lor.

BĂTRÎNII (după ce l-au privit adînc și îndelungat. Cu dragoste): Bună vreme, fiule!...

ȘOIMARU: Bună să fie, unchișilor! Sărutăm dreapta, Părinte (pauză). A venit Orheianul la Murgeni.

MIHU: Da, a venit să stăpînească iar pămîntul răpit...

ȘOIMARU: Nu știu de ce a venit, dar a venit cu slujitori mulți... Se vede că vrea să ne ieie cu sila dreptul nostru pe care ni l-a întors judecata cu dreptate. Vreau să știu... E al lui, ori e al nostru?

MIHU: Nu-i al lui! Nu-i al lui! E-al nostru și-al strămoșilor noștri morți.

ȘOIMARU: Atunci îl apărăm?

PĂRINTELE: L-om apăra cu hîrtiile noastre.

ȘOIMARU: Cu hîrtii?

PĂRINTELE: Se cuvine oare să tragem sabia?

MIHU: Dar el cu dreptate vine să ni-l ieie?

ȘOIMARU: Eu vă întreb încă o dată: al cui e pămîntul?

BĂTRÎNII (ridicînd bărbile de pe toiaguri): E-al nostru, drept!

ȘOIMARU: Atunci de ce rîvnește boierul cu arma la el?

PĂRINTELE: Stați... Să așteptăm, oameni buni!... De ce să ne închipuim că vrea să-l ieie cu arme? Ce? E țara în pradă pe mîna turcilor? Doar și el e creștin ca și noi. Am mai trăit la un loc cu dînsul și ne cunoaștem, și vom mai trăi, căci și el are moșia dreaptă a lui în coasta noastră. Să-i cerem judecată nouă, oameni buni, și să puie pe masa divanului fiecare îndreptările lui! Și oare vor fi ochii oamenilor așa de orbiți să nu vadă? Și Dumnezeu ne va lăsa pieirii? Pentru păcatele noastre n-am suferit destul pînă acum?

ȘOIMARU (stăpînit): Vorbe înțelepte. Sunteți suflete bune și împăcate din pricina bătrîneții. Ați uitat răutățile de altădată? Dar pentru dreptul nostru, pe care de la d[umnea]voastră l-am învățat, eu am să întreb pe gospodarii mei cei tineri, cu care am fost la oaste și m-am luptat pentru Vodă. Pe d[umnea]v[oastră] unchișilor, care-mi sînteți părinți și rude bune, — tot vă întreb a doua oară ceva! Cine oare a zdrobit cu buzduganul pe tatăl meu care a luptat cu d[umnea]v[oastră] alături cînd erați tineri?

MIHU (cu tărie): Copilul are dreptate. Voi ați îmbătrînit.

ȘOIMARU: Am dreptate, căci de la d[umnea]ta am învățat să iubesc moșia. Cu toate acestea să stăm deocamdată pe dreptatea noastră și să așteptăm, dar cu caii și armele gata. Să steie fiecare cu mîna pe sabie.

BĂTRÎNII: Copilule! (Îl sărută rînd pe rînd).

LIE (intrînd): A venit Constandin cu știri de la curte.

BĂTRÎNII: Aha! Aha!

ȘOIMARU: Bagă-l înăuntru. (Lie iese și intră Constandin.)

MIHU (întunecat): Ce este frate, de ce ai venit acuma noaptea?

CONSTANDIN: Pace bună. Boierul nostru a venit la Murgeni.
BĂTRÎNII: Știm... știm...
CONSTANDIN: Și m-o trimis să vă spun cuvînt bun.
MIHU: Și ce cuvînt bun ar putea să ne trimeată d[umnea]lui?
CONSTANDIN: D[umnea]lui vrea să se împace cu d[umnea]voastră.
BĂTRÎNII: Așaaa?
CONSTANDIN: Da, precum vă spun... Zice boierul: Domnie nouă s-a așezat pentru multă vreme, țara nu mai trebuie bîntuită; să punem la cale și treburile noastre: fiecare cu drepturile lui și Dumnezeu cu toți.
MIHU: Asta ai avut de spus?
CONSTANDIN: N-ajunge?...
MIHU (îmblînzit): Atunci, ai grăit cuvînt bun, Constandine... (Bătrînii cu Mihu și preotul încep să se sfătuiască între ei veseli.)
CONSTANDIN (se apropie tainic de Șoimaru, care se găsește izolat și îngîndurat): Ce răspuns să-i dau?
ȘOIMARU (răspicat): Nici un răspuns. Așteptăm să vedem!
CONSTANDIN (și mai tainic): Domnița Magda mi-a poruncit să-ți spun că dorește să te vadă chiar în astă noapte.
ȘOIMARU: Cine?
CONSTANDIN: Domnița Magda...
ȘOIMARU (tresare): Asta nu se poate...
CONSTANDIN: Ce să-i răspund?
ȘOIMARU: A trimis ea acest cuvînt?
CONSTANDIN (ferm): Da. Te așteaptă în pădurea de mesteacăni. Cică știi unde... Lîngă iaz... ce să-i răspund? (Bătrînii se apropie de ei.)
ȘOIMARU (tare, spre auzul tuturor): Să vedem. Nu pot da nici un răspuns.
MIHU: Copilul are dreptate. Aceasta-i răspunsul cel mai bun. Să vedem.
BĂTRÎNII: Așa e. Să vedem.
CONSTANDIN: Atunci, noapte bună și cu sănătate.
MIHU: Sănătate și boierului. (Constandin iese.)
PĂRINTELE (lui Șoimaru cu mulțumire): Ai văzut?...
ȘOIMARU: Da, am văzut cu ochii și am auzit cu urechile... Da, hotărîrea mea rămîne hotărîre... Cu mîna pe sabie și să dormim iepurește...
MIHU: Mi se pare că ai dreptate, fiule... Să vedem și pe jupîn Stroe ce face și nu numai ce zice cu gura lui Constandin.
PĂRINTELE: Dumnezeu i-a arătat calea cea dreaptă.

MIHU: Să apuce pe ea...
ȘOIMARU: Vom vedea ce-o mai aduce și ziua de mîine... Acuma m-aș hodini puțin.
MIHU: Așa e, uncheșilor. Noi la asta nu ne-am gîndit. Bună noapte, fiule... (Bătrînii ies încet.)
ȘOIMARU (văzîndu-se singur, se aruncă pe laviță și se culcă, dar nu poate dormi și sare deodată în picioare și se preumblă agitat o vreme, deschide ușa și strigă): Lie, Lie...
LIE (intră): Cum îi porunca, stăpîne?
ȘOIMARU: Stau la o răspîntie de drum... Ce să fac?
LIE: Așteaptă pînă o veni să te îndrume...
ȘOIMARU: Cine ar putea să mă mai îndrume?
LIE: Gîndul cel bun...
ȘOIMARU: Gîndul cel bun ori gîndul cel nebun.
LIE (surîzînd): Acuma care o birui...
ȘOIMARU: Pune șeile pe cai... Avem să mergem undeva... departe...
LIE: Atunci am înțeles... (iese).
ȘOIMARU: Numai eu nu înțeleg ce mai e cu mine...
ANIȚA (apare în prag): Am venit, bădiță...
ȘOIMARU: Tocmai bine, rămîi în locul meu (iese).
ANIȚA (uluită): Bădiță, bădiță...

PERDEAUA

Scena X

(În pădurea de mesteceni. E lună. Departe undeva se vede în fund iazul. Șoimaru urmat de Lie vin din stînga pînă în mijlocul scenei.)

LIE: Stăpîne, eu cred că trebuie să ne oprim aici... Curtea de la Murgeni e aproape și s-ar putea întîmpla să ne întîlnim cu oamenii jupînului Stroe.
ȘOIMARU: Bine, bine... Nici n-aveam de gînd să mergem mai departe. Ai priponit bine, Lie, caii?
LIE: Da, stăpîne... (după o pauză) Aștepți pe cineva, stăpîne?
ȘOIMARU (repede): N-aștept nimic. (Mai mult sieși.) După cele petrecute azi și care vor să mai fie, am simțit nevoia să mai răsuflu. Ce poate să fie? Ce mai vrea? Între noi e o mare de sînge.

LIE: Ai spus ceva, stăpîne?

ŞOIMARU: Nu — mă gîndeam la un lucru de demult. (Privind în dreapta.) Nu ţi se pare că e cineva pe drum?

LIE: Văd două umbre. Par dintre boierii de la Murgeni. Iată, au descălecat şi vin drept către noi. Să-i primim cu arma?

ŞOIMARU (repede): Vezi-ţi de treabă...

LIE: Ori este cumva vreo înţelegere?

ŞOIMARU: Să fie ea?

LIE: Înţeleg. Ea este, stăpîne... Alta cine să mai fie?

ŞOIMARU: Dar celălalt?... Cine-i?

LIE: Dumnezeu ştie cine-o mai fi şi celălalt. (Ludno şi Magda apar prin fund.)

MAGDA: Ai venit, pan Tudore? Ce întîlnire ciudată! Nu-i aşa? (Către Ludno) E un prieten de altădată... Îngăduie-mi, soţul meu, două cuvinte. Nu ştie limba leşească.

LUDNO (salutînd cu curtoazie pe Şoimaru): Dobre vecior!... (Magdei) E boier?

MAGDA: Fără îndoială, e un prieten al tatălui meu... Ne-a făcut pe vremuri un mare bine.

LUDNO: Domniţa mea, eu închid ochii şi ascult glasul tău ca o muzică. Fă ce vrei.

MAGDA: Soţul meu, eşti nobil şi bun.

LUDNO: Sînt un rob ce iubeşte. Mă duc să văd de caii noştri, domniţă... Vorbeşte-i tot ce vrei în pace (iese).

LIE: Să văd şi eu de cai, stăpîne?

ŞOIMARU: Aşteaptă-mă acolo... (Lie iese prin stînga. Magda şi Şoimaru se privesc cîtăva vreme stingheriţi.)

MAGDA: E lună plină ş-am ieşit cu soţul meu.

ŞOIMARU (tresărind): Soţul d[umit]ale?

MAGDA: Da, soţul meu... (pauză) Văd că întîlnirile noastre sînt totdeauna ciudate. Aceasta e a treia... (pauză). Ştiu că eşti amărît şi supărat pe mine...

ŞOIMARU: Nu sînt supărat şi nici amărît.

MAGDA: O! nu, Tudore, nu spui adevărul!

ŞOIMARU: Nu mai sunt amărît, nu mai sunt supărat... am fost cîndva...

MAGDA: Totuşi întîmplarea de la pan Coribut poate-ai înţeles-o?

ŞOIMARU: Vremea şi împrejurările m-au luminat şi m-au potolit.

MAGDA: Atunci ai înţeles împrejurările de la Ianew...

ŞOIMARU: Am înţeles-o cu mintea, nu însă şi cu inima.

MAGDA: Mi-ai apărut aşa deodată... pe neaşteptate.

ŞOIMARU: Prea uşor te-ai lepădat de mine, jupiniţă, prea uşor m-ai dat pe mîna călăilor.

MAGDA: Nu mi-am dat seama de ce-ar fi putut ieşi, Tudore... N-am avut răgaz să-mi dau seama...

TUDOR: Cu un singur cuvînt m-ai fi putut scăpa de umilinţă şi de moarte.

MAGDA: Dar cuvîntul acela nu l-am ştiut spune...

ŞOIMARU: Ţi-a plăcut mai mult leahul cela frumos şi bogat şi te-ai temut să nu-l pierzi.

MAGDA: E lună plină, pan Tudore! Nu-ţi mai aduci aminte de nimic?

ŞOIMARU: Nimic, nimic!...

MAGDA: De ce-mi vorbeşti astfel?

ŞOIMARU: Dar ce-am mai putea vorbi noi?

MAGDA: Pan Tudore, îţi aduci aminte cînd coboram prin codrul acesta de mesteceni şi vedeam din poiana aceasta acel ostrov din fund?

ŞOIMARU: Am uitat.

MAGDA: Era codrul tăcut în juru-ne şi noi eram singuri în el. Nu ştiam nici de cumpenele trecutului, nici de prăpastia ce ne despărţea. Eram cu tinereţea şi cu dorurile noastre. Şi ce-a fost între noi atunci eu am să port în mintea şi-n inima mea pînă la mormînt, Tudore.

ŞOIMARU: Am uitat. Am uitat...

MAGDA: Ai uitat? (Se uită în jur şi trece la un mesteacăn). Tudore... aici... Acesta-i locul unde... Aş jura că este acesta... Dacă ar fi ziuă... s-ar mai vedea încă urmele trupurilor noastre.

ŞOIMARU: Poţi să spui ce vrei... Am uitat... Nu-mi aduc aminte de nimic.

MAGDA: Nu, n-ai uitat... căci ştiu că şi eu ţi-am fost dragă... Ţi-am fost... şi-acuma de loc? de loc?...

ŞOIMARU: Dacă ai fi rostit atunci un singur cuvînt din toate acestea, poate ar fi fost altfel...

MAGDA: Atunci nu s-ar fi putut nimic.

ŞOIMARU: Mă închinam soartei şi plecam, plecam... departe, departe, acolo unde mă aruncase pribegia mea jalnică. Acum e însă prea tîrziu, domniţă Magda... Cuvintele tale nu mă mai pot mîngîia şi nici domoli...

MAGDA: De ce n-am încerca?

ŞOIMARU: Acuma între noi e sînge.

MAGDA: Ştiu.

ŞOIMARU: A!... Ştii!...

MAGDA: Am aflat de la tata. A vorbit chiar cu bărbatul meu şi-a hotărît lucruri grele împotriva răzeşilor... De aceea ţi-am dat această întîlnire — Fugi! Viaţa ţi-e ameninţată. Fugi şi ascunde-te undeva!

ŞOIMARU: Să fug?

MAGDA: Să te ascunzi!...

ŞOIMARU: Aşa? Socoate stăpînul Murgenilor că mă va ucide pe mine cum a ucis pe tatăl meu?

MAGDA: Aceasta n-am auzit s-o fi spus...

ŞOIMARU: Ah! domniţă Magda... Mi-ai lămurit pe deplin sufletul şi mi-ai adus aminte că zadarnic vorbim, că zadarnic stăm sub lună, că toate ale noastre sînt deşertăciuni...

MAGDA: Te-nşeli, pan Tudore!

ŞOIMARU: Du-te domniţă... Te-am iertat pentru umilire... Nu-i nimic între mine şi părintele dumitale decît sîngele...

MAGDA: De ce rosteşti cuvinte atît de grele... cînd între noi n-a fost decît dragoste?...

ŞOIMARU: De-acum înainte va fi şi sînge...

MAGDA: Nu, pan Tudore... Între noi nu poate să fie... Nu trebuie să fie... Sîntem tineri... Să lăsăm pe bătrîni să se răfuiască între ei, iar dumneata, pan Tudore, pînă atunci ascunde-te undeva...

ŞOIMARU: Îmi spui mereu să mă ascund! Mă ştii oare mişel?

MAGDA: Dimpotrivă, te ştiu ca pe cel mai aprig oştean... dar... numai pînă va trece focul... pînă se vor trage puhoaiele... (insinuantă, dar sinceră în dragostea ei). Pînă atunci ne vom mai întîlni pe lună... Şi om tăinui... Şi om... Cine ştie? Într-o zi... Pan Ludno e bătrîn... Tatăl meu de asemenea... Pricepe... Nu pentru ca să văd vărsînd sînge am venit de la Liov, ci pentru tine... Să ascult cu tine bătaia clinilor de apă...

ŞOIMARU: I-adevărat ce spui, domniţă?

MAGDA: Stringe-mă în braţe şi simte-mă cum tremur...

ŞOIMARU (o strînge pătimaş cu braţul sănătos[6] şi o sărută): Nu mă înşeli şi de rîndul acesta?

MAGDA: Nu te-am înşelat niciodată, Tudore... Dar tu nu m-ai înţeles...

ŞOIMARU: Atunci mai e o scăpare, domniţă Magda...

MAGDA: Şi eu simt că trebuie să fie...

ŞOIMARU: Mergi cu mine...

MAGDA (indignată): Unde?

ŞOIMARU: La Şoimăreşti... Între ai mei...

MAGDA: Pentru...

ŞOIMARU: Să întăreşti dreptatea pe care Ştefan Vodă ne-a dat-o...

MAGDA: Dar eu ce putere am?

ŞOIMARU: Mare, nespus de mare! Jupînul Stroe văzîndu-te în mijlocul nostru va înţelege în sfîrşit şi dînsul cîtă nedreptate ne-a făcut... şi... se va închina...

MAGDA: De ce n-ai veni dumneata la noi, pan Tudore? Decît m-ai sili pe mine să cobor, de ce n-ai urca dumneata? Ţi-ar sta mai bine... Pe cît eşti de viteaz, ai şi dreptul!...[7]

ŞOIMARU: Coborîşuri şi urcuşuri!... Ţii la asemenea deşertăciuni şi mai vorbeşti de dragoste!... Ah! Domniţă Magda, acum iar te pricep... Ai cercat iarăşi să mă vinzi... Nu m-aş mira să mă văd înconjurat de slujitorii voştri...

MAGDA: Tudore! Îţi jur... Crede orice, numai aceasta nu.

ŞOIMARU: Atunci du-te, domniţă, şi lasă vremii să descurce necazurile oamenilor...

MAGDA: Tudore...

ŞOIMARU: Ce-ai putea să-mi mai spui?

MAGDA: Ascunde-te şi gîndeşte-te la mine... Mi-ai fost drag... Îmi eşti drag şi mai mult.

ŞOIMARU (cu dispreţ): Dragostea dumitale!... Mai avem timp de dragoste acum? Fugi dumneata, domniţă, şi te ascunde! Ce cauţi de-a curmezişul nostru? Eşti prea gingaşă pentru aceasta şi ţi-aş fi duşman... duşman de moarte...[8] Lie!... Lie!... Caii... (se repede prin dreapta).

MAGDA (plînge încet cu faţa acoperită): Tudore! Tudore!

LUDNO: Dragostea mea!

CORTINA

---

[6] *cu braţul sănătos* completat cu cerneală neagră.

[7] *Pe cît eşti de viteaz ai şi dreptul!...* completat cu cerneală neagră.

[8] *a sosit ziua cea mare... Un mormînt se deschide şi strigătul din el*

ACTUL V

E dimineață, în curtea bisericii din Șoimari. Stînga — se vede o parte din biserică. Intrarea în dreapta — planul întîi crucea lui Ionașcu... Pomii... În fund se văd cruci mai modeste, apoi un gard de nuiele.

ȘOIMARU (îngenunchiat la mormîntul lui Ionașcu, descifrînd slovele de pe cruce): **« Aici este groapa unde zace robul lui Dumnezeu Ionașcu, din neamul Șoimăreștilor, care s-a strămutat la veșnicele locașuri în anul de la zidirea lumii 7102 »** (își reazimă fruntea de cruce). **Iartă-mă, părinte, dacă doi ochi de femeie erau să mă ispitească pentru a doua oară.** (Stă o clipă așa, apoi tresare. În spatele lui Anița plînge molcom.) **Cine-i? A!... Tu ești, Aniță? Dar de ce plîngi?...**

ANIȚA: **Mormîntul acesta... Mi-e frică... Am auzit că jupînul Stroe e cumplit...**

ȘOIMARU (se ridică iute, surîzînd): **Așa ai auzit tu de jupînul?**

ANIȚA: **Așa am auzit, bădiță...**

ȘOIMARU: **Eu l-am mai cunoscut odată și nu mi-a părut atît de cumplit... Dimpotrivă, se ruga el de mine...**

ANIȚA: **Atunci avea nevoie de dumneata, bădiță...**

ȘOIMARU: **Intră mai bine în biserică și roagă-te lui Dumnezeu** (o apucă însă de-o mînă, o zvîrle la pieptul lui și o sărută). **Ce ni-e scris se va împlini și pentru tine și pentru mine** (o mai sărută odată). **Trebuie să zidim casa bătrînească... s-o facem la loc...** (o sărută iar) **au bătut-o destul vînturile și au locuit-o păsările de noapte...**

ANIȚA: **Bădiță...**

ȘOIMARU: **Iată vine Lie cu oamenii... Lasă-mă și du-te de te roagă.** (Anița intră în biserică.)

LIE: **Stăpîne, am venit cu căpeteniile.**

ȘOIMARU: **Voi sînteți?**

CEI DOI: **Da, căpitane!**

ȘOIMARU: **Sînteți gata?**

UNUL DINTRE EI: **Dă poruncă și pornim chiar acum asupra Murgenilor.**

ȘOIMARU: **Stai mai încet cu zorul... Nu trebuie să pornească de la noi. Să așteptăm pe jupînul Stroe, să-și arate adevăratele lui gînduri...**

CELĂLALT: **Gîndurile lui le știm...**

ȘOIMARU: **Oricare ar fi ele, se vor da astăzi pe față... Nu-i om care să aștepte... De altfel am prins știri despre aceasta, precum și despre cei 500 de mazuri pe care i-a adus cu sine ginerele...**

AL DOILEA: **Știm și noi despre aceasta și mă tem foarte pentru viața lor.**

ȘOIMARU: **Să stați tăinuiți în dosul bisericii și cînd oi da glas odată, să săriți asupra mazurilor și să-i spîrcuiți fără cruțare. Astăzi trebuie să curgă sînge mult.**

UNUL: **Să curgă.**

ȘOIMARU: **Se îngrașă pămîntul din blestem și sînge. Pentru dreptul nostru să fim fără cruțare, colț și inimă de lup...**

CELĂLALT: **Am auzit însă că Orheianul vine pentru împăcare... Dreptu-i?**

ȘOIMARU: **Împăcare? Da... Și va fi după inima lui. Dar să vedem cum înțelege dumnealui împăcarea...**

UNUL DIN EI: **Asta așa e...**

---

cere un suflet păcătos! — șters cu creion albastru și roșu.

MAGDA: Tudore! Tudore!

LUDNO: Dragostea mea! completat cu roșu, mare, apoi tăiat cu albastru.

ȘOIMARU: Pace dacă vine cu dreptate... Război dacă vine cu gînduri viclene.

UNUL DIN EI: Să-i dea Dumnezeu gîndul cel bun... că altfel e rău de dînsul.

ȘOIMARU: Acuma oi vedea dacă inima mă înșeală. Duceți-vă și așteptați glasul meu. (Cei doi ies. Lui Lie.) Și tu haide cu mine pînă acasă, să-mi leg în curele mîna beteagă, poate va fi nevoie să încalec. (Iese împreună cu Lie. În urma lor din biserică ies: Mihu, părintele Ștefan, bătrîne, bătrîni și femei.)

MIHU: Copilul are dreptate. Îl simte pe dușman. Îl cunoaște și înțelege cu ce gînduri vine.

PĂRINTELE: Cuscre Mihule, poate Dumnezeu l-a luminat. Boierul Stroe știe mai bine decît oricine de partea cui e dreptatea. Și mai știe că pe Dumnezeu nu-l poate înșela. Și se va fi gîndind la ceasul cînd trebuie să se înfățișeze la dreptul judecător.

UN BĂTRÎN: Așa este... toți mergem acolo și toți dăm socoteală.

PĂRINTELE: Dacă Dumnezeu l-a luminat — atunci putem așeza o pace care să astîmpere vrăjbile — și să vie pacea ca un curcubeu după mînia apelor.

MIHU: Hm! Așa-mi dorește și mie sufletul. Dar în inima Orheianului numai unul Dumnezeu poate citi.

PĂRINTELE: Și a citit și l-a luminat, cuscre.

MIHU: Dacă-i așa, de ce și-a adus mazurii? De ce a venit cu arme? Să știți că noi ne-am așezat pe dreptatea lui Tomșa și-o credem veșnică. Să nu ne înșelăm. Dușmanul nostru nu și-a schimbat năravul. A! Îl cunosc din vechi zile... Îl cunosc cu fala, cu semeția și cu crîncena lui inimă. Vai nouă dacă-l slăbim.

PĂRINTELE: Încrede-te, cuscre Mihule, în rînduiala celui de sus.

O BABĂ: Poate are dreptate. Sîntem și noi și boierul de-o lege și ne închinăm lui Hristos. Ne ferește cel de sus să vedem feciorii sîngerînd sub ochii noștri. Destule suferințe au fost în trecut.

LOSTUN (vine gîfîind): Oameni buni... Oameni buni!

CÎȚIVA: Ce-i, Lostune?

LOSTUN: Oameni buni... Vine boierul Stroe Orheianul... (Murmure: Iraaa.) A intrat în sat cu puțini slujitori!

PĂRINTELE: Cu puțini slujitori? Ai văzut bine?

LOSTUN: Nu i-am numărat... dar mai mult de șase nu cred să fie... Vrea să steie de vorbă cu fruntașii Șoimăreștilor. Vine fără sfială. Se leagănă pe cal și-și mîngîie barba mare. Se uită la unii și la alții pe care îi întîlnește și rîde.

MIHU (murmurînd): Ciudat lucru și foarte de mirare.

PĂRINTELE: Să știți că iar se adevărește vorba veche: cine n-are bătrîn să-și cumpere. Jupîn Stroe vine la împăcăciune.

UN BĂTRÎN: S-a milostivit în sfîrșit Dumnezeu către noi.

MURMURE: Așa e... Amin.

ȘOIMARU (intră tăcut făcîndu-și loc prin mulțime. Se face o pauză de întrebare față de Șoimaru.)

MIHU (lui Șoimaru): Ai auzit? Vine boierul Stroe la sfatul nostru.

ȘOIMARU: Da.

MIHU: L-ai văzut?

ȘOIMARU: Da, de cum a intrat fălos în sat.

MIHU: Ce zici?

ȘOIMARU: Să așteptăm.

MIHU: Cică vine cu puțini slujitori. Vrea pace.

ȘOIMARU: Numai că grosul mazurilor și i-a ascuns la marginea satului. Mi s-a dat de știre.

MIHU: **Da? Atunci ce gînduri are?**

ȘOIMARU: **Să vedem. Noi să așteptăm.** (Se aude murmur în mulțime, apoi se face o pîrtie în ea și jupîn Stroe apare urmat de cîțiva servitori. Se face o tăcere apăsătoare.)

STROE (după o pauză, privind la mulțimea ce-i ferește privirile): **Bine v-am găsit, oameni buni.**

MULȚIMEA (cu jumătate de glas): **'Tămim dumitale...**

PĂRINTELE (cu sinceritate): **Bine ai venit sănătos, boierule!** (Pauză)

STROE (după ce i-a mai privit odată, ridicînd glasul): **Ați auzit, oameni buni, că domnia Tomșei s-a petrecut din lumea asta și-a venit în scaunul țării Alexandru Vodă pe care noi l-am ajutat și l-am apărat.**

MIHU: **Am auzit.** (Apăsat) **Cum să nu fi auzit...**

STROE: **Acest domn al nostru a auzit de toate cîte s-au petrecut aici. Știe că Orheiul a dat oșteni lui Tomșa, știe că Șoimărești au dat și căpitan și steaguri și cu toate acestea m-am milostivit eu ș-am pus cuvînt să ierte toate...** (mulțimea tace: Stroe rotindu-și iarăși ochii vede pe Șoimaru). **Cum, pan Tudore? Și dumneata ești aici? Te-ai întors de la oaste?**

ȘOIMARU: **Da, boierule!**

STROE: **Foarte bine se nimerește atunci întîlnirea și mă bucur, căci eu am venit aici pentru împăcăciune!**

PĂRINTELE: **Dumnezeu îți va ajuta pentru tot binele ce-l vei face.**

ȘOIMARU (încet lui Mihu): **Unii bătrîni ajung o vreme rea, cînd nu înțeleg nimica și ca și copiii nu se pricep să aștepte.**

STROE: **Ai spus ceva, pan Tudore?**

ȘOIMARU: **I-am spus o vorbă dumnealui.**

STROE (cu umilință): **Eu vă rog, gospodarilor, aveți bunătatea și mă răsplătiți pentru toate cîte am îndurat și pentru toate ostenelile mele.** (Mulțimea tace.) **Atunci dați-mi mie de bunăvoie moșia voastră, căci eu mi-am pus obrazul pentru voi și v-am cerut iertare de la Vodă.** (Mulțimea freamătă, el continuă dulceag.) **Nu-mi răspundeți nimica, oameni buni?**

MIHU: **La ce să-ți răspundem?**

STROE: **La ceea ce v-am cerut.**

MIHU: **Cum, boierule? Dumneata ne ceri moșia pe care ai stăpînit-o și noi am cîștigat-o prin dreaptă judecată acum patru ani?**

STROE (zîmbind): **Nu, moșule, cer toată moșia voastră. Dați ce-a rămas, ca să-mi întregesc ce-i al meu.**

MIHU: **Și noi ce ne facem?**

STROE: **Ce vă va lumina Dumnezeu.** (Cîteva femei încep să plîngă.)

ȘOIMARU: **Cum, boierule, vorbești cu dinadinsul?**

STROE (schimbîndu-și deodată atitudinea, semeț): **Ce te miri așa de tare, căpitan Tudor? Ce mă privești astfel? Îți pare de mirare?**

ȘOIMARU: **Eu cred că visez...**

STROE: **Nu, nu... Ieri ai fost tu tare, astăzi sunt eu...**

ȘOIMARU (făcînd doi pași spre Stroe): **Eu tot nu te-nțeleg, boier Stroe.**

STROE: **Ce nu înțelegi?**

ȘOIMARU: **Ceea ce ai spus...**

STROE: **Asta-i judecata mea! Asta-i! Care din voi va îndrăzni astăzi să ridice un deget asupra mea? Astăzi nu mai este mișelul vostru Tomșa și Domnia v-ar spulbera de pe fața pămîntului de-ați îndrăzni. De aceea eu am venit în mijlocul vostru și nu va cuteza unul să miște brațul. Ha! Ha!**

ȘOIMARU (calm): **Boierule, te înșeli!**

Mihail Sadoveanu, Ionel Teodoreanu, Al. Brătescu-Voinești și alți scriitori.

STROE: **Așa? Ha! Mă-nșel?**

ȘOIMARU: **Da, te înșeli...**

STROE: **Nu mă înșel... căci dacă mazurii mei vor chiui odată vor veni și toți ceilalți și vă vor pune pe toți cu fruntile la pămînt.**

ȘOIMARU: **S-o vedem...**

STROE: **Îndrăznești tu poate, Șoimarule?**

PĂRINTELE: **Pentru numele lui Dumnezeu, nu ajungeți la cuvinte grele.**

STROE: **Nu îndrăzni, Tudore, că ți-i brațul frînt și te iert pentru cuvîntul tău prost căci odată în viață mi-ai făcut un bine.**

ȘOIMARU (strigînd): **Boierule, ai greșit dacă ai venit în vizuina lupului. Eu mai am un braț tare și te voi așeza cu pieptul pe mormîntul acestuia, pe care tu l-ai ucis cu buzduganul lui Aron!**

STROE: **L-am pedepsit, nu l-am ucis!...**

ȘOIMARU: **Ba l-ai ucis și ți-a venit ceasul...**

STROE: **Chiuiți!** (Mazurii chiuie puternic. De afară, după cîteva clipe de tăcere se aude alt chiuit.) **Ați auzit? Să nu cutezați, mișeilor! Să nu cutezi, mișele! Și pentru vorbele tale, Șoimare...** (Își desprinde agitat buzduganul de la brîu.) **Te voi bate peste fălci** (ridică buzduganul) **ca pe tatăl tău și voi spulbera pe toți nemernicii ca tine.**

ȘOIMARU: **Asta-i împăcăciunea, jupîne?** (Trage sabia.)

STROE (se repede cu buzduganul asupra lui Șoimaru, dar acesta, mai repede, îl lovește în cap cu sabia... fruntea i se umple de sînge și cade zgomotos.)

ȘOIMARU (privește la Stroe, apoi zvîrle sabia): **S-a împlinit judecata...** (Se aud chiuituri, prin fund se văd mazurii din urmă alungați de șoimărești.)

UN RĂZEȘ: **Căpitane Tudore, am lovit și am prăvălit pe mazuri în Răut. Am găsit pe fata Orheianului și pe un șleahtic ce veneau încoace... Unii au vrut să le zboare capetele...**

ȘOIMARU (tresărind): **Și unde sunt?**

UN RĂZEȘ: **Iată-i că sunt aduși...** (Magda și Ludno apar cu capetele plecate în jos.)

MAGDA (dînd cu ochii de Șoimaru, cu groază în priviri): **Pan Tudore, unde este tatăl meu?...**

ȘOIMARU (instinctiv privește spre cadavrul lui Stroe)

MAGDA (urmărindu-i privirile dă cu ochii de cadavru): **Tată! Mort!... Prea tîrziu... Am sosit prea tîrziu...** (dă să cadă).

LUDNO (reținînd-o): **Domniță, vom muri împreună.**

MAGDA: **Să murim și noi, să mor și eu? Nu, nu... Nu se poate... Nu pot... Tudore, ai uitat totul?...**

ȘOIMARU (tare): **Nimeni nu se va atinge de prinșii aceștia...** (cu o duioșie în glas). **Domniță, Dumnezeu mi-a înarmat brațul, dar nu împotriva ta...** (poruncitor). **Lostune, ia cîțiva flăcăi și întovărășiți pe boierii aceștia pînă la tîrg la Soroca... la malul Nistrului.**

MAGDA: **Îți mulțumesc, Tudore... Îți mulțumesc...** (se retrage cu Ludno, urmați de Lostun și cîțiva flăcăi.)

ȘOIMARU (ca inspirat, cu glasul ridicat): **Azi e ziua judecății, oameni buni! Se împlinesc poruncile morților... Să iasă tot neamul cu plugurile cu 6 boi... Să dați foc și să ardeți pînă în temelie curtea de la Murgeni, să risipiți și să zvîrliți apoi în patru vînturi cenușa... Și să treceți cu plugurile! Acolo unde a fost stăpînirea nedreptății să semănăm grîu de azi înainte! Plecați! Plecați!** (Tot norodul se scurge încet prin toate părțile, pe cînd Șoimaru se duce și îngenunchează pios la crucea lui Ionașcu, iar Mihu zvîrle discret contășul său pe cadavrul lui Stroe)

PĂRINTELE (închinîndu-se): **Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșelile greșiților noștri! Amin!...**

CORTINA

NICOLAE TITULESCU

COMENTATOR AD-HOC AL IMAGINILOR: Lucian BLAGA

CONFERINȚĂ DIN NOIEMBRIE, 1945

Era un om înalt, dar nu prea înalt peste obişnuit. Cînd îl vedeai prima oară, nu înălţimea sa îţi atrăgea atenţia, ci capul, un cap mic pentru trunchiul pe care era aşezat. Faţa îi era de tip mongoloid. Cît s-a scris şi s-a vorbit despre acest aspect şi cît s-a necăjit Titulescu că natura îi făurise o asemenea faţă! Cei ce se aflau în intimitatea lui — s-ar putea să nu fie adevărat — mărturiseau că era gelos pe oamenii frumoşi, avînd sentimentul că el este urît. Compensa lipsa frumuseţii fizice cu haine distinse, comandate la cei mai renumiţi croitori londonezi ai anilor dintre cele două războaie mondiale. În adevăr, se îmbrăca elegant.

Fruntea nu îi era prea înaltă, dar străjuia doi ochi vioi, mobili, a căror privire, cercetătoare în afară, pornea de undeva, din interior, dintr-un adînc şi în permanenţă frămîntat interior.

Surprindea vocea acestui om. Văzîndu-i înălţimea şi mişcările, aşteptai să auzi o voce bărbătească, pozată în piept. Ascultîndu-l vorbind la tribună sau într-un mic grup, te aflai în faţa unei voci aşezată mai sus de timbrul tenoral, uneori cu uşoare rezonanţe nazale, alteori cu sonorităţi de metal

«Avea o față de asiat fără vîrstă, cu unele trăsături de copil, dar cu luciri de nedescris în ochi, unde se aduna toată viața.»

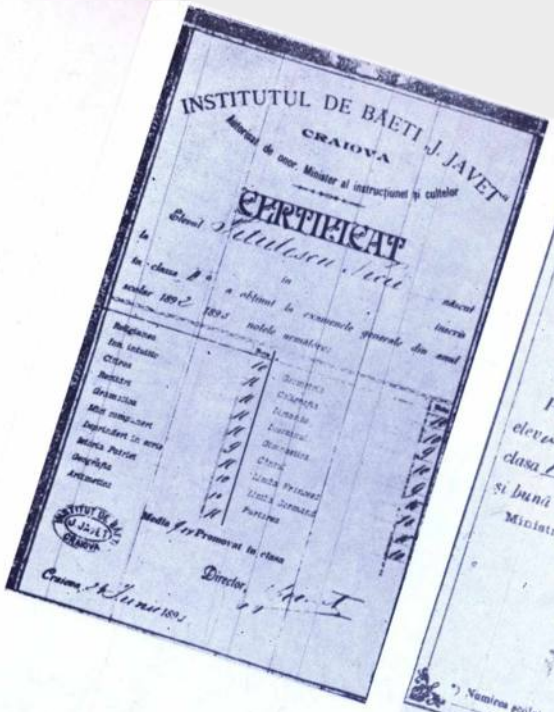

«Bolnav de flacăra lăuntrică, ce-l ardea, reducîndu-i existența pînă la limitele pîlpîirii.»

INSTITUTUL DE BĂEȚI J. JAVET

CRAIOVA

CERTIFICAT

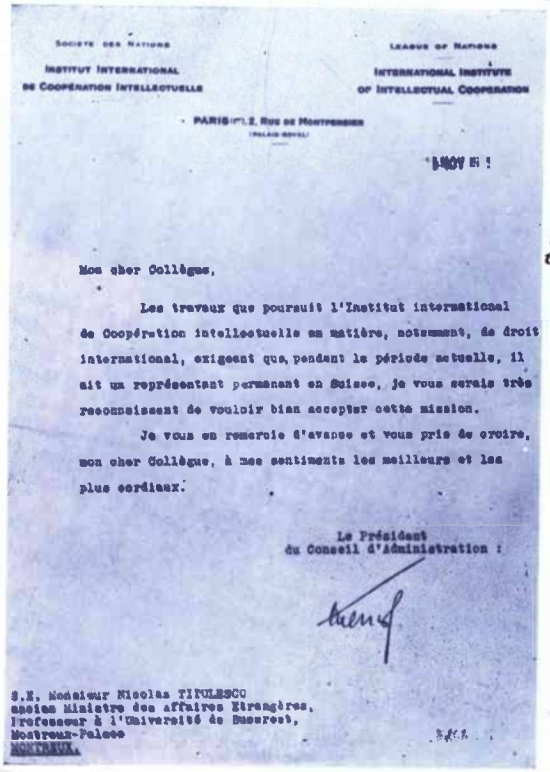
MINISTERUL
CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNEI PUBLICE
ANUL ȘCOLAR 1895—1896

Premiul I cu numerar dat
elevului Titulescu Nicolae
clasa III-a pentru silință la învățătură
și bună purtare.

Ministru,
PETRU PONI

Directorul școlei,

*) Numirea școlei.

SOCIETE DES NATIONS
INSTITUT INTERNATIONAL
DE COOPERATION INTELLECTUELLE

LEAGUE OF NATIONS
INTERNATIONAL INSTITUTE
OF INTELLECTUAL COOPERATION

PARIS (VIe) 2, RUE DE MONTPENSIER
(PALAIS-ROYAL)

1 NOV 35

Mon cher Collègue,

Les travaux que poursuit l'Institut international de Coopération intellectuelle en matière, notamment, de droit international, exigeant que, pendant la période actuelle, il ait un représentant permanent en Suisse, je vous serais très reconnaissant de vouloir bien accepter cette mission.

Je vous en remercie d'avance et vous prie de croire, mon cher Collègue, à mes sentiments les meilleurs et les plus cordiaux.

Le Président
du Conseil d'Administration :

S.E. Monsieur Nicolas TITULESCO
ancien Ministre des Affaires Etrangères,
Professeur à l'Université de Bucarest,
Monbijou-Palace
MONTREUX

« Titulescu este cea
mai strălucită inte-
ligență ce am în-
tîlnit-o în viață.
Un fel de întru-
pare a inteligenței,
înțeleasă ca arhe-
tip. »

un gest, o afirmație, o atitudine, o împrejurare erau în stare să declanșeze furtuni neprevăzute în dimensiunile lor. Însă, ca orice mediteranian — — Titulescu era un mediteranian prin temperament, dar și prin natura lui biologică, căutînd mereu soarele și căldura — se potolea repede și trecea brusc de la uragan la calm și rațiune. Unii au afirmat că și aceste furii erau calculate. Se prea poate. Titulescu, cu toate că își manifesta deseori sentimentele, era o personalitate dominată de rațiune.

Inteligența îi era sclipitoare. Nu era numai un dar al naturii, ci și rezultatul unei munci intelectuale de durată, al unui exercițiu continuu. Partenerii și adversarii lui erau impresionați de această inteligență vie, scăpărătoare și deopotrivă copleșiți de forța argumentării lui.

În 1956, împreună cu Mihail Ralea și cu Paul Boncour, fostul ministru de externe al Franței, într-o lungă seară de august, am umblat pe străzile Genevei, eu ascultînd, ei trăind amintirile Ligii Națiunilor. Boncour povestea și, cu gesturi des repetate, arăta locuri, case, uși, pe unde altădată se mișcau oameni, astăzi istorie și umbre. În cuvintele fostului diplo at

«...el suferea de insomnie lîngă destinele țării...»

«El se simțea parcă stimulat chiar și de prezența cea mai stîngace a cuiva, fiindcă i se da astfel îndemnul să gîndească la noi și noi posibilități.»

«Geniul său nu putea să suporte eșecul...»

francez, numele lui Titulescu revenea mereu. Prietenul lui de altădată parcă se afla lîngă noi, ca al patrulea pelerin pe străzile orașului de la marginea Lemanului. Cînd a fost să vorbească despre calitățile lui Titulescu, Boncour s-a oprit asupra forței de convingere a diplomatului român. Chiar cînd avea de apărat o cauză considerată de noi, ceilalți, pierdută, chiar cînd datele problemei nu îi erau favorabile, Titu (așa îi spunea Boncour lui Titulescu) găsea argumente strălucitoare care ne surprindeau prin logica, prin forța lor. Multe cauze au fost cîștigate prin această excepțională calitate a lui.

În tinerețe, în școlile din țară și în Universitatea pariziană, se pregătise temeinic. Era un om cult, deși politica și diplomația îl acaparaseră într-o asemenea măsură, încît nu mai citea atît cît o făcea în prima parte a vieții. Continua, însă, să se informeze. Era curios din fire și așa a rămas pînă la sfîrșit. Voia să știe totul. Le cerea colaboratorilor săi să-l țină la curent cu noutățile din toate domeniile. Iubea viața, iubea oamenii, dar mai presus de toate își iubea țara. Aceasta nu este o afirmație gratuită fără temeiul faptelor. Dragostea de neam și țară a fost constanta fundamentală a activității acestui om politic excepțional care a plătit, sub toate aspectele, un greu tribut vremurilor complicate și contradictorii în care a trăit.

Nicolae Titulescu a fost o mare personalitate. A fost un om deosebit.

«... el nu cunoaștea decît un singur țel, acela al salvgardării păcii.» (Legația Franței la București. Dineu. În asistență: Elena VĂCĂRESCU, N. TITULESCU, D-na D'ORMISSON).

«...om politic și mare diplomat.» (Bratislava. Decernarea titlului de Doctor Honoris Causa).

«Sfera preocupărilor politice și diplomatice ale lui Titulescu, spirit, în care realismul se îmbina armonic cu elanul ideal, se lărgea în atingere cu obiectul însuși pe măsură ce realitățile istorice internaționale ridicau tot mai multe și variate probleme.» (Geneva, 1930. Liga de Cooperare Intelectuală. În asistență: G. OPRESCU, A. EINSTEIN, N. TITULESCU).

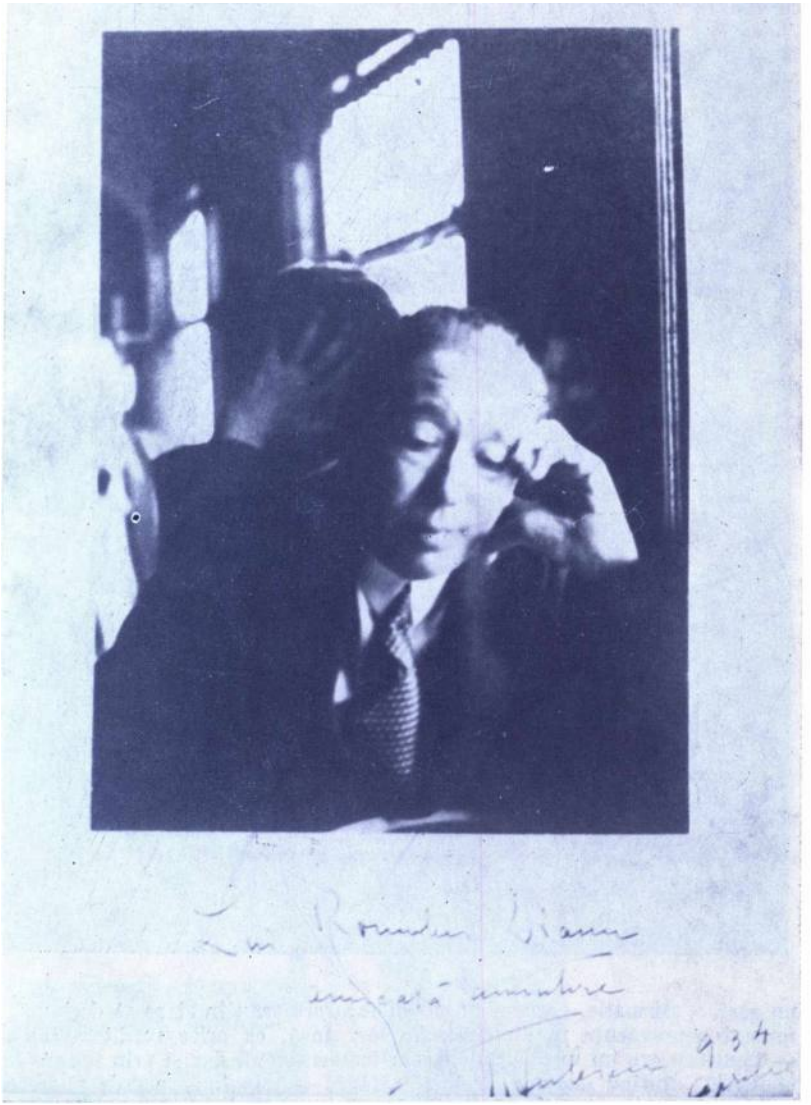

«Celor ce-l însoțeau, ne comunica ceva din euforiasa volubilă...» (N. TITULESCU, admirînd vestigii ale civilizației grecești. Atena, 1933.)

«...Titulescu... păstra o oarecare distanță față de tot ce vedeam și nu acorda decît priviri tangențiale Naturii. Ca orice posedat, el recădea necontenit în preocupările sale.» (Cannes)

«...verva — a unui spirit răsfățat de-un întreg continent.»

prețios, cu flexiuni melodice, asemănătoare, într-o oarecare măsură, cu ale lui George Călinescu, din vremea lecturilor teatrale ale criticului. Vocea îi venea, parcă, din cap.

Gesticula destul de mult, dar nu atît încît gesturile să urmărească rapiditatea succesiunii gîndurilor. În convorbiri restrînse, mîinile, subliniind ideile, se agitau mai mult. La tribună, mișcarea lor era mai reținută, brațele nu făceau volte prea mari, deși arderea interioară, subliniată mai ales de privire, era vizibilă.

Temperamentul îi era schimbător. Putea fi calm, amabil, afabil, după cum

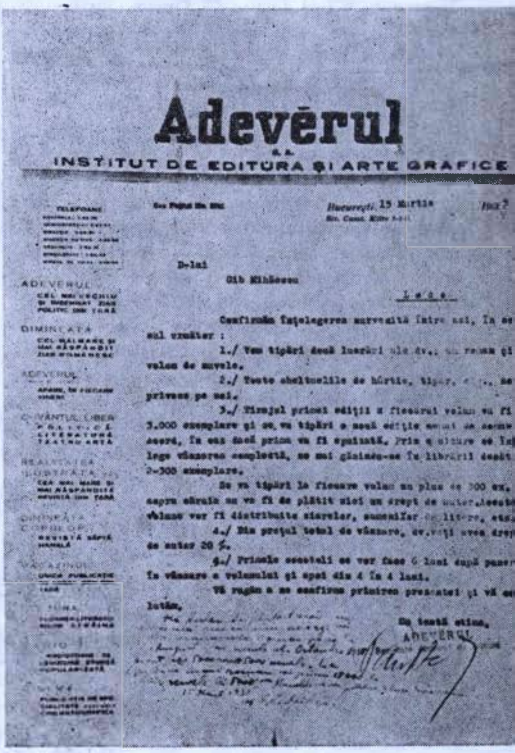
PER ASPERA AD ASTRA

Gib I. MIHĂESCU

Investigaţii în laboratorul romanului RUSOAICA

DEŞI *RUSOAICA* APARE ÎN 1933, LUMEA din acest roman îl obseda pe Gib I. Mihăescu de mult timp. Schiţele şi nuvelele militare ale începutului, dintre care am reţine în special pe cea cu titlul *Pe drumul gloriei* (1920), reluată în „*Gîndirea*" (1922), în „*Cuvîntul literar şi artistic*" (1925) şi în limba franceză, cu titlul *L'étape*, în traducerea Sarinei Cassvan (1931), la care se adaugă *Troiţa* (1924) şi mai ales fragmentul cu titlul *Rusoaica* („*Gîndirea*", 1930), anunţau închegarea, într-o fază embrionară, a intrigii şi, parţial, a tipologiei personajelor din romanul publicat în 1933 la Editura „Naţionala-Ciornei". În acest sens pledează şi cîteva însemnări făcute de autor pe filele detaşabile ale unor carnete în care îşi nota proiectele viitoarelor lucrări, nume de personaje, schiţe de portret, frînturi de dialog etc. În arhiva de la Drăgăşani, adunată cu grijă de profesorul Gh. Pavel, se află, printre manuscrisele întinse ale unora dintre cele mai importante opere ale lui Gib I. Mihăescu, zeci de astfel de file de carnet, care cuprind idei ce urmau să fie folosite în lucrările viitoare. Pe cele mai multe din aceste fişe sînt notate în grabă, în momente de efervescenţă creatoare, subiectele unor posibile schiţe şi nuvele. Faptul acesta ne determină să credem că aceste însemnări sînt făcute înainte de 1930, în perioada cea mai rodnică din activitatea de nuvelist a scriitorului. Anumite obsesii şi chiar o oarecare înrudire tematică, pusă în evidenţă de tendinţa de a zugrăvi scene bizare, incredibile, fantastice, izvorîte din jocurile închipuirii stimulate de dragoste, de gelozie şi de frică, fac să ne gîndim că însemnările din carnetele la care ne referim au putut să fie făcute în anii cînd Gib I. Mihăescu

Contractul încheiat de Gib Mihăescu cu editura Adevărul pentru tipărirea romanului Rusoaica.

Adevĕrul
S.A.
INSTITUT DE EDITURĂ ŞI ARTE GRAFICE

Bucureşti, 15 Martie

D-lui
Gib Mihăescu

Confirmăm înţelegerea survenită între noi, în ce
sul următor :

1./ Vom tipări două lucrări ale dv., un roman şi
volum de nuvele.

2./ Toate cheltuelile de hîrtie, tipar, [illegible] ne
privesc pe noi.

3./ Tirajul primei ediţii a fiecărui volum va fi
3.000 exemplare şi se va tipări o nouă ediţie numai se vor
cere, în caz deci prima va fi epuizată. Prin epuizare se în
lege vînzarea completă, nu mai rămînîndu-ne în librării decît
2-300 exemplare.

Se va tipări la fiecare volum nu mai mult de 300 ex.
cepra cărora nu va fi de plătit nici un drept de autor, acestea
volume vor fi distribuite ziarelor, anunţăr[illegible] de librărie, etc.

4./ Din preţul total de vînzare, autorii vor avea dreptul
de autor 20 %.

5./ Primele sumele ce vor face 6 luni după punerea
în vînzare a volumului şi apoi din 6 în 6 luni.

Vă rugăm a ne confirma primirea prezentei şi vă asigurăm
buna noastră atenţie.

Cu toată stima,
ADEVĔRUL

a scris şi a publicat nuvele ca: *Sfîrşitul* (1924), *Între porţelanuri* şi *Femeia de ciocolată* (1925), *Tabloul* (1926), *Frigul* şi *Aşteptarea* (1927). Observăm că este tocmai perioada dinaintea începerii lucrului la romanul *Braţul Andromedei*. O atestare documentară vine în sprijinul ipotezei noastre. Pe faţa a doua a unei astfel de fişe (proiectul unei schiţe cu titlul *Discretul*), se pot citi, lîngă numele fratelui său, « *locot. rez. Mihăescu Em.* », cuvintele « *Intr[are] minister, Ieşire* » şi datele: « *19. 8. 925 şi 25. 9. 925* » (înregistrarea şi răspunsul la vreo cerere oarecare). Aceste date ne permit să fixăm cu aproximaţie timpul cînd scriitorul folosea aceste carnete, din care nu reţine decît foile cu însemnări literare, în jurul anului 1925.

Dintre cele mai vechi fişe care pot interesa şi geneza romanului *Rusoaica*, una cuprinde subiectul nuvelei *Troiţa:* « Soldaţii care spre a se încălzi ard, după mari dezbateri şi ezitări, o troiţă » [1]. Cum *Troiţa* s-a publicat prima dată în revista „*Cugetul românesc*", Bucureşti, III, nr. 1, martie 1924, este de presupus că această însemnare a fost făcută cu cîteva luni înainte. Cam din aceeaşi perioadă datează şi un alt proiect de povestire, notat pe o filă dintr-un carnet de format mai mic, dar cu hîrtie asemănătoare. Subiectul acestei povestiri, aşa cum rezultă din însemnarea pe care o reproducem, ne plasează în aceeaşi perioadă basarabeană: « Jidanul [2] cu soră vitregă care vrea să se mărite în curînd. Eu, ofiţer ocupant, o respect. Trebuie să fim demobilizaţi. Vin alţii de-ai noştri, cu căşti, să ne înlocuiască. Jidanul (poate fi şi rus) spune: „Au venit germanii" şi-mi insultă naţia. Cînd aflu adevărul şi cînd află şi el: „Te voi reclama", îi spun. El: „Cere-mi orice". „Pe soră-ta". După ezitări mi-o dă. Şi pe urmă linişte deplină ». Pe marginea fişei, pe ambele feţe, scriitorul adaugă în creion sau cu cerneală roşie: « Sunt aşa de recunoscător greşelei lui. Fratele rugîndu-se de logodnic, să nu se supere, cînd logodnicul, cu toată grija fratelui, descopere ». În capul întregii fişe, în colţul din dreapta, se poate citi şi fraza, tot adăugată: « Compară cu Hoţul Holizer pe care l-am prins » (?). Proiectul acesta aminteşte atît de povestirea *Pe drumul gloriei*, păstrîndu-şi în acelaşi timp independenţa, dar şi de aventura căpitanului Bădescu cu Ghenea, fata bătrînului Kersanov, din *Rusoaica*. În roman, această iubire, în calea căreia se ridică stavila atîtor prejudecăţi, capătă o notă gravă, care o deosebeşte de caracterul anecdotic din acest proiect, mai legat de schiţele începutului.

În fişele din arhiva de la Drăgăşani se fac şi cîteva referiri directe la *Rusoaica*, formulîndu-se pentru prima dată chiar acest titlu, subliniat cu grijă de autor pe una din ele. În aceste prime consemnări în legătură cu fabulosul personaj feminin din romanul de mai tîrziu, nu distingem încă chipul diafanei Valia, care stăpîneşa imaginaţia aprinsă de lecturi a locotenentului Ragaiac. Reproducem parţial aceste însemnări interesante pentru că se consemnează primele trăsături, mai terestre, ale unui personaj care se va spiritualiza tot mai mult, rămînînd doar o imagine de feminitate ideală, o pură proiecţie a minţii lui Ragaiac, care o va căuta în mai multe tipuri concrete. În cele mai vechi fişe, portretul personajului este mai degrabă rudimentar: « Rusoaica gravă şi serioasă în ce priveşte opiniile dar care petrece zdravăn în privinţa vieţei. Ea preferă pe dansatorul chefliu şi cîntăreţ de şlagăre, sociologului căruia îi împărtăşeşte opiniile ». Un astfel de personaj este mai aproape de Marusea din romanul *Rusoaica* decît de Valia. În noaptea nunţii, Marusea îl abandonează pe gravul profesor Antimov pentru uşuratecul Ragaiac, întocmai ca rusoaica din aceste vechi fişe. O a doua fişă, din acelaşi carnet, adînceşte exotismul sălbatec şi senzual al eroinei: « *Rusoaica II* [3], care află legenda violului unui servitor (pus apoi la tortură, rupt de cai) asupra stăpînei, deşi era aţiţat de stăpînă, metodic şi în ris, dar avertizat în acelaşi timp că dacă va îndrăzni... Ea (cea de acum) îşi dă seama de aplecarea ei spre cei mici (deşi poate e numai pretext). La revoluţie, deşi ia parte, totuşi nu e crezută, e pusă sub observaţie şi astfel trece ». Nu ştim cum intenţiona scriitorul să folosească acest material, abia schiţat în cîteva sumare fişe de lucru. Este cert însă că era preocupat, în timpul şi după voiajul său din 1924 în Basarabia, de un tip de femeie exotică şi senzuală, cum îi apărea atunci acest personaj, trăsături care vor stărui în alte tipuri feminine ale romanului *Rusoaica* şi mai puţin în portretul Valiei.

---

[1] Pe aceeaşi fişă mai sînt schiţate două subiecte: *Atentatorul* şi *Baba Măndica*. Peste fraza referitoare la *Troiţa*, autorul notează cu creion albastru : « *scris* ».

[2] Termenul nu are înţeles peiorativ, ci reproduce aici, ca şi în *Rusoaica*, un apelativ popular.

[3] Cu acest II credem că scriitorul voia să însemneze o variaţie pe aceeaşi temă.

Cînd se iveşte, în manuscrisele scriitorului, Valentina, acest personaj atît de deosebit de rusoaica din vechile sale note de lucru şi de Ninocika din fragmentul publicat în *„Gîndirea"*, X, nr. 12, 1930, pp. 344—444? Numele personajului se găseşte menţionat pentru prima dată în manuscrisele păstrate în arhiva de la Drăgăşani pe o coală de hîrtie groasă, de culoare gălbuie, scris mare, cu creion roşu, ca majoritatea acestor însemnări, chiar la începutul filei: *(Valia) Valentina*. Pe faţa a doua a acestei fişe de lucru apare, scris tot cu creion roşu şi numele Marusiei: *« Maria Ivanovna — Zlatova (Marusea) »*. Alături, scrise cu creion negru, se disting, în colţul din stînga, încă două nume care apar în roman: *Arcadie Nicolaevici Cuzmin*, tatăl Marusiei, şi *Vladimir Antimov*, profesorul cu care se va căsători Marusea în finalul romanului. Fişa aceasta, foarte importantă pentru cunoaşterea laboratorului de creaţie al autorului, mai cuprinde, în mijloc, pe faţa cu numele Valiei, o schiţă a drumurilor pe unde a rătăcit Rusoaica, mai exact a locurilor de unde venea. Localitatea *Duboşani (Dubovîiar)* apare într-un chenar trapezoidal înconjurat de linii şerpuitoare, care se unesc în josul filei. Linia din stînga este marcată în dreptul satului Duboşani de două săgeţi care par să indice localitatea Secăreni, vadurile contrabandiştilor şi sectoarele lui Ragaiac şi Iliad. De jur împrejurul acestei imagini autorul notează, tot cu creion roşu, o singură dată cu cerneală şi o dată cu creion negru, fonetisme, cuvinte şi expresii specifice regiunii, precum şi o serie de termeni militari şi administrativi. Reproducem în întregime materialul acestei documentări lingvistice, începînd cu coloana din stînga: *cutare, da cutare ; bundră = graniţă ; reauă ; plumbi = glonţ ; bombă = grenadă ; comandament, comandir ; ordin = poruncă, pricaz, ucaz ; dovadă = propuscă ; hîrtie, paşaport ; nacealnic = comandament ; fumeie, muiere ; o ; om soldat, moscal ; năloguri* [4] *= impozite ; miravoi = judecătorie ; sud = judecată ; ceasovoi = paznic ; puşcă = tot puşcă ; ştic = baionetă ; vagmistru = plut. ; sergent : scurteică.* Fişa aceasta, pe care am încercat s-o prezentăm în toate amănuntele, are caracterul unui exerciţiu preliminar. Sînt menţionate cele două tipuri de « rusoaice » în opoziţie (Valia şi Marusea [5]), locurile şi unii din termeni care urmau să dea povestirii culoarea locală.

Manuscrisele de la Drăgăşani, la care se adaugă cele cîteva file păstrate la Muzeul literaturii române din Bucureşti (cota MLR 91) [6] atestă trei etape de elaborare a romanului *Rusoaica*. Preocupat, cum am văzut, mai de mult timp de personajul feminin din roman şi de atmosfera exotică şi misterioasă în care urma să evolueze, cînd trece la lucru, Gib I. Mihăescu elaborează, după mai multe tatonări, o primă variantă, în care locul Niculinei nu este bine hotărît [7]. Neavînd o serie de însuşiri, cu care scriitorul îşi înzestrează mai tîrziu personajul, acesta apare lipsit de personalitate în prima variantă. Faptul dăunează nu numai analizei psihologice, dar se răsfrînge negativ şi asupra intrigii romanului, rudimentar poliţistă la început. Scriitorul intervine în prima variantă cu modificările pe care i le impunea modul nou, pentru epoca de atunci, de a interpreta subiectul operei literare: « Şi anume acea interpretare de ordin pur psihologic pe care eroii o dau prin sensul vorbelor lor, prin gesturi,

---

[4] « Năcealnic de năloguri — un fel de funcţionar fiscal, probabil un simplu agent », va preciza scriitorul în roman profesiunea anterioară a contrabandistului Serghie Bălan (Ed. a III-a, p. 95).

[5] Atît în fragmentul publicat în 1930, cît şi în roman, Ragaiac o părăseşte pe Marusea cu gîndul la o necunoscută, prototip ideal cu care nu se poate întîlni în realitate. În opoziţie cu idealul visat o apreciază critic, chiar cu cruzime, pe Marusea: « Pe cînd rusoaica pe care o aşteptam, rusoaica din visurile mele... Doamne, ce distanţă... » (Ed. III, p. 8). Scriitorul va preciza dealtfel într-un interviu (*„Cronicarul"*, III, nr. 14, 6 decembrie 1932, p. 5) acest proteism al personajului: « Cît despre *Rusoaica*, îţi pot preciza că în acest roman e vorba... de mai multe rusoaice » (Gib I. Mihăescu, *Însemnări pentru timpul de azi*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975).

[6] Aceste cîteva file din romanul *Rusoaica* au fost studiate şi reproduse parţial de Al. Oprea în volumul *Mitul faurului aburit, excurs în atelierul prozatorilor români moderni*, cu un comentariu grafic de Benedict Gănescu, Editura Albatros, 1974, pp. 185—188.

[7] « Simt personajele vibrînd puternic în mine, dar numai în faţa hîrtiei mişcările lor se limpezesc, ascultînd de un ritm lăuntric pe care-l simt bătînd continuu », îi declară scriitorul lui I. Valerian. *Op. cit.*, p. 118.

prin reacțiunile lor de orice natură, diverselor momente din anecdotă, din întîmplare, din faptul divers prin care-i plimbă autorul »[8]. De la varianta întîi la cea de a doua, scriitorul reușește să depășească tocmai în acest sens anecdota.

Din textul primei variante (*A*) s-au păstrat în arhiva de la Drăgășani filele: 94, 95, 96, 111, 147, 165, 177, III 222[9], 226, 231, 308, unele dintre acestea doar fragmentar (94, 165, 226, 231, 308), iar la M.L.R., sub cota 91, alte cîteva file: 79, 143—146, 149, 176, 200, fragmente din filele 219, 221, 230 și de asemenea cinci tăieturi nenumerotate. La acestea se adaugă și alte cîteva scurte tăieturi, lipsite în general de importanță, din aceeași variantă, păstrate în arhiva de la Drăgășani. Manuscrisul *A* are o particularitate foarte importantă: o parte din filele lui cuprinde numai textul primei redactări, în timp ce pe restul filelor se află de fapt două variante distincte. Prima variantă (*A* 1), foarte îndepărtată de textul tipărit, a fost ștearsă de autor rînd cu rînd, pentru a putea scrie deasupra o nouă variantă (*A* 2), mult mai apropiată de textul tipărit în 1933. Acest fapt face necesară publicarea ambelor variante (*A* 1 și *A* 2) cuprinse în același manuscris (*A*). Identificarea filelor care aparțin manuscrisului *A*, mai ales după ce cunoaștem modul de a lucra al scriitorului, bine pus în evidență de manuscriele bogate ale romanului *Brațul Andromedei*, este relativ ușoară, deoarece toate (*A* 1 + *A* 2) sînt tăiate în cruciș sau vertical, cu creionul negru sau colorat, în momentul vărsării lor, după modificări profunde, în varianta următoare. Textul primei variante (*A* 1), din care cunoaștem atît de puțin, este foarte îndepărtat de versiunea publicată în 1933. Varianta aceasta cuprinde adeseori referirile brute ale autorului, care rezumă unele situații, preluînd sarcinile personajelor, lipsite astfel de posibilitatea de a se manifesta deplin în acțiune și dialog. Din acest punct de vedere varianta *A* 1 și chiar fragmente din *A* 2 comunică mai ușor cu unele însemnări anterioare. Niculina apare vulgară și, interesant în aceste texte, o unealtă fără personalitate în planurile contrabandistului Serghie Bălan. Această « haiduceasă » incapabilă de trăiri sufletești mai rafinate face obiectul unui simplu tîrg între contrabandist și Ragaiac. Înfruntarea dintre Niculina și locotenent se petrece numai în terenul romanului polițist, consecința directă fiind reducerea intrigii erotice. Ragaiac rezumă brutal, în cîteva rînduri pătate de vulgaritate, relațiile dintre el și Niculina: « Nu Niculino, trebuia să-i zic... Tu ești o biată femeie fără cultură... Tu nu înțelegi integrările în serii și n-ai gustat pe Horațiu. Nu știi nici măcar franțuzește și n-ai cetit, în afară poate de *Viețile sfinților* or de isprăvile vreunui haiduc, în viața ta o carte. Hazul tău este aici, în cătunul fără nume... atracția pe care mi-o inspiri nu-i decît o chestie de epidermă și de curiozitate... »[10]. Această țărancă ignorantă trebuia să rămînă cît mai departe de rusoaica visată[11]. Personajul nu-și justifică existența, în această variantă a romanului, și ca o posibilă concurentă a « rusoaicei », ca în variantele următoare, ci numai ca un factor important în stratagema pusă la cale de Serghie Bălan de a-l îndepărta pe Ragaiac, prin viclenie femeiască, de la îndatoririle lui de grănicer. În variantele care vor urma, personajul acesta este mult mai complex. Prima variantă a *Rusoaicei*, scrisă în grabă, fără nici o preocupare de îngrijire a frazei, se înfățișează ca un roman de aventuri, lipsit de orice subtilitate psihologică. Scriitorul avea să revină mai tîrziu și asupra unor detalii tehnice reclamate de romanul polițist, perfectîndu-și lucrarea și din acest punct de vedere.

---

[8] Gib I. Mihăescu, *Însemnări pentru timpul de azi*, ed. cit., pp. 174—175.

[9] Nu s-a păstrat partea filei cu cifra scrisă de autor și n-am avut nici un indiciu pentru a o reconstitui. Am notat fila cu numărul paginii corespunzătoare din ediția a III-a a romanului.

[10] Acest text, decupat de autor, nu știm în ce scopuri, dintr-o filă a variantei *A* 1, se păstrează tot în arhiva de la Drăgășani. În varianta definitivă, Niculina, care are și ceva « învățătură gimnazială », citește cu interes literatură rusă și chiar franceză, în traduceri rusești.

[11] În fragmentul publicat de Gib I. Mihăescu în „*Adevărul literar și artistic*", XI, nr. 600, duminecă 5 iunie 1932, sub titlul *Ispita*, Niculina purta numele Catinca Bălan și era descrisă ca o femeie de țară « ca bradul », cum îi stă bine unei gazde de haiduci. În versiunea publicată un an mai tîrziu portretul Niculinei e substanțial schimbat: « e ca bradul și e și cucoană... că e de alt neam ». Scriitorul aduce numeroase alte modificări pentru a sustrage personajul tipologiei primitiv rurale din prima variantă.

No. 24464

192 2 luna Decembrie ziua 4

Cercul de Recrutare Vâlcea

Subsocotesc. Mihăescu Gheorghe
Drăgășani

In conformitate cu ordinul Comandamentului Terit C. I. A. No. 6652 din 11. XI 922, am onoare a vă înainta un extras din **Legea ofițerilor de rezervă și din Regulamentul de Mobilizare al armatei,** *care coprinde obligațiunile ofițerilor de rezervă, rugându-vă să bine voiți a vă conforma întocmai acestor prescripțiuni, conoscând că în caz contrariu veți cădea în penalitatea prevăzută de art. 224 bis. din codul justiției militare.*

Comandantul Cerc. Recrutare Vâlcea

Colonel.

Adresa Cercului de recrutare Vilcea, către sublocotenentul Gheorghe Mihăescu, Drăgășani.

Avînd gata prima versiune, scriitorul o sporește substanțial cînd revede manuscrisul, dublînd unele capitole, în special din partea a doua a romanului. Sînt revizuite profund mai ales scenele dintre Ragaiac și Niculina, foarte îndepărtate, în noua variantă, de cea anterioară, din care scriitorul păstrează, ici și colo, cîteva cuvinte sau fraze.

Textul acesta (*B*), adăugat ulterior manuscrisului *A*, este scris cu creionul pe hîrtie proastă. Cîteva file au fost deteriorate de timp și de condițiile nu prea bune în care a fost ținut, cu ani în urmă, manuscrisul. Se păstrează din acest manuscris 45 de file în arhiva familiei, la Drăgașani, și 1 filă la Muzeul literaturii române din București (cota 91). Cele mai multe file sînt scrise pe ambele fețe, cu mai multe sau cu mai puține ștersături. În colțul din stînga sau din dreapta al filei se distinge numărul paginii, precedat de o literă din alfabetul grecesc. Toate paginile cu aceeași literă urmau să fie introduse în același loc, la capitolul sau la paragraful respectiv din manuscrisul *A*. Fără să fie consecvent, autorul indică din cînd în cînd, în *Ms. B.*, la sfîrșitul grupului de file cu aceeași literă din alfabetul grecesc, pagina manuscrisului *A* unde urma să se producă interpolarea. Sînt menționate, de exemplu, paginile 200, 219 și 231. Același semn, de obicei o literă din alfabetul grecesc (o singură dată numerotarea paginilor se face cu cifre romane) îl întîlnim și în dreptul șirului din *Ms. A* unde trebuia să se producă intercalarea. De exemplu paginile ψ 1—15, *Ms. B*, trebuiau introduse, conform indicației autorului, la p. 231 din *Ms. A*, unde se întîlnește același semn ψ. Acesta este unul din cazurile fericite cînd ni s-au păstrat și filele de intercalat *(Ms. B)* și filele receptoare *(Ms. A)*. În general, textul *B* este destul de apropiat de cel publicat în 1933. Se remarcă însă, pe lîngă obișnuitele schimbări de cuvinte și fraze, și cîteva deosebiri mai importante. Scriitorul n-a mai păstrat, la contopirea celor două manuscrise (*A* + *B*), fragmente întregi din textul adăugat (*B*).

Care este ponderea schimbărilor aduse în structura narativă și în tipologia personajelor de contopirea manuscriselor *A* și *B*? «Înnobilarea» Niculinei, proces de creștere început în varianta *A*2 a manuscrisului *A*, îl obligă pe autor să confrunte, în textul interpolat (*B*), cele două imagini care evoluau pînă acum pe drumuri paralele: Valia și ispititoarea soție a contrabandistului Bălan. Citățm un pasaj revelator din *Ms. B*, pp. η 1—2: «Aș fi preferat să n-am îndoielile ăstea, aș fi dorit să rămîn intact consacrat dulcelui vis al venirei rusoaicei. Așa însă această minunată imagine, țesută din poveste și dorinți, începe să păleasca fără voia mea; va rezista ea, scumpa fată rătăcitoare, în carne și-n oase, fatalei comparații cu zmeoaica din cătunul fără nume?!... Dar iată, acum această mistuitoare curiozitate a început să mă încerce cumplit. În setea-mi de deplinătate, de exclusivitate, miza mea a căzut pe figura încă acoperită, pînă la confuz, de misterioase văluri. Și tremur, așteptînd întoarcerea, pe care nici un trișaj de astă dată nu va fi în stare s-o abată, într-o parte sau alta a roatei norocului». În volum, acest pasaj se va tipări cu unele modificări mai ales la început: «Aș fi preferat să nu mai mi se arunce în picioare îndoielile astea, aș fi dorit să păstrez intact pasul meu săltat spre dulcele vis pe care-l taie în două rîul de gheață». (Ed. a III-a, pp. 225—226). Înfruntările dintre Ragaiac și Niculina, după ce tînărul ofițer optează pentru fata din vis, capătă un plus de dramatism. Cele mai multe schimbări cu care vine această variantă se petrec dealtfel în scenele dintre cele două personaje. Niculina, care-și împarte sentimentele, în varianta *B*, angajată tot mai mult și mai periculos într-un joc dublu, între amant și soț,

Biblioteca Jud Deva
SALA DE LECTURA

nu-şi mai găseşte echilibrul. Vezi fragmentele: ς1, 92, η1—2, ξ12—17, 23 — 25, μ1 — 24, σ 1—4, ψ 1—15 [12].

Pe măsură ce situaţia dintre cele trei personaje se complică, creşte interesul scriitorului şi pentru organizarea minuţioasă, de aspect senzaţional, a spaţiului dramei. Atenţia sa se dirijează în special spre ceea ce s-ar putea numi topografia poliţistă a romanului, care se îmbogăţeşte mult în această variantă (*B*). Se precizează acum că aşezarea lui Bălan — casă gospodărească, înconjurată de multe acareturi — este legată printr-un fel de tunel secret [13] şi un şanţ la fel de misterios cu exteriorul, iar beciul, descris cu cea mai mare grijă, este un fel de loc de observaţie şi de refugiu, cu intrări şi ieşiri secrete, dintre care una conduce, printr-o trapă bine ascunsă, chiar în camera Niculinei, în permanenţă supravegheată şi printr-o ferestruică mascată. Descrierea aceasta se prelungeşte pe mai multe pagini de manuscris (ξ1—11). Scriitorul nu ezită să folosească sintagma «dispozitiv de film senzaţional» pentru a numi amănuntele scenografice pe care le dă în legătură cu «cîmpul adversarului». Aspectele poliţiste ale romanului sînt îngroşate şi de alte elemente adăugate tot în această variantă. Valia este prezentată de Ragaiac subordonaţilor săi, de care-şi ascunde adevăratele intenţii, ca o «spioană». În felul acesta, cutia de vioară se preface naiv în aparat fotografic (pp. V—VII) [14]. Planurile de capturare a contrabandistului şi de recuperare a Valiei, cu precizarea minuţioasă a drumurilor, a semnalelor pentru sentinele şi a locurilor de pază, sînt elaborate în toate detaliile tot în această variantă (ξ19—23, λ3—7). Economia romanului îi va impune scriitorului să renunţe la unele din pasajele excesiv descriptive, ne referim la toată întinderea manuscrisului *B*, deci şi la scenele dintre Niculina şi Ragaiac, în varianta definitivă.

Printre manuscrisele lui Gib I. Mihăescu din arhiva de la Drăgăşani se află şi o variantă destul de apropiată de cea care a fost tipărită în 1933. Această variantă (*C*), care întruneşte toate îmbunătăţirile aduse textului în variantele anterioare, este scrisă cu cerneală, îngrijit, pe hîrtie de bună calitate, fără prea multe ştersături şi adaosuri. Este de remarcat totuşi că unele pagini, cum ar fi 213—230, de exemplu, la care se adaugă majoritatea celorlalte, lasă impresia că sînt retranscrise, în timp ce altele, cum ar fi paginile 231—234, 239 — 244 şi 267, cuprind multe ştersături şi, din loc în loc, chiar lipituri, cîteodată chiar mai multe pe aceeaşi filă. Fila 267 are nu mai puţin de trei astfel de lipituri. Acestea la rîndul lor reprezintă două situaţii. Scriitorul a păstrat mici fragmente mai curate dintr-o variantă anterioară (e posibil ca aceasta să fi fost cea pe care noi am numit-o *A*) pe care le-a lipit în locurile unde ar fi trebuit să retranscrie textul, cînd lucra la varianta *C*. În această situaţie se află fila 267 din acest manuscris. Cazul contrar este reprezentat de filele care cuprind fragmente scrise îngrijit, lipite peste un text cu ştersături şi adaosuri prea numeroase, care devenise greu de urmărit din această cauză. Cele mai multe fragmente lipite sînt scrise pe verso-ul unor file dintr-un manuscris anterior, probabil tot *A*. Calitatea hîrtiei, precum şi faptul că textul de pe recto, îngropat la lipire, este anulat cu linii încrucişate şi verticale, semn că, după transformările de rigoare, a fost vărsat într-o variantă următoare, sînt probe care pot fi aduse în sprijinul acestei ipoteze. Aşa se explică dealtfel şi faptul că multe din filele primei versiuni (*A*) din romanul *Rusoaica* sînt trunchiate. Din varianta *C* se cunosc 56 de file păstrate la Drăgăşani.

Cercetarea manuscriselor lui Gib I. Mihăescu oferă o imagine nouă a acestui atît de interesant şi de cóntroversat scriitor. Autorul *Rusoaicei* a dus o luptă permanentă şi îndîrjită cu textul [15]. Aşa se explică numeroasele variante, păstrate din păcate parţial, care preced cele mai multe şi mai importante dintre scrierile sale. Imaginea unui scriitor neglijent, care-şi improviza cu uşurinţă, fără nici un fel de control critic, textele, scrise la repezeală, sub impulsurile unei inspiraţii prompte, este falsă. Frecventele lui reveniri asupra aceluiaşi text, eliminările, interpolările masive, transformările de tot felul, care ajung să facă de nerecunoscut prima variantă faţă de ultima, nu sînt decît arareori rezultatul exigenţei stilistice. Scriitorul nu întîrzie să-şi aleagă

[12] Aceste interpolări sporesc considerabil valoarea romanului. Fără ele, G. Călinescu n-ar fi fost îndreptăţit să scrie această frază din *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*: «Romanul este condus cu foarte multă abilitate în tot ce priveşte enigma sufletească a Niculinei» (p. 680).

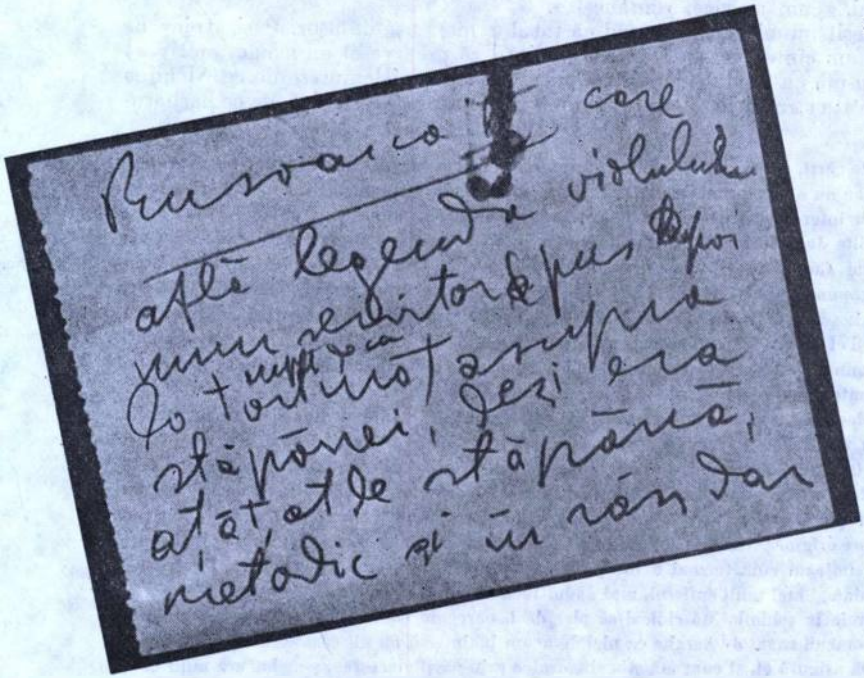
[13] Aspect sesizat şi de Al. Oprea, *op. cit.*, p. 187.

[14] Nu s-au păstrat decît aceste pagini din grupul de file numerotate cu cifre romane.

[15] Referindu-se numai la un capitol din *Rusoaica*, Al. Oprea va consemna caracterul «muncit» al acestui roman. *Op. cit.*, p. 186.

cuvîntul și este mai degrabă nepăsător față de frumusețea frazei. S-a putut vorbi astfel chiar de lipsa conștiinței sale artistice (Camil Petrescu, Pompiliu Constantinescu, Eugen Lovinescu, Nicolae Manolescu). Autorul care își lucra cu atîta stăruință textele, scrise și rescrise, este preocupat numai de lărgirea și adîncirea obsesiei, care pune stăpînire pe întreaga conștiință a personajelor sale. Simte de aceea mereu nevoia unor noi fapte cu care s-o ilustreze. Din acest punct de vedere invenția lui narativă nu pare niciodată epuizată. Romanele sale lasă impresia că pot continua la nesfîrșit. Pentru a pune capăt acestei proliferări, scriitorul recurge la un sfîrșit violent. Toate romanele pe care le-a scris se încheie cu moartea eroului principal sau a unor personaje care, prin sfîrșitul lor neașteptat, curmă conflictul: Andrei Lazăr din *Brațul Andromedei* se sinucide, Valia din *Rusoaica* se înecă, dar «urmărirea» încetase odată cu împușcarea lui Bălan, Arina din *Zilele și nopțile unui student întîrziat* moare în urma unei intervenții chirurgicale nereușite, Georges Radu Șerban din *Donna Alba* se sinucide. Cum lumea interioară este fără capăt, istoria poate fi reluată oricînd cu alte destine.

Al. ANDRIESCU

Prima schiță a subiectului Rusoaicei în carnetul de însemnări al scriitorului.

Manuscrisul A, ff. 95—96r, arhiva de la Drăgășani*

(*A* 1) ...În loc de ris răsunară aceste vorbe.

— A da... dacă este așa, apoi ne pare bine... Iaca Niculina, nevastă-mea, puteți s-aveți credință într-însa că nu pune apă. Și pentru un ofițer de-al nostru moldovean,

---

* *Textul de sus reprezintă varianta A 1, ștearsă de autor pentru a scrie, deasupra rîndurilor tăiate, varianta A 2. Pentru înlesnirea comparației, reproducem, în josul paginii, și textul suprapus (A 2), destul de asemănător cu varianta publicată.*

(A 2) Abia acum aflai că Niculina este o cetitoare, ba chiar că începuse și învățătura gimnazială. Mă surprinse cu atît mai mult această noutate, cu cît mai demult, cînd mă cercetase cu ce-mi petrec

românesc cum se zice, noi dăm fără bani... D-apoi poftiți, domnul locotenent, îmi arătă el să șed...

Dar înainte ca să pot face acest lucru, trebui să mă reculeg. Auzisem eu, nu e vorbă, și avusesem, slavă Domnului, destule prilejuri să mă conving de dulcea filozofie, de larga toleranță, de nemărginita încredere pe care soții basarabeni ruși o acordau soaților și fiicelor lor. Cuvîntul cel mai puțin plauzibil era luat în considerație fără cercetări suplimentare, dar trebuia să fie cît de puțin plauzibil. Însă ca să-ți găsești nevasta cu un ofițer tînăr în casă, la miezul nopței, și să convii atît de repede că acela a venit după lapte proaspăt, asta întrecea orice putință de închipuire.

Rămăsei deci prevăzător și cu mîna încleștată pe micul revolver cît ținu restul convorbirei pe care o condusei repede spre sfîrșit. Ridicîndu-mă întrebai ca tot omul la sfîrșitul consumației:

— Ce am de plătit?

Dar alungînd o lumină de ris de pe față, Niculina pronunță o sumă foarte minusculă; dar Serghie Bălan protestă cu toată energia, declarînd din nou că el nu ia bani de la ofițerii moldoveni, «cum se zice, românești».

Nici cînd am ieșit nu-mi venea să cred că totul a mers așa de ușor. Pășii voios pe hudiță, fluierînd un cîntec vesel. Dar îmi amintii că prea vesel nu aveam motiv să fiu. Și întorcîndu-mă cu gîndul înapoi, nu putui deloc să-mi lămuresc de ce Niculina îmi rezistase cu atîta strășnicie, de ce tot timpul privise spre ferestruică, de ce bărbatu-

---

ziua și-i vorbisem de cărți, ea păruse că acordă un interes respectuos spuselor mele, dar nu se grăbise să-mi arate că nici ea nu e o ignorantă, cum ar fi făcut orice femeie din lume. Dinaintea bărbatu-său ea dovedi însă mult interes acestui subiect în convorbirea noastră. Cunoștea romanele de seamă rusești și foarte multe de autori fără însemnătate sau pe care eu-i ignorasem. Cetise și traduceri: Mizerabilii, Germinal, Contele de Monte-Cristo, Madame Bovary, Quo-Vadis, Bel-Ami, **mult Zola Dumas, Sienkiewicz, punea pe același plan** Cei trei mușchetari cu Război și pace **și mărturisea foarte, natural că** Manon Lescaut **a impresionat-o la fel ca** Frații Karamazov **și se părea că poate și mai mult. Serghe cetise și el și avea mare admirație pentru** Suflete moarte, Taras Bulba, **și cîteva povestiri de Pușkin și Lermontov. Acorda totuși o cuviincioasă atenție răsunetului acestor nume ilustre, mai ales străine, și se simțea nespus de onorat că se făceau auzite sub acoperișul lui.**

E de la sine înțeles că din momentul acestor revelații ochii mei învăluiau pe Niculina în lumini irizate de culori cu totul noi. Mă simții nevoit să aduc vorba despre Olt și despre locurile mele, despre originea și viața mea de acuma, să fac comparații între obiceiurile de-acolo și cele de pe aici, micșorînd diferențele și mărind apropierile. Fusei ascultat cu luare aminte, dar și cu oarecare rezervă cînd fu vorba de apropiere. Despre Serghe putui afla, ceea ce dealtminteri știam, că e de fel chiar din acest cătun; cît despre originea Niculinei, afară de afirmația vagă că e fată de răzeși, nu mi se mai spuse nimic, cu toate că simțeam cum tocmai a început să mă devore o curiozitate cumplită. Pentru a-i îndemna să-și deschidă și mai mult sufletul, mai dădui încă drumul la al meu.

Dar nu primii nimic în schimb. Mă ridicai să plec deci, oarecum contrariat, cînd, spre completa mea stupoare, mă pomenii rugat de Serghe ca nici de acum înainte să nu uit casa lor. Oricînd doresc, ea mi-e deschisă, mă asigură el, și cum mă știa singuratec prin părțile acestea, s-ar bucura mult dacă ar ști că din cînd în cînd, cînd mi-o pofti inima, să vin ca să-i cinstesc și masa lui. Chiar și fără veste, cînd nu mi-o place fiertura la cazan a bucătarului trupei, pot să vin aicea și se va pricepe ea, Niculina, să pregătească ceva pe gustul dumitale.

Cu puțin îmi lipsi să-l întreb: chiar în lipsa dumitale? Dar pentru că el nu făcea nici un fel de deosebire, mă crezui în drept să interpretez lucrurile oricum poate să-mi convie mie, deși cumpănindu-le astfel mai bine, uluirea mea crescu în și mai mare măsură.

Auzisem eu, nu e vorbă, și avusesem, slavă Domnului, destule prilejuri să mă conving de ospitalitatea basarabeană și de dulcea filozofie, de larga toleranță, de nemărginita încredere pe care soții și părinții Basarabiei o acordau soților și fiicelor lor. Nu o dată condusesem pe cîte o bărșînă acasă după miezul nopții și o predasem părintelui ce venise să-mi deschidă și să-mi mulțumească în persoană că-i distrasem odrasla. Dar ca să capăt carte-albă pentru casa lui, de la un soț cu aspectul așa de

său se făcuse auzit tocmai în clipa definitivă, și de ce auzisem un scîrțiit de ușă, care nu părea să fi fost al porței, înainte de a boncăni cismele moldoveanului pe scăriță? Oare să fi fost înăuntru... alături... oare să fi fost înțeleși, îmi fulgeră deodată în minte ca din senin.

Dar atunci... atunci... și alte întrebări tot fără răspuns, de astă dată în sens contrar, mă năpădiră: dacă erau cu adevărat înțeleși, de ce ea nu-mi cedase... de ce el nu se îndepărtase... de ce, dacă dinadins o asistase de alături, de ce nu mă scuturaseră zdravăn de bani prin amenințare cu scandalul, dacă se temuseră cumva că sub pumnul meu se ascunde vreo surpriză... poate că intenția le era alta, poate că eu trebuiam cîștigat pentru alt scop... să închid cumva ochii pentru vreo plimbare pe la Nistru... și a vrut să mi-l prezinte ca să-l văd...

Da... da... da... aici era clenciul...

El a stat tot timpul alături și, înțelegi, cînd ți-e bărbatul alături nu mergi prea departe...

Am înțeles...

Și totuși... acum aproape o lună aceste scene s-au petrecut identic... ea nu mă primea decît tot înăuntru și necontenit privea cu grijă la ochiul de albeață al ferestruicei... și pe urmă deodată schimbare totală: nucul din grădină, drumul cel ascuns, salcia pletoasă. Plecase el în ciudatele lui călătorii, a căror țintă o înțelegem de minune... și avea ea misiune să mă țină strîns înlănțuit...?

---

haiducesc, asta chiar că întrecea de-a dreptul orice margine. Grăbii luarea bunului rămas de teamă să nu urmeze îndată și micile restrîngeri.

Dar alungînd de pe față o vagă lumină de rîs, Niculina se asocie și dînsa dorinței bărbatului ei, care, cu o ultimă strîngere de mînă, mă asigură că el poartă o dragoste deosebită oliților moldoveni, « cum se zice, românești».

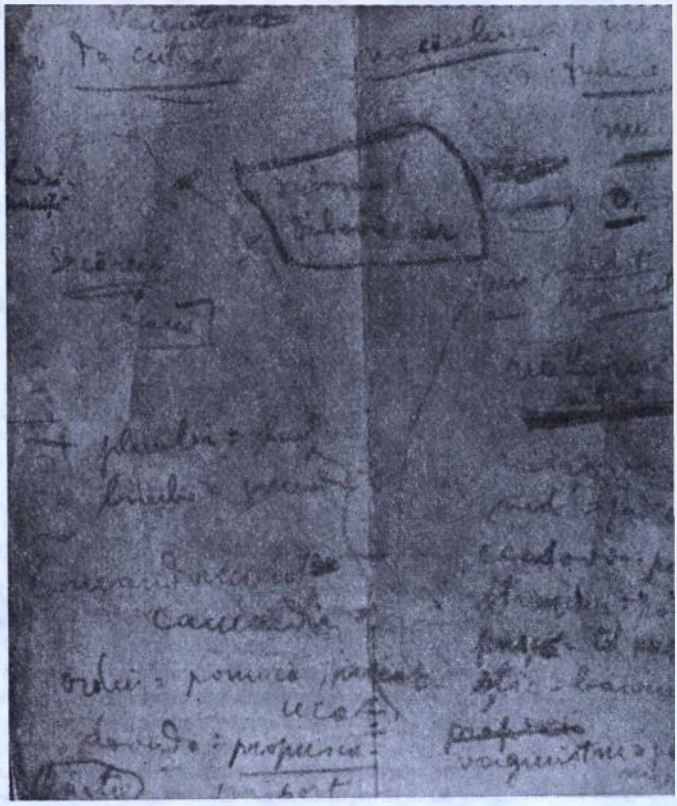
Nici cînd m-am trezit singur pe uliță nu-mi venea să cred că totul a putut ieși așa de frumos. Pășii voios înainte prin praful umezit de noapte, fluierînd un marș triumfal. Fugarele zîmbete ale Niculinei, pe care mi le arunca pe deasupra capului și înțelegerei soțului său, îmi lumina calea ca niște licurici. Niculina, Niculina, comoară pe care n-am știut s-o prețuiesc, cît de fericit sunt că am descoperit în sfîrșit sufletul tău. Eu așteptam rusoaica de peste Nistru și ea era doar la un întins de mînă departe de mine; Iliad, băiatule, rusoaica mult așteptată a venit și, închipuie-ți, ea era o moldovancă. Iar sufletul ei s-a deschis, acum pentru întîia oară la vederea mea. Degetul meu l-a atins și el s-a deșteptat: cu atît mai bine, el încă e fraged și nou, el încă ignorează cumpăna valorilor și ordinea ierarhiilor, dar lasă să se întrevadă bogate zăcăminte și posibilități surprinzătoare. Cu atît mai bine, o humă proaspătă și fină, atît de minunată pentru cel dintîi modelaj.

Am ajuns la cotul bumerangului, pradă acestor lirice euforiuni, și m-am ridicat pe dîmb ca să am în ochi linia întunecată a zăvoaielor. Înțelegi tu, Iliad, chiar și domnul colonel n-ar avea ce să zică în cazul de față... Totul e în regulă... nu-l la mijloc o venetică de pe Nistru... și precum vezi sunt invitat formal chiar de domnul soț în persoană...

Mă mustrai repede însă pentru ușurința cu care adusei în această divagație glumeață imaginea alcătuită din putere și bunăvoință a lui Serghe Bălan. Simții pentru el o simpatie violentă, pe care mă forțai s-o traduc în vreun fapt de recunoștință care să se poată ridica la înălțimea bunăvoinței lui. De bună seamă acest om, pe care l-am înșelat și fără îndoială îl voi mai înșela, va merita totdeauna dragostea și respectul meu cel mai neprecupețit, ce vorbesc, cel mai deplin...

Fratele Măriucăi... hm... curios... ce poate fi cu omul ăsta? Unde a întîlnit el pe Niculina și cum a determinat-o să-l urmeze... cum a izbutit s-o facă să-l aștepte, în lungul deselor lui absențe, în acest cătun fără nume și cu mai puțin de duăzeci de case. Al acestor sfinte absențe pe durata cărora el mă face deplin și netăgăduit stăpîn...

Doamne, Dumnezeule... unde îl duc pe el aceste absențe... în ce lo[c]... în ce... unde... unde... unde... Eram așezat pe iarbă... rezemat de salcia unde mă așteptase Niculina, cînd îmi puneam aceste întrebări... Și priveam linia neagră a zăvoaielor și nelămuritul întunecat ce se întindea și mai departe... Fatal acest răspuns trebui să-mi vină în minte; dar mă scuturai de el ca de o presimțire rea...

ACADEMIA
NAKLADATEĽSTVO A ROZŠÍROVANIE ZNÍN
NA SLOVENSKU SPOLOČNOSŤ S RUČ. OB.
BRATISLAVA GROSSLINGOVA 8

Bratislava 24 aug 1935

Multdimostule domn
Gib I. Mihăescu
Bucureşti

Domnule,

Avem onoare să vă aducem la cunoştinţă că, romanul Dv/ Russalca a apărut în conformitate cu contractul nostru vă trimitem două-sute plăci de autor:

Despă dorinţa Dv/ onorabilul Dv/ care face
Kc 1.200.—
vă vom depune în Legionbanka filiala Bratislava îndată după obţinerea permisiunii de la banca naţională cehoslovacă vom plăti această sumă la dispoziţia Dv/
Sperăm că ediţia noastră o să vă placă şi semnăm cu deosebită stimă

[illegible] SRT

Dar de ce-mi întîrziase acum drumul cel ascuns şi de ce îmi astupase brusc gura cînd, în faţa scăriţei, eu îi pretinsesem să mergem iarăşi sub nuc... Mandatul i-era limitat să nu treacă de-o anume margine, pe care ea totuşi o călcase, dar nu vrea să se ştie?

În sfîrşit... toată cabala, cît era de-ncurcată, era cusută prea cu sfoară groasă ţărănească pentru a nu-i urmări uşor şerpuirea cu vremea. Deocamdată luare aminte...

Haida de... e cu neputinţă... un om atît de binevoitor şi care totuşi dacă ar fi cerut... he... he... un om... care... cu atîta mărinimie... cu atîta bunăvoinţă... cu atîta dragoste... pentru ofiţerii... pentru toţi ofiţerii moldoveni... cum se zice... românești...

Am sărit ca ars, de parcă salcia pletoasă din spate-mi s-ar fi prefăcut pe nesimţite într-o imensă caracatiţă, gata să mă apuce cu chica ei enormă de nenumărate şi flexibile picioare: ha, va să zică eu nu eram primul... va să zică... obiceiul casei cerea... ca în vreme ce soţul... am înţeles... am înţeles pînă-n miezul miezurilor... Ha, ha... să vedem, să vedem...

Şi pornesc ca dus de-o sălbatecă vijelie... dar mă opresc şi rîd şi pulpanele vijeliei mă înfăşoară şi trec pe delături... Mă întorc parcă să-i ţin piept... nu, dinspre Nistru s-a stîrnit o vie suflare... Mogîldeaţa caracatiţei agită şi amestecă picioare negre în fundul oceanului de întunerec... Cu cine am venit în astă seară?... cu Marinescu... el poate fi găsit la Măriuca...

Pornesc într-acolo şi mintea mea nu e răscolită acum decît de picioare care se înlănţuie şi se amestecă în întunerec... imaginea greţoasă a...

. . . . . .

ușor și Niculina își smucește deodată capul spre mine readucîndu-mă din noianul visurilor, aici lîngă dînsa, în odaie. Niculina e vădit neliniștită și neliniștea ei mi se comunică instantaneu: Doamne, semnalele pe care le-a încercat n-a[u] avut nici un ecou; nu s-au transmis deloc prin tavanul putred de egrasie și de timp al beciului.

Dar mi s-a părut, pe fața Niculinei, care sta acum pe pat și și-a aruncat în fugă ochii în direcția ferestruicei, am surprins o ușoară alungare de umbre și linii, ca apa calmă într-un amurg pe care a[u] atins-o picioare de gîză. Nu mai încape îndoială; acum figura ei e toată spre mine, rîzătoare și asigurătoare... [16] bănuiala are motiv să întunece în gîndu-mi orice altă preocupare contrară...

Ce dracu? are altă ieșire beciul? Sau are două? Sau dincolo, unde eu am cercetat deunăzi destul de sumar, e vreo ușă disimulată ce dă în dosul casei? Sau — și asta mă face să mă ridic și să mă alătur de părete, strîns — e alt plan la mijloc... Aha... acesta e gîndul acum care pălește ca o lumină de fulger pe celelalte... Niculina s-a ridicat și ea și țintește privirile înnebunite spre ochii-mi și spre țignalul pe care mîna mi-l apropie de buze:

— Ce faci? îngăimă ea stins, frîngîndu-și mîinile. — Oprește-te...

— Cine-i acolo? tună vocea mea, cu cine te-ai făcut semn?...

— Da ce ți-a venit, Doamne, ce semn... Doamne...

Fragmentul este reluat într-o formă foarte dezvoltată în varianta B, pp. η1—11, arhiva de la Drăgășani. Scriitorul face în dreptul șirului 12 A, o trimitere cu creionul la μ p. 5, B:

Înștiințare privind apariția în limba slovacă a romanului Rusoaica.

Iar peste trei zile... peste patru sau poate chiar numai peste două, vîrful degetelor mele se vor înfiora la atingerea mîinilor ei... îi voi pipăi fruntea și obrajii ș-i voi cuprinde în sfîrșit dintr-odată, cu o lacomă înghițitură a ochilor, pentru totdeauna, fața asta insensibilă, pe care în sfîrșit o voi avea...

Tresar iarăși uimit de apropierea acestei atît de dorite, de nostalgice fericiri [17].

Descopăr pe Niculina vădit neliniștită, și calmul pe care mi-l dă siguranța că totul se va petrece atît de firesc, atît de ușor și atît de în curînd, mi se pare de-un contrast prea izbitor cu neliniștea ei.

Pagină manuscris cu planul locurilor de desfășurare a acțiunii romanului Rusoaica.

Cum se poate? Semnalele pe care le-a încercat, pe care le-am încercat amîndoi, n-au avut oare nici un ecou, nu s-au transmis deloc prin tavanul putred de egrasie și mucegăit de timp al beciului? Nu e nimic, vom încerca din nou, voi izbi cu atîta putere de podea trupina aceea de lîngă sobă... mă voi prefăce c-o ridic ca să-mi încerc puterile. Dar voi face oare bine să-mi schimb locul, să părăsesc acest unghi mort, pe care am știut să mi-l aleg așa de bine. Doamne, poate că tocmai asta așteaptă cel pe care Niculina îl crede încă în beci... cel de dincolo... Niculina însă a fost poate indusă în eroare, a fost făcută, fără să-și dea seama, unealta unui plan de răzbunare ale cărui ițe încep să le descurc... Dacă gloanțele lui ne-ar atinge și pe mine și pe ea, el e sigur că nici unul din oamenii mei nu va ști să-i ia urma prin beci... Și el are dreptate... Singurii care știu sunt doar cei trei cari așteaptă în viroagă, lîngă rîpa cu ascuns coboriș... Ei îl vor urma însă nesimțit și-l vor conduce ca apărători invizibili spre vadul faimos, pe care poate de-acum nu-l va mai folosi niciodată...

Ochii-mi scormonesc ca un cleșto expresia stupoarei pe care succesiv și gradat o împrumuta pînă la trădare fața ei acum nesiguranței și neînțelegerei. Dacă n-ar fi poate masca unei noi arte fizionomice, ceea ce mi se pare absurd, nu-mi rămîne decît certitudinea că Niculina e însăși victima acestei înșelătorii, la care servise de complice.

---

[16] Din loc în loc, pot fi recunoscute și în varianta *A* unele fraze, ca cele de mai sus, păstrate, mai mult sau mai puțin exact, și în textul tipărit (v. ed. a III-a, p. 254). Textul cuprinde multe ștersături și interpolări cu creionul pe care nu le-am mai reprodus. Pe margine se face o trimitere la p. μ 5 din *ms. B*. Scena a fost reluată de mai multe ori de autor. Vezi filele: 143, 146, M.L.R. cota 91.

[17] Textul de pînă aici a fost păstrat și în varianta definitivă (v. ed. a III-a, p. 254). Textul care urmează nu mai figurează în varianta tipărită. Din loc în loc, mai pot fi însă recunoscute fraze sau pasaje din textul tipărit (ed. cit., p. 254 și urm.).

— Rămîi acolo, dacă mai înaintezi, şuier...

— Vai de mine şi de mine...

— Cine-i acolo... spune... răspunde... Serghe, aşa e? Asta ţi-a fost înşelăciunea...

Dar ea acum şi-a revenit, e stăpînă pe vorbele şi pe mişcările ei, cu toate că paloarea i-a rămas pe faţă.

— Serghie, ah, Serghie! rîde ea cu poftă... D-apoi crezi că el ar sta aşa cu mîinile-n sîn dacă m-ar vedea cu dumneata aicea... şi rîde foarte înveselită de această trăsnaie.

Încep să mă gîndesc precaut la schimbarea planului de luptă. Va trebui să ies pe nesimţite, făcînd semn Niculinei că mă voi întoarce îndată. Şi voi da ordin ca toată casa şi intrarea gîrliciului să fie ocupate pe loc; iar eu, cu cîţiva oameni, voi ieşi înaintea banditului prin tranşeul săpat pe sub grădiniţă, sau, astupîndu-i toate ieşirile, îl voi soma să iese ameninţîndu-l cu gaze asfixiante...

Dar mi s-a părut?

Dar calmul, care ar trebui din nou să mi se aşeze tihnit în suflet ca într-un jilţ, încă nu-şi găseşte locul complect liberat. Nouraşii unor noi neîncrederi mă asaltează deîndată: dacă se va întoarce chiar de la Nistru şi va cădea chiar astăzi în mîna celor trei... sau dacă nu se va ajunge cu Valia în tocmeală ... dacă va plănui s-o jefuiască, or...

Trebuie să opresc această năvală de gînduri deşucheate care-mi năpădesc acum în dezordine, din toate părţile, străbătîndu-mi capul în iureş din ce în ce mai accelerat. Trebuie să mă înţeleg răspicat cu banditul...

— Niculino, strigai deodată, spune, este încă acolo... Opreşte-l... Vreau să mă înţeleg cu el... Nu-i voi face nimic dacă mă va asculta... Îl voi lăsa să plece...

Niculina s-a ridicat tremurînd şi ţinteşte privirile înnebunite spre ochi-mi şi spre ţignalul pe care mîna mi-l apropie de buze.

— Ce faci? îngăimă ea stins, frîngîndu-şi mîinile... să nu şuieri...

— Dacă-l vei opri, nu şuier. Vreau să-i vorbesc... să ne înţelegem. Dacă nu, urlai cu toată puterea, voi înconjura toată casa şi toată ograda, pînă la salcia pletoasă de lîngă rîpă... Trebuie să mai fie o ieşire pe aici... Însă o voi găsi eu.

Dar ea acum şi-a revenit, e stăpînă pe vorbele şi pe mişcările ei, cu toată paloarea ce i-a rămas pe faţă.

— N-ai decît să înconjuri şi să cauţi pînă mîine, mă înfruntă ea cu cerbicie, izbucnind pe urmă în rîs... Ce ţi-a mai venit? Ce vrei să zici? Că sunt înţeleasă cu Serghe... Cum? În ce chip sunt înţeleasă cu el... De unde să-l opresc?...

— Dacă nu-l opreşti, şuier...

— Şuieră!... mă bravează ea, fixîndu-mă năpraznic şi făcînd un pas spre mine. Dar cînd fluierul mi-atinge buzele, ea se repede la mine şi mi-l smulge dintr-o smucitură.

— Nu înţelegi că eşti nebun? Ce ţi-a mai venit? Ai să cauţi degeaba. Casa n-are decît uşile aistea; cea de aici şi cea de dincolo... Unde poate să fie el? Şi dacă ar fi, cum ar putea să plece, cînd te-ar şti aici.

— Niculina, sfîrşeşte... El a fost acuma dincolo... şi te-a pus pe tine să mă ţii de vorbă, ca să poată pleca peste Nistru cu cei cu cari s-a tocmit... De aceea m-ai îndemnat să-mi aduc toţi soldaţii aici... Nu mai mă ţine de vorbă... Opreşte-l. În noaptea asta nu-i fac nimic... Pentru că stăpînirea de mine m-a cuprins şi gîndul lucid mă sfătuieşte să prefer plecărei neaşteptate a lui Bălan o alarmă pripită care ar putea strica totul. Vreau să-i propun şi eu ceva. Dacă îmi îndeplineşte ce-i cer, din partea mea va fi liber totdeauna...

Dar Niculina, fie din neîncredere pentru ce-i spun, fie pentru a da timp lui Serghe să fugă, nu se dă deloc bătută. E la un lung de mînă departe de mine, ţinută de firetul fluierului pe care-l ţine strîns atît de zdravăn că-mi vine greu să nu sun. Dar nici prin gînd nu-mi trece cu tot dinadinsul să-mi duc ameninţarea la îndeplinire. De aceea trebuie să mă stăpînesc, să nu scap cumva că aş şti de secretul beciului: totul trebuie să pară că numai mi s-a năzărit aşa, c-ar mai putea fi vreo ieşire.

— Cum crezi că m-ar lăsa singură, cu un ofiţer tînăr, de care se teme...

Rîde și se contorsionează cu un chef sălbatec.
— Oho, fii încredințat că el o mare scărmăneală s-a juruit să-ți dea...
Rîd și eu. Rîdem amîndoi; pe ea rîsul meu a înnebunit-o.
— Atunci dezbracă-te! hohotesc sălbatec. Dar ea n-aude or se preface și eu repet:
— Dezbracă-te, dezbracă-te...
— Ce?...
— Dezbracă-te...
— Nu mai pricep... Dar el trebuia să vină...

— Eu nu știu ce planuri și-a făcut, o întrerupsei brusc, dar eu vreau să știu dacă e încă aici sau nu... Spune, spune repede... Dacă nu, deschid ușa și strig...

— Dar nu înțelegi că e cu neputință să fie...

Cu o strînsoare bună a încheieturei, putui să-mi eliberez fluierul. Ideea ce-mi venise tocmai acum avea fără îndoială să-mi spună dacă Serghe apucase să coboare în pivniță or era încă alături. Pentru că oricît ar fi consimțit el, resemnat, să tragă cel puțin folos de pe urma înșelăciunei Niculinei, ea n-ar fi mers chiar pînă acolo cu îndrăzneala să se dezbrace pentru mine în fața lui...

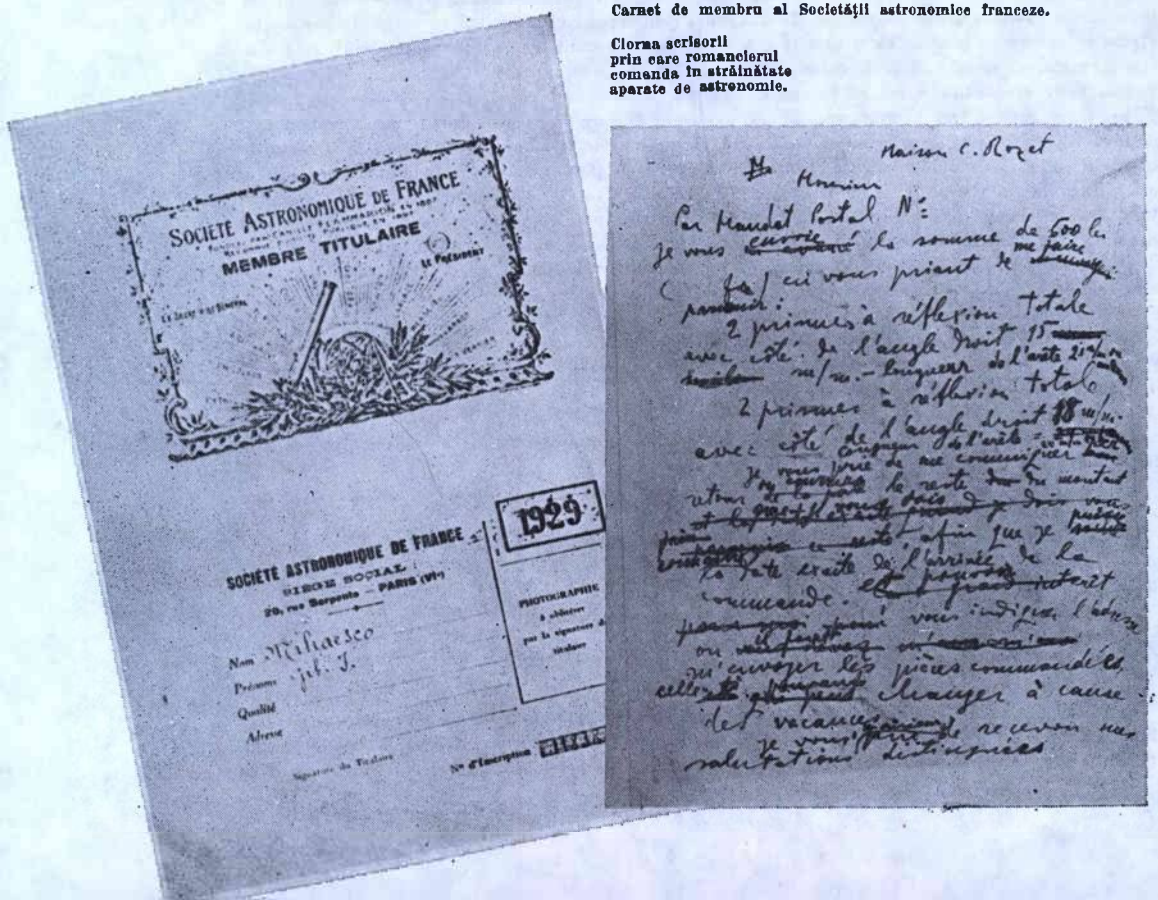
— Atunci, dacă nu e aici... atunci dezbracă-te, iubita mea. Haideți, dezbracă-te.

Într-adevăr! Ea mă privește încremenită, uluită peste măsură.

Rîd.

— Haideți, ce mai așteptați...

— Dar nu mai te pricep, prinde ea să bîiguie, dar nu înțelegi că el trebuia să vină... dintr-o clipă într-alta...

Carnet de membru al Societății astronomice franceze.

Ciorna scrisorii prin care romancierul comanda în străinătate aparate de astronomie.

A, ff. 143—146, M.L.R. 91; f. 147, arhiva de la Drăgăşani

Textul pe care îl reproducem în continuare se situează între varianta A, f. nenumerotată (M.L.R., 91) şi varianta B (η1—11, arhiva de la Drăgăşani). Avem aici o dovadă certă că scena aceasta l-a preocupat în mod deosebit pe romancier, de vreme ce o scrie de mai multe ori, de fiecare dată substanţial modificată, textul de la Drăgăşani (B) fiind cel mai apropiat, departe însă de a fi identic cu cel tipărit în 1933.

. . . . . .

...Rusciuk; să te dezbraci şi să tremuri dinaintea mea. Şi scoteam revolverul în chip de ameninţare. Ea se lăsa nespus de încîntată jocului, cădea în genunchi de la distanţă, se ruga frîngîndu-şi mîinile de iertare, asigurîndu-mă că are un soţ iubit, dar la privirile mele ameninţătoare şi neclintite, trebuia să cedeze, hainele cădeau rînd pe rînd şi ea se ridica goală din cercul vestmintelor. Îi porunceam să se apropie şi se apropia sfioasă, cu genunchii tremurînd. Pe genunchii mei însă nu mai putea de bucurie, mă stringea cu patimă, spunîndu-mi:

— Cîte şotii nu-ţi mai trec prin gînd....

Tresăream gîndind ca şotiile să nu-i abată iarăşi fluxul cel marc al simpatiei spre mine; asta mă neliniştea acum îndeosebi, dar în răstimpul îmbrăţişărilor, şi chiar în timpul lor, vedeam sufletul ei alunecînd printre noi, strecurîndu-se în noapte, lăsîndu-mă cu un corp inert, care se lăsa zbuciumului de senzaţii docil şi saturat, ca un alcolic (sic) iremediabil ultimelor sforţări de înviorare.

Într-o noapte, cînd mă aşteptam mai puţin, ea avu o tresărire atît de violentă, cînd îi cerui să se dezbrace, şi ochii îi alunecară cu atîta spaimă spre ferestruică, încît nu-mi mai rămase nici o îndoială. Jocul devenise serios şi degetul meu apăsa ferm pe limba trăgaciului. Ea încercă să repete vechile glume cu soţul iubit, dar eu rînjeam calm şi-mi reproduceam calculul pe care-l făcusem din timp. Eram exact în unghiul strategic al odăii, cum îl numeam: el nu putea să tragă decît orbeşte, vîrînd mîna or prin ferestruică or printre gratiile de fier; de ochit însă nu mă putea ochi, căci uşa, bine încuiată, era aşezată chiar la intersecţia singurilor doi pereţi care purtau toate aceste ferestre. Pentru orice eventualitate, mă ridicasem de pe acum şi mă lipisem de părctele cu ferestruică, pitindu-mă jos şi gata să trag în mîna care ar ieşi de-acolo; dinspre ferestrele celelalte mă aşteptam mai puţin să fiu atacat, gratiile apropiate oferind spaţii şi mai înguste de manevrat. Pe urmă aci geamurile se deschideau evident, dinăuntru, aşa că trebuiau sparte; or un ţăran nu strică niciodată, cu precugetare, oricît de puţin din avutul lui, cît de tragică o fi împrejurarea care-l determină să atace. În orice caz între singurele două posibilităţi de-a ajunge la rezultatul propus, chiar în momentele cele mai dramatice, spiritul lui economic şi conservator îl îndeamnă să prefere pe cea mai puţin costisitoare.

Abia acum Niculina păru că-şi dă seamă de ce recursesem pînă aci la acest fel de joc şi de ce-mi alesesem tocmai acest loc ca să-i urmărese mişcările. Îi rîsei în tihnă pentru că ne cunoscusem.

— Dezbracă-te, ce mai aştepţi, îi strigai tare.

Ea se codea vădit, cu toate că acum îşi oprea privirile înainte ca ele să se proiecteze pe ferestruică, spre care se îndreptau instinctiv, şi cu toate că rîsul ei calm şi începuturi de mişcări [încercau] să mă asigure că nu se petrece nimic deosebit.

— Unde e? o întrebai.

Evident, el ar fi putut trage şi prin lemnul uşei, dar tot eram apărat, pentru că mă lipsisem mai mult de părctele colţului.

— Unde e? o întrebai cu acel calm care e menit în astfel de împrejurări să intimideze şi mai mult pe cel întrebat...

— Cine să fie? Nu-i nimeni... îmi răspundea ea, făcîndu-se mirată de întrebare...

— De ce nu te dezbraci... Dezbracă-te, goală de tot, acolo... în dreptul ferestruicei... Ha, ha, ha... Acolo, acolo... ca-n fiecare seară...

Strigam acestea tare, aproape le urlam, ca să se audă unde trebuie...

Dezbracă-te, dezbracă-te, sau dau semnalul?...

Şi, cu mîna liberă scoasei ţignalul din buzunar.

— Stai, nu şuiera... ţipă ea sugrumat. Nu şuiera... Ce te-o găsit...

Şi aruncă o privire, fugară şi desperată, spre ferestruică. Dar parcă atrasă din nou acolo, faţa ei se întoarsă iarăşi spre ferestruică, nedumerită, cu un vădit semn de întrebare pe ochii şi-n buzele ei. Pe urmă începu să rîdă spre mine şi trase şnurul fustei. Mai privi odată spre ferestruică, parcă să

obținâ de-acolo o aprobare, și fusta căzu cerc negru în jurul picioarelor ei. Chicoti spre mine și o a doua fustă, aceasta albă și scurtă, căzu... Pe urmă își întinse mîinile să le scoată rînd pe rînd din mînecile cămeșii cu altițe. Sînii se iviră unul după altul, apoi pîntecul, coapsele cu împreunarea lor înnegrită, genunchii...[18] Închisei ochii așteptînd detunătura destinată ei, precedînd asaltul, cu ultimele sforțări ale furiei dezlănțuite, asupra ușei...

Dar nu veni nimic, nici după [o] secundă și nici după mai multe. Făcui semn Niculinei să se apropie. Ea-mi răspunse cu un semn la fel, dar mai apoi se răzgîndi și se apropie. O apucai de un braț, iar corpul ei era acum un scut mai mult...

— Ți-a dat voie să te dezbraci, ca să vin lîngă tine? îi șoptii.

Ea se prefăcu încă nedumerită de întrebările mele.

— Dacă mă apropiam de tine, trăgea în amîndoi...

Ea rîse negativ.

— Cine să tragă?... Nu-i nimeni să tragă...

Apoi își ciuli urechea și, la o mișcare a mea, îmi făcu imperios semnul tăcerei...

Ascultai și eu: auzeam într-adevăr ceva... Pași reținuți parcă... poate o convorbire. Probabil că ea avea auzul mai bun. Surîdea... Îmi făcu din nou semnul tăcerei. Ceva pîrîi afară, un lemn călcat sau rupt. Ea tresări și ascultă iarăși... Pe urmă nu se mai auzi nimic... Atunci mă înlănțui cu brațele și mă trase spre crivat. Mă împotrivii...

— Haide, îmi spuse... Nu-i nimeni... N-a fost nimeni... Ce te-a găsit...

Și pentru că mă îndărătniceam, îmi servi ultimul argument menit să-mi risipească ultimele îndoieli:

— Crezi că dacă ar fi pe-aproape m-aș culca așa cu dumneata... Ne-ar răpune pe-amîndoi dintr-un glonț.

Pentru că simțurile răscolite mă împingeau de asemeni, o urmai. Eu însumi aveam lămurită impresia că aceea ce fusese într-adevăr s-a îndepărtat.

— Dacă se va întoarce? întrebai.

— Nu se întoarce... Cine să se întoarcă?... Și rîse...

Căzurăm amîndoi în pat. Cînd prăvala patimei se domoli, vrusei să mă ridic, să ies. Dar ea mă opri, cu fața subit speriată, trăgînd de mine cu o putere fără de seamăn.

— Trebuie să plec, îi spusei.

— Nu se poate, nu se poate... cum mă lași așa? șuieră dînsa...

Apoi, luîndu-și seama că e prea stăruitoare, schimbă tonul:

— Mai stăi... încă un ceas, două, ce dracu...

Apoi rîse desfrînat:

— Dacă m-ai învățat rău!

Și mă strînsă iar pasionat, dar hotărîtă să nu mă lase...

— Unde s-a dus? întrebai iară.

Și pentru că nu-mi răspundea, făcînd necontenit pe mirata, continuai:

— Spre Nistru, nu?...

—

— Spune, de ce n-a încercat să intre peste noi?

—

— ... cum m-a lăsat cu tine și a plecat?... Spune! Ce fel de bărbat este el?...

—

— ... sau avea vreun transport nou de făcut?... ha, ha...

La mișcarea pe care o făcui acum, brațele ei se întinseră spre mine ca niște cîngi. Mă lăsai docil încovoieturei lor și ascultam. Ascultam departe și rîdeam. Încă nu ajunseseră la Nistru; era drum destul de lung[19].

---

[18] Cuvintele și frazele subliniate, dealtfel foarte puține, apar și în textul tipărit în 1933 (ed. a III-a, pp. 256—257). Asemănarea dintre varianta pe care o publicăm aici și cea definitivă (v. ed. a III-a, p. 254 și urm.) este numai de situație.

[19] Ragaiac nu pomenește în această variantă nimic, fapt extrem de interesant, de Valia. «Rusoaica» va ocupa un loc important în acest episod numai în varianta definitivă, realizată de autor în urma interpolării manuscrisului *B* (μ pp. 1—24, arhiva Drăgășani) în manuscrisul *A*.

EPISTOLAR

Lucian Blaga

Excurs sentimental (V)

ŞI ÎN 1918, DATORITĂ GREUTĂŢILOR materiale, Lucian Blaga îşi petrece alternativ timpul la Sebeş, unde se afla familia sa, şi la Viena, unde este înscris în semestrul al II-lea al facultăţii de filosofie. Din actele privind studiile universitare — indexuri şi diplome —, păstrate în arhiva familiei, rezultă că a fost înscris ca student la Viena abia în anul şcolar 1917—1918, după absolvirea Institutului teologic din Sibiu/Oradea.

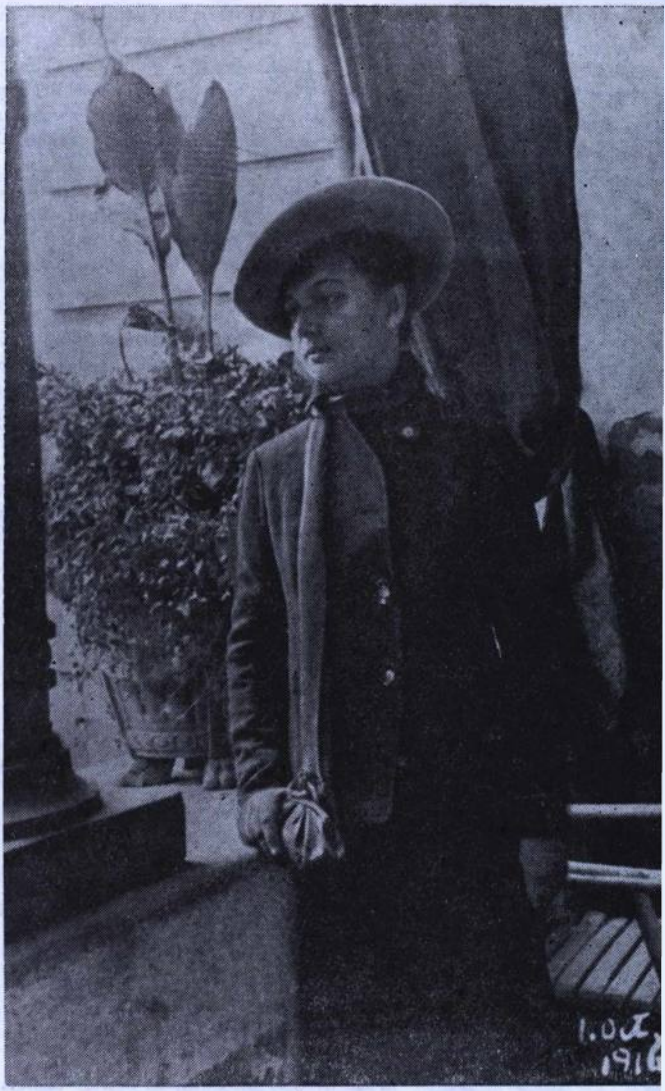
În perioada martie-iulie 1918, Lucian Blaga susţine o serie de examene foarte importante pentru formaţia sa. Astfel, din diplomele păstrate reiese că, în 6 martie 1918, susţine examenul Fundamentele teoretice ale cunoaşterii naturii, **pe 13 martie cel de** Biologie generală, **pe 14 martie —** Raţionalism şi empirism în filozofia contemporană, **iar în semestrul al II-lea, pe 4 iulie 1918, cel de** Sociologie şi filozofie a istoriei.

În intervalele de timp petrecute la Sebeş, Lucian Blaga continuă corespondenţa intensă cu Cornelia Brediceanu, studentă la Viena. Tot în această perioadă lucrează la cizelarea poemelor şi cugetărilor.

Unele dintre acestea se distrug printr-un accident (care însă nu este explicat în corespondenţă) şi sînt rescrise din memorie.

În august 1918 îşi exprimă pentru prima dată intenţia de a trimite poeme profesorului Sextil Puşcariu din Cernăuţi.

În scrisorile din această perioadă se fac referiri la dr. Bîrăescu din Lugoj (doctor cu care familia Brediceanu dorea să o mărite pe Cornelia), la Vichi Mcdean Bena (rudă prin alianţă cu Cornelia) din Sălişte-Sibiu.

Cornelia Brediceanu, octombrie, 1916, perioada cînd l-a cunoscut pe Lucian Blaga.

Lucian Blaga o revede pe Cornelia la Viena, în martie 1918, iunie-iulie 1918 şi, probabil, în septembrie 1918.

Dorli BLAGA

«...marii, tăcuții și neastîmpărații visători...»

I

2. I. 1918

Iubita mea,

astăzi am sosit de la Selişte. Ce am de te doresc aşa de nebun? Totdeauna am dorit să ajung în atingere cu alte femei, ca să văd cum tu plutești deasupra tuturora. Vor fi poate că și altele minunate, dar pentru mine tu ești — *minunea însăș ! ! !* Alătur un dar de Crăciun, pe care să-l petreci numai cu gîndul la mine. Gaor — sunt nemărginit de fericit că te-am întîlnit în viața mea. Gaor sunt silit să-ți spun cuvintele așa de banale, cînd le rostești, și așa de frumoase, cînd le trăiești: *pentru mine ești totul !* Pentru mine ești: lumea, viața, soarele, soartea, norocul, fericirea, înțelepciunea, nebunia și — poemele ! —

Și tac

LULU[1]

II

12. I. 918

Mea Gaor,

am fost foarte mulțămit de scrisoarea ta de Crăciun. Mă surprinde însă, că unele dintre poeme ți-au plăcut mai mult în forma dintîi. Dealtfel aceasta se-ntîmplă destul de des: critica și lucrarea conștientă strică ce-a făcut cu mult mai bine— inconștientul. Încă ceva ai putut observa: în fond prelucrarea « conștientă » n-a adaos nimic nou la ele. Cele două trimise pe urmă —? Eu le țin de bune.

În săptămîna aceasta am făcut « Cugetări » mai multe ca de obicei. Se vede că am inspirații periodice cînd pentru una cînd pentru alta. La vară, cînd voi avea timp o să-ți bat la mașină și « cugetările ». De ceva sunt totuș — mîhnit. Sunt așa de ocupat cu tot soiul de fleacuri — încît îmi rămîne puțin timp pentru chemarea mea — filosofică. Aș vrea să fiu odată liber.

Cîteva dintre cugetări:

« Cu *greșala* unui geniu ajungi totdeauna mai departe decît cu *adevărul* unui mediocru ».

« Norii negrii nu întunecă curcubeul, ci-l arată și mai bine. »

« Cultura încă-și are *„sclavii"* : savanții eruditi și doctrinari cari se pierd într-o muncă microscopică de amănunte — fără puncte de vedere *largi* și *creatoare.* »

« De ce să nu avem — religie — și față de anumiți *oameni?* — De copii ar trebui să se infiltreze în noi un sentiment religios față de cîțiva — „aleși". »

Gaor, dragoste, mi-e așa de dor de tine încît abia aștept să treacă și timpul ce ne desparte. O să mă săruți — tare și aspru și sălbatic?? Da?

LULU

III

15. I. 918

Iubita mea,

s-apropie tot mai mult timpul, pentru ca să ni să înceapă iarăș timpul, timpul nostru— de tinerețe, de lumină, de friguri, de fiori, de gesturi — cu semnul veșniciei pe ele.

---

[1] Pe verso, în creion, următoarele rînduri scrise de Cornelia Brediceanu: *« De ce folos e filosofia? De folosul acela că, te învață să vezi că „folositorul" nu-ți folosește așa de mult cum îți place să crezi ! ».*

Mă dorești mult? — Gaor, — spune-mi-o, vreau s-o tot aud — iarăș și iarăș — și să mă îmbăt de dorul tău. Cînd voi fi lîngă tine așa-i, că o să-mi spui și-atunci, că ți-e așa de dor de mine —? Și eu o să-ți răspund: « Femeie, cine ești tu? Cîntă-mi încă odată adîncimile tale și încă odată. Clipele îmi par niște muguri plini din cari înfloresc vecinicii ! »...

Gaor, mă bucur nespus de mult de tine, cînd simțesc că mă iubești într-adevăr. Și încă ceva: parcă mă iubesc și pe mine mai mult și mai curat — cînd văd că *tu* mă iubești: — O, Gaor, — mă simt un zeu — cînd simt pe fruntea mea aureola dragostei tale.

Gaor, Gaor, Gaor, — spune-mi că nu mă iubești și n-o să te cred, — dacă este vr-un adevăr, acela-i adevărul dragostei noastre

LULU

IV

21. I. 918

Meine junge Göttin,

jung bin ich, jung ![2]... să vezi Gaor — preste nouă zile: o zi întreagă trebue să mi-o jertfești... la altarul meu și-al vieții. Te bucuri că viu? Numai să nu se întîmple vr-o minune pînă atunci să nu pot veni... Aș fi grozav de trist. Mi-e nu știu cum de socialiștii ăștia — parcă ar fi în stare să răstoarne lumea cu cracii la deal.

Astăzi am scris după o pauză mai îndelungată două poeme. Sunt încă în forma lor — primitivă. Să le consideri deci numai din punctul de vedere al ideilor și-al « puterii de expresie ». — « Bătrînul » să nu crezi că e de fapt o *amintire*, — e o invenție, de-a mea, de care sunt destul de *mîndru*. În celălalt poem e vorba despre tine — cu o înfățișare iarăș *fictivă*. — Am mai scris și cugetări. De pildă aceasta — cum îți place? —

« *Există lucruri adînci, pe cari în lumina artei le înțelegem cu mult mai limpede decît în lumina științei. Se spune că apa unor mări e mai străvezie în lumina lunei, decît în lumina soarelui.* »

Am și vr-o cîteva ipoteze, pe cari ți le voi spune la timpul său.

Dragoste — văd că-mi scrii regulat, dar scrisorile îmi sosesc foarte neregulat — cîte una și după trei săptămîni. *De astă dată să-mi răspunzi — recomandat.* Cred că în 1 Febr[uarie] sosesc. Deci... încă puțintică răbdare.

Eu te iubesc, — și te sărut — cum se zice — de mii de ori

LULU

V

25. III. 918

Cornelio dragă te salut cu drag al tău Lukian...

...îți scriu așa — să văd cum sună aceste *comunicate oficioase*, laconice și espresive, în stilul lui Bîrăescu. Frumos — ce? Și după trei zile iarăș: « Cornelio dragă te salut cu drag al tău Lukian ». Prin repetiții produci « Stimmung »[3]: asta o știe și Bîrăescu ca și Herman. Dacă aș fi la tine în odaie aș continua cu reflexiile asupra mijloacelor stilistice, de-a sugera « Heiratsstimmunguri »[4], — însă durere mă trezesc că sunt acasă la o mie de mile de tine: *trebue să isbucnesc:* Meine schöne, herrliche, lustige, wahnsinnige, himmlische, wunderbare, innigst, geliebte, schläfrige, tanzende, lachende, berauschte, jauchzende, unvergessliche, dämonische, afrikanische Königin und

[2] *Tînăra mea zeiță,*
tînăr sînt eu, tînăr !...
[3] « *o anumită dispoziție* »
[4] « *dispoziție de căsătorie* »

Nymphe [5] — sunt nespus de trist — și de aceea rîd cu hohote: ca atunci cînd îți moare cineva foarte de-aproape.

Gaor — de ce n-ai venit și tu? Astăzi am fi cules împreună viorele în « arini ». Niciodată n-am simțit așa de mult *primăvara* ca astăzi: și-am cules viorele și-ți pun și ție vr-o cîteva în scrisoare — să le miroși cel puțin cadavrul.

Oh, Gaor, — și « *ele* » ce fac? S-au îmbolnăvit? Nu, așa-i că nu? Nu le zic pe nume, ci numai « *ele* », sau mai bine « *ielele* »: ielele negrele — două surori...

Gaor — vino, că nu pot fără tine... Amețesc

LULU

VI

30. III. 918

Iubita mea,

astăzi am căpătat vizita unei Doamne de la noi (o « găinușe » împodobită și cultă ca toate celelalte), care mă privește de-un « curiosum naturale ». Nu știe face deosebire între filosofie și poezie: tot ce trece preste puterile ei de a pricepe e — *poezie* — și pentru așa ceva îți trebue « inspirație ». M-a întrebat să-i lămuresc « inspirația » — și-am început. Înainte cu vreo cîțiva ani am fost dimpreună cu ea de față la esperimentele unui *telepatist*. Îl prindeai de mînă, — el *se lovea în mod oribil cu pumnul în cap cît îl ajutau puterile* — și-ți spunea ce gîndești... Cu telepatistul acesta i-am lămurit găinușei « inspirația »: toți poeții și filosofii își trag una cu pumnul în cap —cît pot —, dacă nu-i de-ajuns atunci pun pe alții să-i lovească cu un ciocan — și-apoi încep să scrie: asta merge foarte ușor. Și asculta găinușa și rîdea de situația comică a poeților— — și ce era mai interesant, a fost, că Dama sta la îndoială să creadă sau să nu creadă ce povestesc. Eu însă mi-am dat cuvîntul de onoare că e așa și-atunci s-a liniștit. Iubito, avem un soare splendid și-o primăvară mare. Plec pentru două-trei zile la Pian cu iubita verișoară. O să am puterea să-mi sugerez că și tu ești cu mine, — sau nu ești cu mine? Ba da, o simt, o simt din aer, din munți, din lumină, căci lumina n-ar fi așa de mare făr'de tine

LULU

VII

4. IV. 918

Sanctuarul meu,

îmi spui că ai atîtea defecte — încît să nu te iau de nevastă: ba te iau. Dacă ai fi țesută numai din greșeli mari și mici și totuș te-aș lua! Să-ți mărturisesc ceva: a fost poate că un timp cînd am crezut că pot iubi numai — lipsa de greșeli, — cu data de 4 April mi-am scris însă în călindarul ce mi l-ai dat: « Cel mai neașteptat și totodată cel mai frumos lucru, ce ne poate învăța „experiența" e — că putem iubi pe oameni cu toate scăderile lor, tot așa de mult ca și fără de scăderi »... Toate acestea le-aș spune în cazul, că aș descoperi, că ești plină de scăderi, — dar asta nu-i. Îți faci așa de mare nedreptate, iubito... De ce? Spune-mi de ce? Vezi, asta-i singura ta scădere: de ce?

Am sosit de la Pian unde mi-am petrecut foarte bine. Să-ți spun ceva. Cele mai multe poeme le-am pus deja în « tonalitatea » ritmică a versurilor — și-s aproape mulțămit. I-am recitat vr-o cîteva verișoarei — și-a zis, că n-a cetit poeme mai frumoase. Și nu știu cum — cînd le cetesc altora, îmi plac și mie foarte mult.

---

[5] *Frumoasa, splendida, vesela, nebuna, divina, minunata, preaiubita, somnoroasa, dănțuitoarea, radicasa, fermecătoarea, chinuitoarea, neuitata, demonica mea Regină și Nimfă africană.*

Gar
te
iubesc
nespus
de mult

LULU

VIII

5. IV. 918

Gar, ieri ţi-am scris despre « greşeli » şi din « greşală » ţi-am trimis scrisoarea fără de marcă: cred că va sosi totuş şi aşa. Iubita mea mă iartă pentru zăpăceală: probabil mă gîndiam la vr-un poem nou...

Sărutări din adînc

LUKIANOS

IX

8. IV. 918[6]

Draga mea,

« *Kritik als Übergang vom unbewussten Schaffen zum schöpferischen Bewusstsein* »[7]: *Mă folosesc de-o comparaţie, ca să-ţi lămuresc această definiţie într-adevăr frumoasă. Închipuieşte-ţi două dansatoare foarte graţioase : una joacă fără să-şi dea seama de graţia fiecărui gest, — graţiosul îl realizează în mod inconştient şi-şi dă seama numai de anumite efecte mari, de ansamblul gesturilor, ca să zicem aşa, — cealaltă însă e conştientă de tot ce face, de graţia fiecărui gest — şi tocmai această conştiinţă trează e rezortul mişcărilor ei; dansatoarea aceasta e o* dansatoare critică *şi are o* conştiinţă creatoare, — *pe cînd cea dintîi —* creiază în chip inconştient: necritic. *În locul dansatoarelor îţi poţi închipui orice alţi creatori: (eu ţi-am făcut odată o comparaţie asemănătoare între Tolstoi şi Mereschkovsky: Mereschk[ovsky] are cu mult mai multă critică, adecă « conştiinţă » despre ceea ce creiază) — Dacă preste tot această conştiinţă critică e favorabilă pentru creator sau nu — e altă întrebare. Dar* critica *aplicată pînă-n amănunt asupra unei opere* străine — *e o artă şi se ţine de cultură în sens larg: poate că în nimic nu e posibilă aşa de mult* împreunarea într-un tot organic *a tuturor ramurilor de cultură ca tocmai în* « critică »...

Despre asta însă vom mai vorbi. Atunci cînd vom începe *critica*. Ieri după amiazi am fost pînă seara tîrziu în pădure cu verişoara, cu Alma şi d[omni]şoara Medean: ne-am petrecut splendid, — am beut — dar nu în ton bachantic ci în ton elegiac: m-am gîndit foarte mult, că scrisoarea dintîi nu mi-ai răspuns-o!

LULU

X

15. IV. 918

Iubito,

înainte de toate te provoc cu litere mari să — înveţi. Uită-te la mine în ochi — aşa: şi după ce isprăveşti cu cititul să te apuci de învăţat! Gîndeşte-te, că dacă m-oi reîn-

---

[6] Scrisoare parţial publicată în revista *„Amfiteatru"*, an *V*, nr. 3[51], martie 1970, p. 8.
[7] « *Critica ca trecere de la creaţia inconştientă la conştiinţa creatoare* ».
[8] Scrisoare parţial publicată în revista *„Amfiteatru"*, an V, nr. 3, martie 1970, p. 9.

Cornelia Brediceanu,
la liceul din Lausanne,
Elveția, august 1914.

toarce la tine n-o să-ți dau voie să-mi mai reduci și mica fracțiune de timp care o jertfim dragostei. Odată cu capul n-o să te iert dacă-mi vei zice eventual: «mîne să nu ne întîlnim fiindcă am de învățat!». Îți voi răspunde: «Nu, fiindcă ai avut timp berechet atunci cînd am fost dus!». Gaor — trebue să te gîndești că fiecare clipă ce-o pierzi «distrasă» sau «distrată» (nu știu cum e bine) — e o crimă ce-o comiți împotriva dragostei noastre. Și «crimele» sunt toate — *păcate mortale,* după cum ai învățat la Papuc. «Spre știre și conformare» — așa-și încheie Conzistorul poruncile autoritare.

Vaida va să zică dă definiții inculte culturii. Se vede că i-am dat mult de cugetat. S-o fi gîndind: Tot nu-i prost băiatul.

Mă întrebi de lucrare. Pînă acum am examinat materialul pentru temelie. Am deja schița. La început am plănuit-o ceva mai lungă calculînd cu un «material savant» mai bogat. Nu stă însă în firea mea să fiu erudit și de-aceea mai bucuros și mai bine o fac mai scurtă, mai liberă și mai curgătoare: așa cum îți plac și ție lucrurile. *Nu vreau decît să cuprind într-un singur punct de vedere sintetic toată filosofia indică. Ideia o am deja: trebue numai s-o mai persecut un pic.*

Ghici ce fac acum? Îmi copiez poemele în noua lor ediție de lux; — pe unele abia le mai recunoști în haina lor pompoasă și ritmică: sunt ca niște «Kriegs lieferanten»[9] *care privesc de sus din loge...*

Dragoste $^{+}\infty$

LUKEANOS

XI

17. IV. 918

Iubito,

a sosit programul înaintea scrisorii. Am ales prelegerile pe cari să mi le înscrii. Înscriu totuș mai multe ore decît am plănuit, fiindcă dacă eventual voi face doctoratul mai curînd — să nu fie piedecă lipsa de prelegeri ascultate. Am pus și ceva de la drep-

[9] «*furnizorii de război*» (cu sensul de *parveniți*)

turi: filosofia dreptului: ştii, dacă — voi mai discuta cu oameni — politicieni — ca Vaida — să-i bat chiar şi acolo unde ei se simţesc mai tari... Nu de alta, dar ca să fiu în faţa ta: învingătorul: Femeilor le plac învingătorii... Fiindcă nu mă pot lupta însă fiziceşte cu atleţi de circus — mă voi lupta pe altă cale — cu... saltimbanci de circus...

Totodată îţi trimit biletul de la asentarea de anul trecut. Dacă te vor întreba de asentarea de-acum spune-le că în Ungaria se vor face numai la sfîrşitul lunei. Gaor, te rog însă să mă înscrii tu personal — şi anume îndată — fiindcă eventual vor mai pretinde cine ştie ce documente, după cari dacă nu le ai să-mi depeşezi imediat: e vorba— să nu rămîn neînscris. Da?

Poemele le-au citit deja cu multă plăcere şi « speranţă » Tituşca şi Cumnatul. Acum sunt ghici — la cine? La verişoara care le citeşte dimpreună cu D-şoara Medean: ce va zice beata? Şi nu ştiu cum — după ce am început să le divulg — gîndeşti că-mi pare rău. Îmi pare că le-am făcut doar *numai pentru tine* şi *nu e vrednic nimenea să le cunoască*: îmi pare ca şi cînd aş fi săvîrşit o trădare mîrşavă împotriva dragostei celei mai minunate... Mîngîie-mă Gaor, că nu e aşa... în schimb te sărut

arzător

LUKEANOS

XII

30. IV. 918

Iubita mea,

ca să ai treizeci de poeme în cap— îţi mai trimit unul: închipuieşte-ţi că se petrece în Neuwaldegy —, « poetic », noi doi, în lună, două pahare de vin pe masă...

Am fost în Selişte. Minerva e în floare. Am rîs foarte mult, între altele: Minerva s-a lovit straşnic la picior mutînd o bancă dintr-un loc într-altul. I-am zis: Preste cîteva zile o să-ţi schimbe piciorul culori, ca gîtul unui porumb ce se mişcă în soare: roşu, vînăt, verde, violet...

Roşca mi-a făcut un mare compliment cu privire la poeme: « Poezii cu concepţii aşa de frumoase, uneori drăguţe — alteori adînci, n-am mai cetit. Aşa de precise, de clare şi de bine concretizate »...

Ei, ce să zic? Încep să cred eu însumi că sunt poet. Şi-o să mă desăvîrşesc încetul cu încetul şi în tehnica formală...

Poemul ce ţi-l trimit vorbeşte despre cel mai banal lucru: fericirea. Lucru despre care s-a vorbit mai mult de cînd e omenirea. Şi totuş cred, că zic ceva — *Nou !*

Gaor, mi-e foarte dor de tine, dar cine ştie cînd o să vin .....

Te rog să te îngrijeşti să mi se subscrie indexul. Mi-e dor de buzele tale Gaor — ştii — m-am gîndit într-o zi că gurile noastre se potrivesc ca două rime...

LULU

XIII [10]

Iubito, iubito,

Te-ai speriat tare? Uite: poemele le-am reprodus în aceiaş zi din memorie — absolut fidel. Astăzi am mai copiat vr-o trei nouă — şi ţi le trimit să ai o bucurie de sărbători. Una singură e scrisă în « săltăreţe » dactile: *Lumina*. Vr-o două dintre cele vechi le-am lăsat pentru totdeauna între cele în proză: şi de-acestea am vr-o cîteva — între ele

[10] Scrisoare nedatată. După hîrtie şi conţinut, sfîrşitul lui aprilie sau începutul lui mai 1918.

și cea cu ciocănitoarea. Vei fi mulțămită? Deocamdată așa cred. Le vei citi de multe ori? așa — cred! D-șoara Medean încă le-a citit cine știe de cîte ori — dar ce folos? Ea nu mi le-a știut inspira. Cugetările cele multe au fost închise în dulap, — acelea prin urmare n-au suferit catastrofa. Numai vr-o cîteva — pe cari le-am reprodus deja. De suferit va suferi — puțin — lucrarea. S-a pierdut ceva material: dar poate că e mai bine așa: voi scrie numai despre ceea ce am asimilat *eu*, nu *caetele*... Poți fi absolut liniștită. O singură învățătură să scoți:

dragostea ta mi-e mai presus de orișice.

Da — Gaor? — Și-acum să-mi spui, dacă mă iubești sau nu?

La Selište plec — mîine. O să stau foarte puțin. — La asentare — medicul — a fost Elekeș — prin urmare am scăpat. Și mă bucur foarte mult.

Îți dai seama cît mi-e de dor de tine? Dar ce să facem? Poemele în proză cele vechi — mi-ar părea bine să faci focul cu ele. N-are rost să mai stăruie în — existență...

Cele în versuri ce ți le trimit să le grijești bine, fiindcă eu nu le am scrise deloc.

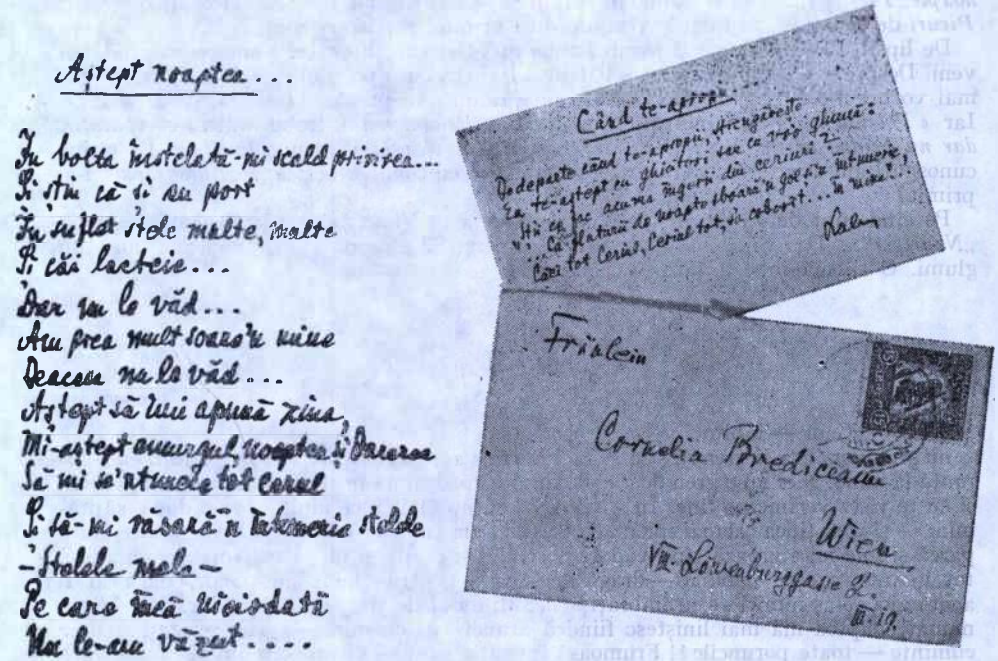
Te îmbrățișez și te sărut ca-n vremuri de demult...

LULU

XIV

2 mai 1918 [11]

Lukeanos: Gar îți doresc sărbători cu multe gînduri la mine.

XV

4 mai 1918 [12]

[11] În ediția de OPERE, vol. 1, 1974 este menționată altă variantă a poeziei facsimilate mai jos.

[12] Poezia cuprinsă în scrisoare este o variantă inedită a poeziei *Cerul*, publicată în revista *„Manuscriptum"*, an V, nr. 1(14)/1974, p. 26

Cînd te-apropii...

De departe cînd te-apropii, ştrengăreşte
Eu te-aştept cu ghicitori sau cu vr-o glumă:
« Ştii ce fac acuma îngerii în ceriuri?
...Ca şi fluturii de noapte sboară-n gol şi-n întuneric,
Căci tot Ceriul, Ceriul tot, s-a coborît... în mine... »

LULU

XVI

6. V. 918

Iubito,

mă bucur nespus de bucuria ta, *căci tu eşti aceea, care scoate scînteile electrice din mine...* Şi mi-e aşa de dor de tine: o să mă iubeşti tare, cînd o să vin, da? Vreau — tare, tare, tare. Şi-acum să mai vorbim despre poeme. Astăzi îţi trimit una care stă alături ea de cele clasice ale mele: « Şi-n mine-i Dumnezeu »... Mi-a inspirat-o raportul dintre Isus şi Magdalena, sau Isus şi-o femeie căzută... Cred că şi *Visătorul* e bună şi drăguţă. Puţin coreasă ţi-o mai trimit odată: *Mi-aştept amurgul.*

Pe cele mărunte şi drăguţe cum sunt: *Clipele, Sus, Cînd te-apropii, Gîndurile de noapte, Trei feţe...* o să le public în volum [13] pe toate *numerizate subt un singur titlu: Picuri* de exemplu. Sau dacă vreai alege tu vr-unul şi mai potrivit.

De lipsit, dintre cele ce ţi le-am trimis nu ştiu, care lipseşte. Vom vedea cînd voi veni. Despre « florile fericirei », « bătrînul », şi cea cu « polenul » — de-asemenea vom mai vorbi: n-o să le mai fac. « Bătrînul » rămîne în proză, « florile », de-asemenea. Iar « *Polenul* » — l-am gîndit ulterior în *Sully-Prudhomm*, întrebuinţat *ca comparaţie, dar nu pentru aceeaş idee:* cu toate acestea îl părăsesc şi-l arunc în foc. La cîţiva cunoscuţi am avut şi-un mare succes umoristic cu *Omul şi masca... „Luceafărul"* l-ai primit?

Pe cînd sunt de 23 de ani cred că sunt deja în Viena: să ne petrecem odată la *„Neuriger"*... Da? Şi să te iubesc din apropiere. Să glumim cum numai noi doi ştim glumi. O să mă iubeşti tare — Gaor?

LULU

XVII

9. V. 918

Gaor — iubito,

nu ştiu cum, aşa-şi vrea să ştiu ce faci în clipa aceasta: eu cred că te gîndeşti cu siguranţă la mine. Nici nu e greu de ghicit, fiindcă totdeauna te gîndeşti la mine aşa cum şi eu te visez vecinic pe tine. În sfîrşit cred că nu mai trece mult — vr-o două săptămîni — şi vom ţinea cel mai splendid cules ce l-am ţinut vr-odată! Vezi Gaor, cîteodată parcă şi mie mi-e groază cînd văd cum creşte, şi creşte şi nu se mai opreşte, înainte, tot înainte, creşte nebună — dragostea mea — pentru tine. Vai, Gaor, dacă ai fi acum aici te-aş nimici — cu îmbrăţişările. Mi-e dor de tine, mi-e dor, dor, dor — ştii, numai noaptea mă mai liniştesc fiindcă atunci eşti cu mine — şi-mi execuţi aşa de cuminte — toate poruncile!! Frumoasă invenţie sunt — visurile: n-am ce zice! Oare îţi voi părea iarăş străin ca la întîlnirile de mai înainte? De-astă dată — nu cred. Şi

[13] Semnul * pus aici trimite la o notă din subsolul scrisorii: « *Bineînţeles dimpreună cu* toate celelalte *poeme* ».

d

e altfel te obicinuiești în cîteva secunde cu sărutările mele! De astăzi în două săptămîni vom ține un chef — plecînd cu 36 — de ziua mea! La scrisoarea asta aștept bineînțeles răspuns și încă unul drăguț.

LULU

XVIII

18. VII. 918

Iubito, iubito,

ies tocmai din rîu: mă simt fiziceşte bine: şi asta-i la mine de căpetenie, — căci «sufletul» vine de la sine. Cu noua stare — fără de tine — încă nu sunt nici pe departe împăcat: va sosi însă întîia ta scrisoare şi-atuncia — resignare —: «voi pleca acasă pentru totdeauna...». Bineînțeles — cuvintele aceste sunt numai expresia «resignării» în general şi nu au tocmai senzul pe care-l spun. De două zile blastăm stîlpul acela enorm — lîngă care ne-am despărțit... Să vezi Gaor — Edera — cum vînez după mîngîieri: tocmai în fața mea în curte este un castan cu frunzele uscate de secetă: mi se pare că e toamna aici şi-aşa mă — bucur! Mă bucur că vine toamna.

Edera — eu plec săptămîna viitoare în munți cu iubita verişoară. Şi-o să mă bucur de ozon (O_2) şi de brazi. O, brazii — Gaor. Vom avea mult timp prietinia, vecinătatea şi societatea lor. Ozonul care îmi va curge de pe cetinele lor — în plumîni — îmi voi închipui — că vine de pe buzele tale: aşa de curat şi de dătător de vieață! Gaor — dacă ne vom alege vr-odată vr-un simbol printre arbori — un simbol pentru sufletul nostru — cred, că *bradul* ni se potriveşte mai bine. Nu?

De scris — din munți — sunt silit eventual (nu ştiu sigur) să-ți scriu mai neregulat: după cum vor fi trecătorii cari coboară la — oraş. Tu însă să-mi scrii după cum ne-a fost vorba — acasă. Mi le va trimite Mama: le voi citi şi le voi striga să răsune munții: şi-n gînd voi trece prin valea ielelor şi voi săruta cu patimă — poemele, poemele albe, poemele cu-atîta ritm, poemele cari tremură de vieață —

LULU

XIX [14]

Gaor, de-un ceas mă preumblu prin curte. N-am putut vîna însă nici o idee. Am văzut în curte iederă multă, multă şi m-am gîndit că tu — iubito — ai *avîntul şi slăbiciunea iederei:* nu există altă plantă, care să se *înalțe aşa de bucuros*, — şi cu atîta *avînt*, — dar de sine n-ar fi în stare să se înalțe nici un singur pas spre cer! Cînd găseşte însă un *arbore*, atunci cu cîtă bucurie se urcă. Şi-n schimbul *înălțării* ea dă arborelui — podoabă — din belşug... Te sărut — Gaor —

LULU

XX

20. VII. 918 [15]

Meine wunderbare List der Vernunft, [16]

Hegel nici n-ar fi visat ce aplicare strălucită îşi va găsi odată teoria lui despre înțelesul şi natura istoriei... Aşa-i, că nu? — Azi cînd m-am trezit mi-a trecut prin minte o altă

---

[14] Scrisoare nedatată, în creion. După calitățile hîrtiei şi după conținut, poate fi inclusă în lotul de scrisori din iulie 1918.

[15] Scrisoare parțial publicată în revista *„Amfiteatru"*, an. V, nr. 3[51], martie 1970, p. 9, datată greşit 30 VIII 8.

[16] *Minunata mea virtute a rațiunii.*

« filosofie » care şi-ar găsi din nou aplicarea la noi: filosofia filosofului tău pe care în Elveţia n-ai voit să-l asculţi: Boutroux. *Teoria despre* « contingenţa legilor naturale »... *Te rog nu te speria — Edera! Ascultă, ce frumos:* realitatea, *adecă* lumea, *lumea aceasta mare şi minunată, constă din — mai multe* straturi, *mai multe* pături — *diferite una de cealaltă. De pildă: stratul fenomenelor* fizico-chemice, *stratul fenomenelor* biologice, *stratul faptelor* sufleteşti, *stratul fenomenelor* sociale... *Şi-acum urmează ce e mai însemnat: fiecare pătură nouă îşi are* legile *sale intime, cari nu pot fi reduse la legile altui strat. Şi anume în felul acesta: legile fizico-chemice sunt cuprinse şi de celelalte fenomene — biologice, psihice şi sociale, însă cele* biologice *sunt mai bogate şi au ceva* nou, *ceva* « contingent » *ce nu poate fi înţeles pe baza celor fizice şi chemice; fenomenele* psihologice *de altă parte conţin atît legile fizico-chemice, cît şi pe cele biologice, au însă şi ele ceva* original, *ceva* nou, *ce nu poate fi redus la cele de mai înainte; acelaş lucru despre întîmplările complicate* sociale: *conţin legile straturilor de mai înainte şi pe deasupra şi ceva* nou, *ce au numai ele... Materialismul reduce toate fenomenele fără deosebire la « atomi », la legi fizico-chemice*[17]*; Boutroux însă zice că realitatea e zidită din grupuri de fenomene, cari îşi sunt ceva* nou, neprevăzut, original, contingent, liber... *Faptele sunt tot mai bogate şi mai complicate — după cum urmează: materia, viaţa, sufletul, societatea...* Şi-acum Gaor — eu cred că mai există o pătură în lumea asta mare, sfîntă şi minunată, — o pătură, care deasemenea îşi are natura ei intimă, nouă, originală, cu *legile ei proprii,* cari nu pot fi înţelese şi mistuite prin legile celorlalte realităţi, fiindcă sunt *deasupra* lor, *mai largi, mai bogate şi mai misterioase: dragostea noastră.*

LULU

P. S. Mîne sau poimîne plec la munte — şi te iubesc —

XXI

24. VII. 918

Iu-bi-to,

încetul cu încetul încep să înţeleg dogma trinităţii: Dumnezeu se zice că e *o* fiinţă în *trei persoane* (1=3); trebue să recunosc că n-am prea înţeles matematica aceasta teologică. Astăzi însă mi-e mai accesibilă: oare nu formăm şi noi doi — *o fiinţă* — în *două persoane?*... La un nou sinod ecumenic aş fi deci — pentru — « trinitate »... Edera — tu eşti — totul: mi-e pieptul un imn pentru tine. *Eu sunt creierul tău şi tu eşti sîngele meu!* Şi mă simt în putere şi creiez... Cizelez la poeme cu patimă: şi-am produs cîteva frumuseţi de amănunt de mă uimesc eu însumi de ele...

Nu cunosc hodină — Edera...

Am ceva nou. Dacă-l înţelegi *bine* — atunci o să vezi că e — *puternic.* O imagine din *Clipele* mi s-a părut aşa de potrivită şi de-aceea am întrebuinţat-o aici, *jertfind pentru totdeauna Clipele...*

Cu ăsta voi încheia la timpul său — volumul. De *Clipele* să nu-ţi pară rău. Nici n-a fost cine ştie ce — şi-afară de-aceea nu se potriveşte — cu pesimismul său şi cu sila sa — în întregul operei. Eu nu sunt aşa: a fost numai o *clipă* din viaţa mea *Clipele...*

Tituşca a plîns cu hohote cînd i-am citit *O toamnă.* Titanul i-a plăcut foarte mult. Şi toate celelalte.

Ploile ne-au stricat drumul spre munte şi de-aceea plecarea s-a mai amînat pentru vr-o săptămînă... Edera — cad la genunchii tăi şi te cuprind cu tot sufletul ce-l am — şi cred că am — mult, mult, mult —

LULU

---

[17] Lucian Blaga subînţelege, desigur, materialismul în faza lui mecanicistă.

Dar muți – muți?...

Din streașina curat'a veșniciei
Cad clipele ca picuri de ploaie...
Ascult și sufletul îți zice:

„Din leagăn mi-a ținut nemărginirea
Și am crescut hrănit de taina lanii...
Credința mea o sorb puternică din soare
Și dorul meu îl fiue soarta'n palme..."

Din streașina curat'a veșniciei
Cad clipele ca picuri de ploaie...
Ascult și sufletul se'ntreabă:

„Dar muți – muți? Muți
Pe cari să-i mut din calo cu credința mea?...

Mi-i vină..."

XXII

26. VII. 918

Edera — iubito,

peste un ceas plec — spre munți. Tu să-mi scrii regulat *acasă*. Eu deasemenea o să-ți scriu, cît numai se poate de des: că doar, scrisorile ne sunt adevăratul *ozon !* Vr-o neregularitate în sosirea scrisorilor mele să știi — adorato — că e pricinuită numai de — comunicația proastă...

Cît de mult o să mă gîndesc la tine — sub brazi și-o să-mi reamintesc și alți brazi — cu senin de cer *printre* cetini și cu senin de ochi pe *sub* cetini...

Minunato —

te

sărut — știi tu cum — gurița întreagă

LULU

XXIII

Măgura – Iulie 1918

Ederei

pace, dragoste și suflet, — iar munților — înseninare !...

Sunt de trei zile în inima munților, — pînă astăzi însă o singură după amiază cu soare. E totuș splendid. Oh, cum i-am dorit — munții ! Am venit călare — pe ploaie și pe vînt și pe urlet de codri. Munții — sunt înalți — se răstoarnă parcă preste tine și ți se ridică pierii în cap, de frumusețea lor... Edera — ce păcat că nu ești și tu aici: am sări ziua întreagă de pe-un munte pe altul...

E cu atît mai minunat — cu cît suntem mai primitiv întocmiți, — printre grinzile casei îmi șuieră vîntul noaptea întreagă la ureche: mi se pare că — avîntul tău și-al meu — mi-l șuieră vîntul la ureche !

Copleşit — se vede — de lumea din jur — zilele acestea n-am ajuns încă să fiu — *eu însumi* — şi de aceea încă nici n-am lucrat nimic. Cu toate acestea să nu crezi cumva că nu-mi face bine duhului — o lume nouă ! Dimpotrivă ! Mă îmbogăţesc — dar roadele vin mai tîrziu...
Numai călăritul acela — prin ploaie aspră, rece şi subţire ca prin sîtă — în galop la deal şi la vale, cetina de brad biciuindu-te preste — obraji — şi n-o să-l uit niciodată !... Edera, vino şi tu ! ! Ţie îţi place să călăreşti —? Vino — Edera, Edera !

LULU

Scrisoarea asta — nu ştiu — cînd va ajunge la tine. Stă gata, dar de trei zile niciun trecător... Iubita verişoară — te sărută ! Şi eu te îmbrăţişez — sălbatic — ca — vîntul.

XXIV

Măgura — August — 1918

Edera,
iubito — închipuieşte-ţi un om care s-a reîntors cu desăvîrşire la natură: trăiesc ziua întreagă trîntit pe iarbă — mare, verde, sănătoasă, — (în suflet: « numai noi doi »...) — mă hrănesc cu cele aduse de la stînă, — mă bat iarăş cu cîinii, beau apă direct din isvoare (în gînd le-am numit odată: « ranele veşnic deschise ale munţilor »), — mînile de multe ori mi le spăl în roua de pe iarbă, dorm pe cetină — acoperit de negura nopţilor — iar prin şindile văd « Carul cel mare », « Casiopeia » şi nebuloasa din Andromeda... Seara cînd ies din baracă văd vitele culcate pe-o pajişte întinsă şi mi se-mpare totdeauna că în ochii lor se oglindeşte: Calea laptelui... Nu-i frumos? Eu găsesc că e o minune !... O minune vrednică de-un — poem !
Închipuieşte-ţi un om în natură: aşa sunt eu: aproape, nespus de-aproape de ea, îi pun mîna pe piept şi-i simt inima...
Trîntit în iarbă îţi scriu: aş vrea să-ţi scriu cu funingine, cu verdeaţă de ierburi — dar nu pot —; — îţi scriu cu cerneală, — tu însă închipuieşte-ţi că-ţi scriu cu sîngele — meu ! — — Sau dacă vreai — cu sînge de urs: durere încă n-am putut prinde nici unul, cu toate că sunt destui...
Edera — te port în suflet, ca-ntr-un cuib cald — şi te iubesc — şi tu să stai liniştită să nu-mi strici cuibul... Edera — atîtea veveriţe — sunt pe-aici: cu ochi vii ca ai mei

LULU

Un singur gînd: să nu te superi că-ţi scriu aşa de rar: nu sunt trecători... Iartă-mă !

XXV

Măgura — August 1918

Edera — iubito —
nu ştiu ce mai faci — şi nici tu nu ştii ce fac: scrisorile tale nu-mi sosesc de-acasă şi-ale mele nu le prea pot trimite. Cu toate acestea le scriu regulat şi ziua-ntreagă mă gîndesc numai la tine — dragoste... Aş vrea nespus de mult să ştiu ce faci în clipa asta: eu cred că te gîndeşti la mine... Gîndurile ni se întîlnesc însă cu siguranţă: prin locurile noastre mari şi frumoase...: îşi zîmbesc şi se-ntorc apoi acasă — nu în cap ci în inimă...
Ieri — căutînd inspiraţii pe-o cale laterală şi bureţi de mîncat — am întîlnit o — *viperă :* se oţelea la soare. Şi-am atacat-o şi-am omorît-o: s-o fi văzut — Edera — cum se svîrcolea sărind, cînd am lovit-o mai întîi... Acasă am sosit destul de emoţionat şi cu un mic — poem [18]:

[18] Poemul la care se referă Blaga lipseşte din scrisoare.

XXVI

Măgura — August 1918

Edera,

dragoste — am primit astăzi scrisorile și pe *Gösta*. Și m-am bucurat — ——∞ ! Pe *Gösta* o să-l cetesc. Am răsfoit și-am observat ce-ai substras: îmi pare o provocare din partea ta să-mi precizez și eu punctul meu de vedere. Nu? — Atunci iată-l: eu iubesc viața — ich will mich auch ausleben [19] — și totul: toate creațiunile omenirei le consider din punctul de vedere al vieții... Arta, filosofia, știința, religia, iubirea, liniștea, tăcerea, gălăgia, *aventurile*, sălbătăcia, plînsul, rîsul — le admit *numai* întrucît ridică, lărgesc, și adîncesc — *Viața*!! Orișice e numai un mijloc în mîna Vieții. Există o singură maiestate: Viața... Cred, că sunt clar. Eu nu sunt *pentru* artă, cultură, aventuri — ci arta, cultura, aventurile sunt pentru *mine !* Nu vreau să mă stăpînească nimic, — eu vreau să stăpînesc totul ! — Deci Edera: îmi plac și mie aventurile, dar îmi place și liniștea și tăcerea — căci sunt o personalitate liberă, creatoare, și — multilaterală ! Sunt viu, Edera. Nu te teme că sunt o mumie. Dacă în mine nu găsești —*vecinicul Nou, schimbarea, creațiunea*, — atunci unde o găsești? Și-acestea sunt doar aspectele mari ale vieții: vecinicul Nou ! Deci cînd va trebui și cînd simt necesitatea— atunci sunt aventurios, cînd nu — atunci — tăcut ! Oh, dar și tăcerea mea e —aventură !... Îmi pare bine de Ady. Îl înțeleg. Foarte bună e cea *cu cel* care i-a furat ursita...

« Dar munții — unde-s? — — Nu-i văd... »

Edera: adecă *nu sunt ! !* Dacă vreai — pune în loc de « nu-i văd » — *Îi caut*

Și nu-i găsesc !... »

Îți trimit aici încă două poeme cu Eva.

O să-ți placă: una e « tiefsinnig » [20] — cealaltă drăguță...

Edera: maiestatea sa Viața mă îndeamnă să-ți spun: te ador

LULU

XXVII

Măgura, — August 1918

Ai voit să mă ipnotizezi într-o noapte —

Edera,

așa-i? Și ești curioasă dacă ți-a răușit. E foarte probabil, — nu știu nici eu cu siguranță: știu însă că în una din nopțile acelea am fost foarte neliniștit și-am avut neobicinuit de multe visuri frumoase și furtunoase cu tine...

Cetesc pe *Gösta Berling :* sunt pe la mijloc. E frumos, recunosc: cu toate acestea mi se pare că-i exagerezi valoarea. Părerea mea definitivă va urma la sfîrșit, — dar aventurile cele multe îmi dau de gîndit: romanul pare scris pentru *bacfișe*... Pentru Suedezi *misteriosul* superstițiilor și poveștilor — spuse foarte frumos — poate avea un deosebit farmec național... Romanul poate fi frumos — dar nu găsesc încă în el « *problema adîncă* » prin care o operă se ridică între cele dintîi: problema care să revoluționeze spiritele. Problema, care să-ți miște tot « eul » și nu numai stratul estetic al sufletului. Mă gîndesc la: *Frații Karamazov, Idiotul, Anna Karenina*... ș.a. Dar un astfel de roman epocal, nu cred, că ar fi în stare să scrie vr-odată — o femeie. Și dacă totuș — atunci nu mai e — femeie...

În scrisoarea din urmă ți-am trimis două poeme cu Eva: cari mie îmi plac foarte mult. Sunt curios de critica ta — iubito ! — Aici e splendid: mai stăm două săptămîni — pînă prin 25 Aug[ust]. Cum stai cu Anatomia? S-o învețI Edera, căci altfel mă țin de cuvînt și n-o să-ți arăt poemele în noua lor ediție: ceea ce cred că iubitei,adoratei, divinei — mele — nu-i e tocmai indiferent... Cu nesfîrșită dragoste

LULU

---

[19] *Vreau și eu să-mi trăiesc viața din plin.*

[20] « *profundă* »

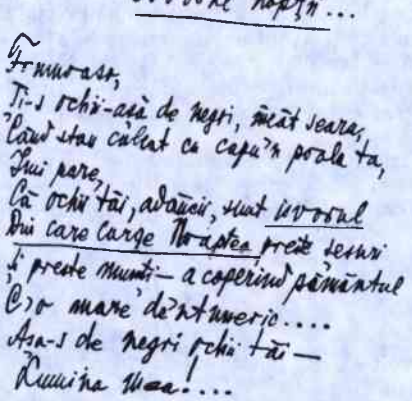
XXVIII

Măgura 16 August 1918

Edera,
strălucitoareo, — sunt foarte neliniştit fiindcă nu ştiu dacă ai primit vr-o scrisoare din cele ce ţi le-am scris din Măgura, cu toate că aceasta e a şasa. Cînd e aşa de frumos, mă mir, de ce nu mi-e dat să fiu şi liniştit, liniştit de tot. Sunt totuş în dispoziţie foarte bună şi destul de des — joc — chiar: pe iarbă verde pe sub brazi. Verişoara şi sora D-şoarei Medean s-au hotărît cu multă hotărîre să mă « dreseze » pentru « joc ». Şi dacă m-am hotărît şi eu, — o fac de dragul tău: la toamnă vreau să te joc « cum niciodată n-am jucat »...

Zilele acestea m-am cufundat în problema filosofică-fizică a « timpului ». Se spune că nu există nici un aparat care să bată secundele *timpului absolut* — şi totuş eu după multă trudă am descoperit unul: *e inima a.* Inima ta bate ritmul timpului absolut — Edera!

...Îţi trebue şi-un poem?
Iată-l:

Cred că şi aceasta e drăguţă.
Preste zece zile cobor acasă.
Dealtfel, nu ştiu zău, dacă vei primi scrisoarea aceasta, căci omul prin care ţi-o trimit nu e de multă încredere. Să te gîndeşti — mult, mult, mult, la mine Edera: e foarte probabil că atunci îmi vin « inspiraţiile »...

Cu nespusă dragoste

LULU

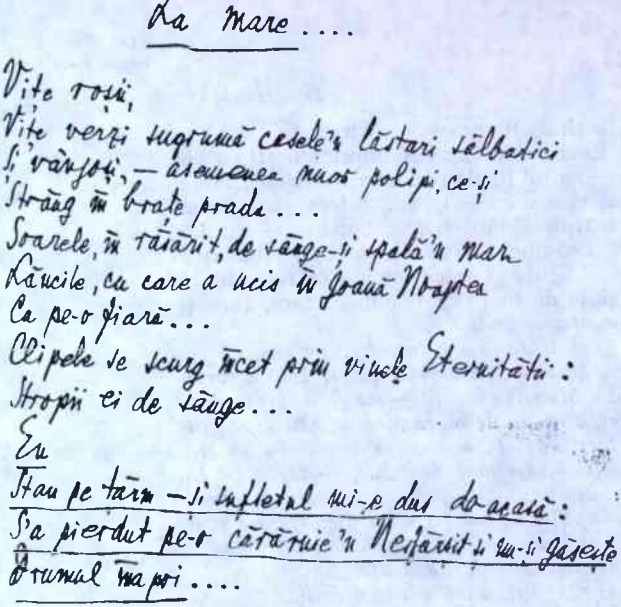
XXIX

Măgura 20. VIII. 918

Edera — dorito,
Gösta e mai bun decît am crezut mai întîi şi admir scrisoarea...

Data din urmă cu care am ştire de la tine e — începutul lunii acesteia. De-atunci nimic. Se vede că mama n-are prin cine să-mi trimită scrisorile. Îţi poţi închipui prin urmare, că abia aştept să ajung preste cîteva zile acasă ca să-ţi citesc tot ce mi-ai scris vreme de trei săptămîni... Ce dor mi-e de-un cuvînt de-al tău scris sigur, aspru şi cu elan ...

Aici i-aşa de frumos încît o viaţă întreagă m-aş putea bucura de colţul acesta de natură ... Ce munţi, ce brazi, ce tăcere... Edera, trec singur prin păduri — şi nu s-aude nimic, nimic. Numai cîte-un cocean de brad cade cîteodată — sub greutatea tăcerii ... Şi totuş mă închipui — la mare... Nu ştiu nici eu — de ce... Realitatea mă copleşeşte şi mă stăpîneşte *ea* pe mine, şi de-aceea îmi plac mai mult — icoanele imaginaţiei, în cadrul cărora *eu* sunt *liberul* şi *creatorul*...

Cînd voi fi — sau mai bine — vom fi la mare voi scrie poeme despre munți... Tu mă-nțelegi...

Sunt destul de mulțămit cu activitatea mea de-aici. Cred, că și tu mult, mult, mult iubito. Așa-i? Atîtea poeme nouă: cred că — *cinci*. Vezi ce copil sunt! Mi le număr cum își numără un copil fluturii pe cari i-a prins...

Ți-aduc totodată la cunoștință că *Omul* l-am schimbat radical.

Ți-aduc totodată la cunoștință, dacă n-ai știut-o sau nu o știi, — că te iubesc ——————————

—————————— foarte!

LULU

Asta-i din Măgura a 7-a scrisoare...

XXX

Sebeș 26. VIII.918

Iubito și Frumoaso,

am sosit astăzi acasă — și sunt așa de fericit de scrisorile tale. Ce — încîntătoare ești Tu: aș vrea să scriu odată un poem care să fie așa de minunat ca tine — și-atunci aș crea de fapt cel mai frumos poem al tuturor timpurilor...!! În poemele cele vechi am schimbat mult, și prin urmare și-n *Metamorfoza* — și-am prefăcut «crepusculul» în «*zorile*» ca să fie pe înțelesul tuturor: notez, — îndreptarea aceasta am făcut-o înainte de-a ceti critica Silviei... Să nu crezi cumva că mă las influințat: am deja multă încredere în *instinctul* meu artistic. Și știu, cred, să fiu — «*simplu, natural*» și totuși *adînc și creator*...

Sunt mîndru că Silvia e așa de încîntată de mine. Cred totuș că Tu iubito ești cu mult mai *înțelegătoare* față de poeme — fiindcă le iai «*intuitiv*» și nu «abstract». Eu nici cînd fac *filosofie* — nu fac «abstracțiuni» ci «intuiții»... Așa, — stăm — Gaor — Edera: *Așa stăm:* îți mai aduci aminte cînd ți-am scris cuvintele acestea?

Poemele le vom trimite la toamnă la Cernăuți. De-nchis în ladă nu le-nchid. Cel mult mai nimicesc una-două dintre ele, cari nu stau la nivel. Cu asta trebue să te împaci Draga mea!

O, munții, munții, munții, munții — !! Edera — așa mi-e de — frică: nu m-ai trădat prin Mehadia?... Te întreb numai fiindcă te iubesc prea tare! Iartă-mă! O, cum te iubesc!

Lionel e acasă definitiv și se interesează foarte mult de tine: te iubește, te vede și el.

Acum să ne scriem iarăși regulat. Da? C-apoi te mai surprind cu cîte un poem: așa de nou, așa de nou

Dragoste

LULU

La Malvine Richter îi poți trimite o pîine. Adresa — unde am șezut noi: VI. Grundpendorferstr. 35. II. Stiege 28. Îți mulțămește și Lionel pentru această faptă creștinească,... dar «*dringend*»[21]

[21] «*foarte urgent*».

XXXI

29. VIII. 918 [22]

Edera — de ce nu-ţi plac şerpii? Sunt aşa de drăguţi cum se încolăcesc în iarbă... Şi se potrivesc aşa de bine pe lîngă urmaşele Evei... Vreau să te împrieteneşti cu ei. Sunt aşa de reci şi au o limbă aşa de subţire — ca un fir de paiangen: dacă ar putea să vorbească cu ea — ar vorbi — drăguţ — ca tine şi ca — Eva... Edera, Eva mea, — n-ai pentru mine un — măr?... Pentru un măr de-al tău jertfesc bucuros — raiul... Edera, vezi, am un deosebit chef să mă joc astăzi cu tine — şi aş continua tare bucuros jocul acesta cu vorbe mărunte, neastîmpărate, drăguţe şi mici, mici — ca nişte limbi de şerpi... Dar am să-ţi scriu şi altceva: înainte de toate că te iubesc tare, tare şi că te doresc mult. Şi-apoi — despre: *Dar munţii — unde-s?*

Ai început se vede, s-o analizezi ca Silvia, — şi de-aceea n-o înţelegi. Te rog, în genunchi te rog, nu analiza. E o crimă să analizezi poeziile: fiindcă le omori. Isus a vorbit despre o credinţă tare, care mută şi — munţi... Munţii — sunt — tot ce e piedecă de învins, rezistenţă de înfrînt, problemă de rezolvat, duşman de îngenunchiat, rău de sugrumat... Eu am credinţa cu care să mut munţi: tare, de fier, — şi ca să nu rămîn cu credinţa în vînt — strig — Munţii, — vreau Munţi — să-i mut din cale, — dar nu-s!... Vreau un astfel *de munte care să-mi pună în mişcare toată credinţa pe care o am... Trebue, Edera, să tratezi espresiunea « dar munţii — unde-s?... » ca o exagerare prin care spun* cît e de tare *credinţa mea!* : *— aşa de mare încît nu găsesc munţii vrednici de ea!... Dacă vreai poţi continua cu analiza, dar cred că-ţi va fi deajuns!...*

Alătur un alt poem de-aceeaş natură. Şi să-mi răspunzi dacă eşti mulţămită.

O, Edera, cît mai avem pînă la — întîlnire? În piept simt o durere *fizică* — de prea multul dor

LULU

XXXII

31. VIII. 918

Minunea mea,

eşti de 21 ani — aşa-i? Şi cred că încă atîţia ani vei mai rămînea — o minune —, o minune de patimi şi de nebunie şi de dragoste... Ne-om bucura în curînd de tinereţea noastră: te-aş strînge în braţe Edera, tare, de-ai striga de durere şi de fericire, dacă ai fi cu mine... În curînd: mă bucur aşa de mult de toamna, ce vine: printre crengile arinilor îi văd deja zîmbetul de aur... Şi Kahlenberg-ul va fi deasemenea numai foc şi aur... Şi obrajii tăi vor fi foc şi aur... Şi poemele mele vor fi foc şi aur...

Mă vei iubi încă mult, mult timp Edera?: eu cred că da! Ştii, că numai cu merit dragostea ta? Numai eu...

De ziua ta ţi-am scris un poem — — splendid: —

Acum să iai poemul cu « soartea—istovită » — şi să-i scrii deasupra titlul: *Zamolxe.*

Zamolxe a fost profetul — *pesimist, dar foarte energic şi încăpăţînat* — al vechilor noştri strămoşi păgîni: *Dacii*... Titlul acesta o să întregească foarte mult la concepţia poeziei şi-o să-ţi placă incomparabil mai mult...

Edera scrie-mi că mă iubeşti mult, mult, *căci dorul meu îl saturi numai aşa că-l măreşti şi mai mult...*

LULU

— ——

[22] Scrisoare parţial publicată în revista „*Amfiteatru*", an V, nr. 3, martie 1970, p. 8.

Vei plânge mult, ori vei ierta? ...

Eu —

Nu mă căiesc, c'am adunat în suflet şi tristeţe, —
Dar nă gândesc la tine:
Cu ghiare de lumină
O diminuţă-ţi va reciclează viul, viul
Că infectul nu-ar fi curat.
Cum gândul tău îl vrea, cum iubirea tale-l crede...
Vei plânge mult atunci, ori vei ierta? ...
Vei plânge mult, ori vei zimbi
Pe capele acelei dimineţi,
La care ea ţi-oi zice faţă umbră de căinţă:
„Nu ştii,
Că numa'n lacuri cu noroiu în fund — cresc nuferi!"[23]

XXXIII

9. IX. 918 [23]

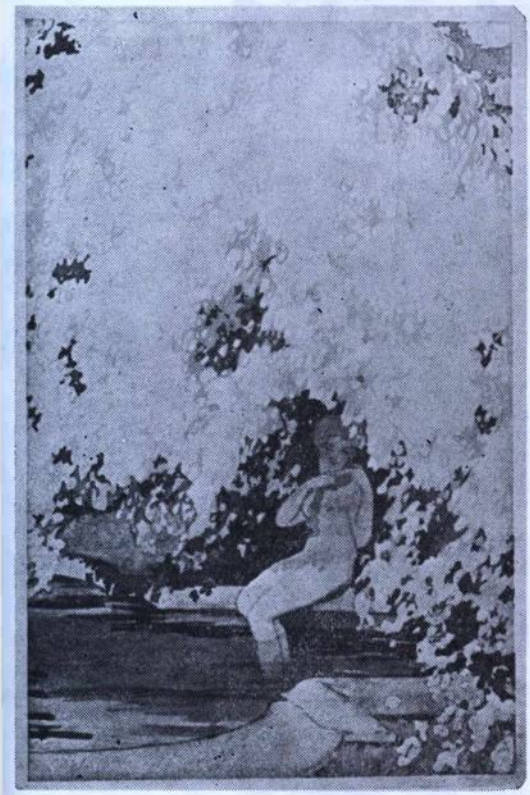
Iubito, iubito, iubito:

astăzi ar fi trebuit să primesc o scrisoare de la tine, dar n-a venit: sunt foarte îngrijat. Ce s-a întîmplat? Doar nu te-a supărat scrisoarea mea penultimă? Dacă da, atunci spune-mi-o și-mi voi cerși iertare de la frumoasa mea! Oh, cum pot eu să te supăr!?!

Trebue să știi iubito, că nu mai pot de dorul tău! Oh, de-ar trece odată timpul: strig, strig, strig —! Nu mai pot. Și de-ai ști Edera, ce frumoase s-au făcut poemele: sunt așa de pline și de rumene! Azi le-am cetit unui student în filosofie, care și-a ales literatura românească: a fost foarte încîntat și-a zis că mă va trata la istoria literaturii, îndată ce le public...

Edera vreau să-mi spui — te-ai supărat pe mine?

Ți-aș trimite un poem genial, dacă aș avea, dar acuma n-am. Te împac însă cu această mică *descriere* (va sta alături de *Martie* și de *Ecouri*):

Fata morgana.

Cuțitul:
Bolnav, de ficțiuni ți arde fruntea
Și trecătoare
Vedenii ți apar în creeri de nisip....
Cuțitul larg te sbate și viteaz....
Viteaz: o altă lume
Mai bună
Vizionarul dorp....

Oh, Edera, astăzi m-ai chinuit îngrozitor, că nu ți-a sosit scrisoarea. Dimineață plec la Seliște pe două zile: dacă nici cînd sosesc înapoi n-oi găsi scrisoarea, vai, atunci ce-o să fac? — Numai eu știu...

Sunt nebun? — Da, Edera, fiindcă te iubesc, o, cum te iubesc!!!

Dacă nici cînd vin acasă n-o să găsesc știrea dela tine, atunci, vai,

Edera, nu pot spune

LULU

[23] Scrisoare parțial publicată în revista *„Amfiteatru"*, an V, nr. 3[51], martie 1970, p. 9.

XXXIV

19. IX. 918

Cornelia Brediceanu
Lugoj, 1917.

Iubito,

sufletește stau grozav de rău. Sunt multe cauze: cea mai însemnată e — *că-i prea mult timp de cînd nu te-am văzut — iubito.* E prea mult. Sunt nervos al dracului. Oh, de-ar trece odată și aceste două săptămîni. Nu știu, dar dacă ar dura mult situația asta, cred, c-aș înebuni. De lucrat nu pot lucra. Stau de multe ori cîte-un ceas întreg cu condeiul în mînă și nu pot scrie nici un cuvînt. Unde mai pui apoi că Nelu încă mă năcăjește foarte mult cu cancelaria: mă omoară cu copieri de cambii și de provocări. Știi, Edera, n-are nici un pic de considerație, că eu nu sunt pentru așa ceva. Nu vrea să mă înțeleagă. Crede că cîștigul său material e mai presus de orișice. Și curios, — tocmai de cînd mă ucide sufletește cu fleacurile lui — tocmai de-atunci s-a isprăvit cu munca mea. De-aș scăpa odată.

Edera, eu ți-am dat liniște sufletească de-atîtea ori, — acuma e rîndul tău, iubito, să mă liniștești tu pe mine — Da? ! Ieri am fost așa de nervos de n-am mai știut ce să fac. Și știi, ce-am făcut? Am făcut o vizită D-șoarei Medean. M-a rugat să-i mai cetesc niște poeme — și-a fost nespus de încîntată...

Încă două săptămîni — și ți le voi ceti ție, frumoaso, — la tine acasă, ori la mine acasă, — și te voi săruta recîștigîndu-mi echilibrul pierdut.

LULU

XXXV

23. IX. 918

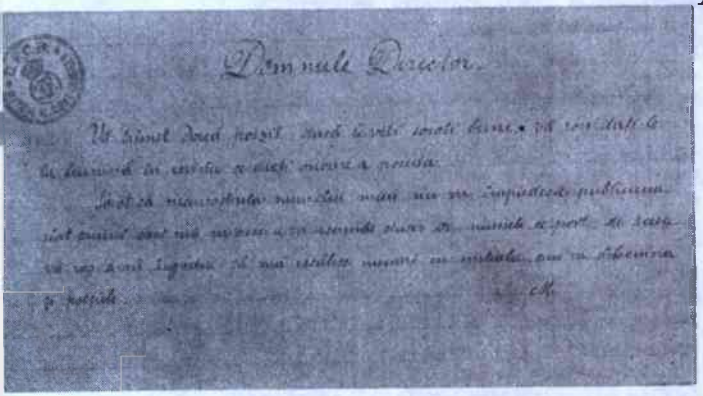
Frumoaso,

azi am fost în arini și m-am oprit la piedestalul acela de peatră, pe care te-am ridicat odinioară ca pe-o divinitate și ți-am cuprins genunchii, — religios — cum numai un păgîn poate să fie... Și niște — fire albe, lungi, — cum sboară toamna prin văzduh — mi-au încunjurat obrajii, iar eu am închis ochii și mi-am închipuit, că tu ești în fața mea cu părul despletit și că vîntul îmi adie obrajii cu părul tău... Așa-i, că te iubesc mult?...

LULU

IPOTEZE

EMINESCU ȘI ENIGMA DOSARULUI «M»

TITLUL PE CARE L-AM ALES E MAI MULT de roman polițist decît de studiu istorico-literar, dar cititorul se va convinge repede că n-am urmărit un efect facil de captare a atenției. Problema care ne preocupă de cîtăva vreme încoace și pe care ne-am hotărît să o supunem acum dezbaterii publice e dintre cele mai spinoase; îndeosebi miza ei e de natură să incite curiozitatea și să producă senzație. Anume, e vorba de a ști dacă trei poezii trimise de un necunoscut către sfîrșitul anului 1885 lui I. Negruzzi, în calitatea sa de redactor al „Convorbirilor literare", îl au ca autor pe M. Eminescu, așa cum par să demonstreze o serie de indicii convergente, ori se datorează unui epigon industrios și îndemînatec, capabil să pastișeze magistral maniera și procedeele marelui poet, așa cum par să ateste alte probe, între care una tulburătoare.

Meritul descoperirii manuscriselor revine fostului meu student, Valeriu Birlan, actualmente profesor la o școală generală din jud. Ilfov. El a dat peste cele trei poezii din întîmplare, în vreme ce răsfoia, cu totul în alt scop, dosarele arhivei I. Negruzzi de la Biblioteca Centrală de Stat, Fondul St. Georges. Dar, ca totdeauna în asemenea cazuri, ceea ce numim «noroc» e de fapt o conjuncție de șansă și aeribie profesională. Căci, la drept vorbind, manuscrisele care l-au intrigat pe Valeriu Birlan se aflau de multă vreme într-o arhivă publică, la îndemîna tuturor; e deci foarte probabil că ele au mai fost «văzute» nu o dată, de diverși cercetători, fără ca totuși ceva deosebit să le atragă atenția. Valeriu Birlan e cel dintîi care în fața lor a avut un șoc; le-a citit și recitit cu emoție crescîndă, frapat de muzica versului, apoi de caligrafie, pe urmă de cîteva rime și sintagme, pînă cînd privirile i s-au împăienjenit, un nod i s-a suit în gît și și-a pus întrebarea: «nu cumva?».

De aici pînă la studiul de față, cu anexele lui, drumul a fost lung și dificil. Implicat în cercetare din capul locului, mi-am asumat pe lîngă tînărul meu prieten un rol de «advocatus diaboli». L-am sfătuit să nu-și facă iluzii, să examineze, fără preconcepții, absolut toate pistele posibile, chiar dacă nu par să ducă undeva, îndeosebi, să manifeste un dubiu metodic față de orice tentativă speculativă. Avînd oarecare experiență în abordarea unor controverse de paternitate, știam că nimic nu încurcă mai mult lucrurile decît înclinarea sentimentală spre una din alternative, inerentă totuși de vreme ce nimeni nu e stăpîn pe pulsațiile inimii și nu-și poate controla deplin afectele. Numai o autocritică severă și constantă e în stare să împiedice dezastruoasa transformare a ipotezei de lucru în finalitatea demonstrației, cu consecințele bineștiute: selectarea doar a documentelor favorabile tezei, neglijîndu-le pe celelalte, și acumularea de certitudini dubioase, cu convingerea că s-au cîștigat certitudini intangibile. Mai e oare nevoie să spunem că rigoarea și spiritul critic se impun cu atît mai mult în cazul nostru, cu cît probabilitatea ca Eminescu să fie

autorul celor trei poezii riscă să facă pe oricine să-şi piardă lesne cumpătul?

Înarmat cu astfel de precauţii şi scrupule, Valeriu Birlan a întreprins o cercetare serioasă, pe care am îndrumat-o şi am secondat-o, cu speranţa că într-o bună zi, chiar dacă nu vom reuşi să lămurim în chip definitiv taina celor trei poezii, vom fi totuşi destul de avansaţi spre a putea formula un punct de vedere plauzibil. Socotim că această zi a venit. Să deschidem deci împreună dosarul «M».

Cuprinsul dosarului «M»

Dosarul pe care l-am numit «M» (după pseudonimul ales de autorul necunoscut) cuprinde două scrisori adresate lui Iacob Negruzzi, cea dintîi însoţită de două poezii, cealaltă de trei poezii (dintre care una nouă şi două variante ale textelor din primul lot). Data primei corespondenţe poate fi aproximată noiembrie 1885 (pe baza unei însemnări cu creion chimic a lui I. Negruzzi, care concordă cu cronologia elaborării versurilor, indicată de autor şi cu răspunsul dat de „Convorbiri literare", la poşta redacţiei, în 1 ianuarie 1886). Data probabilă a celei de a doua corespondenţe (întrucît se referă la răspunsul primit prin poşta redacţiei şi precizează că prima trimitere s-a făcut îndărăt cu cîteva săptămîni) poate fi aşezată în ianuarie-februarie 1886[1].

Prima scrisoare către Iacob Negruzzi prefaţează poeziile S-au dus de mult acele vremuri (datată de autor: iulie 1885) şi Te-ai depărtat şi tu de mine (datată: noiembrie 1885). Ea îl roagă pe redactor să le cerceteze în vederea publicării: «dacă le veţi socoti bune, vă rog daţi-le la lumină în revista ce aveţi onoare a poseda». Cît priveşte faptul că recurge la un pseudonim, «M», se explică încercînd să prevină aprehensiunea redacţiei: «Socot că necunoştinţa numelui mieu nu va împiedeca publicarea, sînt pricini cari mă nevoiesc a vă ascunde chiar Dv. numele ce port: de aceea vă rog a-mi îngădui să mă iscălesc numai cu iniţiala care va subsemna şi poeziile».

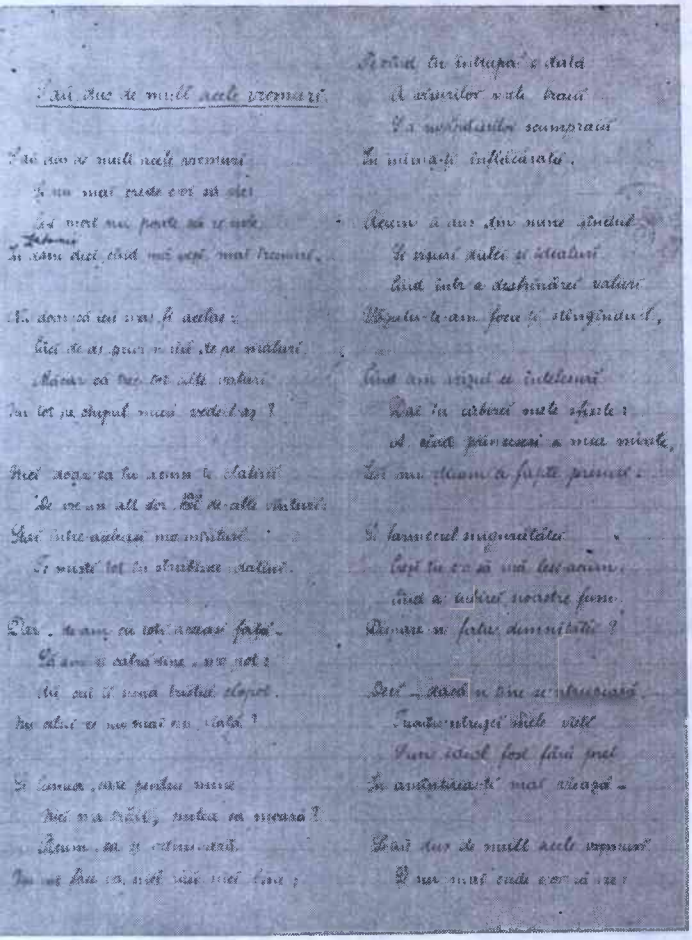
„Convorbirile literare" răspund cu promptitudine necunoscutului «M», în primul număr din 1886. La rubrica denumită Corespondenţă (nr. 10, ianuarie 1886, p. 892) se pot citi următoarele: «M. — Foarte frumos ca formă, puţin însemnat ca fond. Vom vedea».

Al doilea lot de corespondenţă cuprinde trei poezii: din nou S-au dus de mult acele vremuri; Te-ai depărtat şi tu de mine, acum intitulată Dă-mi tu repaosul de veci, ambele cu o serie de îndreptări; cea de-a treia poezie, trimisă pentru prima oară, se numeşte Depărtare (datată de autor: august 1885). Scrisoarea de însoţire e mai întinsă decît cea anterioară: autorul arată că a procedat la o serie de îndreptări care «pe lîngă că luminează forma, mai limpezesc şi fondul»; îşi exprimă surprinderea că i-a fost refuzată poezia numită acum Dă-mi tu repaosul de veci («încă nu înţeleg care ar fi pricina nepublicărei»); afirmă că-şi menţine anonimatul, deşi cu regret: «Îmi pare rău că nu pot nici de astădată să rădic vălul anonimului care, după cum îmi închipui, aruncă oarecare bănuială asupra mea». În final, o declaraţie de intenţie, cu valoare de avertisment: «M» aşteaptă un nou răspuns la Poşta Redacţiei spre a şti ce are de făcut: «să sper publicarea în „Convorbiri", sau să alerg la o altă revistă căreia să-i placă spiritul şi forma poeziilor mele». Însă, deşi somată să ia atitudine, redacţia „Convorbirilor" nu reacţionează; din motive ce rămîn învăluite lui «M» nu i se mai dă nici un răspuns.

Pistele cercetării

Piesele dosarului «M», prezentate mai sus cu absolută scrupulozitate şi în mod neutru (cititorul le va regăsi integral în anexe, în facsimil şi transcriere), produc asupra oricărui spirit, fie şi puţin familiarizat cu opera lui Eminescu, un sentiment irepresibil de «déjà vu». Atmosfera intelectuală şi morală, aluziile de ordin biografic, lexicul, sintaxa, sistemul rimelor, muzica versului — totul evocă tulburător pe marele poet. În plus, la prima privire (şi, de fapt, nu numai la prima!)) grafia manuscriselor pare foarte asemănătoare cu cea eminesciană, binecunoscută tuturora din reproducerile facsimilate, dacă nu din contactul direct cu originalele de la Academie. La acestea se adaugă o serie de detalii, poate de mică relevanţă, dacă le considerăm separat, dar care dobîndesc o anume greutate de îndată ce le privim în context: cultul cizelării formale, vădit de modificările aduse primelor două poezii; utilizarea drept pseudonim a majusculei «M» (Mihai?); felul insinuant în care autorul îşi motivează anonimatul etc. Dar şi fără sprijinul acestor ultime indicii, de o pertinenţă discutabilă,

[1] Însemnarea de creion «noiembrie 1885» e greşită, de vreme ce din conţinutul scrisorii reiese clar că ea e primită după 1 ianuarie 1886.

similitudinile de fond, formă și grafie sînt suficiente ca să ne îndrume spre ipoteza paternității lui Eminescu. Am socotit deci firesc să ne concentrăm atenția asupră-i, orientînd cercetarea în trei direcții:

a) expertizarea grafologică a manuscriselor;

b) o confruntare minuțioasă a poeziilor dosarului « M» cu lirica lui Eminescu;

c) explorarea tuturor elementelor de informație explicit ori implicit menționate de piesele dosarului « M» (între altele, urmărirea periodicelor vremii spre a vedea dacă autorul anonim și-a tradus sau nu în fapt amenințarea de a-și publica versurile refuzate în altă revistă).

Disputa grafologilor

Nu vrem să facem paradoxe, dar avem motive să ne îndoim de grafologi, deși nu punem la îndoială valoarea științei grafologice. În orice caz, în elucidarea problemelor de paternitate credem că avizul grafologilor poate fi adjuvant, nu decisiv, și pentru un motiv simplu: ei ne dau interpretări, nu fapte, iar aceste interpretări, dincolo de procedurile metodice ale confruntării cu lupa a unor segmente de scriitură, atîrnă de o intuiție globală ori/și de o judecată de valoare, într-un cuvînt, de acel « nu știu ce» (tact, pătrundere, divinație etc.), distribuit de zeii nemuritori în proporții și după reguli inaccesibile nouă. O dovadă despre aceasta o constituie însăși controversa iscată cu prilejul analizării grafiei lui « M».

Din cei doi experți consultați, unul (L. Stoianovici-Donat) a remarcat « o mare asemănare» între manuscrisele dosarului « M» și « scrisul autentic al marelui nostru poet », concretizată îndeosebi la nivelul majusculei D, minusculei d, depasantelor minusculelor t și d — « veritabil idiotism grafic», semnelor diacritice mici « plasate aproape de literele respective, în direcție sinistragiră». Concluzia e cum nu se poate mai fermă: « Prezența lor (a acestor trăsături caracteristice — n.n.) în mod cu totul neașteptat într-un scris caligrafic, ordonat și armonios, ne determină să atribuim, fără dubiu, textele supuse expertizei lui Mihai Eminescu».

Cel de-al doilea expert (dr. Const. Țurai) opinează însă foarte diferit. Deși constată că « la un examen sumar scrisul pare asemănător», el atrage atenția că la o cercetare mai amănunțită « apar particularități de structură a elementelor grafice și la închegarea acestora fundamental deosebite». Aceste diferențe s-ar manifesta în grafia lui D care în manuscrisele autentice ale poetului ar prezenta o « volută» legată de trăsătura finală a majusculei, absentă în manuscrisele dosarului « M». Concluzia e tot atît de net formulată ca și cealaltă, numai că se situează la antipozi: « Luînd în considerație și numeroase alte deosebiri (care nu sînt totuși enunțate — n.n.) constatate în închegarea de amănunt a grafismului din manuscrisele (facsimil) ce au făcut obiectul examenului, ajungem la concluzia că aceste manuscrise nu au fost realizate de poetul Mihai Eminescu».

Ce putem face în prezența unor avize atît de contradictorii? Să apelăm la un al treilea expert, investindu-l cu calitatea de a arbitra? Dar cine ne garantează infailibilitatea sa? Și oare majori-

tatea simplă, obținută prin vot, ar avea darul să tranșeze alternativa în mod convingător? Fiindcă ne aflăm într-un punct mort și fiindcă, pe de altă parte, expertizarea grafologică oferă în cel mai bun caz indicii utile, nu însă dovezi peremptorii, socotim că cel mai cuminte e să facem abstracție de ea.

Cel puțin în faza în care dispunem și de alte probe.

Poeziile dosarului « M » și lirica eminesciană

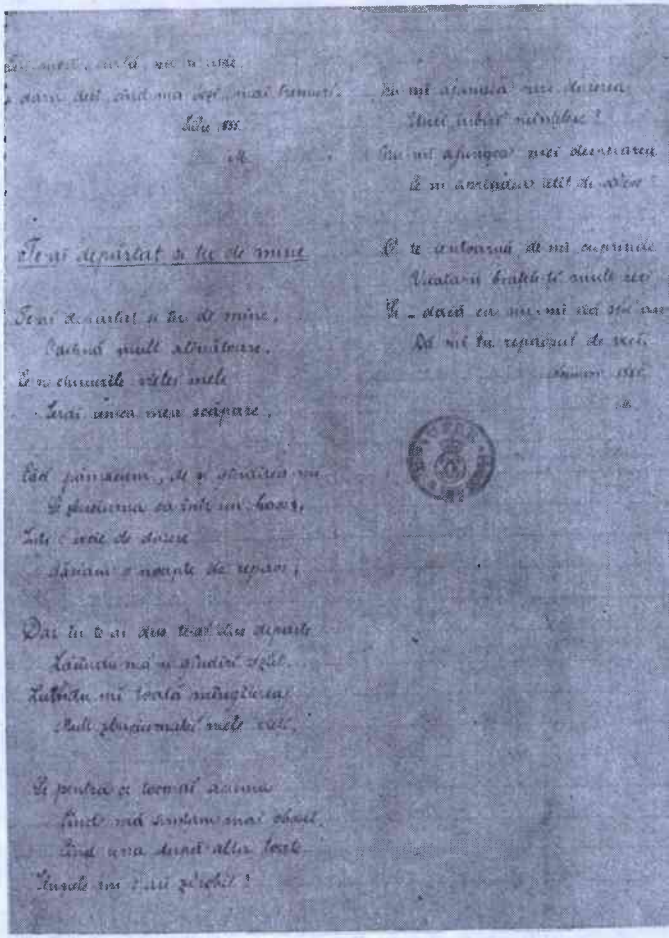
Laborioasa comparație întreprinsă de Valeriu Bîrlan între poeziile dosarului « M » și lirica eminesciană a condus la identificarea unor particularități comune semnificative. Le rezum, sistematizîndu-le și completîndu-le, în următoatele puncte:

1) Particularități gramaticale și stilistice: a) **superlativul construit cu mult**: « **odihnă mult alinătoare**», « mult **zbuciumatei mele vieți**», « **brațele-ți mult reci**» (**ca în** Călin: « **Ea-l oprește-n loc cu ochii și-o mult smerită rugă**»); b) **negația cu adverbul nici neurmat de nu**: « **nici simțind cum trece vremea**» (**ca în** Scrisoarea III: « **O, tu nici viscezi, bătrîne...**»); c) **forma invariabilă a articolului posesiv a**: « **a visurilor mele rai**», « **a-nvățăcierilor scump rai**» (**ca în** Din noaptea: « **a vieții noastre desmierdări**»); d) au **adverbial în sensul oare**: « **au cui îi sună tristul clopot?**» (**ca în** Mortua est: « **au moartea ta, înger, de ce fu să fie?**»); e) **subiectul postpus la persoana a II-a**: « **Dă-mi tu repaosul de veci**» **sau** « **Și farmecul singurătății / Crezi tu c-o să mă lesc-acum**» (**ca în** Memento mori: « **Mergi tu luntre-a vieții mele**»); f) **utilizarea frecventă a atributului pronominal (de zece ori!)**: inima-ți, brațele-ți, traiu-mi, amintirea-ți **etc.**; g) **viitorul popular**: or să vie (**ca în** Scrisoarea I: « **Or să vie pe-a ta urmă...**»).

2) Sintagme tipice: « **repaosul de veci**» (**ca în** Despărțire), « **brațe reci**» (**ca în** Atît de fragedă), « **jale adîncă**» (**ca în** S-a dus amorul), « **vecie de durere**» (**ca în** Scrisoarea I), « **visuri dulci**» (**ca în** Epigonii).

3) Rime recurente: **vremuri / tremuri** (**ca în** Trecut-au anii); **maluri / valuri** (**ca în** Mai am un singur dor); **idealuri / valuri** (**ca în** Luceafărul); **înțelesuri / presuri** (**ca în** Freamăt de codru); **haos / repaos** (**ca în** Luceafărul).

4) Rime rare construite analogic: **gîndul / stingîndu-l** (**ca în** Dintre sute de catarge: **gîndul / îngînîndu-l**); **acelaș / vede-l-aș** (**ca în** Povestea teiului: **lese-l / vesel**); **n-o pot / clopot** (**ca în** Iambul: **n-o pot / șopot**).

5) Forme lexicale caracteristice: « **în darn**» (**ca în** Junii corupți), « **s-au dus**» (**ca în** Umbra lui Istrate Dabija Voevod), « **presuri**» (**vezi DLPE p. 429**), « **vede-l-aș**» (**asemănător cu** « **spune-ți-voi**» **din** Sara pe deal **or** « **plînsu-mi-s-a**» **din** Doina).

6) Paralelisme semantice:

a) **Versul 3 din** S-au dus de mult acele vremuri (« **Ce-i mort, nu poate să re-nvie**») **cu ultimul vers din** Veneția (« **nu-nvie morții — e-n zadar copile!**»);

b) **Strofa a doua din** S-au dus de mult acele vremuri (**« Nu doar că eu n-aș fi același / Căci de-aș privi-n rîu de pe maluri / Măcar că trec tot alte valuri / Nu tot pe chipul meu vede-l-aș?»**) **cu o glosă pe marginea unui cunoscut aforism heraclitean, dată de curînd la iveală: « Același rîu oglindește în liniștita-i adîncime aceleași umbritoare păduri, același cer. Materia mumă — acest Ahasver neobosit al formelor — e pururi alta, formele însă aceleași, încît în apa vecinic călătoare îți vezi chipul remânînd pe loc»[2].**

c) **Strofa a cincea din** Depărtare (**« Cu același pară-n suflet / Cu același foc în gînd / Azi te-aștept ca și atuncea / De iubirea ta arzînd»**) **cu versul: « Sufletul meu arde-n iubire ca para» din** Sara pe deal.

Ce putem conchide din această lungă, desigur plicticoasă, dar indispensabilă comparație între poeziile dosarului « M» și lirica eminesciană (comparație care nici măcar nu epuizează toate asemănările, de vreme ce exclude de plano, ca neverificabile, considerațiile rezemate pe impresie ori intuiție)? Nimic mai mult decît că autorul celor 3 poezii este sau Eminescu însuși, sau un eminescian care și-a însușit la perfecție modul de a compune al maestrului! Oricît de plauzibilă ne-ar apare prima ipoteză și oricît de fragilă cea de-a doua, n-avem totuși dreptul, pe baza simplei confruntări de texte, să rostim o judecată definitivă. Și, în orice caz, nu înainte de a încheia explorarea celorlalte piste existente. E necesar să nu uităm (mai ales că, de la o vreme, speța dilettanților entuziaști prosperă) că analiza comparativă, chiar dacă se bazează pe mijloacele lingvisticii matematice — cum s-a încercat recent, fără succes, în cazul Cîntării României[3] — nu dă certitudini, ci doar probabilități.

« M » pare să-și dezvăluie identitatea

Ancheta istorico-literară în jurul dosarului « M» am început-o încercînd să răspundem unei întrebări care se impunea de la sine: anonimul refuzat la „Convorbiri" nu și-a publicat cumva poeziile în altă parte, așa cum îl avertizase pe Iacob Negruzzi? Examenul metodic al principalelor reviste ale vremii a condus repede la un rezultat pozitiv — deși mai puțin scontat. Întocmai ca în romanele polițiste, unde regula genului e de a dejuca tot timpul bănuielile cititorului, ne-am trezit în fața unei surprize: o poezie din cele trei (Depărtare) **a fost regăsită într-o variantă modificată, sub titlul** Amintirile, **în paginile „Contemporanului" (nr. 3, septembrie 1886, p. 222—223), sub semnătura lui... D. A. Teodoru! Nu vom ascunde că am plîns cu un ochi și ne-am bucurat cu celălalt: ipoteza atît de seducătoare a paternității lui Eminescu părea să se spulbere; în schimb, aveam motive să ne felicităm că nu pusesem capăt anchetei, mulțumindu-ne cu identificarea analogiilor stilistice; în pofida a ceea ce crezusem (și în secret sperasem!), reieșea că misteriosul « M» nu era Eminescu, ci un dotat și probabil fervent discipol... Pentru a închide definitiv dosarul, mai rămîneau de rezolvat două lucruri: să dăm de urma celorlalte două poezii și să ne edificăm asupra necunoscutului epigon, capabil de o performanță de « scriitură» eminesciană ieșită din comun, de vreme ce o putusem pune în balanță cu creația maestrului însuși.**

Primul obiectiv al cercetării n-a fost atins: Valeriu Bîrlan a căutat zadarnic celelalte două poezii în publicațiile vremii, răsfoind nu mai puțin de 23 reviste apărute între 1885—1890, de la cele mai importante pînă la cele mai obscure. Faptul că aceste două poezii par să nu fi văzut lumina tiparului dă de gîndit; ne putem în adevăr întreba de ce D. A. Teodoru, autorul virtual al poeziilor din dosarul « M», n-a publicat decît una, și anume pe cea mai puțin semnificativă?

Dar cine este de fapt personajul care răspunde la numele de D. A. Teodoru? Din fericire, în această privință, informațiile nu lipsesc, deși ele nu răspund în toate punctele curiozității noastre. Născut în 1866, D. A. Teodoru a urmat literele și filozofia la Iași, aproplindu-se de mișcarea muncitorească încă de pe băncile universității. Îl întîlnim numele în principalele publicații socialiste ale vremii, la „Contemporanul", „Drepturile Omului", „Lumea Nouă", „Litera-

---

[2] „*Manuscriptum*", nr. 1, 1975, p. 22.

[3] Fără succes fiindcă Ileana Neiescu, Aurelia Stan, Ioan Stan în *Contribuții statistice la studiul paternității* Cîntării României, „*Cercetări lingvistice*", Cluj, 1963, nr. 2 și 1964, nr. 2, au ales *greșit* unele dintre textele de Bălcescu și Russo cu care au comparat „*Cîntarea României*". Astfel, din Bălcescu au inclus un fragment din *Trecutul și prezentul*, atribuit de C. Bodea și Geo Șerban lui D. Berindei, iar din Russo un fragment din *Iașii și locuitorii lui la 1840*, în traducerea atît de personală a lui Sadoveanu! Dar chiar dacă s-ar fi procedat fără greșeală, un rezultat favorabil *unuia* dintre cei doi autori tot n-ar fi fost concludent de vreme ce nimic nu ne autorizează să presupunem că *celălalt* n-ar fi fost în stare să compună în *genul Cîntării României* asimilîndu-și principiile « modelului » ei stilistic.

tură și știință" etc., semnînd versuri și studii de orientare militantă. În 1886 participă la un congres studențesc la Bîrlad [4], rostind o conferință: Rolul tinerimii în mișcarea socială, pe care „Contemporanul" o reproduce în două numere consecutive. În 1888 Teodoru subscrie, alături de V. G. Morțun, I. Nădejde ș. a., un emoționant apel al Partidei muncitorilor din Iași, aprobînd revendicările țăranilor răzvrătiți, dar sfătuindu-i să renunțe la violență întrucît, în baza ordinelor primite, « armata va zdrobi fără întîrziere răscoala și bieții muncitori vor cădea într-o robie și mai grea decît înainte» [5]. Numit profesor la Bacău, după încheierea studiilor, Teodoru are necazuri cu autoritățile locale, care-l învinuiesc că agită spiritele; adevărul e că tînărul dascăl reunea în fiecare duminică la el acasă grupuri de țărani, explicîndu-le mijloacele legale de a se opune abuzurilor comise de proprietari și administratori [6]. La sesizarea deputatului conservator, ministrul învățămîntului (Titu Maiorescu) dispune anchetarea severă a cazului, promițînd măsuri drastice, ceea ce scandalizează cercurile socialiste și provoacă o interpelare în Parlament a lui Ioan Nădejde [7]. În 1892, Teodoru se numără printre membrii Cercului studiilor sociale din care va ieși peste un an P.M.S.D.R. [8]. Ulterior, alăturîndu-se altor intelectuali socialiști și poporaniști, se înscrie în partidul liberal. Această aderiune se va dovedi — o știm bine — total infructuoasă sub raportul accelerării procesului de democratizare, infirmînd speranțele « generoșilor». Ea va avea, în schimb, darul să elibereze carierele transfugilor de ipotecile ce le grevau. Nu e deci un pur hazard că în 1907, anul răscoalelor țărănești, îl găsim pe Teodoru în postul de director și inspector general al învățămîntului secundar și superior, puțin mai tîrziu în cel de secretar general al aceluiași minister. Dar ascensiunea lui e oprită dramatic de un accident care-l scoate din cursă în chip prematur, la numai 44 de ani (1910). Între cei care-l plîng, alături de « generosul» G. Diamandy [9], fost amic politic, se numără și N. Iorga [10]. Marele istoric scria în necrologul său: « Teodoru era o inteligență clară, un vorbitor plin de vervă, un cugetător care avea interes pentru marile probleme, un scriitor elegant care a scris și versuri, un om foarte cult, care făcuse bune studii istorice».

Opera lui D. A. Teodoru nu e foarte întinsă, dar vădește, cel puțin sub unghiul teoretic, o aplicație certă. Între colaboratorii tineri ai „Contemporanului" (unde debutează în 1885) se distinge prin vioiciune, pasiunea polemicii de idei, devotamentul față de cauză. Modul său de a argumenta, prolix, răsucind chestiunea pe toate fețele, creditînd fără limite Știința (cu manjusculă!) și puterea persuasivă a logicii, e deprins la școala lui Gherea. În conferința despre rolul tinerimii, Teodoru pleacă de la principiul de bază al materialismului istoric că evoluția socială e determinată de relațiile economice și că « toată mișcarea intelectuală nu e decît răsfrîngerea mediului înconjurător în cugetul oamenilor» [11]. Scopul e de a demonstra, nu fără lungi ocoluri (privind, între altele, meritele revoluționarilor pașoptiști și cauzele pesimismului în cultură), că îndatorirea tinerimii culte e să se alăture clasei muncitoare, de care atîrnă propășirea societății. Într-un articol din 1892, Teodoru pledează ideea că « numai prin clasa muncitoare dreptatea va triumfa, socialismul va izbîndi», drept care e însă necesar ca « această masă mare de proletari să fie luminată, conștientă de rolul ei», de unde eroarea de a atribui rolul de hegemon păturii intelectuale [12]. Remarcabile în contextul epocii sînt și articolele de ideologie literară: Clasificarea genurilor literare și Psihologia literară a d. Eduard Gruber [13], ca și mica sinteză asupra literaturii române, publicată în La Grande Encyclopédie, față de care I. Șiadbei a avut pe vremuri severități nemeritate [14].

---

[4] „*Contemporanul*", nr. 5, noiembrie 1886, p. 404.

[5] *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I-a (1865—1890), București, 1964, p. 506.

[6] I. C. Atanasiu, *Mișcarea socialistă. 1881—1900*, București, 1932, p. 198.

[7] T. Maiorescu declara în Cameră: « Am cerut dar informații, și dacă lucrul este așa cum s-a arătat, atunci voi destitui pe profesorul suplinitor Teodoru » (*Discursuri parlamentare*, vol. IV, București, p. 185).

[8] I. C. Atanasiu, *ibidem*, p. 73.

[9] G. Diamandy, în „*Revista democrației române*", an. I, nr. 40, decembrie 1910.

[10] N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. I, București, 1934, p. 435.

[11] D. A. Teodoru, *Rolul tinerimei în mișcarea socială*, „*Contemporanul*", V, nr. 4, 1886, p. 373.

[12] D. A. Teodoru, *Clasa muncitoare și pătura cultă*, „*Lucrătorul*", nr. 4, 1892. Apud *Presa muncitorească și socialistă... op. cit.*, vol. II, p. 285.

[13] *Clasificarea genurilor literare*, în „*Literatură și știință*", nr. 2, 1894; *Psihologia literară a d. Eduard Gruber*, în „*Contemporanul*", nr. 5, 1889—1890 și nr. 6, 1890.

[14] I. Siadbei, *Știință și improvizație. Istoria literaturii române în străinătate*. II — „*Viața românească*", nr. 3, martie 1925.

Caracteristică în această sinteză e aptitudinea vederii de sus, capacitatea de a identifica marile momente ale dezvoltării, punîndu-le în lumină caracterele distinctive. Deși se silește să fie nepărtinitor, autorul nu-și poate înfrîna totuși o anume rezervă față de Junimea. Lui Maiorescu, «le chef persévérant d'une petite église littéraire», i se recunoaște meritul de a fi reunit în juru-i marile talente ale țării însă pe o bază echivocă: «Ce fut un succès de groupe, non de principes, car la littérature des junimistes — à part le respect et l'amour de la forme — est imposé par les principes que Maiorescu a le plus combattus: le patriotisme, la politique, les sympathies sociales, l'amour du passé. L'oeuvre du plus grand poète du groupe, Eminescu est comme une protestation continuelle contre les théories esthétiques du maître critique»[15]. Teodoru vorbește cu simpatie de Gherea, recunoscînd însă că gruparea de la „Contemporanul" «ne donna que des ouvrages de valeur moyenne». Foarte lăudat e Coșbuc, care «a fait preuve d'une activité prodigieuse, d'une faculté de composition et d'une souplesse de style sans pareilles»[16].

Teodoru mai e și autor de manuale didactice (o Gramatică franceză, un Cours de langue française, în colaborare cu I. A. Candrea, de multe ori reeditat, un Curs de morală adaptat după J. Payot, în colaborare cu o domnișoară Matilda Teodorescu), dar, ceea ce ne interesează în mod deosebit, e și poet. Ca mai toți versificatorii „Contemporanului", «antiromantici înverșunați în programe și luări de atitudine, apărători integrali ai naturalismului, [dar care] compuneau totuși o poezie tipic romantică»[17], Teodoru eminescianizează, fără a-și putea limpezi un drum propriu. El cultivă o erotică de un intimism delicat, în felul Plopilor fără soț, dar e tentat și de meditația asupra rosturilor existenței, desfășurată în solemnele cadențe ale tetrametrului trohaic. Uneori, ca în poezia Iarna, evocînd mizeria unei familii oropsite, reînvie sufletul umanitarist și manicheismul primar al lui Cezar Bolliac[18]. Pentru a-l familiariza pe cititor cu mijloacele și maniera lui Teodoru, vom da niște mostre:

1

«Da, ne-am iubit fiind copii
Purtați de visuri mii și mii;
Eu am tot mers fără popas
Tu... tot copilă ai rămas.

Am fost nebun de-am socotit
Că mă vei face fericit
Dar tu nebun-ai fi și-acum
De-ai crede că e foc și scrum.

. . . . . .

O, du-te, căci în altă parte
S-a pus gîndirea-ți să te poarte
În locul meu găsi-vei mii
Căci lumea-i plină de copii»[19].

2

«Ți-au încătușat simțirea
Și-al gîndirii zbor bătrînii,
Cum pe-o floare-mbobocită
O înneacă mărăcinii,

Și, pe cît ai fost de bună,
Astăzi ești de-nstrăinată,
Cît nici tu nu te-ai cunoaște
De ești cea de altă dată.

Nici te mai gîndești c-atuncea
Mai presus de lume-ai fost
În iubirea mea găsindu-ți
Dorului un adăpost...

. . . . . .

Poate nici găsești azi vreme
Să duci gîndul spre trecut,
Cînd trecutu-i o povară,
Cînd ți-i dor de petrecut»[20].

3

«Fericire, fericire! Tu vedenie măreață
După care-alergă lumea ne-ncetat întreaga viață;
Tu ce-nghiți lucrarea obștei care e-un nămol de veacuri
Într-un zbucium fără preget chinului caută leacuri;
Tu ce mistui cugetarea unui om care simțește

---

[15] *La Grande Encyclopedie*, vol. 28, p. 1053.
[16] *Idem*, p. 1054.
[17] Z. Ornea, *Curentul cultural de la* „Contemporanul", București, 1977, p. 426.
[18] D. A. Teodoru, *Iarna*, *„Contemporanul"*, nr. 6, ianuarie 1888.
[19] D. A. Teodoru, *Copila*, *„Contemporanul"*, nr. 10—12, 15 mai — 15 iunie 1885.
[20] D. A. Teodoru, *Atunci și azi*, *idem*, nr. 4, octombrie 1886, p 321.

Și-amăgești mereu copilul pînă cînd încărunțește ;
Tu ești ținta cea obștească și la diavoli și la sfinți,
Tu mișelul deopotrivă ca pe geniu îl alinți :
De te sui în slava slavei să hrănești un crier nalt
Te cobori pînă-n colivă pentru pîntecul de psalt
Și, de sorbi măreție vinuri și nădejdi de vremi mai bune,
Te adăpi din plinsul plebei ce-n robie se repune »[21].

Vom încheia această sumară incursiune bio-bibliografică și critică asupra lui D. A. Teodoru — indispensabilă elucidării problemei de paternitate care ne preocupă — cu un episod vrednic de atenție.

Răspunzîndu-i în 1887 lui I. N. Roman, care atacase direcția de la „Contemporanul" pe motiv că ar exista un adevărat divorț între programul revistei și literatura publicată în paginile ei[22], Gherea îi ia apărarea lui Teodoru, învinuit (alături de N. Beldiceanu) că scrie versuri tot atît de pesimiste ca ale lui Eminescu, dar, firește « cu mult mai puțin talent». « Din toate cîte a scris Teodoru în „Contemporanul" — arată Gherea — sînt cel puțin patru cincimi cari se potrivesc cu direcția „Contemporanului", chiar dacă am lua cuvîntul „direcție" în înțelesul cel mai îngust, cum îl vrea d. Roman »[23]. Cît privește existența unor inconsecvențe, faptul că în anume versuri ale lui Teodoru apare un ideal de femeie altfel modelat decît cel propovăduit de socialiști, lucrul e pînă la un punct inevitabil dată fiind tinerețea poetului. « D. Teodoru — explică Gherea — e [...] un tînăr începător, care n-a avut vreme să exprime tot ce are de exprimat... »[24] Argumentul e desigur motivat de o cauțiune pe care, deși generos, Gherea n-o acorda cu ușurință: e vădit că, în pofida celor 21 de ani ai săi, D. A. Teodoru se bucura de multă considerație în cercul „Contemporanului".

Rezistă obiecțiilor paternitatea lui Teodoru?

Pe măsură ce investigațiile noastre profilau tot mai deslușit figura lui Teodoru, rechemînd-o din imperiul umbrelor și al uitării, ni se impunea convingerea că paternitatea sa asupra poeziilor din dosarul « M» e puțin verosimilă. Iată de ce (sistematizînd obiecțiile în cîteva puncte pentru a fixa ideile și a cîștiga timp):

1. E greu de admis ca un tînăr de convingeri socialiste net afirmate să se fi hotărît să trimită „Convorbirilor literare" — revistă situată pe o baricadă opusă — niște poezii pe care le putea publica oricînd în „Contemporanul", unde era colaborator permanent începînd din mai-iunie 1885 (deci dinainte de prima scrisoare a dosarului « M») și unde-i vor apare pînă în septembrie 1886 încă două poezii. Nimic nu ne autorizează să-l suspectăm pe Teodoru de duplicitate; dimpotrivă, întreaga sa atitudine din anii 1885—1890 denotă o înaltă conștiință a apartenenței la mișcarea socialistă, o comportare militantă căreia trebuia să-i repugne orice formă de compromis cu adversarul ideologic.

2. Compararea poeziilor compuse de Teodoru (din care am ales mai sus mostre reprezentative) cu cele trei poezii ale lui « M» învederează o izbitoare diferență calitativă. Dar întrucît vrem să ne sprijinim pe argumente incontestabile, vom renunța să formulăm judecăți de valoare, deși e probabil că și pe acest teren n-ar fi greu să se ajungă la un consens, de pildă că distanța de la « M» la Teodoru e cea de la un poet la un versificator (fie și onorabil). Rămînînd la indicii strict obiective, două constatări se impun în chip evident : în primul rînd, că în producția lirică a lui Teodoru nu se întrevede nicăieri pesimismul sumbru al lui « M», nici exacerbarea autoscopiei, nici cufundarea în suferință ca într-o temniță fără ferestre; în al doilea rînd, că poeziile lui « M» sînt saturate de eminescianisme (rime, abateri gramaticale, stereotipii stilistice etc.), pe cînd la Teodoru numărul lor e cu mult mai redus, densitatea mai mică iar relevanța incomparabil mai palidă și mai puțin semnificativă.

3. Examenul comparativ al poeziei Depărtare din dosarul « M» și al versiunii publicate în „Contemporanul", cu titlul Amintirile, sub semnătura lui Teodoru, furnizează un nou argument în defavoarea acestuia din urmă. Modificările din

[21] D. A. Teodoru, *Zbuciumul vieței*, nr. 7, ianuarie 1887, p. 79.
[22] I. N. Roman, *În contra direcțiunii literare de la „Contemporanul"*, Iași, 1887.
[23] C. Gherea, *Direcțiunea „Contemporanului"*, „*Contemporanul*", nr. 6, ianuarie 1888, p. 544.
[24] Idem, p. 545.

„Contemporanul" merg în genere pe linia reducerii tensiunii afective și a dezambiguizării simbolurilor:

Mss. « M »	Teodoru
« De departe, de departe	« Dintr-o lume-nnourată
Mă ia groaza cînd gîndesc»	Mă ia dorul cînd gîndesc»
.....	.....
« Și mă ia o jale-adîncă»	« Și mă ia o jale-amară»
.....	.....
« Azi te-aștept ca și atuncea	« Te aștept ca și atuncea
De iubirea ta arzînd»	Doru-n mine înnecînd»

Textul din „Contemporanul" aduce un surplus de discursivitate, adăugînd, fără motivare, o strofă. De observat substituirea « cireșului», atît de specific eminescian (Atît de fragedă, Sarmis) prin « vișin»; de asemenea, cuvîntul « umbriș» pe care DLPE nu-l semnalează.

Mss. « M »	Teodoru
« Cum te așteptam atuncea	« Cum tot așteptam atuncea
Dinaintea mea să ieși	Către mine-ncet să vii
Desfăcînd ușor cu mîna	Zîmbitoare ca iubirea
Crengile de la cireș».	Unor visuri de copii.
	Ca-n tăcut umbriș de vișini
	Tăinuindu-ne-n de noi
	Să uităm de-a lumii vrajbe
	Să ne pierdem amîndoi».

Finalul poeziei, în care la « M» răsună sfîșierea ireparabilului, introduce la Teodoru ideea unui obstacol social (« lumea care ne desparte»).

Mss. « M »	Teodoru
« Dar cireșii sînt departe	« Dar departe e umbrișul
Și cu dînșii ești și tu...	Și cu el și tu departe
Cum mi s-a spulberat visul	Crudă trebuie să fie
Ce-așa mîndru îmi părea».	Lumea care ne desparte».

Concluzia acestei comparații e clară: varianta lui Teodoru e inferioară, ea diluează emoția, folosește imagini mai puțin concludente, tinde spre o rezolvare sentimentală și nu tragică etc. Dacă textul primitiv îi aparținea, e de neînțeles de ce l-a schimbat în alt spirit și în mai rău.

4. Ne-am străduit să aducem și o probă a scrisului lui Teodoru. E drept că mostra, reprodusă în facsimil (din arhiva Ministerului Învățămîntului), e din 1907, deci dintr-o perioadă ulterioară cu 20 de ani momentului 1885—1886. Totuși, dat fiindcă trăsăturile fundamentale ale unei grafii nu se schimbă cu trecerea anilor, cititorul care dorește poate proceda la o comparație cu manuscrisele « M». Noi ne dispensăm de comentariu întrucît diferența ni se pare evidentă.

Ar putea fi vorba de Eminescu?

Dacă autorul celor trei poezii din dosarul « M» nu e Teodoru, este el oare Eminescu? Ar putea să fie Eminescu?

1. Un argument puternic îl constituie fără îndoială asemănările dintre textele dosarului « M» și lirica eminesciană, detaliate într-un capitol anterior. La cele spuse adăugăm un fapt de o importanță lesne de înțeles: unele dintre analogiile semnificative pe care le-am pus în evidență se instituie între cele trei poezii și postumele eminesciene! Ele privesc sistemul rimelor (n-o pot / clopot; gîndul / stingîndu-l; rezleț / vieți; acum / fum; tu / păru; tu / pierdu), comentariul aforismului lui Heraclit, chiar și strofa din Sara

pe deal (întrucît e greu de admis că poezia, publicată la 1 iulie 1885, putea sugera, numai la o lună după apariție, o reminiscență vizibilă altuia decît autorului însuși).

2. Alegerea pseudonimului «M» și efortul de ameliorare a formei, demonstrat de cele două versiuni ale poeziilor S-au dus de mult acele vremuri și Dă-mi tu repaosul de veci, nu constituie argumente care să forțeze asentimentul, dar au cel puțin darul de a sprijini ori măcar de a nu contraria ipoteza paternității lui Eminescu. Putem bănui, în adevăr, că semnătura «M» (Mihai) vrea să deghizeze — așa cum se întîmplă în multe cazuri — un drept de proprietate pe care autorul nu putea sau nu era dispus să-l asume în mod public. Mai probant e faptul că autorul anonim operează în cea de-a doua corespondență trimisă lui Negruzzi o serie de modificări stilistice, deși redacția „Convorbirilor" apreciase favorabil tocmai «forma» poeziilor. Cine va fi fost atît de setos de desăvîrșire încît, fără să se lase influențat de avizul redacției, să-și propună și să izbutească o nouă versiune a poeziilor, realmente superioară celei dintîi, acționînd prin mijloace discrete dar subtile și eficace, — Eminescu ori Teodoru? Nimic nu e imposibil, totuși e puțin probabil că cel de-al doilea (puțin inspirat în transformările impuse poeziei Depărtare în paginile „Contemporanului"). 3. Considerînd autentice datările celor trei poezii din dosarul «M» (respectiv: iulie, august, noiembrie 1885), se pune întrebarea dacă Eminescu le-ar fi putut scrie în perioada respectivă, dată fiind starea precară a sănătății sale. «Anul 1885 pînă la jumătate — scrie G. Munteanu — Eminescu și l-a petrecut între școala comercială și bibliotecă, unde a primit îndeletniciri mai curînd derizorii» [25]. La începutul lui august poetul e trimis de prieteni (V. Burlă, doctorul Max, Petre Novleanu, Creangă etc.), prin subscriere benevolă, să urmeze un tratament cu ghiol la Liman, lîngă Odesa, în stabilimentul de băi al doctorului F. Jachimovici. Din răstimpul petrecut în Rusia (pînă pe la 10—12 septembrie), s-au păstrat cîteva scrisori în care poetul se plînge de singurătate și de dificultăți pecuniare, însă dominîndu-și grijile și neliniștea printr-un umor cordial, blajin, deși fără iluzii [26]. Toamna aduce o înrăutățire a sănătății. Survin momente depresive și încercări de narcotizare efemeră a cugetului torturat, prin mijloace ce sfidau uneori felul «victorian» de a vedea lucrurile, curent în așa zisa «lume bună». Maiorescu notează lapidar în jurnalul său: «Eminescu decăzut cu fete de la Café-chantant» [27]. Există și mărturii mai puțin crude. G. Călinescu relatează astfel că în anume ocazii «poetul întristat se lăsa în voia memoriei și declama cu ochii în tavan din versurile sale», ori intra într-un magazin de muzică «unde putea schimba cîteva vorbe nemțești și asculta romanțe pe versurile sale» [28]. Totuși boala progresa și «dacă la prima erupție găsise numai o absență în regiunea de unde-i veniseră înainte toate împotrivirile, acum începu să macine în voie ceea ce-i mai rămăsese victimei sub forma simțului etic» [29]. O scrisoare a lui Miron Pompiliu către Maiorescu, din 14 mai 1886, descrie starea cutremurătoare a poetului, apelînd pentru internarea sa într-o casă de sănătate: «Judecînd dar atît starea sa sufletească, cît și lipsa de mijloace îndestulătoare, e groază minții omenești ca să gîndească în ce hal și la ce soartă poate să ajungă cu timpul» [30]. Internarea (la Mănăstirea Neamțului) se va produce la 19 noiembrie 1886 [31].

Cu toată degringolada evidentă a bolii, concluzia care se desprinde din însumarea știrilor privind răstimpul dintre vara 1885— primăvara 1886 (cel puțin pînă prin martie) e că nimic nu ne îndreptățește să negăm posibilitatea unor încercări de creație în această perioadă. Dimpotrivă, e plauzibil să credem că în unele clipe de remisiune poetul va fi încercat să-și verifice mijloacele, dovedindu-și, în primul rînd sieși, că puterile nu i-au secat. Așa se va întîmpla și ulterior, de pildă după ieșirea de la Mănăstirea Neamț, prin ianuarie-februarie 1887, cînd se va vorbi de o adevărată «redobîndire a voinței de a scrie». Uneori — e adevărat — această dorință irepresibilă de a conjura destinul va lua formele unei

---

[25] George Munteanu, *Hyperion*, 1. *Viața lui Eminescu*, București, 1973, p. 329.

[26] O scrisoare către V. Burlă, în I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. IV, București, 1933, p. 161—162. Alte trei scrisori (către Novleanu) la Augustin Z. N. Pop, în *Contribuții documentare la biografia lui Eminescu*, București, 1962, p. 447—459. Cel din urmă susține că Eminescu i-ar fi scris de la Liman și Veronicăi Micle, dar scrisoarea s-a pierdut (Augustin Z. N. Pop, *Mărturii. Eminescu — Veronica Micle*, ed. a II-a, București, 1969, p. 157).

[27] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, II. București, 1939, p. 349.

[28] G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, ed. a III-a, București, 1938, p. 401—402.

[29] G. Munteanu, *op. cit.*, p. 331.

[30] I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 189.

[31] I. Crețu, *Mihail Eminescu*, București, 1968, p. 406.

inocente simulări: «Poetul punea pe hîrtie versuri vechi, știute pe dinafară, spre a da lumii iluzia productivității sale, făptuind prin aceasta o înșelătoare fraudă»[32]. Dar de ce ne-am îndoi că epistolierul spiritual și elegant de la Liman n-ar fi putut produce alteori un efort de creație autentic?

Elaborarea (ipotetică) a celor trei poezii în iulie, august și noiembrie 1885 nu contrazice, așadar, datele biografiei. O întrebare persistă totuși și ea e serioasă: de ce poetul, care avea ușa deschisă la „Convorbiri", a preferat să-și trimită versurile sub taina anonimatului? Poate tocmai fiindcă ușa era «deschisă», iar el voia să știe ce poate, nu să obțină publicarea grație unui act de mărinimie. E știut doar că nimic nu deranjează mai mult pe individul împins spre marginalizare, din cauza bolii ori a adversității împrejurărilor (și îndeosebi dacă e mîndru și are conștiința valorii sale), decît condescendența binevoitoare pe care i-o arată foștii egali. În acest sens, o formulare utilizată de «M» în scrisorile către I. Negruzzi reține atenția: «Sînt pricini cari mă nevoiesc a vă ascunde chiar Dv. numele ce port». Ce înseamnă oare acest «chiar Dv.»? «Chiar dv.» — redactorul „Convorbirilor", ținut a-și cunoaște colaboratorii, sau «chiar dv.» — amicul literar, dacă nu prietenul, căruia, în condiții normale, nu i s-ar adresa sub pseudonim? Faptul că și a doua oară «M» insistă asupra «anonimatului» (regretînd că nu-l poate ridica, deși «după cum îmi închipui aruncă oarecare bănuială asupra mea») dovedește o mare susceptibilitate — derivată dintr-o stare sufletească extrem de labilă — dar și hotărîrea de a-și ține pariul pînă la capăt.

4. Citite în perspectiva Eminescu, răspund oare cele trei poezii biografiei poetului și structurii sale morale? Scrisă în iulie, S-au dus de mult acele vremuri consemnează ireparabilul despărțirii de Veronica. Aluziile la infidelitățile femeii (acuzată în varianta I de «desfrînare», în a II-a de «înjosire»), alternate cu sublinieri clare ale rolului imens pe care ea îl jucase în viața sa («ideal fără preț», întrupare a «graiului visurilor»), reiau antiteza tipic eminesciană «înger» — «demon», cu atît mai obsedantă, cu cît exprimă nu numai un arhetip romantic, ci și o experiență existențială. Finalul, aruncînd o lespede definitivă peste orice speranță, face sensibilă adînca și iremediabila conștiință tragică a poetului, care nu mai avea nimic de așteptat de la viață. Compusă în august, Depărtare ar putea fi rodul zilelor de singurătate de la Liman. În acest sens, primul vers («De departe, de departe»), înlocuit de Teodoru (!), situează întreaga poezie în dublul orizont al amintirii și al distanței, fiecare termen amplificîndu-l și servindu-i de rezonanță celuilalt. Dă-mi tu repaosul de veci e un sfîșietor apel la izbăvirea prin neființă, care reia o chemare rostită altădată, cu elanul tinereții și superbia damnării romantice:

«De-aș putea să dorm încaltea, —
Somn, a gîndului odihnă
O, acopere ființa-mi cu-a ta mută armonie,
Vino somn — ori vino moarte. Pentru mine e totuna»[33].

Și totuși...

Cititorul care ne-a urmărit pînă aici ar fi poate ispitit să creadă că un capitol concluziv e inutil, afară dacă n-avem pasiunea didactică de a ne rezuma demonstrația și a ne face cunoscut, o dată în plus, punctul de vedere. Dar lucrurile nu stau așa. Desigur, noi îl considerăm pe Eminescu drept autor prezumtiv al celor trei poezii din dosarul «M». Totuși certitudinea absolută ne lipsește.

Ceea ce ne încurcă în primul rînd — și din păcate nu e vorba de un punct de importanță neglijabilă — e că nu putem lămuri în ce fel poezia Depărtare a ajuns la Teodoru și a fost publicată de acesta în „Contemporanul"[34]. Va fi trimis poetul manuscrisele, spre a-și încerca norocul, așa cum îl amenințase pe Negruzzi, la

[32] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 405.

[33] *Cugetările sărmanului Dionis.*

[34] Există și alte puncte litigioase, dar fără consecințe asupra rezolvării problemei. De exemplu, e curios că Iacob Negruzzi, care corespondase cu Eminescu și i-a publicat atîtea poezii în „*Convorbiri*", nu i-a recunoscut scrisul! E curios, dar nu imposibil. Și dacă i-a recunoscut scrisul jucînd față de «M» o «comedie» amicală? Pare puțin probabil: în acest caz, mai devreme ori mai tîrziu, faptul ar fi fost adus la cunoștința junimiștilor (și l-am fi aflat și noi!).

altă revistă (în speță la „Contemporanul"), iar junele Teodoru (avea în 1886 exact 20 de ani!) și le va fi însușit, tipărind o poezie cu modificări și cu alt titlu, spre a-și ascunde fapta (poate și ca să-și ofere o justificare sui-generis de autor)? Dar de ce a publicat numai una din trei? Și ce ne autoriză să-l învinuim pe Teodoru — cărula documentele și mărturiile vremii îi configurează un portret dintre cele mai simpatice — de o procedare atît de flagrant neonestă? Fiindcă nu putem răspunde acestor întrebări, socotim că nu e cazul să reținem explicația prin «plagiat». Atunci?

Desigur, sînt imaginabile diverse scenarii, care de care mai rocambolești. Nu vom ascunde că ne-a tentat și pe noi unul; cusurul său, ca și al celorlalte, e că nu se sprijină pe dovezi, ci pe supoziții. De aceea, avizul nostru e încă umbrit de o rezervă: sîntem aproape siguri că poeziile dosarului «M» îi aparțin lui Eminescu și sperăm că cercetările noastre ori ale altora să ducă la deplina clarificare a lucrurilor. Pînă atunci sîntem totuși constrînși să admitem că paternitatea marelui poet e foarte probabilă, nu însă absolut certă. Din fericire, ori din nefericire, nu e singura aproximație cu care ne-a obișnuit secolul nostru cibernetic; de aceea, deocamdată, o putem răbda.

Paul CORNEA

I

Noembr[ie] 1885 [1]

Domnule Director,

Vă trimet două poezii: dacă le veți socoti bune, vă rog dați-le la lumină în revista ce aveți onoare a poseda.

Socot că necunoștința numelui mieu nu va împiedeca publicarea, sînt pricini cari mă nevoiesc a vă ascunde chiar Dv. numele ce port: de aceea vă rog a-mi îngădui să mă iscălesc numai cu inițiala, care va subsemna și poeziile.

M.

S-au dus de mult acele vremuri

S-au dus de mult acele vremuri
Și nu mai crede c'or să vie:
Ce-i mort nu poate să re' vie;
În darn [2] *deci, cînd mă vezi, mai tremuri.*

Nu doar'că ieu n-aș fi acelaș:
Căci de-aș privi'n rîu de pe maluri,
Măcar că trec tot alte valuri,
Nu tot pe chipul mieu vede-l'aș?

Nici doar'că tu acum te clatini
De vreun alt dor sau de-alte vînturi:
Stai între-aceleași mormînturi,
Te miști tot în străbune datini.

---

[1] Datare făcută probabil de către Iacob Negruzzi, cu creion chimic.
[2] Deasupra, *zadarnic* scris cu cerneală neagră.

Dar — de-am cu toți aceeași față —
Să am și către tine n'o pot:
Au cui îi sună tristul clopot,
Nu celui ce nu mai e'n viață?

Și lumea care pentru mine
Nici n-a trăit, putea să moară?
Acum, ca și odinioară,
Nu-mi face ea nici rău[,] nici bine;

Pe cînd tu întrupai odată
A visurilor mele traiu
Și'a'nvăpăierilor scump raiu
În inima-ți înflăcărată.

Acum a dus din mine gîndul
Și visuri dulci, și idealuri,
Cînd într'a desfrînării valuri
Văzutu-te-am focu-ți stîngîndu-l,

Cînd am văzut ce înțelesuri
Dai tu iubirei mele sfinte:
A, cînd prinseseși a mea minte,
Ieu nu știeam ce fapte presuri.

Și farmecul singurătății
Crezi tu c'o să mă lese-acum,
Cînd a iubirei noastre fum
Dispare-n fața demnității?

Deci — dacă'n tine se'ntrupează
Trecutu'ntregei mele vieți
Și'un ideal fost fără preț
În amintirea-ți mai viează —

S-au dus de mult acele vremuri
Și nu mai crede c'or să vie:
Ce-i mort o dată, nu re'nvie,
În darn deci, cînd mă vezi, mai tremuri.

Iulie 1885

M.

Te-ai depărtat și tu de mine

Te-ai depărtat și tu de mine,
Odihnă mult alinătoare,
Ce'n chinurile vieței mele
Ierai unica mea scăpare;

Căci păn'acum, deși gîndirea-mi
Se zbuciuma ca într'un haos,
Într-o vecie de durere
Găsiam o noapte de repaos;

Dar tu te-ai dus, te-ai dus departe
Lăsîndu-mă'n gîndiri rezleț,
Luîndu-mi toată mîngîierea
Mult zbuciumatei mele vieți.

Și pentru ce tocmai acuma
Cînd mă simțam mai obosit,
Cînd una după alta toate
Iluziele-mi s'au zdrobit?

Nu-mi ajungea oare durerea
Unei iubiri neînțelese?
Nu-mi ajungea nici desperarea
Ce m'aprindea atît de-adese?

O, te re'ntoarnă de-mi cuprinde
Viața'n brațele-ți mult reci
Și — dacă ea nu-mi dă speranța —
Dă-mi tu repaosul de veci.

Noemvrie 1885

M.

II

Noembr[ie] 1885[3]

Domnule Director,

În una din poeziile ce v'am trimis sînt acuma cîteva săptămîni şi pe cari nu mi le-aţi publicat din cauză că le-aţi găsit puţin însemnate ca fond, am găsit cu cale să fac cîteva îndreptări cari, pe lîngă că luminează forma, mai limpezesc şi fondul. Cît despre poeziea a doua, încă nu înţeleg care ar fi pricina nepublicărei. Pe lîngă acestea am onoarea a vă înfăţişa încă o poezie pentru a o publica. Îmi pare rău că nu pot nici de astă dată să rădic vălul anonimului care, după cum îmi închipui, aruncă oarecare bănuială asupra mea. Aştept răspunsul Dv. în poşta redacţiei pentru a vedea ce trebuie să fac cu poeziile: sau să sper publicarea în „*Convorbiri*", sau să alerg la o altă revistă căreia să-i placă spiritul şi forma poeziilor mele.

Primiţi, vă rog, asigurarea consideraţiei mele

M.

S-au dus de mult acele vremuri

S'au dus de mult acele vremuri
Şi nu mai crede c'or să vie:
Ce-i mort, nu poate să re'nvie;
În darn deci, cînd mă vezi, mai tremuri.

Nu doar'că eu n-aş fi acelaş,
Căci — de-aş privi'n rîu de pe maluri,
Măcar că trec tot alte valuri —
Nu tot pe chipul mieu vedè-l'aş?

Nici doar'că tu acum te clatini
De vreun alt dor sau de-alte vînturi —
În gîndu-ţi tot nimicuri vînturi
Şi stai tot în străbune datini.

Dar — de-s acelaş cătră toţi —
Să fiu şi cătră tine n'o pot:
Au cui îi sună tristul clopot?
Nu celui ce trece'ntre morţi?

Şi lumea, care pentru mine
Nici n'a trăit, putea să moară?
Acum, ca şi odinioară,
Nu-mi face ea nici rău[,] nici bine;

Pe cînd tu întrupai odată
A visurilor mele graiu
Ş'a'nvăpăierilor scump raiu
În inima-ţi înflăcărată.

Acum mi-a dus din mine gîndul
Şi visuri dulci[,] şi idealuri,
Cînd într'a înjosirei valuri
Văzutu-te-am focu-ţi stîngîndu-l,

Cînd am văzut ce înţelesuri
Dai tu iubirei mele sfinte:
A, cînd prinseseşi a mea minte,
Eu nu ştieam ce fapte presuri!

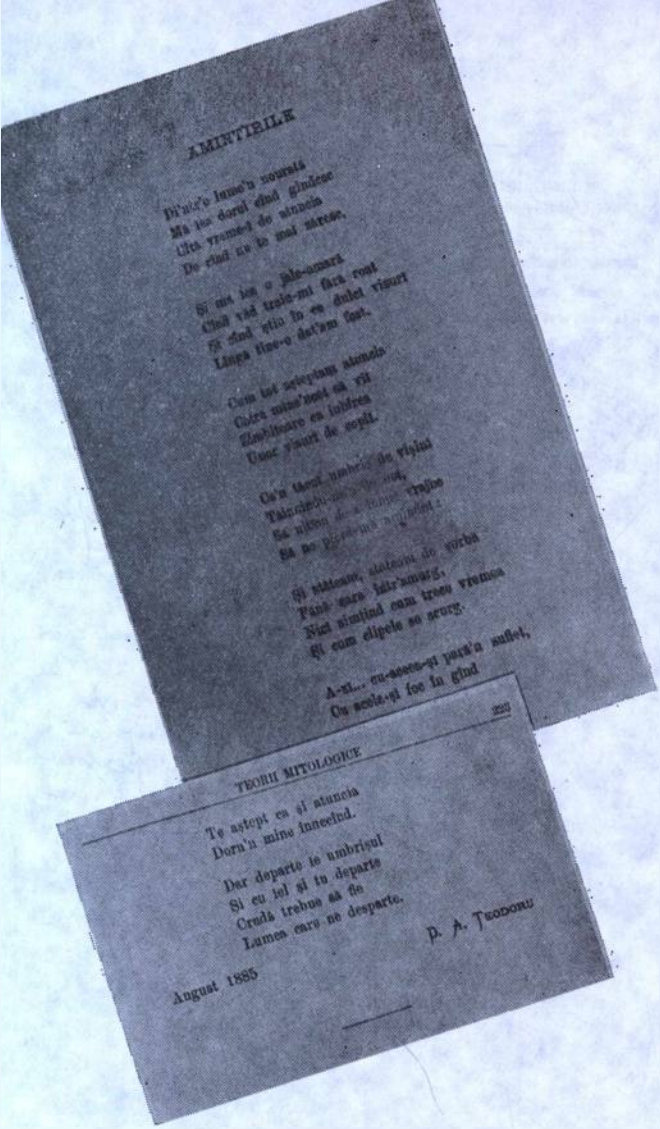
Deci — dacă'n tine se-ntrupează
Trecutu'ntregei mele vieţi
Ş-un ideal fost fără preţ
În amintirea-mi mai viează —

S'au dus de mult acele vremuri
Şi nu mai crede c'or să vie:
Ce-i mort, nu poate să re'nvie;
În darn deci, cînd mă vezi, mai tremuri.

Iulie 1885

M.

[3] Datare cu trăsăturile celei dintîi. Ea nu pare să fie corectă, deoarece poeziile au fost trimise după răspunsul din „*Convorbirile literare*" de la 1 ianuarie 1886.

Depărtare [4]

De departe, de departe [5]
Mă ia groaza [6] *cînd gîndesc*
Cîtă vreme-i de atuncea
De cînd nu te mai zăresc.

Şi mă ia o jale-adîncă [7]
Cînd văd traiu-mi fără rost
Şi cînd ştiu în ce dulci visuri
Lîngă tine-odat'am fost.

Cum te aşteptam atuncea
Dinaintea mea să ieşi [8],
Desfăcînd uşor cu mîna
Crengile de la cireşi,

Ca să stăm, să stăm [9] *de vorbă*
Pănă sara într'amurg,
Nici simţind cum trece vremea
Şi cum clipele se scurg.

Cu [10] *aceiaşi pară'n suflet,*
Cu acelaş foc în gînd
Azi [11] *te-aştept ca şi atuncea*
De iubirea ta arzînd [12],

Dar cireşii sînt departe [13]
Şi cu dînşii ieşti şi tu...
Cum mi s'a spulberat visul
Ce-aşa mîndru îmi păru.

August 1885

M.

---

[4] În *„Contemporanul"*, nr. 3/sept. 1886: *Amintirile.* Modificările din notele următoare din acelaşi număr al *„Contemporanului"*.

[5] Vers schimbat: *Dintr-o lume-nnourată.*

[6] Înlocuit cu: *dorul.*

[7] Înlocuit cu: *amară.*

[8] În locul versurilor 10, 11 şi 12: *Către mine-ncet să vii / Zîmbitoare ca iubirea / Unor visuri de copii.* După ele, o nouă strofă: *Ca-n tăcut umbriş de vişini / Tăinuindu-ne-n de noi, / Să uităm de-a lumei vrajbe, / Să ne pierdem amîndoi.*

[9] Porţiune de vers modificată: *Şi stăteam, stăteam...*

[10] Versul începe cu *Azi: Azi, cu-aceeaşi...*

[11] Eliminat.

[12] Vers schimbat: *Doru-n mine înnecînd.*

[13] Strofă îndepărtată. În locul ei: *Dar departe e umbrişul / Şi cu iel şi tu departe. / Crudă trebuie să fie / Lumea care ne desparte.*

N. B. Vă transcriu aici şi a treia poezie.

Dă-mi tu repaosul de veci

Te-ai depărtat şi tu de mine,
Odihnă mult alinătoare,
Ce'n chinurile vieţii mele
Erai unica mea scăpare;

Căci păn'acum — deşi gîndirea-mi
Se zbuciuma ca într'un haos —
Într'un amor de sfăşiere
Găsiam o clipă de repaos;

Dar tu te-ai dus, te-ai dus departe,
Lăsîndu-mă'n gîndiri rezleţ,
Luîndu-mi toată mîngîerea
Mult zbuciumatei mele vieţi.

Şi pentru ce tocmai acuma
Cînd mă simţam mai obosit,
Cînd una după alta toate
Speranţele-mi s'au risipit?

Nu-mi ajungea oare durerea
Unei iubiri neînţelese?
Nu-mi ajungea nici desperarea
Ce m'aprindea atît de-adese?

O, te re'ntoarnă şi-mi cuprinde
Vieaţa'n braţele-ţi mult reci
Şi-dacă ea nu-mi dă speranţa —
Dă-mi tu repaosul de veci.

Noemvrie 1885
M.

MINISTERUL
INSTRUCŢIUNII ŞI AL CULTELOR

DIRECŢIUNEA
ÎNVĂŢĂMÂNTULUI SECUNDAR ŞI SUPERIOR

Seria B. — No. .....

NB. — La răspuns se va arăta seria şi numărul

18 VIII 907
Avizi înştiinţări m-şi de cuviinţă
a urmă. Semnat

18 August 1907 București

Domnule Ministru,

Pe temeiul publicaţiunii orelor vacante prin M. Of. Nº 77 şi 85, pe lângă cererile candidaţilor aflaţi de deciziunea Domniei Voastre cu Nº 38857, s'au prezentat şi alte cereri de transferare.

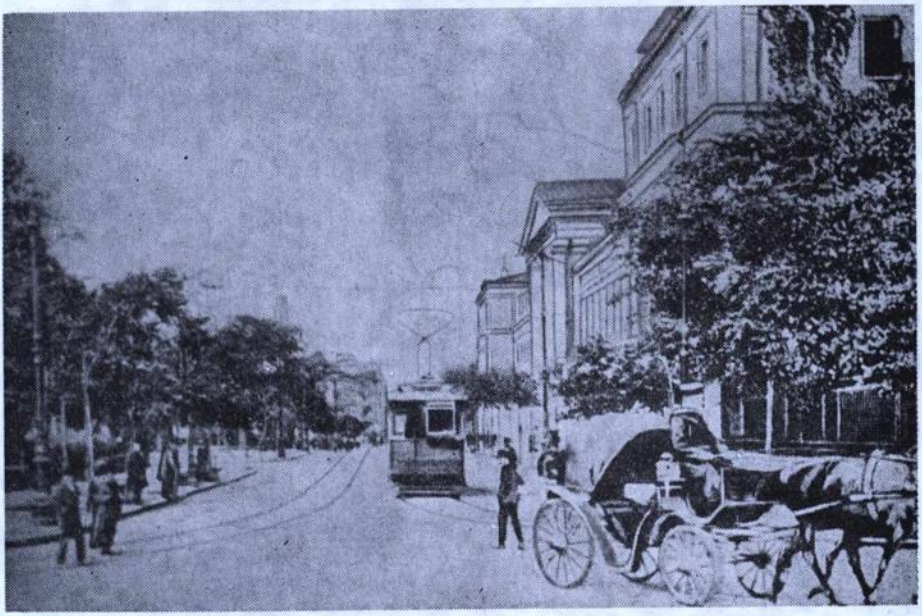
Am onoare de a Vă presenta pe cuprinsul paginii liste completă a tuturor acestor cereri, pentru a decide cele cuvenite conform legii.

Director al Învăţământului secundar şi superior
D. Teodoru

B.C.S. Arhiva Iacob Negruzzi, PCL XVID 10

Transcrierea textelor de *Valeriu BIRLAN*

RESTITUIRI: Mateiu I. CARAGIALE

ALTE VESTIGII MATEINE

STUDIUL VIEȚII LUI MATEIU CARAgiale a făcut în ultimul deceniu progrese dintre cele mai spectaculoase și silueta scriitorului, care mult timp păruse că va trăi în memoria posterității doar prin cîteva evocări pe cît de măiestre pe atît de schematice, începe acum să prindă contururi mai ferme. Pagini de jurnal, scrisori, acte și documente biografice, publicate îndeosebi în „Manuscriptum", au sporit sectorul cunoașterii vieții omului într-un mod care pînă de curînd părea de neînchipuit, determinînd ca tot ce s-a afirmat pînă atunci să necesite ample revizuiri, iar portretele pe care le-am admirat pentru caracterul lor « cuprinzător » să ne apară acum ca niște simple « instantanee » uneori seducătoare, dar de cele mai multe ori înșelătoare.

În clipa de față, biografia ultimului Caragiale a intrat sub zodia altei ciudățenii, care nu mai e cea voită de el, a tainei. Indiscreția cercetătorilor, întîmplarea și desigur propria vină a celui în cauză au dezvăluit unele sectoare în toată nuda lor cruzime, lăsîndu-le pe altele parcă și mai adîncite în mister. Biografia aceasta rămîne o amplă dar peticită « napă », făcută din goluri dar și din bucăți senzaționale, ceea ce dă o iritată insatisfacție celui care vrea să-și facă o idee dreaptă despre « tot ».

Să nădăjduim a crede că ea se va împlini, spre folosul scriitorului, poate, dar sigur pentru triumful adevărului. În așteptarea fericitului moment cînd un biograf va putea strînge toate informațiile într-un amplu studiu de sinteză, dar va fi și în măsură să dețină datele cele mai sigure asupra momentelor esențiale ale existenței lui Mateiu Caragiale, oferim cititorului două epistole ce, deși adresate unor persoane cu care scriitorul nu s-a aflat într-o prea mare intimitate, ne lasă

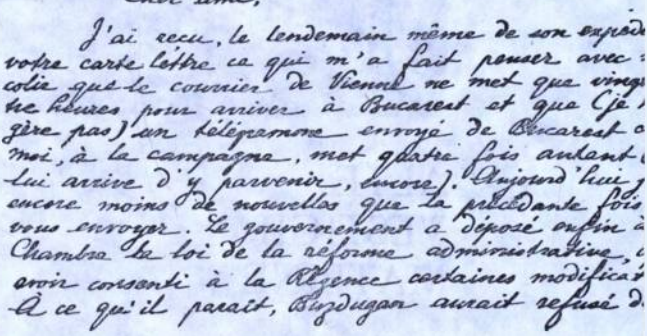
totuşi să întrevedem unele aspecte necunoscute sau le confirmă pe altele. Ele se află în fondurile Bibliotecii Academiei R.S.R. la cotele S $\frac{70}{LV}$ *şi* $\frac{37}{LV}$*; împreună cu acestea se mai află o carte poştală expediată de scriitor de la Triest la 27 ianuarie 1928 (după ştampila poştei italiene) soţiei sale şi conţinînd această simplă însemnare cu creionul:* « Au moment du départ pour Bucarest. M. 27. soir. » (În clipa plecării spre Bucureşti. M. 27 seara.). *E vorba de o formulă de înştiinţare politicoasă, prin care se încheie, credem, seria de mesaje trimise în ţară de cel ce plecase la Triest şi apoi la San Remo, pentru a solicita o audienţă lui Nicolae Titulescu.*

Celelalte sînt de un alt interes. Vom remarca mai întîi în « scriptura » lui Mateiu caligrafia impecabilă, ce nu creează nici o dificultate de descifrare — fapt cunoscut dealtfel cititorilor manuscriselor sale — şi pentru care trebuie să-i fim cu atît mai recunoscători cu cît aflăm din dezvăluirile lui C. Popescu-Cadem că şcolarul Mateiu Constantinescu avea cele mai slabe note la... caligrafie [1].

Prima scrisoare pe care o facem cunoscută este adresată lui Emil Riegler-Dinu, poetul, muzicologul şi publicistul (n. 1898) care se entuziasmase de Craii... *şi care — aflăm dintr-o însemnare a lui Mateiu — îl invitase pe acesta la un congres internaţional de critică, ţinut la Sinaia la mijlocul lui septembrie 1929* [2]. *Mateiu îi transmite unele informaţii politice în legătură cu eventuala cădere a guvernului; conţinutul lor nu ne lasă să între-*

[1] Constantin Popescu-Cadem, *Mateiu Caragiale — dosarul anilor de studii*, în „*Manuscriptum*", anul VII, nr. 3 (28), 1977, p. 176.

[2] Mateiu I. Caragiale, *Agenda, Acta, Memoranda* (II), în „Manuscriptum", VI, nr. 4 (25), 1975, p. 146.

Cher ami,

J'ai reçu, le lendemain même de son expédi
votre carte lettre ce qui m'a fait penser avec
colie que le courrier de Vienne ne met que vingt
huit heures pour arriver à Bucarest et que (je
gère pas) un télégramme envoyé de Bucarest c
moi, à la campagne, met quatre fois autant
lui arrive d'y parvenir, encore). Aujourd'hui
encore moins de nouvelles que la précédente fois
vous envoyer. Le gouvernement a déposé enfin à
Chambre la loi de la réforme administrative,
avoir consenti à la Régence certaines modifica
A ce qu'il paraît, Buzdugan aurait refusé d

I

[Antet tipărit:]

Str. Robert de Flers 9a
[adaos de mînă]: Bucarest III

Cher ami,

J'ai reçu le lendemain même de son expédition, votre carte-lettre ce qui m'a fait penser avec mélancolie que le courrier de Vienne ne met que vingt-quatre heures pour arriver à Bucarest et que (je n'exagère pas) un télégramme envoyé de Bucarest chez moi, à la campagne, met quatre fois autant (s'il lui arrive d'y parvenir, encore). Aujourd'hui j'ai encore moins de nouvelles que la précédante fois à vous envoyer. Le gouvernement a déposé enfin à la Chambre la loi de la réforme administrative, après avoir consenti à la Régence certaines modifications. À ce qu'il parait, Buzdugan aurait refusé de signer le message par lequel on envoyait le premier projet aux Assemblées et l'Opposition a crié sur tous les toits que la crise gouvernamentale s'est virtuellement déclarée. Mais tout s'est arrangé en famille et il n'y a eu que les chefs (les derniers fidèles) du parti Averesco de désolés; ils étaient arrivés au grand complet à Bucarest, convaincus que la sinistre farce de 1926 allait se répeter [sic !]. En fait de ridicule, Filipesco a été éclipsé par un nommé Augustin Stoica, ancien colonel, qui avait ébauché avec son fils « Bombonnel », pseudo-

vedem scopul urmărit de expeditor, mai ales că se adresa unui cunoscut, nu unuia dintre «intimii» săi. Mai interesantă ni se pare rugămintea adresată lui Riegler, aflat la Viena, de a-i cumpăra un metru de stofă verde de nuanța drapelului unguresc, indiferent de material. Probabil că acest verde îl adoptase el, cînd hotărîse «culorile» drapelului propriu, și nu-l găsea în țară.

Să notăm că la data de 11 martie 1931 primise «în dar 2 bucăți etamină (verde de Saxa și or d'Empire allemand) de la căpitanul Ghieu, aduse din Germania»[3].

Cealaltă scrisoare e adresată lui Eugen Catargi, un prieten cu care se tutuia și cu care se afla în raporturi ceva mai susținute. Ea poate fi datată pe baza informației că autorul ei primise un aconto de la Fundații pentru a scrie «un roman polițist». E desigur vorba de Sub pecetea tainei, *pentru care semnează contractul la 19 ianuarie 1934. Ceea ce dă un anume interes acestei scurte epistole e speranța exprimată — în glumă sau în serios — că Eugen Catargi, om care nu se ilustrase prin nimic în viața publică, ar putea deveni... prim ministru «la o viitoare criză guvernamentală», și, întrucît «țara are nevoie de oameni», scriitorul înțelegea să-și ofere serviciile prietenului său și patriei. Evident, enormitatea acestei presupuneri e de natură să confere o notă umoristică unui text care poate rămîne chiar hilar și dacă îl luăm în serios. Himericul Mateiu Caragiale se dezvăluie aici mai bine decît în alte momente ale vieții sale, mai ales cînd amestecă atît de amuzant năzuința reală cu umorul pe care unii comentatori răuvoitori se fac a nu-l băga în seamă.*

Alexandru GEORGE

[3] *Agenda, Acta, Memoranda*, II, în „*Manuscriptum*", anul VI, nr. 4 (25), 1975, p. 149.

«...prepar un roman polițist...»

Au revoir, avec une cordiale poignée de main.
Ce lundi, 15 juillet 1929 Mathieu J. Caragiale

I

[Antet tipărit]:
Str. Robert de Flers 9a
[adaos de mînă]: București III

Dragă prietene,

Am primit, chiar a doua zi după expedierea ei, cartea dumitale poștală, ceea ce m-a făcut să mă gîndesc cu melancolie că poșta de la Viena are nevoie doar de douăzeci și patru de ore pentru a ajunge la București și că (nu exagerez) o telegramă trimisă de la București la mine, la țară, are nevoie de patru ori mai mult (și asta, dacă se întîmplă să ajungă). Azi am și mai puține știri să-ți comunic decît data trecută. Guvernul a depus în sfîrșit la Cameră legea reformei administrative, după ce a acceptat unele modificări din partea Regenței. După cîte se pare, Buzdugan ar fi refuzat să semneze mesajul prin care se trimetea primul proiect Adunărilor, iar opoziția a țipat în toate părțile că, virtualmente, criza guvernamentală s-a declarat. Dar totul s-a aranjat în familie și n-au rămas consternați decît conducătorii (ultimii credincioși) ai partidului averescan; veniseră în ținută de gală la București convinși fiind că sinistra farsă din 1926 avea să se repete. În privința ridicolului, Filipescu a fost eclipsat de un oarecare August Stoica, fost colonel, care, împreună cu fiul său «Bonbonel», pseudo-inginer,

ingénieur, un complot fasciste auquel avaient adhéré quelques officiers inférieurs. À propos de complot, je crois que la princesse Marthe Bibesco a du se dire qu'on a en tramé un contre elle avec mes Craii: *Comarnesco les lui a portés aussi.*

*J'ai eu un soir un long et intéressant entretien avec R. Dragnea qui fera paraître dans le prochain numéro de "*Gîndirea*" une étude sur mon livre. Je n'ai pas encore commencé à travailler à l'autre, pour le moment c'est lui qui me travaille, mais j'espère en coucher le* [sic !] *premières pages sur papier d'ici en quelques jours quand je serai fixé à la campagne pour deux semaines. Le 5 ou le 6 Août je viendrai de nouveau passer une semaine à Bucarest. Si vous y êtes également de retour, j'aurai un plaisir extrême à vous voir.*

J'ai une prière à vous faire. Si par hasard vous trouvez dans un magasin de manufacture de l'étoffe verte pour les drapeaux hongrois, veuillez m'en acheter un mètre. Il m'est égal si le tissu est de laine ou de coton, c'est uniquement la couleur qui m'interesse. Si vous vous arrêtez à Budapesth vous en trouverez partout, mais à Vienne c'est plus dificile. Essayez, je vous prie quand même. Vous n'aurez pas de difficultés à la douane.

En vous adressant ces lignes, ma tête s'est éclaircie un peu. J'ai été et je suis encore très occupé et préoccupé, notamment d'un procès que j'aurai et que je dois arranger moi-même, ne pouvant en laisser la responsabilité à personne d'autre que moi. Et ce n'est pas mon unique préoccupation actuelle ; tel est l'homme, quand il n'en a pas, il s'en donne.

Au revoir, avec une cordiale poignée de main. Ce lundi, 15 juillet 1929.

Mathieu J. CARAGIALE

II

Dragă Cadargi,

Este un subiect telepatic admirabil extraordinar. Acum două ceasuri, trecând pe şoseaua Kiseleff, mă gândeam tocmai la tine şi, poate câteva secunde, te văd venind dela Jockey. Ajungând acasă, mi-am adus aminte că acum opt ani am dejunat împreună la „Leul şi Cămătul" şi a doua zi dimineaţa primesc o scrisoare prin care mă inviţi la o grădiniţă. Şi ceva mai mult: bănuind că prepar un roman politist, n'ai greşit; am primit chiar, bineînţeles fără să cer, un acont dela fundaţie. Poate urmare dece ar fi imposibil ca la o victorie crişă ministerială, fiind îndreptăţit cine crede că are să fie însărcinat cu formarea guvernului, să răspund: Eugen Cadargi şi aceasta să se realizeze? Ţara are nevoie de oameni, şi eu sunt omul tău, dar nu înainte de sfârşitul lunei, pentru că, cel mai târziu, Luni trebue să plec la ţară, aşa că mă văd forţat să renunţ la plăcerea de a lua masa împreună. Imediat înapoi (Luni sau Marţi) mă întorc, te vedeau şi ne înţelegem pentru a lua măsurile de exigenţă în afară împrejurări. Îţi mulţumesc şi la revedere:

Mateiu Caragiale

pusese la cale un complot fascist la care aderaseră cîţiva ofiţeri inferiori. În legătură cu acest complot, cred că prinţesa Marta Bibescu îşi va fi spus că s-a urzit unul împotriva ei cu *Craii*... mei: Comarnescu i i-a dat şi ei.

Într-o seară am avut o lungă şi interesantă convorbire cu R. Dragnea care va publica un studiu despre cartea mea într-un număr viitor al *„Gîndirii"*. N-am început încă munca la cealaltă, deocamdată ea mă munceşte pe mine, dar sper să lepăd pe hîrtie primele pagini peste cîteva zile, cînd mă voi fi stabilit la ţară pentru două săptămîni. Pe ziua de 5 sau 6 august am să petrec din nou o săptămînă în Bucureşti. Dacă şi dumneata te vei fi întors, îmi va face mare plăcere să te văd.

Am să-ţi fac o rugăminte. Dacă întîmplător găseşti într-un magazin de manufactură stofă verde pentru drapelele ungureşti fii bun şi cumpără-mi un metru. Mi-e indiferent dacă ţesătura e de lînă sau de bumbac, mă interesează numai culoarea. Dacă te opreşti la Budapesta găseşti oriunde, dar la Viena e mai greu. Încearcă totuşi, te rog. N-ai să ai nici o dificultate la vamă.

Adresîndu-ţi rîndurile acestea, capul mi s-a mai limpezit. Am fost, şi continui să fiu, foarte ocupat şi preocupat, îndeosebi de un proces pe care-l voi avea şi pe care trebuie să mi-l aranjez eu însumi, neputînd lăsa răspunderea lui nimănui altcuiva decît mie. Şi asta nu e singura mea grijă actuală; aşa e omul, cînd n-are necazuri şi le face singur.

La revedere, cu o cordială strîngere de mînă, 15 iulie 1929.

Mathieu J. CARAGIALE

II

[Antet tipărit:]
Str. Robert de Flers, 9a

Dragă Catargi,

Eşti un subiect telepatic adevărat extraordinar. Anul trecut, trecînd pe strada Episcopiei, mă gîndesc deodată la tine şi, peste cîteva secunde, te văd ieşind de la Jockey. Aseară, auzind vorbindu-se la mine de grădinile-restaurante din Bucureşti, mi-am adus aminte că acum opt ani am dejunat împreună la „Leul şi Cîrnatul" şi a doua zi dimineaţa primesc scrisoarea prin care mă inviţi la o grădiniţă. Şi ceva mai mult: bănuind că prepar un roman poliţist, n-ai greşit; am primit chiar, bineînţeles fără să cer, un acont de la fundaţii. Prin urmare de ce ar fi imposibil ca la o viitoare criză ministerială, fiind întrebat cine cred că are să fie însărcinat cu formarea guvernului, să răspund: Eugen Catargi şi aceasta să se realizeze? Ţara are nevoe de oameni, şi sunt omul tău, dar nu înainte de sfîrşitul lunei, pentru că, cel mai tîrziu, luni trebue să plec la ţară, aşa că mă văd forţat să renunţ la plăcerea de a lua luni sau marţi masa împreună. Imediat însă ce mă întorc, te vestesc şi ne întîlnim pentru a lua măsurile de rigoare în atari împrejurări. Îţi mulţumesc şi la revedere:

Mateiu CARAGIALE

G. Călinescu Ozymandias

SURPRIZELE FANTEZIEI

ORICE TEXT CĂLINESCIAN, FIE EL DE teorie sau de beletristică, incumbă surpriza a ceea ce aparține personalității autorului lui *Șun : inteligența* și *fantezia*. Asistăm în ceea ce privește fenomenul Călinescu, la fuziunea dinamică a cerebralității cu sensibilitatea; în traiectoriile lor, teoreticianul și criticul sînt însoțiți eficient de *artist*, iar *romancierul* și poetul, în arie proprie, împrumută orientativ și organic din substanța gînditorului și a eruditului: *Istoria literaturii române...*, impresionantă prin erudiția și finețea judecății de valoare, radiază acel aflux de poezie datorat *artistului*, după cum stilul neologistic și percepția sintetică, proprii omului de știință, devin superior artistice în opera romanescă.

Destinul călinescian include în sine gestul rar al creatorului care nu numai că se integrează prodigios actului de cultură, dar tinde în același timp să-l adapteze și instrumentarului, temperamentului, gustului său propriu. Capacitatea ideatică și imaginația acestui «Balzac al criticii» trece un examen major, validîndu-se spectaculos. Teoreticianul va pregăti amplu drumul artistului, va acredita «bronzul clasic» ca singura modalitate de a crea durabil, iar *romancierul*, căruia clasicitatea îi vine ca o haină, va prilejui ample *demonstrații* aplicate, fără să aibă aerul flagrant a o face.

Oricît impuls de contradicție și gratuit au determinat unele evoluții ale sale, G. Călinescu n-a pierdut niciodată de sub picioare terenul ferm al clasicității, iar ca *romancier* orientarea spre romanul de tip obiectiv reprezintă, credem, mai mult decît o reacție față de proza epocii (1934—1938), contaminată, în bună măsură, de Proust. Clasicitatea, riscăm această ipoteză, convenea, printre altele, lui Călinescu fiindcă oferea un cîmp mai prielnic

UN EXPERIMENT ROMANESC

PREOCUPAT DE DESTINUL ROMANULUI ROmânesc și de aflarea unei formule artistice proprii, în măsură să-i faciliteze izvodirea acelor «opere durabile și pline de adevăr»[1], la care visa mereu, G. Călinescu s-a străduit prin întreaga sa activitate (de critic, istoric literar, scriitor și mentor al unor publicații de prestigiu) să trezească interesul prozatorilor față de problemele teoretice ale romanului și să întrețină o atmosferă de efervescență creatoare în jurul așa-numitului «gen proteic». Năzuia, în felul acesta, să-și determine confrații, în special pe cei mai tineri, să-și asimileze tehnica construcției romanești, fără de care o operă de rafinată arhitectonică, precum romanul, nu i se părea a fi de conceput.[2]

Descoperirea fragmentului de roman elaborat de G. Călinescu în colaborare cu Cezar Petrescu, în noiembrie 1946, la Moscova[3], adaugă încă un fapt —

---

[1] *Ozymandias*, în *„Contemporanul"*, nr. 34, 29 august 1958.

[2] Mai pe larg despre concepția lui G. Călinescu asupra romanului, vezi articolul nostru: *G. Călinescu teoretician al romanului. Teorie și realizare*, în *„Revista de istorie și teorie literară"*, tom. 14, nr. 3—4, 1965, pp. 597—614.

[3] Fragmentul de roman se păstrează la Biblioteca Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu" (ms. nr. 2335).

afirmării naturii personalității sale în ipostaza teoretician-artist. În primul rînd îi dădea mai deplin posibilitatea de a racorda aplecarea aceasta spre *materialitatea* literaturii cu tendința de a universaliza semnificațiile ei. Paginile care urmează, în deplină concordanță cu celelalte romane ale sale ca modalitate artistică, încorporează un material social-istoric, uimind prin realismul, calitatea observației și precizia descripției.

G. Călinescu și Cezar Petrescu în delegația de la Moscova.

Dacă în textura romanelor sale pot fi identificate unele simboluri — modul său de a scrie este deschis, avînd claritatea formulei clasice. Modernitatea creației sale nu angajează absconsul, incifrarea abstractă; ea extensionează, valorifică și inovează maniera clasică. Și această *încercare* de a scrie un roman în doi ni-l revelă pe G. Călinescu ca pe un clasic modern.

Natura sa dinamică și polemică îl implică, cum vedem, și într-un cuplu creator cu un prozator clasificat, după cum se știe, mai mult ca o natură de jurnalist, nu lipsit însă de invenție.

C. JALBĂ

dintre cele mai semnificative — la șirul tentativelor scriitorului de a impulsiona dezvoltarea acestui gen și de a crea un climat propice, de laborator, în preajma lui. Romanul proiectat urma să se încheie din însumarea unor secvențe redactate alternativ, prin dezvoltarea liberă a « liniei narative» din episodul precedent, după propria fantezie a fiecăruia, fără o înțelegere prealabilă asupra acțiunii generale și a semnificațiilor. Gîndit ca o operă prin excelență de creație și de zbor larg al imaginației, romanul a fost, din păcate, abandonat, după primele două episoade (elaborate întîiul de G. Călinescu și al doilea de Cezar Petrescu)[4]. G. Călinescu invocă motivul lipsei de timp. Vor fi existat, probabil, și alte rațiuni. Am numi: neconcordanța de viziune, părăsirea de către Cezar Petrescu a tonalității grave, specifică episodului călinescian, și ancorarea prea bruscă în social etc.

Desigur, formula unui astfel de roman nu era nouă. Într-o formă destul de apropiată ea fusese experimentată încă din 1939, în paginile „Jurnalului literar", prin inițierea romanului-foileton Misterele castelului din Tristenburg, ale cărui episoade erau « făcute pe loc de altcineva, după o scrutare în fugă a liniei narative»[5]. « Voiam să vedem — declară Călinescu, după consumarea experienței — dacă tînărul scriitor român se adaptează prozei de invenție epică eliberîndu-se de prea marea apăsare a notării lumii reale»[6]. Rezultatul a fost negativ. După primul episod nesemnat (aparținîndu-i cert lui G. Călinescu[7]), și publicarea a încă șase foiletoane, datorate lui Mircea Pavelescu, Mircea Bârsan, A. Lucaci, Eusebiu Camilar, M. Bravu și Horia Topa, inițiatorul se vede nevoit să sisteze continuarea, întrucît romanul « devenise un lung basm, un

---

[4] Pe manuscrisul din biblioteca Institutului de istorie și teorie literară se păstrează notațiile lui G. Călinescu, făcute, probabil, în vederea redactării celui de al treilea episod. Ele au un caracter accentuat eliptic, fiind totodată greu lizibile. Le transcriem în continuare: « Nu observi monumentalul, [tendința] acee[a] de a umple spațiul, de [a]-l face unic. [...] Spiritul de dezbatere [*indescifrabil*] familiar. Linie [*indescifrabil*] largă. Diversifice. Expediția în călătorie interioară [*indescifrabil*] ». În lumina respectivelor notații e de presupus că scriitorul intenționa să continue romanul cu reflecțiile protagonistului asupra peisajului moscovit. Menționăm că cea dintîi observație va fi dezvoltată pe larg în jurnalul de călătorie *Kiev, Moscova, Leningrad*, București, 1949.

[5, 6] [G. Călinescu], *Epilog la foiletonul nostru* [semnat J. L.], în *„Jurnalul literar"*, I, nr. 17, 23 aprilie 1939, p. 3.

[7] *Misterele castelului din Tristenburg (Foiletonul „Jurnalului literar")*, în *„Jurnalul literar"*, I, nr. 10, 5 martie 1939, p. 1, 4.

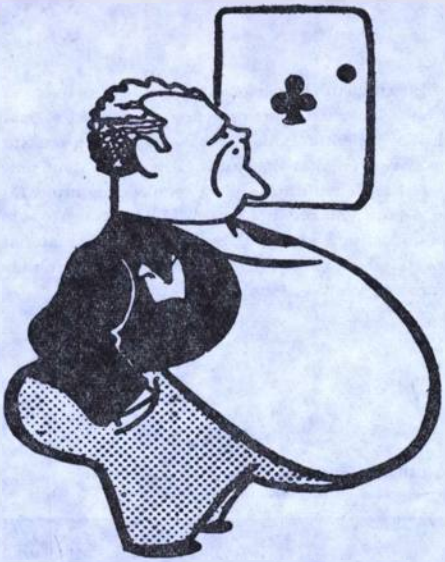
lung poem, fără altă raţiune decît aceea a călătoririi în fantastic» [8]. Se dovedise cu acel prilej că « autorii foiletoanelor prindeau mai cu seamă nuanţa fantastică a temei sau cea umoristică», în loc să întrevadă « nucleul epic şi să-l sublinieze» [9].

Observaţia făcută în 1939 îşi păstrează în bună măsură valabilitatea şi în cazul experimentului romanesc din 1946, deşi, de data aceasta, scriitorul avea ca partener pe unul dintre cei mai fecunzi şi mai inventivi romancieri români.

Episodul iniţial al romanului, scris de G. Călinescu, transfigurează, într-o perspectivă uşor fabuloasă, impresia puternică trezită autorului de contactul brusc cu realităţile fenomenului rus şi sovietic. Aflat în perioada de elaborare a romanului Bietul Ioanide (fapt ce se resimte atît în onomastica personajului principal: Aristide Zahariade, cît şi în familiaritatea acestuia cu artele plastice), scriitorul e tentat să interpreteze arhitectonica moscovită în perspectiva idealurilor constructive ale lui Ioanide. El lasă chiar să se subînţeleagă — lucru confirmat întrutotul de jurnalul de călătorie Kiev, Moscova, Leningrad — că întrevede aici una dintre sintezele prefigurate de arhitectul Ioanide: aceea dintre clasicismul grec şi gigantismul orientului antic (« cînd crescuse acele clădiri inedite cu coloane dorice la stil şi babiloneene la dimensiuni?»).

Vastitatea şi uriesismul constituie dealtfel notele fundamentale sub semnul cărora autorul receptează întreaga realitate răsăriteană în volumul Kiev, Moscova, Leningrad. Incomensurabilul spaţial îi trezeşte ameţeli. Dimensiunile normale, specifice meridianului nostru, i se par acolo considerabil augmentate. În Kiev, de pildă, descoperă « un Bahlui, devenit fluviu şi anume Niprul; străzi în urcuş, evocînd Sărăria — totul la puterea a patra însă» [10]. Lăţimea bulevardelor, nemărginirea pieţelor, îl tulbură. Desfăşurarea arhitecturii « sub regimul planităţii» îi dă senzaţia de ciclop. Toate acestea îl fac să exclame: « Metrul din Uniunea Sovietică nu este egal cu al nostru» [11]. Sau: « există acolo şi „mare" şi „mic", însă „micul" e „bolşoi"» [12].

Între memorialul de călătorie şi fragmentul de roman din 1946 există însă mai mult decît similitudini de viziune. Surpriza cea mai impresionantă ne-o oferă descoperirea în cadrul jurnalului a descrierii camerei în care a locuit scriitorul la hotelul Metropol, din Moscova, ce nu reprezintă altceva decît transcrierea rezumativă, uşor retuşată, a prezentării interiorului somptuos în mijlocul căruia se

170
G. Călinescu — Cezar Petrescu

Cezar Petrescu, caricatură de Neagu Rădulescu.

Foiează — inseparabilă prezenţă în univer domestic călinescia

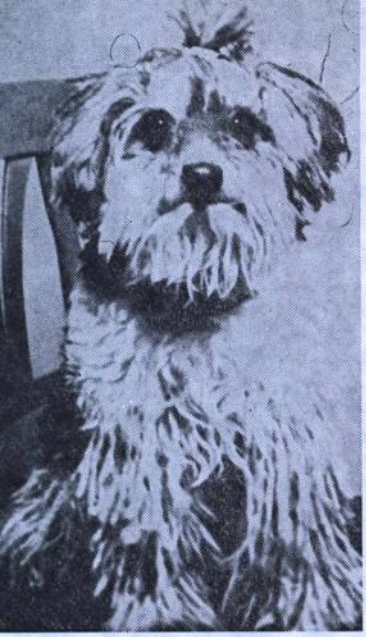
trezeşte Aristide Zahariade. O reproducem spre comparare: « La hotel — rememorează autorul — întîlnesc un fotoliu neverosimil de mare, cu două mînere terminate în labe de leu, groase ca nişte picioare de elefant. Pe biroul excesiv de spaţios, purtat de opt picioare, se află o călimară de alabastru cît o lespede, odaia vastă are un tavan, împodobit pe margini cu moduli şi cu casetoane complicate, vopsite într-un ton profund ca sineala şi presărat cu stele de bronz poleit, din mijlocul căruia, dintr-o circomferinţă de stuc, se lasă un candelabru auriu cu 24 lumînări electrice. Patul e un adevărat catafalc într-un stil Empire extravagant, cu tablii înalte întorsiate cu felii de lemn de lămîi şi palisandru (sau ceva asemănător), cu plăci de sidef şi email şi chiar cu rozete de bronz poleit. În cameră e şi o vitrină de stuc poleit, foarte încăpătoare, adevărată chaise-à-porteur. Luminată numai de o lampă cu abajur, camera pare ilimitată »[13].

Faptul respectiv, coroborat cu altele (vezi asemănarea, mergînd pînă la identitatea de formulare, între evocarea diverselor clădiri, interioare şi mobile în jurnal şi descrierile corespunzătoare din fragmentul de roman supus discuţiei) relevă că, în cazul chiar al unor texte cu evidentă deschidere către fantastic, G. Călinescu rămîne statornic ancorat în real, sprijinîndu-se constant pe « observaţia adîncă» a ambianţei înconjurătoare.

Nesesizînd trăsătura aceasta a prozei călinesciene, esenţa ei profund gravă, Cezar Petrescu dezvoltă romanul pe latura umoristic facilă: Aristide Zahariade coboară brusc din sfera speculaţiilor şi a contemplaţiilor înalte, unde-l înălţase Călinescu, în universul

---

8, 9 *Epilog la foiletonul nostru..., ibidem.*
10, 11, 12, 13 *Kiev, Moscova, Leningrad...*, pp. 14, 16, 17, 20—21.

domestic, devenind un agreabil om de lume, chiar flecar, ușor zăpăcit de încurcătura în care se află.

Semnificativ e și modul de percepere a realului. Dacă la Călinescu Zahariade pare a privi lumea de foarte sus (« își aruncă ochii în jos și fu cuprins de ameteală... într-o piață nemărginită se vedea o mișcare de furnici»), la Cezar Petrescu el pare în imediata ei apropiere; în orice caz vede bine vestimentația, distinge sexele și gradele militare, face comentarii asupra cumpărăturilor și jucăriilor, observă afișele de teatru etc.

Stilul e, de asemenea, degajat, simplu, chiar neglijent pe alocuri, față de curgerea solemnă a frazei și de exprimarea aleasă, voit încărcată cu termeni de specialitate din primul episod.

Se cuvine, totuși, să relevăm că în pofida manierei stilistice deosebite, a tonalității și a viziunii evident schimbate — embleme firești ale altei personalități —, Cezar Petrescu intuiește precis linia narativă preconizată de G. Călinescu, acordîndu-i protagonistului șansa de a se familiariza cu realitățile sovietice (cu observația că, în viziunea sa, eroul pare mutat, ca mentalitate, într-o epocă anterioară lui 1944). Căci e de presupus că romanul nu ar fi avut altă finalitate decît aceea mărturisită la începutul memorialului de călătorie, și anume de a demonstra « posibilitatea pentru un om de aici, transportat brusc cu avionul, dincolo, de a-și continua existența fără nici o surpriză, într-o lume cu desăvîrșire reală și posibilă» [15].

Prin multitudinea luminilor pe care le aruncă asupra operei celor doi prozatori și în special asupra creației lui G. Călinescu, cît și prin interesul teoretic pe care-l stîrnește ca experiență insolită în literatura română, fragmentul de roman aici în discuție merită o atenție deosebită din partea cercetătorului.

I. OPRIȘAN

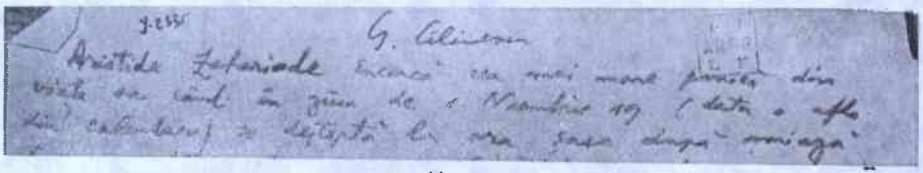
[15] Idem., pp. 8—9.

[O întîmplare ciudată]

La Moscova, G. Călinescu și Cezar Petrescu au încercat să scrie un roman în doi, alternativ. Începutul e de G. Călinescu, apoi continuă Cezar Petrescu, însă romanul n-a mai fost scris, nefiind timp.

G. CĂLINESCU*

* adnotare autografă pe fila mapă ce îmbracă manuscrisul.

G. CĂLINESCU

Aristide Zahariade încercă cea mai mare panică din viața sa cînd în ziua de 1 Noiembrie 19... (data o află din calendar) se deșteptă la ora șase după amiază (ora o află de la un pendul) într-un mediu cu desăvîrșire necunoscut. Patul în care se afla culcat era de un stil Empire extravagant, cu tablii înalte entorsiate cu felii de lemn de lămîi și palisandru, cu plăci de sidef și email și chiar cu rozete de bronz poleit. Aristide se văzu întins într-un halat de pluș greu, grenat, iar lîngă piciorul său drept pipăi un obiect lung, rece. Printr-o asociație își aduse aminte că văzuse într-o ilustrație reproducerea unei picturi ce reprezenta un general bonapartist mort, întins pe un pat, în mare ținută, în fața unor generali austrieci. Ridică în sus obiectul și văzu că era un ciubuc cu multe secțiuni din porțelan. Îi fu imposibil să înțeleagă unde era și închisese ochii spre a spulbera imaginea, cînd deodată un zgomot teribil de sonor îl cutremură. Un pendul uriaș bătu de șase ori plecînd la dreapta și la stînga într-o raclă de cristal pînă în podea un disc lat ca o farfurie de argint. Zahariade sări din pat cu pipa în mînă. Știa bine că n-avea un astfel de instrument în casă. Camera în care se găsea era imensă și fiindcă era luminată de o lampă ascunsă sub un abajur de mătase trandafirie, mare cît o umbrelă de grădină care era pusă pe un birou lat, pereții păreau pierduți în ceață. Primul obiect spre care se îndreptă fu o oglindă înaltă pînă în tavan, în care se privi uimit, refuzînd a se recunoaște. Întorcîndu-se înapoi văzu venind spre sine precipitat un alt om în halat care ieșea, cum constată, dintr-o oglindă de șifonier din peretele opus. Întinzînd mîinile în aer de uimire și izbind fără să vrea un comutator din perete se trezi într-o încăpere inundată de lumină. Tavanul împodobit pe margini cu moduli și casetoane complicate în ștuc era vopsit într-un albastru profund ca sineala și presărat cu stele de bronz poleit, iar din mijlocul său, dintr-o circomferință de ștuc se lăsa un candelabru auriu cu 24 de lumînări electrice. Emoționat de tavan, Aristide căzu pe un fotoliu, dar ridică repede mîinile îngrozit, fiindcă avu impresia că un animal teribil îl apucase cu ghiarele de mîini. Într-adevăr fotoliul era neverosimil de mare și avea două mînere care se terminau cu două labe de leu groase ca niște picioare de elefant. Pe Zahari[a]de îl trecură sudorile. Nu recunoaștea acest interior. Ochii îi căzură pe cele opt picioare ale unui birou, sprijinit pe cariatide de bronz și gătit cu o broderie migăloasă de poleituri. Pe el se afla umbrela abajur și o călimară de alabastru spațioasă ca un aghiasmatar. Emoționat se întinse din nou pe pat, în așteptare ca visul să se schimbe. Dar vederile îi fură luate de alte obiecte: o vitrină de ștuc poleit imens de mare, cu bibelouri de Saxa, o masă rotundă de marmură verzuie pe picioare leonine, avînd de-asupra un mare vas chinezesc, o îngrămădire de fotolii de un stil clasic pompos și fantastic.

O cortină lungă de brocart în culoarea frunzei îngălbenite acoperea un perete întreg peste drum de pat. Zgomote surde și îndepărtate, ecouri zguduitoare, insolite, veneau dinspre ea. Zahariade se repezi iar și trase puțin cortina. Atunci văzu că odaia se continua cu un fel de verandă cu geamuri ca de seră. Prin geamuri îl surprinseră o sclipire de lumini neobișnuită. Reclame luminoase tiveau clădiri gigantice cu frontoane grecești și lui Zahariade i se păru curios că ele păreau la mari distanțe. Își aruncă ochii în jos și fu cuprins de ameteală. Se găsea de bună seamă la un etaj superior al unei clădiri foarte înalte căci jos într-o piață nemărginită se vedea o mișcare de furnici. Dar mai curios i se păru lui Zahariade alt fapt: tranvaie de-o lungime neobișnuită, autobuse, troleybuse treceau neîncetat, întretăiate de șiruri interminabile de automo-

bile. De cînd oare la București se iviseră aceste mijloace de locomoție și de cînd crescuse acele clădiri inedite cu coloane dorice la stil și babiloneene la dimensiuni? Deodată fu izbit de un lucru și mai surprinzător. O reclamă care se desfășura pe un acoperiș de hotel cu un număr incalculabil de etaje, scăldate de lumini, era scrisă cu slove ilizibile. Zahariade își aduse aminte de cînd răsfoia cărți tipărite cu chirilică. Silabisind crezu a citi МЕТРОПОЛЬ. Ce comedie e asta? își zise el. De cînd în România s-a revenit la scrierea cu slavă veche? Și apoi de unde există la București un fluviu lat ca acela pe care îl văd colo jos și un pod așa mare?

Zărind pe o masă o carafă cu apă își turnă într-un pahar și bău cu sete. Mă rog, căută el să-și adune gîndurile, de cînd sunt n-am călcat în apartamentul acesta? Ce-am făcut ieri? Aha, am fost cu Grossman la Capșa. Aha, am mîncat cu Grossman la Capșa. Aci nu e Capșa. În odaia asta intră tot hotelul Capșa. Pe calea Victoriei nu sînt troleybusuri! Să știi că am pățit ceva ca Abu-Hasan, sau visez. Îmi vine nebunie.

Și Zahariade trînti cu palma pe masă de iritație. Atunci zbîrnăi gros o sonerie îndepărtată și intră în odaie un bărbat înalt și voinic, ras la față și pe cap, un chelner, după toate aparențele care spuse ceva ininteligibil pentru Zahariade.

— Unde sunt eu aici domnule?

După cîteva dibuiri în felurite graiuri, chelnerul zise:

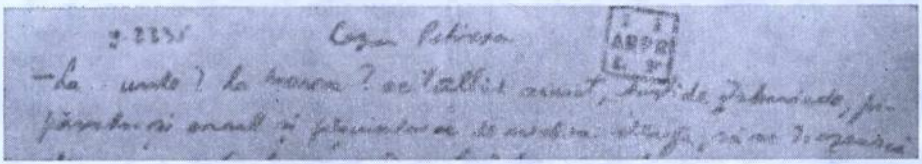
— Monsieur désire?

— Où est-ce que je me trouve? țipă Zahariade înciudat.

— Mais à Moscou, monsieur!

— La... unde? la... Moscova?

De mirare Zahariade își mai turnă un pahar de apă și — îl bău pînă în fund.

CEZAR PETRESCU

— La... unde?... la Moscova?... se bîlbîi aiurit, Aristide Zahariade, pipăindu-și nasul și pișcîndu-se de urechea stîngă, să se trezească din somn. Ce Moscovă, dom'le? Ce, ești nebun?

Apoi spunîndu-și că poate el e nebun, nu chelnerul, ca să-și vie în fire, apucă din nou paharul, îl umplu ras dintr-o sticlă vecină cu cea de adineaori și îl deșartă de dușcă. O săgeată de foc și de pară, l-a străbătut din gîtlej pînă-n călcîie. Sări ars de pe fotoliu, cu impresia că se deșiră pînă-n tavan; tuși, strănută, lăcrimă — și arătînd cu degetul spre garafă, întrebă cuprins de spaimă:

— Vitriol?

— Niet! Votca! răspunse chelnerul, cu oarecare admirație pentru maniera moscovită în care pasagerul valah golise stacanul, parcă era de-acolo de cînd îl născuse madam Didina Zahariade, în dimineața de 6 August 1900.

— Aha! Vutcă! se lămuri Aristide Zahariade, în limba maternă. Atunci tot la Moscova sunt. Dar ce dracu caut eu aci? Și cum am ajuns?

Chelnerul, care nu cunoștea limba maternă a lui Aristide, îl întrebă cu o paternă solicitudine în limba lui Brillat-Savarin:

— Monsieur désire peut-être du caviar?

— Caviar? Fie și caviar! Tot una-i de-acum! consimți filosofic Aristide Zahariade.

Dacă-i bal, bal să fie!

— Balşoie? crezu a înţelege chelnerul!... Tac-tac! balşoie.

Rămas singur, în aşteptarea icrelor negre, Aristide se repezi a doua oară la fereastră. Privi în piaţă. Se strămută la veranda cu geamuri de seră, ca să aibă vederea mai largă. «Asta-i Moscova toată ziua! — monologă el interior. Nici-o îndoială nu mai încape. Nu-s nebun nici eu, nu-i nici chelnerul. Geografia a sărit de pe roate. Şi istoria, niţel. De la Bucureşti, la Moscova, cîţi kilometri să fie? Ţin minte că am copiat eu la teză: cam 1850—1900 km. Hai! Treacă de la mine 2 000 km! Cum vine asta? Te culci la Bucureşti şi te trezeşti a doua zi în Moscova, la 2 000 km? Aceasta nu-i geografie ieşită de pe roate? Pe urmă, şi cu istoria? E un obiect la care nu copiam la teze. Ba chiar mă lăuda bietul Cristodorescu, dîndu-mă model de sîrguinţă colegilor şi încurajîndu-mă să-mi fac carieră din studiul cronicilor şi hrisoavelor. Se potriveşte istoria şi cele ce văd eu cu ochii? De altfel, revoluţia rusească n-am învăţat-o din cărţi. S-a petrecut cînd isprăveam liceul, în 1917. Cîte n-am citit atunci în gazete? cîte şi am auzit? Adică aceasta e Moscova despre care mi s-a spus şi-am citit în ziare? Moscova de după revoluţia din Octombrie 1917, cu spectrul mizeriei rînjind peste ziduri? Nu văd nici-un spectru! Văd oameni foarte călduroş îmbrăcaţi, grăbind după treburi, urcîndu-se în troleyuri cu pachete de cumpărături; văd femei în blănuri de astrahan (despre care Ninişor mă asigura că ar costa între 60—80 milioane piesa); uite o fetiţă ca un pui de urs alb, în blănuţa albă, cu un braţ de flori albe... hm!... mai uite şi un general, coborînd dintr-un automobil de cel mai modern, profil aerodinamic, hm! uite şi afişe de teatru... clădirea care se vede la dreapta, pare a fi chiar un teatru... mare drăcie şi asta!... Pe lîngă istoria şi geografia, a mai sărit logica de pe macaz... Avea dreptate Grossman ieri la Capşa, cînd pretindea că logica n-are nici-o logică şi că n-aduce nici-un profit, fiindcă el la bursă n-a cîştigat bani cu logica şi cu silogisme, ci a cîştigat împotriva logicei, jucînd, cum s-ar zice, contra vîntului... În fine, să-l las pe Grossman la Capşa şi la teoriile lui!... Să mă întorc aci, la faţa locului. Şi să stau strîmb ca să judec drept, ori să stau drept, ca să judec strîmb... Ce caut eu, Aristide Zahariade, născut la 6 August 1900, soţ mai mult sau mai puţin onorabil, părinte a doi copii, om paşnic şi sedentar, ce caut eu la Moscova? Şi la ce mi-a folosit mie istoria, geografia şi logica învăţate în şcoală, fie şi cu unele manevre de copiat la teze, dacă nu-mi pot răspunde cum de-am ajuns aci şi de ce această Moscovă, de sub ochii mei, nu corespunde imaginilor falşe din manuale şi cărţi... Stai!... Adică nu»;

— Intră! Intră! Intră!... — repetă Aristide la bătaia din uşă, în diferitele limbi cunoscute precis şi altele cu aproximaţie.

Ce-o fi aşteptat să intre pe uşă, n-ar fi ştiut s-o spună nici Aristide Zahariade. Poate un oracol. Poate un mesager providenţial, cu răspunsurile pe tavă, la toate întrebările care-l ameninţau cu o meningită fatală. În loc de oracol şi de mesager providenţial, pe uşă a apărut însă tot chelnerul, aducînd pe tavă caviarul promis. Balşoie! O piramidă de icre moi pe farfurie de argint. Şi nu numai caviar! Somon, şuncă, peşte afumat, icre de somon, ouă... Cam tot ce se vede la Bucureşti, în vitrina magazinului San-Francisco, cu etichetele preţurilor în cifre astronomice.

— Acestea sunt pentru mine? întrebă el cu neîncredere.

— Sigur! N-ajunge?

— Ajunge! Destul!... ridică Aristide mîinile spre tavan.

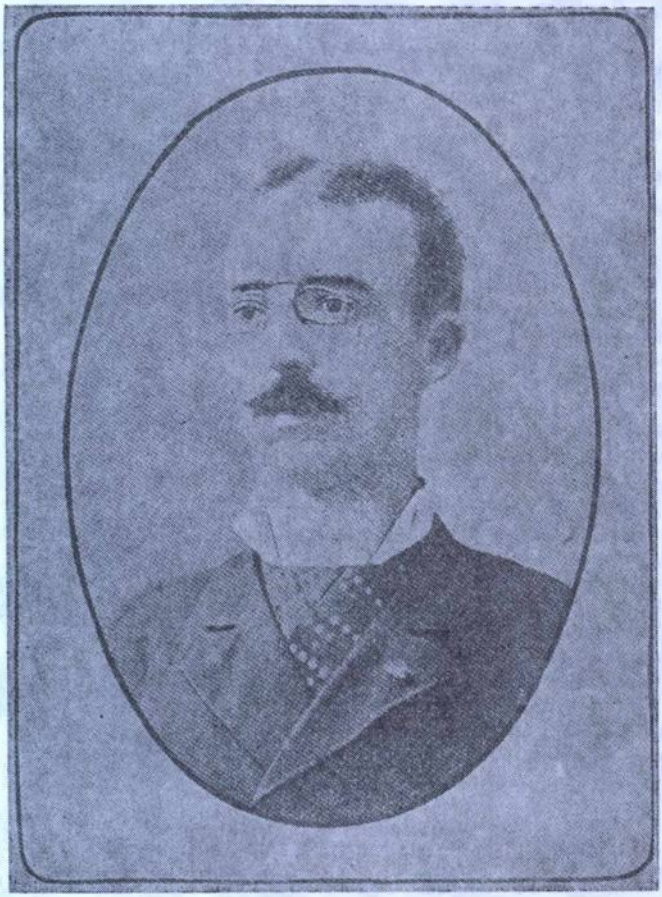
— Nu-i destul! protestă chelnerul, întrucîtva ofensat de modestele pretenţii ale pasagerului. Mai soseşte ceaiu şi kefir, şi...

— Văleu, mamă!... Eu am să le mănînc toate? E obligator? Se căină anticipat Aristide. Dar medicul m-a pus la regim de patru ani!

— Regim foarte bun! îl asigură chelnerul. Acesta e regimul nostru.

Alexandru MACEDONSKI

Consonanțe europene

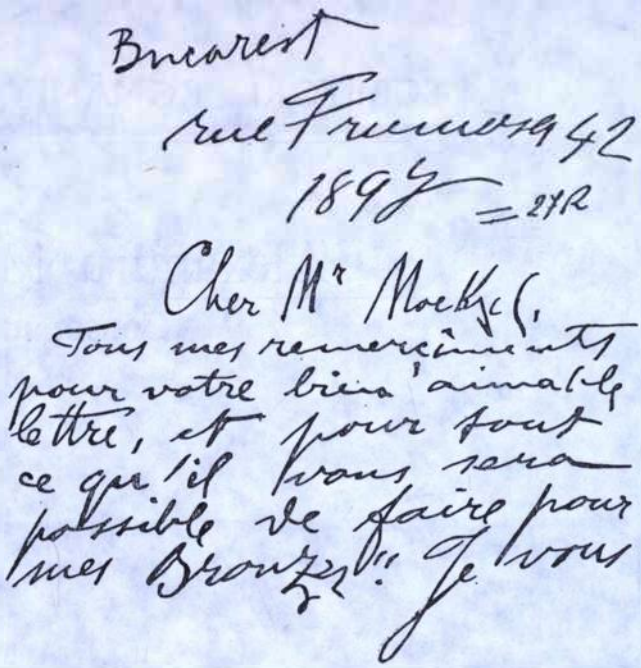

ÎN 1885, MACEDONSKI PUBLICA POEZIA LE Vaisseau fantôme în mica revistă „L'Elan littéraire" din Liège; editorul acesteia, Albert Mockel, era student în drept și avea doar 19 ani (n. 27 dec. 1866). Nu știm cum au intrat în relație cei doi poeți, dar în anul următor, în 1886, cînd mica publicație studențească se transformă în revista „La Wallonie", Macedonski este din nou prezent cu patru poezii, pentru trimiterea cărora tînărul poet belgian i mulțumește într-o scrisoare deferentă: « ...je suis heureux de voir fulgurer vos mâles strophes dans notre revue...» (publicată de Adrian Marino în Viața lui Al. Macedonski, 1966, p. 430—1).

Considerată de contemporanii lui Macedonski, și chiar de unii istorici literari de azi, drept o publicație provincială, de a doua mînă, „La Wallonie" este totuși o revistă importantă; privită retrospectiv, lista colaboratorilor ei, în cei șase ani de apariție (1886—1892), este uluitoare — nici un nume, aproape, din celebritățile diferitelor tendințe ale mișcării nu lipsește: Verlaine, Mallarmé, Moréas, Rodenbach, Hérédia, Verhaeren, Paul Valéry, Henri de Régnier, René Ghil, Stuart Merrill, Fr. Vielé-Griffin, Charles Van Lerberghe, Maeterlinck. « De „La Wallonie", Mockel avait fait d'emblée la tribune du symbolisme», apreciază autorii unei sinteze recente (R. Frick et M. Joiret, La poésie française de Belgique de 1880 à nos jours, Paris-Bruxelles, 1977, p. 19). Revista și directorul ei vor contribui la lansarea lui André Gide, care va fi legat de Mockel printr-o prietenie de peste o jumătate de secol (cf. André Gide et Albert Mockel, Correspondence, éd. présentée et annotée par Gustave Vanwelkenhuyzen, Genève, 1975). Contemporanii au păstrat o amintire foarte clară despre valoarea și rolul revistei în ansamblul mișcării simboliste. Gide scrie, în Si le

grain de meurt, că « Albert Mockel... dirigeait une petite mais importante revue franco-belge: „La Wallonie..."» sau, în altă parte, că « rassembler, encourager, provoquer même le poétique élan épars; par une critique perspicace et très avertie l'amener à se mieux connaître et, partant, à se mieux affirmer, tel fut le rôle de „La Wallonie", que Mockel dirigeait avec un goût très sûr...»; un alt simbolist belgian, André Fontainas, apreciază că în acel moment « à Liège, „La Wallonie" et son fondateur Albert Mockel se plaçaient à la tête du mouvement» (Mes souvenirs du symbolisme, Paris, 1928, p. 62). Revista, în orice caz, justifica orgoliul lui Macedonski de a fi participat la mişcarea simbolistă europeană.

Scrisoarea inedită pe care o publicăm acum, din februarie 1898 (scrisoare a cărei fotocopie am obţinut-o graţie binevoitorului concurs al ataşatului lite-

Bucarest
rue Frumoasa 42
1897 = 27R
Cher Mr Mockel,
Tous mes remerciements pour votre bien aimable lettre, et pour tout ce qu'il vous sera possible de faire pour mes Bronzes. Je vous

Bucarest, rue Frumoasa 42

Cher Mr. Mockel,

Tous mes remerciements pour votre bien aimable lettre et pour tout ce qu'il vous sera possible de faire pour mes Bronzes. *Je vous les dois un peu, car c'est à l'accueil que* „L'Elan Littéraire" *et* „La Wallonie" *ont fait à quelques-uns de mes essais qu'ils doivent d'être réunis aujourd'hui en ce petit volume. Je dois vous avouer que je regrette beaucoup* „La Wallonie". *Elle vous avait placé à la tête d'un mouvement littéraire tout à fait remarquable — et combien, parmi vos anciens collaborateurs, ne vous doivent-ils point leur réputation actuelle ! Et, à ce propos, une prière : Pouvez-vous me faire tenir le factum d'un magnifique petit poème qui y fut inséré jadis? Il s'agit, à ce qu'il m'en souvient, d'un éphèbe dansant tout nu sur le parquet. Et tout en oubliant le titre et le nom d'auteur, il m'en est resté une sensation exquise de morbide languer, de béryls, etc. etc. Je voudrais bien traduire cette pièce en roumain. Et encore une autre délicieuse pièce : un bijou rare : c'est une barque, un lac, un adolescent, une jeune fille — et tout est frais, blanc, jeune, pur, mais un rayon de soleil ... Et c'est la foudre ...*

et « Morts les cygnes, morte la candeur ». Oh ! quelle bonne et excellente et divine amie cette „Wallonie" *et pourquoi faut-il qu'elle ait sombré !*

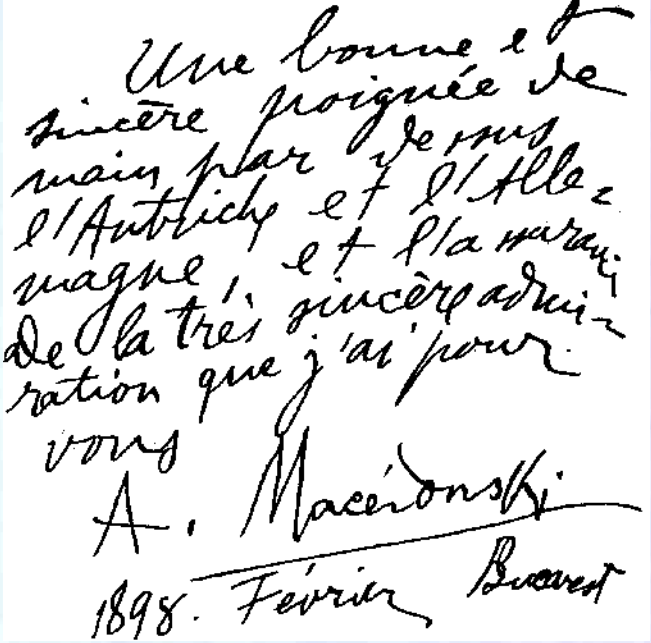
Excusez, cher Mr. Mockel, mon fançais à la roumaine. Que voulez-vous? Je vis depuis des années si étroitement lié au roumain que j'ai presque oublié cette tant douce langue — le français — celle qui est la seule vraiement harmonie et divine et magnifique.

J'expédie en ce moment même à votre ami Quillard de la Revue les Bronzes. *Mais en dehors de ce qu'il voudra bien en dire — et dans ce cas, faites-moi parvenir, je vous prie, le compte-rendu — je tiens beaucoup-beaucoup à une chose. Voici : Écrivez-moi, si vous le voulez bien, très franchement, ce que vous pensez, tout ce que vous pensez de mes* Bronzes. *Dites-moi aussi si je puis à mon tour vous obliger en quoi que ce soit? Je me sentirai très heureux de le faire de suite.*

Une bonne et sincère poignée de main par dessus l'Autriche et l'Allemagne, et l'assurance de la très sincère admiration que j'ai pour vous.

A. MACEDONSKI

1898, Février, Bucarest

rar Marc Quaghebeur de la Ministerul Educației Naționale și culturii franceze din Belgia), se află în Arhiva Albert Mockel, depusă la Musée de la Littérature din Bruxelles. Ea aduce unele detalii necunoscute asupra relațiilor dintre cei doi poeți; printre altele, aflăm că recenzia pe care Pierre Quillard o publică în „Mercure de France" despre volumul lui Macedonski (în mai 1898; textul e reprodus de A. Marino în: Al. Macedonski, Opere, vol. IV, p. 193—4) se datorește intervenției amicale a lui Mockel.

Mircea ANGHELESCU

București, str. Frumoasă 42

Scumpe D-le Mockel,

Toate mulțumirile pentru foarte amabila Dumneavoastră scrisoare și pentru tot ce veți putea face pentru volumul meu *Bronzes*. Vă datorez aceste mulțumiri, căci primirii pe care *„L'Elan littéraire"* și *„La Wallonie"* au făcut-o cîtorva încercări ale mele li se datorează faptul că au fost adunate astăzi în acest mic volum. Trebuie să mărturisesc că regret mult *„La Walonie"*. Ea v-a adus în fruntea unei mișcări literare într-adevăr remarcabile, și cîți dintre vechii Dumneavoastră colaboratori nu vă datorează reputația lor actuală! Și, fiindcă veni vorba, o rugăminte: îmi puteți procura copia unui magnific mic poem care a apărut acolo pe vremuri? E vorba, după cît îmi amintesc, de un efeb dansînd, gol, pe parchet. Chiar dacă am uitat titlul și numele autorului, mi-a rămas senzația minunată de moleșeală morbidă, de beriluri etc. Aș vrea să traduc această bucată în românește. Și încă o piesă delicioasă, o bijuterie rară: era o barcă, un lac, un adolescent, o tînără, totul era proaspăt, alb, tînăr, pur, dar o rază de soare... Și vine trăsnetul...

și « Moarte lebedele, moartă candoarea ». Ah! Ce bună, excelentă și divină prietenă, această *„Wallonie"*; de ce a trebuit să dispară!

Iertați-mi, scumpe d-le Mockel, franceza mea românească. Ce vreți? Trăiesc de atîția ani atît de strîns legat de română încît am uitat aproape această dulce limbă — franceza — cea care, singura, e cu adevărat armonioasă, divină și magnifică.

Trimit chiar în acest moment prietenului Dumneavoastră Quillard de la revistă volumul *Bronzes*. În afară însă de ceea ce va binevoi să zică — și în cazul că va zice, trimiteți-mi vă rog recenzia — țin foarte mult la un lucru. Iată: scrieți-mi foarte sincer ce credeți de *Bronzes* al meu. Spuneți-mi de asemenea dacă pot la rîndul meu să vă îndatorez cumva? Aș fi fericit să o fac imediat.

O bună și sinceră strîngere de mînă peste Austria și Germania și asigurarea foarte sincerei admirații pe care o am pentru Dumneavoastră.

A. MACEDONSKI

1898, februarie, București

Jules ROMAINS

În corespondență cu Ion PILLAT

PRIN CAPODOPERA SA, VASTUL CICLU epic Les hommes de bonne volonté, *Jules Romains se înscrie în linia creatorilor «romanului fresc» al veacului nostru, de formulă balzaciană. Cunoscut şi apreciat mai ales ca romancier, marele scriitor francez contemporan a debutat însă ca poet. Marele său poem de tinereţe,* La vie unanime, *prefaţa şi prin titlu direcţia «unanimistă» a întregii sale opere, orientare în care «omul din mulţime», nu eroul, face istoria şi e obiectul artei. Cît despre vocaţia poetică, ea n-a fost părăsită definitiv nici în creaţia epică străbătută de ceea ce numea el însuşi «filosofie lirică». Acest izvor al poeziei îl va fi apropiat sufleteşte pe Jules Romains şi de Ion Pillat. Nu întîmplător scriitorul român era pentru confratele francez în primul rînd «Poetul».*

Au contribuit la stabilirea acestei legături şi împrejurările favorabile create de consolidarea raporturilor de prietenie şi cooperare româno-franceze în urma primului război mondial şi interesul crescînd al lui Jules Romains pentru sud-estul Europei. Ceea ce a implicat în timp cunoaşterea şi a altor scriitori români şi chiar contactul cu realităţile româneşti. Astfel la Congresul PEN—Clubului de la Dubrovnik (Iugoslavia) din 1933 —unde scriitorul francez obţinea din partea acestui forum literar european consensul unei moţiuni condamnînd de fapt noul regim nazist — a participat şi o delegaţie română. Iar în 1938, el se oprea la Bucureşti în cadrul unei călătorii de documentare cu caracter neoficial, cînd a rostit o serie de conferinţe în principalele centre din estul şi sud-estul Europei.

Contactul lui Jules Romains cu poezia noastră data încă de pe atunci, cum atestă relaţiile personale stabilite cu Ion Pillat şi ilustrate prin scrisoarea autografă de mai jos [1].

Nicolae LIU

[1] Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei R. S. România, cota: S $\frac{12}{\text{CDXXVIII/2}}$.

[Destinatar]:
Monsieur ION PILLAT (9 Str. Pia Brătiano)
Parcul Ioanid (Bucarest) Roumanie
[Data poştei]: 5 mai 1928

Paris, II, rue des Lilas XIX

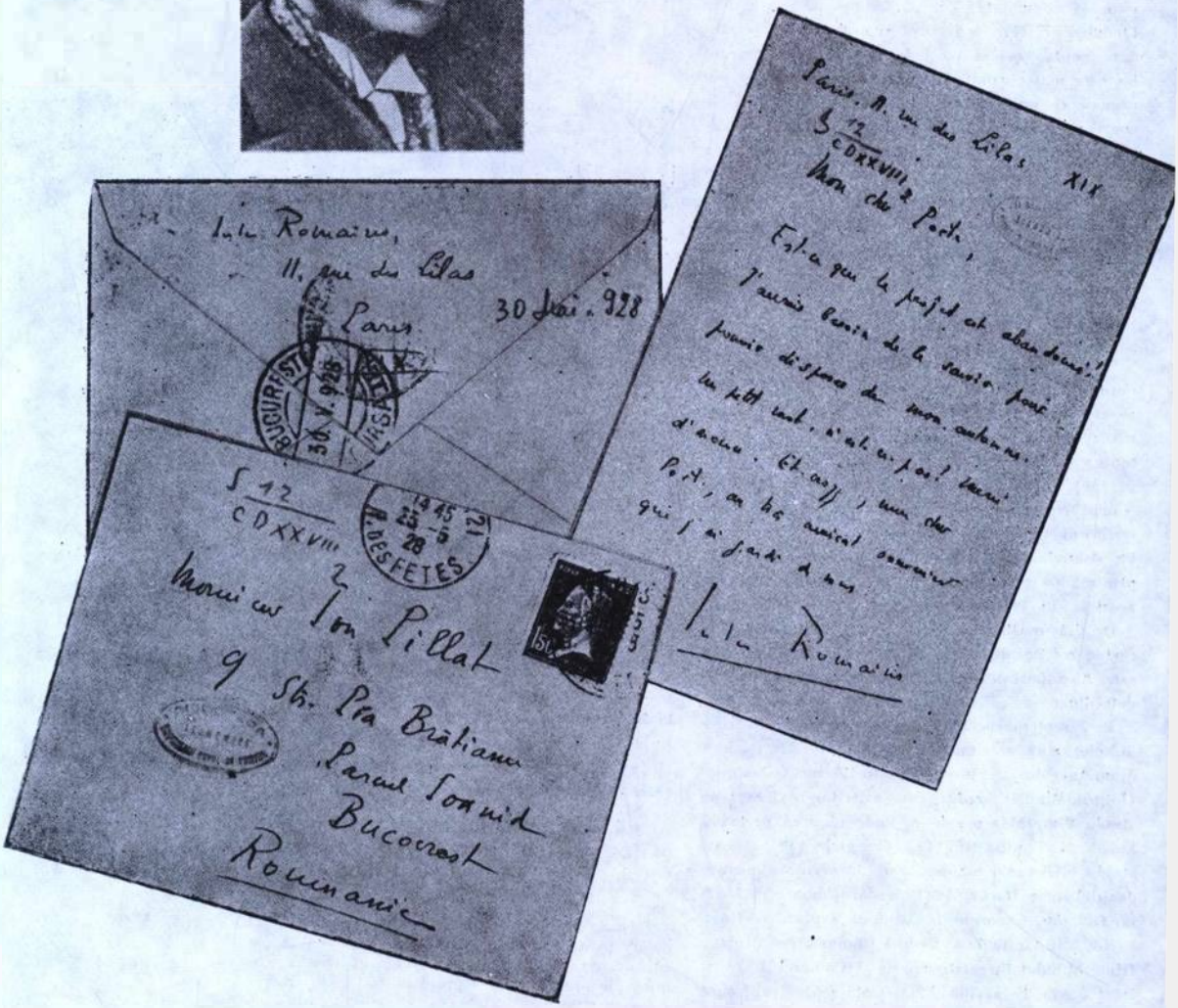
Mon cher Poète,

Est-ce que le projet est abandonné? J'aurais besoin de le savoir pour pouvoir disposer de mon automne. Un petit mot, n'est-ce-pas? Merci d'avance. Et croyez, mon cher Poète, au très amical souvenir que j'ai gardé de vous.

Jules ROMAINS

Fotografia lui Jules Romains și facsimilul scrisorii către I. Pillat.

Paris, Rue des Lilas, nr. II, XIX

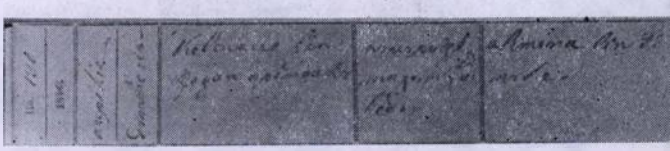
Dragul meu Poet,

E adevărat că proiectul a fost părăsit? Ar trebui s-o știu pentru a putea dispune după voie de toamna mea. Un cuvințel, nu-i așa? Mulțumesc dinainte. Și crede, scumpul meu poet, în amintirea foarte prietenoasă pe care am păstrat-o despre dumneata.

Jules ROMAINS

DOCUMENT

I. L. CARAGIALE / ALTE

DOCUMENTELE PE CARE LE PUBLICĂM ACUM se adaugă celor încredinţate tiparului în nr. 2(27) 1977 al revistei „Manuscriptum" referitoare la viaţa lui I. L. Caragiale şi a familiei sale. Unele dintre ele au fost cunoscute — şi ca atare menţionate şi comentate — de G. Călinescu[1] şi Şerban Cioculescu[2], fără a fi însă reproduse. Altele sînt date pentru prima oară la iveală, dar interesul lor este mai curînd adiacent, exemplificînd cu noi argumente unele afirmaţii deja împămîntenite în conturarea biografiei marelui dramaturg. Publicarea lor ni se impune tocmai prin necesitatea de a cunoaşte pe deplin izvoarele documentare atunci cînd reconstituim drumul unei vieţi atît de semnificative cum este cea a lui I. L. Caragiale.

Un moştenitor norocos

Tradiţia orală a creat legenda unui miraculos noroc de moştenitor ce l-ar fi urmărit permanent pe autorul Scrisorii pierdute. « Cînd se afla în lipsă mai mare de bani, zice-se, pica o moştenire ca din senin» — notează Şerban Cioculescu (op. cit., p. 110). Şi totuşi, un oarecare adevăr există aici. Numai că, aşa cum demonstrează documentele, scriitorul nu a fost niciodată un moştenitor direct. Pe Mumuloaia a moştenit-o de două ori: o dată prin mama sa şi a doua oară prin Lenci, la moartea acesteia, în 1905.

O altă moştenire, pînă acum necunoscută, îi revine scriitorului tot indirect, prin familia soţiei sale, Alexandrina Burelly. Să ne oprim puţin asupra detaliilor.

În 7 septembrie 1895, murea la Bucureşti Irina Mihuleţ, sora mai mare a Agathei Burelly (soacra dramaturgului). Fusese căsătorită cu Gheorghe (Iorgu) Mihuleţ, serdar, care avea teren şi casă pe strada Pitar Moş nr. 4—6, unde în acea perioadă locuia şi familia lui I. L. Caragiale. Pe aceeaşi stradă, cîteva case mai jos, la nr. 15, scriitorul locuise dealtfel între 1889 şi 1891. Serdarul moare în 1887, iar fiul său, Gheorghe G. Mihuleţ, avocat, se stinge în 1893, în vîrstă de 45 de ani. Rămasă fără urmaşi, Irina Mihuleţ înregistrează la Tribunalul Ilfov S. III C.C., la 10 aprilie 1893, testamentul prin care prevedea, între altele, ca uzufructul imobilului din strada Pitar Moş să fie lăsat surorei sale, Agatha Burelly. Moştenitoare era desemnată Ecaterina Burelly, una din cele două cumnate ale lui I. L. Caragiale, încă nemăritată la acea dată. Legatarii uzufructului sînt obligaţi la unele plăţi, printre care cea mai însemnată e aceea înscrisă la punctul 3 al testamentului : « Vor plăti suma de 16.000, adică şease spre zece mii lei, nepoatelor mele Alexandrina Carageali, născută Bureli, şi Eugenia Bureli (sic!) cîte 8.000, adică opt mii lei fiecare »[3].

Curînd după intrarea în vigoare a testamentului, la 16 decembrie 1896, Alexandrina Caragiale face un împrumut la bancherul A. Jacques din Calea Victoriei nr. 38, împrumut prin cesiune, deci prin cedarea către bancher a sumei prevăzută în testament:

Subsemnata Alexandrina Ioan Caragiali, născută Burelly, cu autorizaţia soţului meu I. L. Caragiali, domiciliată în

---

[1] *Iorgu Caragiale, Costache Caragiale. Material documentar*, în *„Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor"*, nr. 4, 1960, pp. 743—754.

[2] *I. L. Caragiale. Caragialiana*, Ed. Eminescu, 1977, *Bibliografie*, nota 10, p. 254; *Tabel cronologic*, pp. 284, 289; *Ion Luca Caragiale. Scrisori şi acte*, 1963, p. 246, nota 2.

[3] Dosarul în care am găsit aceşte acte se află astăzi în arhiva Fabricii de medicamente „Fiola", sub numărul de înregistrare 8227. El aparţine fondului de acte al fostei proprietăţi O.A.F. (Oficiul de aprovizionare farmaceutic), care a ajuns în posesia caselor şi a terenului la 23 decembrie 1937. Ipotecate în 1900 la Creditul financiar urban, de către legatara lor, Ecaterina Burelly, casele au trecut prin mai multe mîini, pînă au ajuns în stăpînirea O.A.F. Dosarul ne-a fost semnalat de către Emilia Cohn şi Octavia Nichifor, arhivişti principali la Arhivele Statului, Filiala Municipiului Bucureşti. Le aducem şi aici cordiale mulţumiri.

ÎN REPLICĂ

PRECIZĂRI BIOGRAFICE

Bucureşti str. Pitar Moşu nr. 4, declar prin aceasta că am cedat D-lui A. Jacques suma de 2.500 lei din suma de 8000 lei ce mi se cuvine de la moştenirea mătuşii mele defuncte Irina Mihuleţ, care prin testamentul său olograf cu data de 10 aprilie 1893 şi pus în posesie în ziua de 11 februarie 1895 în baza Jurnalului Nr. 6436/95. Secţia III Trib. Ilfov mi-a lăsat acest legat de 8000 lei plătibil în termen de un an de la moartea sa, adică la 7 septembrie 1896.

În act este precizată dobînda de 18% şi condiţiile despăgubirii bancherului:

Noi părţile declarăm acest act definitiv şi executoriu, care se va investi cu formule executorie prin o singură cerere a D-lui Jacques ţinînd loc şi de hotărîre judecătorească şi ne alegem domiciliul nostru în Bucureşti, strada Pitar Moşu, nr. 4, chiar în cas de schimbare de locuinţă.
Făcut azi 16 decembrie 1895
Alexandrina I. Caragiali
cu consimţămîntul meu marital

I. L. CARAGIALI

A. Jacques
banquer, Calea Victoriei 38

Autentificare Trib. Ilfov secţia notariat Nr. 4381/95 vol. 114

Grafia e foarte frumoasă, cursivă, cu cerneală neagră. Ar putea fi chiar a dramaturgului. Semnătura sa e cea atît de bine cunoscută. Bancherul îi anunţă în scris pe soţii G. Burelly, socrii scriitorului, de intenţiile fiicei şi ale ginerelui lor, conform uzajului legal, iar aceştia consimt la împrumutul contractat.

Iată cum, deşi nu avusese parte, la căsătorie, de un act dotal, Caragiale moşteneşte o sumă destul de însemnată prin familia soţiei sale.

Filele dosarului conţin şi acte de stare civilă, extrase, ale familiilor Mihuleţ şi Burelly. Pe multe dintre acestea se află depusă şi semnătura de martor a scriitorului, alături de cele ale cumnaţilor săi din partea soţiei: Ciru Oeconomu[4] şi Gheorghe Mihuleţ (vărul Alexandrinei).

Desigur moştenirea pe care o consemnăm aici, cea de-a treia din existenţa lui Caragiale, a avut darul de a rezolva, pentru o vreme, unele dificultăţi pecuniare ale veşnicului datornic, mai ales că în perioada respectivă scriitorul se afla în pline cheltuieli şi cu procesul legatarilor Mumuloaiei.

« ... cu emblema Bereria academică...»

Este cunoscut faptul că problemele financiare l-au pus nu o dată pe marele scriitor în situaţia de a căuta soluţii comerciale. Şerban Cioculescu mărturisea cîndva regretul de a nu fi depistat toate firmele înregistrate de I. L. Caragiale de-a lungul agitatei sale existenţe. Evident, o asemenea cercetare arhivistică nu am întreprins nici noi. Ea ar merita desigur atenţia, şi ne propunem s-o facem în viitor.

Consultarea unor fonduri documentare ne-a adus sub ochi una dintre aceste cereri de înregistrare a unei firme comerciale, cerere adresată de scriitor Tribunalului Judeţului Ilfov în 16 mai 1894. Actul nu a scăpat atenţiei academicianului Şerban Cioculescu, primul şi cel mai de seamă cercetător al vieţii lui Caragiale, care consemnează existenţa lui în Tabelul cronologic al ultimei ediţii din monografia sa (p. 284). Deşi nu este scris de mîna lui Caragiale (numai semnătura îi aparţine), fără a aduce o în-

[4] Acesta nu a fost ginerele Cleopatrei Lecca-Poenaru, cum afirmă N. Petraşcu în *Icoane de lumină* şi Aug. Z. N. Pop în volumul *Din istoria culturii argeşene*, 1965, p. 119. Magistratul şi publicistul Ciru Oeconomu s-a căsătorit în 1877 (act nr. 52, culoarea galbenă) cu Ecaterina Burelly, o vară a soţiei lui I. L. Caragiale.

formație deosebită, documentul merită a fi publicat, prin pitorescul său.

Îl transcriem mai jos:

Ministerul Justiției [5]

I. L. Caragiale, înscriere firmă "Berăria Academică Bene Bibenti"
7731 1514/94

R. 16 Maiu 1894
Jurnal de înscriere

Domnule Președinte

În conformitate cu legea asupra încrierea [*sic !*] firmelor viu a vă ruga următoare [*sic !*] declarație.

Comerciul ce întreprind este Berărie în strada Sf. Nicolae Șelari nr. 2.

Firma I. L. Caragiale cu emblema Bereria [*sic !*] Academică, Bene Bibenti, alta sucursală nu am, procurator nu am și [sunt] căsătorit fără act dotal.

Rugîndu-vă să bine voiți a dispune înscriere [*sic !*] acestei firme în registrele acestui Onor Trib.

Primiți vă rog asigurarea prea distinsei mele considerațiuni

I. L. CARAGIALE

D-sele D-lui Președinte al Trib. Ilfov comercial

[Pe verso:]

1894 Maiu Nr.
Avînd în vedere cererea din față
Avînd în vedere legea formelor
Pentru aceste motive

Tribunalul

Dispune a se înscrie firma I. L. Caragiale
Nr. 9693/94 N. Ulmescu
Grefa Tribunalului comercial Ilfov

Certificat

Se certifică că de la 1884 pînă în prezent nu se află înscrisă firma Berăria Academică „Bene Bibenti".

Grefier S. Niculae

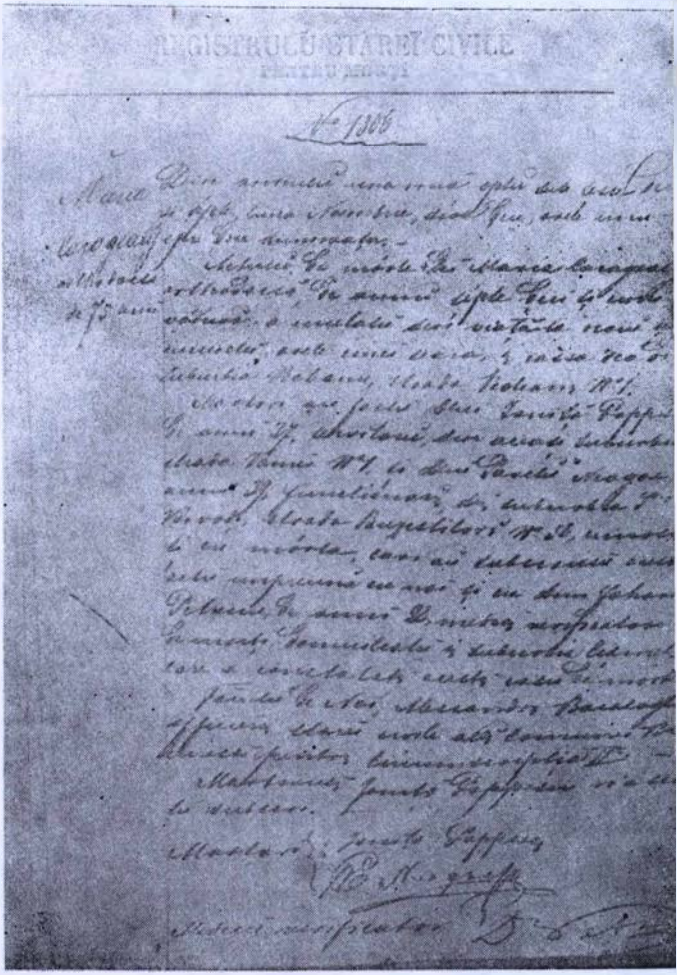
1894 Maiu 16 Nr. 8646

[5] Arhivele Statului, Filiala județului Ilfov, Tribunalul comercial S I, D. 2/1894.

Alte acte de familie

În ciuda studiilor ce i-au fost dedicate pînă în prezent, persistă încă unele lacune în ceea ce privește biografia ascendenților lui I. L Caragiale și a unor rude apropiate ale scriitorului, care au jucat în viața sa un rol important.

● Despre bunică, spre exemplu, ca dealtfel și despre bunicul în linie paternă al dramaturgului, știm încă prea puțin. Biografii săi au remarcat nu o dată că nu dispunem de informații sigure. Descoperind actul de deces al Mariei Caragiale, sîntem acum în măsură să precizăm data morții ei:

REGISTRUL STĂREI CIVILE PENTRU MORŢI [6]

Nr. 1306

Maria Caragealy ortodoxă de 75 ani

Din anul una mie opt sute şese zeci şi şapte, luna noiembrie, zioa zece, orele unu spre zece dimineaţa.

Actul de moarte a D-ei Maria Caragealy, ortodoxă, de şapte-zeci şi cinci, văduvă, a încetat din viaţă la nouă ale corentei, orele cinci seara, în casa sea din suburbia Boteanu, str. Boteanu, nr. 1.

Martori au fost D-lui Ioniţă Poppescu, de ani 37, servitor, din aceeaşi suburbie, strada Vamei nr. 1 şi D-lui Pavel Neagoe de ani 38, funcţionar, din suburbia Sfinţii Voivozi, str. Buzeştilor nr. 56, cunoscuţi cu moarta, cari au subscris acest act de împreună cu noi şi cu D-nu Zaharia Petrescu, de ani 28, medic verificator de morţi, domiciliat în suburbia Cişmelei care a constatat acest cas de moarte.

Făcut de noi, Alecsandru Bacalogu. officer stări[i] civile al comunei Bucureşti pentru circumsripţia II-a.

Martorul Ioniţă Poppescu n-a ştiut subscrie

Martori { Ioniţă Poppescu
Pavel Neagoe

Medic verificator Dr. Petrescu

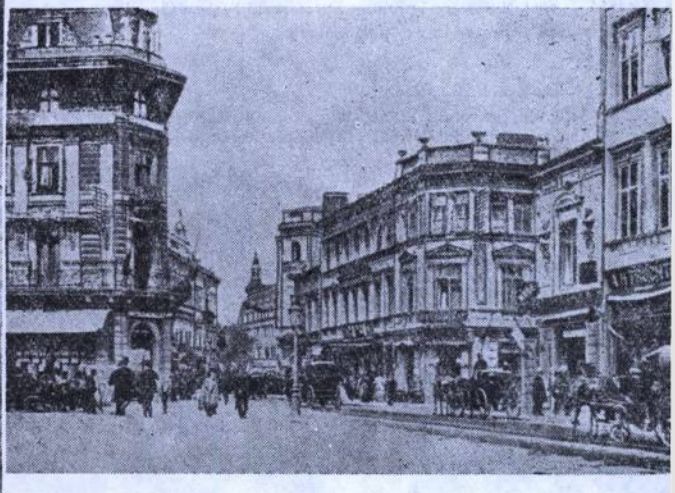
Conform actului de mai sus, rezultă deci că la naşterea lui Luca, tatăl scriitorului, Maria Caragiale era în etate de 20 de ani.

*

[6] Arhivele Statului, Filiala Municipiului Bucureşti, colecţia Starea civilă, culoarea galbenă, Registrul matricol nr. 714, f. 72.

Carul cu bere.

Calea Victoriei — fotografie de epocă.

● **Totodată, pe baza actului de căsătorie al lui Costache Caragiale [7], avem posibilitatea să indicăm profesiunea bunicului scriitorului, Ştefan, anume aceea de arendaş:**

Nr. 2
anul 1842
luna aprilie
zioa duminică

Numele, porecla, cinul şi meseria mirelui locul locuinţei mirelui	Costache sin Ştefan *arîndaşu* [*s. n.*] Bucureşti Mah. Mihai Vodă
Numele miresii şi al părinţilor ei locul locuinţei miresii	Asimina sin Gunule Bucureşti Mah. Mihai Vodă
Întîia, a doua sau a treia cununie	întîia
Numele şi meseria nunului şi a nunei	Gheanule sin Dumitru avocatu Maria sin Gheorghe Achivăsoiea [*sic !*]
Iscăliturile	Preot Grigore Hiereu nun Gunule sin Dumitru avocatu nuna Maria Gheorghe Achivăsoaia

● **Puţine date, şi nu întotdeauna sigure, deţinem despre sora scriitorului, Elena Caragiale. Pe baza actului ei de deces [8] (1905), putem stabili cu exactitate data morţii: «Act de moarte a D-nei Elena Carageale de cincizeci ani, menajeră, necăsătorită, născută la Ploeşti, fica [sic !] decedaţilor Luca Caragiale şi Ecaterina, decedată la cinci cor(ent) ora şapte post meridiane, în casa din strada Vîntului nr. 1, Suburbia Mîntuleasa, culoarea Negru». Totodată putem deduce, de aici, şi anul naşterii: 1855 — acelaşi pe care-l propunea profesorul Şerban Cioculescu — ceea ce ne face să presupunem că şi domnia-sa cunoştea acest document.**

Constantin POPESCU-CADEM

[7] Arhivele Statului, Filiala Municipiului Bucureşti, colecţia Starea civilă, dos. 139, p. 69.
[8] Arhivele Statului, Filiala Municipiului Bucureşti, serviciul Starea civilă, sectorul I, registrul matricol 1905, vol. 13.

Biblioteca Jud. Hunedoara

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

1 ianuarie — 31 martie 1978

A

ALECSANDRI (Vasile)

Hess (Gerhart) — Vasile Alecsandri în arhive provensale [corespondență cu poeții felibri] (III). „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp.168—175.

B

BARBU (Ion)

Coloșenco (Mircea) — *Înecatul; Lava; Din ceas, dedus...* — varinate inedite. *Teoria corespondențelor omografice între două conice* — confesiuni de matematician. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 112—116, 119—120.

BARIȚIU (George)

Ciocan (Janta), Mihoc (Blaga) — Din corespondența inedită a lui George Barițiu. Un protest împotriva dualismului. „*Familia*", anul 14, nr. 2(150), februarie 1978, p. 11.

BLAGA (Lucian)

Blaga (Dorli) — *« ...marii, tăcuții și neastîmpărații visători...* » [scrisori către Cornelia Brediceanu] (III). „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 162—167.

BRETON (André)

Manu (Emil) — André Breton — Tristan Tzara în culisele Congresului avangardei de la Paris. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 136—139.

C

CREANGĂ (Ion)

I[vănescu] (D.) — Documente [**rapo**arte adresate de I. Creangă rectorului Universității din Iași]. „*Convorbiri literare*", nr. 3(99), martie 1978, p. 14.

CUGLER-PONI (Matilda)

Datcu (Iordan) — [Scrisoare către G. Bogdan-Duică]. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, p. 36.

D

DENSUSIANU (Ovid)

Șerb (Ioan) — *Cîntec de călătorie; Pe « Cîmpul libertății »* — versuri. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 75—77.

DRAGOMIRESCU (Mihail)

Ornea (Z.) — Dialog între profesor şi student [corespondenţă cu Titu Maiorescu]. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 142—150.

E

EMINESCU (Mihai)

Ivănescu (D.) — [Acte privitoare la activitatea de delegat la examenele şcolare]. „*Convorbiri literare*", nr. 2(98), februarie 1978, p. 14.

Melian (Alexandru) — Aforisme. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 12—16.

Oprescu (Eugenia) — *Pronunţarea sunetelor limbii spaniole*. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 23—24.

S. (G.) — [A fost odat-un împărat ...] (fragmente din poemele dramatice). „*Luceafărul*", anul XXI, nr. 10, 20 februarie 1978, p. 2.

Vatamaniuc (D.) — « *Aceasta-i treaba cercetării nu a logicei* » — note polemice. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 18—20.

Vatamaniuc-Lungu (Magdalena) — « *Avem clipa, avem raza...* » (VI). „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 26—34.

H

HASDEU (B. P.)

Ilin (Stancu), Vasiliu (E.) — « *...pe la 1348 [românii] vorbeau întocmai cum vorbim noi astăzi !* » — note de curs. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 42—53.

I

IORGA (N.)

Micu (Emil), Petraru (Ştefan) — Mărturii şi documente inedite despre legăturile lui Nicolae Iorga cu Braşovul. „*Astra*", nr. 1(110), martie 1978, p. 6.

M

MACEDONSKI (Al.)

Popescu (Dana) — « *...a fost şi al părinţilor, străbunilor şi răs-străbunilor noştri* » — articol. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 71—72.

MAIORESCU (Titu)

Vezi DRAGOMIRESCU (Mihail), Ornea (Z.)

MIHĂESCU (Gib. I.)

Andriescu (Al.) — [*Perpetuum mobile*] — fragment epic. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 126—132.

MUNTHE (Axel)

Handoca (Mircea) — [Epistole către Martha Bibescu] — „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 178—179.

S

SADOVEANU (Mihail)

Scurtu (Nicolae) — Mihail Sadoveanu inedit [două scrisori către Mihail Dragomirescu]. „*Orizont*", anul XXIX, nr. 5(519), 2 februarie 1978, p. 3.

SLAVICI (Ioan)

Croicu (Petre) — « *Ieri sentinţa a devenit definitivă...* » — epistole din închisoarea de la Vácz. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 96—106.

Vasilescu-Capsali (N.) — « *...n-a început încă culesul viilor* » [scrisori către G. C. Costa-Foru]. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 109—110.

STANCA (Radu)

S. (D.) — *Madona cu zimbetul. Poveste florentină* (piesă într-un act). „*Vatra*", anul VIII, nr. 2, 20 februarie 1978, pp. 10—11; nr. 3, 20 martie 1978, pp. 7—9.

T

TEODOREANU (Al. O.)

Abrudan-Pandele (Rodica) — *V-a venit numirea* — comedie într-un act. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 82—94.

TZARA (Tristan)

Vezi Breton (André), Manu (Emil)

V

VOICULESCU (Vasile)

Florescu (Nicolae) — *«...totdeauna deasupra... cerul poeziei sale boltit la zenit»* — meditații. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 1(30), 1978, pp. 154—160.

D. P.

Iconografei

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: **Lucian Blaga (130, 135, 138, 139, 142, 143, 144, 145); I. Bogdan (40); Dan Botta (80); G. Călinescu (171, 172, 173); Mateiu I. Caragiale (165, 166); M. Eminescu (10, 14, 15, 20); George M. Foxănianu (29); Dr. C. I. Istrati, (35); Gh. T. Kirileanu (29); «M» (147, 149, 150); Al. Macedonski (176, 177); Titu Maiorescu (40); D. Onciul (40); Camil Petrescu (56—57, 59, 63); J. Romains (179); Ionel Teodoreanu (87); Gh. Tocilescu (40); N. N. Tonitza (46); T. Vianu (69, 72, 73); A. D. Xenopol (40).**

FOTOGRAFII: **Lucian Blaga — carte poştală ilustrată (145); Dan Botta (77, 79, 82); Cornelia Brediceanu (128, 133, 146); Bucureşti — imagini de epocă (163, 183); I. L. Caragiale — acte şi documente (180—181, 183); G. Călinescu (169); Fofează (171); M. Eminescu — Scrieri politice decembrie 1878 (10), Scrieri politice şi literare (28), Icoane vechi şi icoane nouă (29); Dr. C. I. Isttrai (33); J. P. Joule (25); Al. Macedonski (175); Gib I. Mihăescu — acte, documenet, adrese (113, 117, 122, 125); M. Sadoveanu (101, 111), piese de şah (88, 90, 95, 102, 103, 106, 108, 109, 110); Ionel Teodoreanu (83); D.A. Teodoru — Amintirile, în „Contemporanul", 1886 (161); N. Titulescu — fotografii, acte şi adrese (hors texte); J. Romains (179); T. Vianu — interior (76, coperta IV).**

DESENE: **Marcel Iancu — Camil Petrescu (55),** Tudor Vianu **(64); Ligia Macovei — Itinerar eminescian (12, 20, 24, 25, 30, 31); Adina Paula Moscu — Mihail Sadoveanu (96); Neagu Rădulescu — Mihail Sorbul (89), Cezar Petrescu (170); Camil Ressu — Camil Petrescu (56, coperta I); Sel — Mihail Şadoveanu (89); Ştefan Teodoreanu — portret de copil (89); N. N. Tonitza —** Al. Iacobescu **(50),** M. Săulescu **(51),** Gala Galaction **(47).**

N.B. O parte din fotografiile ce ilustrează rubrica File de album ne-au fost puse la dispoziţie de tov. George Macovescu, căruia îi mulţumim călduros şi pe această cale; celelalte provin din donaţia Elena Dianu, arhiva Muzeului literaturii române.

AT FIRST SIGHT, ANY DISpersed documents, belonging to different domains and epochs do not acquire yet the expression of a major unifying idea which is just latent in this stock of information.

It is the montage *that lends a global sense to highly diverse literary manuscripts of historical documents, an integrating function performed by the researcher, capable to grasp that relevant view, meant to throw light on a certain epoch or on the complex evolution of culture at a given time.*

That seems to be the axis of the 3rd issue of the review Manuscriptum. *The selection of texts and the correlative reading of the latter,* which makes them topical *are conspicuous at once. It is well-known that among other things, the interdisciplinary sciences provide the characteristic feature of some investigations in our time. The older concern of some comparatists (Weisstein) or historians of styles (Wölfflin) for studying some more general morphologic trends through* the mutual enlightenment of arts *is also well-known.*

These two trends seem to us to be the most relevant for the 3rd issue of Manuscriptum. *The concern of the Romanian poet Mihai Eminescu for physics is apparent in his physics books. Camil Petrescu, the philosopher, who wrote* The Doctrine of the Substance *reveals his attraction to mathematics. Tudor Vianu, the comparatist appears in the hypostasis of sociologist, an explanatory discipline of many acts of literary genesis, investigated in his studies.*

The meeting between literature and science extends to other arts ultimately. The well-known chemist G. G. Longinescu carries out research work in the wide sphere of Romanian folklore, dr. C.I. Istrati makes literary confessions, painter Nicolae Tonitza is present with his correspondence with the writers.

À PREMIÈRE VUE, DES DOcuments dispersés, provenus de domaines et d'époques différents, n'acquièrent pas encore l'expression d'une idée majeure, unificatrice, existente seulement à l'état latent dans ce dépôt d'informations.

Ce qui confère un sens global à des manuscrits littéraires ou à des documents historiques de facture très diverse c'est le *montage*, fonction intégratrice que leur donne le chercheur, capable de déchiffrer cette vision exemplificatrice, destinée à eclairer une époque ou le développement complexe de la culture à un moment donné.

C'est le montage qui nous paraît être la colonne axiale du numéro 3 de la revue *„Manuscriptum"*. La selection de certains textes et leur lecture corrélative, actualisante représentent un fait du domaine de l'évidence immédiate. On sait, du reste, que les sciences interdisciplinaires confèrent, entre autres, la note spécifique à certaines recherches de nos jours. On connaît très bien, également, la préoccupation plus ancienne de certains comparatistes (Weisstein) ou de certains historiens des styles (Wölfflin) d'étudier certains courants et certaines tendances morphologiques plus générales par *l'éclaircissement réciproque des arts.*

Ces deux tendances nous paraissent être les plus éloquentes pour le numéro 3 de *„Manuscriptum"*. Eminescu, le poète, est soumis à un eclaircissement venu de la sphère de ces études, consignés dans ses cahiers de phisique. Camil Petrescu, le philosophe de la *Doctrine de la substance*, y dévoile la séduction que les mathématiques exerçaient sur lui. Tudor Vianu, le comparatiste, y apparaît en hypostase de sociologue, la sociologie étant la discipline explicative de bien des actes de genèse littéraire, examinés dans ses études.

AUF DEN ERSTEN BLICK jedwelche dispergierte Dokumente die aus verschiedenen Domänen u. Epochen entstammen, bekommen noch nicht den Ausdruck einer grösseren vereinheitlicheren Idee u. existieren in diesem Informationsdepot nur in einer latenten Form.

Was einer litterarischen Manuskript oder geschichtlichen Dokumente verschiedener Art einen Globalsinn verleiht, ist der Aufbau *der einverleibten Funktion die ihn der Schriftsteller gibt, der im Stande ist die Erläuterung der bestimmten Vision zu entziffern, eine Epoche oder das vielfältige Werden der Kultur in einer gewissen Zeit zu erhellen.*

Das scheint uns der Axialpfeiler der No. 3 der Zeitschrift Manuskriptum *zu sein. Die Auswahl einiger Texte u. ihr einanderergänzendes Lesen vergegenwärtigend, zeigt eine Tatsache aus dem Gebiet der sofortigen Klarsicht.*

Man ist sich gewiss dass uns die interdisziplinaren Wissenschaften unter anderem, die spezifische Note einer Forschung aus unserer Zeit verleiht. Man kennt desgleichen das ältere Hauptinteresse mancher Komparatoren (Weisstein) oder Geschichtswissenschaftler des Stils (Wölfflin) die einige morfologische Richtungen u. Tendenzen übersichtiger durch die gegenseitige Übersetzung der Künste studieren.

Diese zwei Tendenzen scheinen uns die bedeutsamsten für No. 3 des Manuscriptum *zu sein. Eminescu, der Dichter, unterliegt einer Aufleuchtung die aus dem Bereich der Studien kommt, aufgezeichnet in seinen Physikheften. Camil Petrescu der Philosoph der* Substanzdoktrin *offenbart sich den Reiz den Mathematik auf ihn einübt. Tudor Vianu, der Komparatist erscheint in der Hippostase eines Sociologen, erklärliche Disziplin vieler Handlungen literarischer Herkunft, die in seinen Studien erforscht worden sind.*

ПРИ ПЕРВОМ ВЗГЛЯДЕ, всякие разбросанные документы, происходящие из разных областей и эпох, не являются еще выражением важной, единой идеи, существующей в этом складе информаций лишь в скрытом состоянии.

То, что придает единый смысл некоторым литературным рукописям или историческим документам разной структуры, является *монтаж* — интеграционная функция, которую им дает исследователь, способный расшифровать мысленное изображение, предназначенное объяснить эпоху или сложное развитие культуры в определенный момент.

Это, нам кажется, становит основную характеристику 3-ьего номера журнала„ Manuscriptum". Отбор некоторых текстов и коррелятивное их чтение представляет собой факт непосредственной очевидности. Известно, что междисциплинарные науки придают, между прочим, специфическую оценку некоторым исследованиям нашего времени. Извсстно также давнейшее занятие некоторых компаративистов (Вейсстейн) или историков стилей (Волффлин) изучать *взаимным объяснением искуств* некоторые течения и более общие морфологические тенденции.

Эти два стремления — самые показательны для 3-ьего номера журнала „Manuscriptum". Поет Эминеску находится под сильным влиянием научных изысканий, фиксированных в его тетрадях по физике. В *Доктрине сущности* философ Камил Петреску обнаруживает его очарование проблемами математики. Тудор Виану показывеается как социолог — объяснительная дисциплина многих актов литературного возникновения, исследуемых в своих изысканиях.

Встреча между литературой и науками распространяется в конце концов и на другие искусства.

Overlapping this documentary space of correlations and interferences which lend a specific note to the 3rd issue of Manuscriptum *are the unknown texts, meant to highlight the laboratory of creation, the mysterious zone of the posthumous works, the nonfinalized literary projects, the hypotheses about the books whose authorship is not sure yet.*

New poems discovered in the archives are assigned to Eminescu, other aspects of Dan Botta's poetry are revealed through the publication of poems which have not had any public circulation so far and the text of the Russian Girl *by Gib Mihăescu is cleared up in an* avant-text. *The documents with the character of confessions have in view now Matei Caragiale, then Ion Luca Caragiale, whereas Lucian Blaga offers us the surprise of an espitolary novel.*

The investigations of the archives are based on a double cultural strategy, the texts about foreign writers in our archives being as eloquent as those about Romanian writers in the libraries of other countries.

Having for a long time found the complex formula of expressing multiple objectives, the review Manuscriptum *provides on this occasion too a cutting-up of the unknown hidden face of our culture, an ingenious selection of mutually enlightening evidence, an useful exploration of the studios of creation of great personalities of the Romanian literature and culture of all times.*

Univ. prof. *Romul MUNTEANU*

La rencontre entre la littérature et les sciences s'étend finalement sur d'autres arts aussi. Le bien-connu chimiste G. G. Longinescu fait des explorations dans la sphère tellement vaste du folklore roumain, le docteur C. I. Istrati se confesse à la manière littéraire, le peintre Tonitza y est présent par sa correspondance avec des écrivains.

À cet espace documentaire de corrélations et d'interférences qui impriment la note spécifique au numéro 3 de *„Manuscriptum"* se superposent des textes inconnus, destinés à éclairer le laboratoire de création, la zone mystérieuse des posthumes, des projets littéraires nonréalisés, des hypothèses sur des oeuvres à paternité encore incertaine.

On y atribue à Eminescu de nouvelles poésies trouvées dans des archives, on y relève de nouveaux aspects de la poésie de Dan Botta par la publication de certains poèmes qui n'ont pas eu une circulation publique, et le texte de *Rusoaica* (la *Russe*) de Gib Mihăescu y est éclairci par un *avant-texte*. Les documents à caractère de confessions y visent tantôt Mateiu Caragiale, tantôt Ion Luca Caragiale, Lucian Blaga nous y offrant la surprise d'un véritable roman épistolaire.

Les explorations d'archives reposent sur une double stratégie culturelle, les textes de nos archives sur des écrivains étrangers y étant tout aussi éloquents que ceux des bibliothèques d'autres pays sur les Roumains.

Trouvant depuis longtemps une formule complexe d'exprimer des objectifs multiples, la revue *„Manuscriptum"* réalise, cette fois-ci encore, un découpage significatif du visage inconnu, caché, de notre culture, une manière ingénieuse de consigner des témoignages qui s'éclairent réciproquement, une exploration utile des ateliers de création de certaines grandes personnalités de la littérature et de la culture roumaine de tout les temps.

Prof. univ. *Romul MUNTEANU*

Das Zusammentreffen der Litteratur und der Wissenschaft verbreitet sich bis zuletzt auch auf andere Künste. Der bekannte Chemist G. G. Longinescu forscht in der riesigen Sphäre des rumänischen Volklors, Dr. C. I. Istrati vertraut sich der Litteratur an, der Maler Tonitza ist gegenwärtig in seinem Briefwechsel mit Schriftseller.

Über diesen dokumentarischen Ausschluss der Korrelationen u. Interferenzen die die spezifische Note der No. 3 des Manuscriptum's *prägt, überlegen sich die unbekannten Texte die erkoren sind das Schaffenslaboratorium zu erhellen, die mysteriose Zone der nachersschienenen Schriften, die literaturischen unvollendeten Projekte, die Hypothese über die Werke die noch Keine siehere Vaterschaft haben.*

Eminescu wurden neue Gedichte zugesprochen, die in den Archiven gefunden worden sind; was den Text der Russin *von Gib. Mihăescu anbelangt, ist er durch einen* Vor-Text *bestimmt. Die Dokumente mit einem Konfessionskarakter spricht auch Matei Caragiale sowie auch Ion Luca Caragiale an; Lucian Blaga reicht uns auch die Überraschung des Briefromans. Die archivistischen Funde beruhen auf einer doppelten Kulturellen Strategie, die Texte in unserer Urkungensammlung über die fremden Schriftseller sind gleich so bedeutsam wir die aus Bibliotheken anderer länder über die Rumänen.*

Die Zeitschrift Manuscripum *hat sich schon seit längerer Zeit eine komplexe Formel in der Darstellung vielfältiger Obiektive gefunden. Sie verwirklicht auch damit einen Ausschnitt von der unbekannten versteckten Seite unserer Kultur, ein einfallsreisches Verzeichnis der Beweise die sich gegenseitig bestrahlen, eine notwendige Forschung der schöpferichen Arbeitsräume grosser Persönlichkeiten der rumänischen Litteratur und Kultur aller Zeiten.*

Prof. *Romul MUNTEANU*

Известный химик Г. Г. Лонджинеску исследует богатый румынский фольклор, др. К. И. Истрати раскрывается литературным способом, художник Тоница присутствует своей корреспонденцией с писателяями.

Кроме этой документальной части корреляций и интерференций, придающей специфическую оценку журналу, в данном номере фигурируют неизвестные тексты, предназначенные для объяснения творческой лаборатории, таинственной зоны посмертных произведений, незаконченных литературных проектов, предположений о произведениях лишенных достоверного авторства.

Эминеску приписаны новые поэзии, найденные в архивах, другие стороны поэзии Дана Ботты выявлены опубликованием некоторых поэм, неизвестных публично, а текст *Россиянки* Джиба Михэеску объяснен авантекстом. Документы в виде исповедей касаются Матея Караджиале или Иона Луки Караджиале. Также находим здесь эпистолярный роман Лучиана Блага.

Архивные исследования основываются на двойной культурной стратегии: тексты из наших архивов о иностранных писателях являются одинаково показательны, как и тексты из библиотек других стран о румынских писателях.

Найдя уже давно сложный способ выражения в многочисленных целях журнал «Manuscriptum» реализует и по этому поводу многозначительную «вырезку» неизвестной, скрытой стороны нашей культуры, отметку изобретательных свидетельств, за взаимно объясняющихся, полезное исследование творческой лаборатории некоторых крупных личностей из румынской литературы и культуры всех времен.

Проф. *Ромул МУНТЯНУ*

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURA

MUZEUL MILITAR CENTRAL

vă invită să vizitaţi

- expoziţia de istorie militară,
- galeriile şi colecţiile sale.

ilustrînd lupta poporului român de-a lungul secolelor pentru libertate, independenţă şi unitate, pentru apărarea patriei.

Aspect din sectorul destinat epocii daco-romane.

Din bogatul său patrimoniu expoziţia prezintă

9000 de obiecte cuprinzînd:

- arme albe şi de foc;
- uniforme, decoraţii, drapele;
- tehnică militară grea;
- documente şi fotografii originale.

Prin sala dedicată primei uniri politice a ţărilor române sub conducerea lui Mihai Viteazul.

Situat în Bucureşti, str. Izvor, nr. 137, este deschis zilnic între 9,30—18; sîmbătă 9,30—14; luni—închis.

Omagiu eroismului românesc în anii primului război mondial, în lupta pentru desăvîrşirea formării statului naţional unitar român.

Mijloace de transport:
tramvaie: 3, 8, 20
autobuz: 33

Biblioteca Jud. Hunedoara

Aspecte din camera de lucru a lui Tudor VIANU.

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ
Retuş foto: Florica PRICIU

«Acea idee de unitate trebue folosită, trebue întărită prin deşteptarea elementelor comune din popoare, fie acele elemente de conformaţiune fizică, fie de conformaţiune psihică...»

MIHAI EMINESCU, 1877-1878

«Ţăranul şi-a făcut întreaga datorie şi mai mult decît datoria [...] El a salvat onoarea noastră şi ne va fi creat viitorul.»

NICOLAE IORGA, 19 decembrie 1916

«Românii sunt stăpîni. Tricolorul fîlfîie pe casa oraşului. [...] În piaţa cea mare am ţinut şi eu o vorbire în favorul „sfatului naţional român".»

LUCIAN BLAGA, 6 noiembrie 1918

Fragmentele citate fac parte din cuprinsul numărului 4 al revistei „Manuscriptum", număr dedicat desăvîrşirii unităţii naţionale. Din sumar mai spicuim:

- Octavian GOGA — Pagini regăsite
- Gheorghe ŞINCAI — Dosarul unui proces naţional
- Mircea ELIADE — solilocvii indiene
- Pavel DAN în evocările *Rotondei 13*
- Mihail SEBASTIAN — Confesiuni epistolare

T. P. IMPRIMAT achitat conform aprobării D.G.P.Tc. nr. 137/8167 din 1976.

Lei 10

MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit * Inedit *